

2002/1
ISSN 1300-7319
Üç ayda bir yayınlanır

PLANLAMA

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YAYINI
Journal of the Chamber of City Planners
UNION OF CHAMBERS OF TURKISH ENGINEERS AND ARCHITECTS

İçindekiler

Sunuş...	2
Planlama Dışlanıyor, Ama Türkiye'nin Mimarlık Gündeminden Bağımsız Olarak! TMMOB Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu	3
Türkiye Kent Planlamasının Yeniden Kurumsallaşmasını Düzenlerken Düşünmesi Gerekenler Üzerine İlhan TEKELİ	4
Türkiye'nin Bölge Planlama Deneyimleri Feral EKE	12
Değişen "Bölge" Anlayışı'nın Türkiye'ye Yansımaları Üzerine Yapılan Çalışmalar Başak AVCIOĞLU, Deniz ÇELEBİ, Murat ÇEVİK, Güldem SARAL, Suna Senem YAŞAR	19
Kentte Yeni Bir Dönüşüm Süreci ve Yasal Düzenlemeler C. Nil UZUN	37
Kırsal Alanlara Yeni Yaklaşımlar Hürriyet ÖGDÜL	45
Deprem Ardından Kocaeli'nde Gerçekleştirilen Planlamaya Yönelik Uygulamalar ve Sorunlar Nesrin CANSEVER	51
Yeni Kentli Ailelerde Geçimlik Üretim ve Yoksulluk Erol DEMİR	62
Dergilerden Seçmeler	70
Bursa Kültürpark ve Çevresi Planlama/Tasarım Yarışması	73
Geçmişten Sayfalar	86
İmar Mevzuatı	89
Tez Özetleri	91
Basın Açıklamaları	94

Dergiye göndereceğiniz yazıların ve görsel malzemelerin basılı kopyası ile birlikte olmalıdır. İse bilgisayar ortamında hazırlanmış bir kopyasını da iletiniz.

- Yazı ile birlikte, kısa bir özgeçmişinizi de göndermeyi unutmayınız.
- Yazınızda yer alacak görsel malzeme ve şekillerin; kolaylıkla basılabilecek nitelikte fotoğraf, dia veya baskılı kopya olmasına özen gösteriniz.
- Çeviri yazılar ve fotoğraflar için kaynak belirtmeniz zorunludur.
- Yayın Kurulu, gönderilecek yazıların yayına ilişkin kararını yazı ile bildirecek; gönderilen yazılar lade edilmeyecektir.
- Yayın Kurulu, gönderilen yazılarda, yazım kurallarına uygun gerekli düzeltmeleri yapma ve dil yanlışlıklarını gidermeye yetkilidir.
- Yazı ve çevirilerin sorumluluğu yazar ve çevirmenlerine aittir. Şehir Plancıları Odası sorumluluk kabul etmez.

**TMMOB Şehir Plancıları
Odası Adına Sahibi
Necati Uyar**

**Yayın Sorumlusu
Osman Balaban**

**Yayın Kurulu
Şennur Aldemir
Osman Balaban
Nevzat Can
Aynur Çakır
Erhan Demirdizen
Çağatay Keskinok
N.Tunga Köroğlu
Ü.Nevzat Uğurel**

**İstanbul
Sırma Turgut
Ebru Küçükler**

**İzmir
Tan Yiğitcanlar**

**Basım Tarihi
Mart 2002**

**Dizgi ve Tasarım
PLAR**

**Tel: (0312) 432 01 83-93
Faks: (0312) 432 54 22
e-posta: plar@isbank.net.tr**

**Baskı
Odak Ofset
Tel: 312 230 02 49**

**Dağıtım
TMMOB Şehir Plancıları Odası
Tunus Cadesi No:50A/13
Kavaklıdere,06680/ANKARA
Tel: 467 84 43
Faks: 467 54 08
e-posta: spo@spo.org.tr
Web Adresi: www.spo.org.tr**

SUNUŞ...

Yeniden merhaba,
2002 yılının bu ilk sayısını sizlere sunmaktan sevinç duyuyoruz. Önceki sayılarımızda duyurduğumuz gibi bu sayımızda planlama sisteminde reform konularını tartışmaya başlıyoruz. Meslek alanımızı ilgilendiren bir çok konuda yeni yasa çalışmaları var. Bizleri bu yasa oluşturma çalışmalarının dışında tutmaya çalışıyorlar. İnsana, emeğe, bilime, doğaya saygıyı unutan 'İMF memurları', son zamanlarda çıkarmaya çalıştıkları yasalara, önlerinde engel görme anlayışının sonucu olarak, planlama zorunluluğunu ortadan kaldıran düzenlemelere yöneliyorlar. Bergimizin kapağında da vurguladığımız gibi biz mesleğimizi ilgilendiren her alanda SÖZ HAKKI İSTİYORUZ. Biz eğitim sürecimizin bize verdiği bilgileri ve çalışma hayatımızın bize verdiği deneyimleri toplum yararına kullanmak istiyoruz.

Bu sayıdan başlayarak planlama alanındaki reform arayışlarına bir tartışma düzlemi açıyoruz. Bu tartışmaları bir kaç sayı daha sürdürmeyi amaçladık. Sizlerin bu konudaki çabaları bize yol gösterecek.

Bu sayıda İlhan Tekeli'nin yeni arayışlara ilişkin, geçmiş pratikten yola çıkan bir değerlendirmesini bulacaksınız. Ferel Eke'de İmar İşkan Bakanlığı dönemindeki Bölge Planlama Dairesi deneyimlerinden yararlanarak bölge planlamasının bugün geldiği yeri aktarıyor.

Üçüncü yazımızı ilginç bulacağınızı düşünüyoruz. Bu yazı ODTÜ Bölge Planlama Yüksek Lisans Programı, Bölge Planlama Stüdyosunda yapılan çalışmalardan derlenen bir çalışma. Çalışma beş meslektaşımızın emekleri ile oluşturulmuş. Ancak yerimizin darlığı nedeniyle bu derlemenin ilk üç bölümünü bu sayıda diğer iki bölümünü ise gelecek sayımızda yayınlıyacağız. Arkadaşlarımızın ve okuyucularımızın bizi hoş görmesini diliyoruz.

Nil Uzun, Cihangir, Kuzguncuk gibi örneklerden yola çıkarak sosyal ve mekansal yenileme sürecinin (Gentrification) mahallede yaşayan nüfusun kompozisyonunu da değiştirdiğini belirleyen bir çalışmayı yasal düzenlemelerin gerekliliği ile tamamlamış.

Hürriyet Ögdül, Kırsal alanın potansiyelinin sadece tarımsal üretimle sınırlandırıldığında evrensel ilişkiler içinde bugünkü konumundan farklı bir yere gelmesinin olanaklı olmadığını söylüyor.

Neirin Cansever deprem sonrasında Kocaeli'nde gerçekleştirilen planlama çalışmalarını oldukça kapsamlı bir şekilde kurumlar ve yasarlar kapsamında değerlendirmiş, depremin her an söz konusu olduğu bir coğrafyada yaşayan bizlere iyi bir yol gösterici olacağını umuyoruz.

Erol Demir, Kentin bir bölümünde sürmekte olan yaşam mücadelesinden bir kesit veriyor. Geçmişlik üretim faaliyetleri olarak tanımladığı bu faaliyetleri aşında yoksul kesimin ekonomik sorunlarla mücadelede kullandıkları bir strateji olarak vurguluyor. İçinde bulunduğumuz siyasal ve ekonomik durum nedeniyle kentsel yoksulluk ve geçimne stratejileri alanındaki çalışmalara planlar her zamankinden daha fazla eğilmeliler.

Bergimizin artık klasikleşmiş bölümlerini, Dergilerden Seçmeler, İmar Mevzuatı, Tez Özetleri, Basın Açıklamaları'nı bu sayıda yine bulacaksınız. Basın açıklamaları bölümünde yer alan Endüstri bölgeleri hakkında oda görüşü ise Yasa son halini alıp yasallaşmadan önce hazırlanmış bir yazıdır. Yasalarken bazı maddelere ilişkin eleştirilerimizin dikkate alındığı izlenimi veren değişikliklerin olması ilgi çekicidir.

Yarışmaların ise sonucunu yayınlıyoruz bu sayıda. Bursa Kültürpark ve Çevresi Planlama/Tasarım Yarışmasında dereceye giren çalışmaları yerimiz ölçüsünde yayınlıyoruz. Ancak üçüncü ödül ile ilgili doküman ve yazı elde edemediğimiz için yayınlamadık. Üzgünüz.

Bu sayıda yeni bir bölüme başlıyoruz. 'Geçmişten Sayfalar' adını verdiğimiz bu bölümde Odamız yayınlarında 1970'li, 1980'li yıllarda yer alan yazıları yayınlıyacağız. İlk yazı 1982 yılında yayınlanmış Kemal Sarp imzalı. Yazının bugünde hala geçerliliğini koruduğunu göreceksiniz. Bu sunuyu kaleme aldığımız 8 Mart günü ölümünün 3. yıldönümünde sevgili Başkanımız M.Kemal Sarp'ı sevgiyle anıyoruz.

YAYIN KURULU

Planlama Dışlanıyor, Ama Türkiye'nin Mimarlık Gündeminden Bağımsız Olarak!

2001 ve 2002 yılları, 1980'li yıllardan itibaren kararlı bir biçimde sürdürülen planlama karşıtı ya da planlamanın dışlandığı karar verme süreçlerinin zirveye ulaştığı dönem oldu. 1980'li yıllar ve sonrası, politik ve ideolojik düzeyde neo-liberalizmin hegemonyasını kurmasıyla tanımlanıyor ve planlamanın bir bütün olarak pasifize edilmesinin altında bu yeni politik ve ideolojik yapılanmanın etkileri saptanıyordu. Oysa 2000'li yıllarda, planlama karşıtı yapılanma, söylemsel düzeyden hukuksal/yasal düzeye inmiş ve kendi yasal düzenlemelerini somutlaştırmıştır.

Kamu alanının devlet tarafından boşaltılması ve neo-liberal para politikalarının etkinliğini kurması, piyasa liberalizasyonunun sistem tarafından ön plana çıkarılması ile birlikte işlemektedir. Bunun 2000'li yıllara özgü somut yasal sonuçlarından biri olarak, IMF kaynaklı bu 'ulusal' politikaların, kamu arazilerini 'kaynak yaratma aracı' olarak değerlendirdiğinden söz edilmelidir. Toplumun ortak varlığı konumunda bulunan bu arazilerin bütçe açığına yem edilmesine yönelik bu neo-liberal tutum, kendi içinde tutarlı olarak, planlamayı ve onun her türlü aracını yok etme hedefini de aşamalı olarak uygulamaya koymaktadır. Fakat, kamu arazileri 1980'li yıllardan itibaren 'turizmi teşvik' ya da 'sanayiye teşvik' adı altında o denli yağmalanmıştır ki, 2001 yılının sonunda çıkarılan yasa ile satılacak nitelikte hazine arazisi kalmamıştır. Bu durumda, planların zaten altüst edildiği büyük kentlerde, plan ile sosyal donatı vb kamusal kullanımlara ayrılan hazine arazilerinin gelecekte plan değişiklikleri yapılarak 'rantabl' kılınması stratejilerinin tehlikeli bir biçimde geliştirilmekte olduğu anlaşılmaktadır.

2001 yılının 'kriz yılı' olarak yaşandığı Türkiye'de, son derece ideolojik bir yanılsama yaratılarak, 'krizden çıkış' da planlamanın daha fazla dışlanmasının gerekçesi olarak kullanılmaktadır. 'Krizden çıkış', kaçınılmaz bir biçimde ve 'ne pahasına olursa olsun' yatırımların hızla hayat bulmasına bağlanmaktadır. Geçmişteki serbest bölge vb. pratiklerinden edinilen deneyimlerin gözardı edildiği bu dönemde, yatırımların en "makbulü" olarak yine yabancı sermaye yatırımı kabul edilmektedir. Bu yaklaşımın sonucu olarak da, yabancı sermayenin Türkiye'ye yönlendirilmesi belli başlı devlet politikası haline gelmektedir. İşte "endüstri bölgeleri yasası" böyle bir siyasal seçmenin ürünü olarak gündeme gelmiştir ve planlama da -diğer 'bürokratik engeller' gibi- yabancı/yerli sermaye yatırımlarını engelleyen kamusal araçlardan biri olarak tanımlanmıştır. Aynı çerçevede, Başbakanın ABD gezisinden sonra gündeme gelen "nitelikli endüstri bölgeleri" de, yine hiçbir biçimde planlama disiplini içinde düşünülmeyen ve bu kez yalnızca ABD kökenli yabancı sermaye ile ilgili bazı ayrıcalıkların getirilmesini öngören bir 'endüstri bölgesi' kavramını ortaya atmaktadır.

Türkiye'de planlama 1980'li yıllardan itibaren sistematik bir biçimde dışlanmaktadır ve 2000'li yıllarla birlikte bu dışlama kendi 'yasal' çerçevesini de yaratmaya başlamıştır. Ancak, bu sürecin "mimarlığın planlamadan dışlanması" ile başladığına ilişkin bir saptamanın yapılması hiçbir biçimde söz konusu değildir. Mimarlar Odasının bazı yöneticileri tarafından, 'kendinden menkul' bir mimarlık ve planlama tanımına dayandırılarak ileri sürülen bu sav, planlamayı 1960'lı yılların 'kendine özgü', "kent mimarlığı" ya da "şehir mimarı" romantizminden kurtaramayacağı gibi planlamanın sistematik bir biçimde dışlanmasına karşı yapılacak mücadeleleri de sabote etmektedir.

Planlamanın dışlanması ve bu dışlanmanın "yasal" çerçevesinin oluşturulmasına karşı tavrı almak bugün plancıların en önemli gündem maddelerinden birisini oluşturuyor. Bu tavrın mücadeleye gireceği ilk kesim sermayenin dönemsel yapılanmaları neticesinde ihtiyaç duyduğu mekansal politikaları uygulayarak sermayenin kısa vadeli çıkarlarını maksimize etmeye çalışmaları olacaktır. Böyle bir tavrın karşısına dikilecek ikinci kesim ise, planlamanın ideolojik ve politik araçlarla dışlanmasının, derin ideolojik ve politik öncülleri olan bir süreç olduğunu gömezden gelip, çözümünü 'imar planlarında çift müellilik' gibi, toplumsal ve mesleki duyarlılıklar açısından gelip, hiçbir anlamlı bağlama oturmamanı daraltıcı bir perspektifte kavrayanlar olacaktır. Bugün plancılar ve onların meslek odasına düşen görev, toplum ve kamu yararını gözeten, sermayenin kısa vadeli çıkarları karşısında daima toplumun çıkarlarını savunan, herhangi bir yetki tartışmasını anlamsız kılacak nitelikte ve kapsamda yeni bir planlama pratiği ve bunun yasal çerçevesini geliştirmek yönünde tartışmalar yapmaktır. Planlama dergisinin bu sayısı, böyle bir tartışmanın başlangıcını yapmak iddiasını da taşımaktadır. Bu tartışmaya katılmak ve katkı koymak isteyen tüm üyelerimizi planlama dergisine yazmaya davet ediyoruz.

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YÖNETİM KURULU

Türkiye Kent Planlamasının Yeniden Kurumsallaşmasını Düzenlerken Düşünmesi Gerekenler Üzerine

Prof. Dr.,
ODTÜ Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü
Öğretim Üyesi

İlhan TEKELİ

Giriş

Yeni bir imar planlama mevzuatının geliştirilmesi Türkiye'nin gündemine girmiş bulunuyor. Böyle bir soru gündeme geldiğinde öncelikle sorulması gereken soru bu değişikliklerin neye dayanarak yapılacağıdır. Birinci yol pratikten yola çıkmaktır. Bu halde varolan yasal sistemin uygulama sırasında yarattığı sorunla gözden geçirilerek, yapılacak değişikliklerin neler olması gerektiği saptanır. Eğer planlama konusunda önemli bir paradigma değişikliği gereksinmesi yoksa bu yol akla yakındır. Ama dünyada planlama konusunda çok önemli yaklaşım değişiklikleri yaşanıyorsa bir ikinci yola başvurmak gerekir. İkinci yol ise paradigma değişikliğini gerçekleştirecek bir yeniden yasal düzenleme yapmaktır. Bunun için de uygulamadaki sorunlardan çok yaşanmakta olan paradigma değişikliğinin gerisindeki nedenleri tanımak ve bunların gerektirdiği düzenlemeleri yapmak gerekir. Günümüzde Türkiye için söz konusu olması gereken durum ikincisidir.

Türkiye'de kent planlaması konusunda 1960'lı yıllarda bir paradigma değişikliği yaşanmıştır. Yapılan bu paradigma değişikliği kısaca kapsamlı akılcı (comprehensive-rationalist) planlama olarak adlandırılabilir. Aradan geçen 40 yıl içinde tüm dünya ve Türkiye çok önemli dönüşümler yaşamıştır. Bunlardan konumuz bakımından anlamlı olan bazıları; bilimsel bilgiye ve onun kestirebilme gücüne bakış açımızın değişmesi, demokrasiye, yurttaşlığa ve insan haklarına ilişkin anlayışlarımızın yeni derinlikler kazanması

ve zenginleşmesi, yönetim anlayışımızın yerini yönetim anlayışının almaya başlaması, hiyerarşik denetim biçimlerinin göreceli öneminin azalması ve yatay, alan türü denetimlerin gelişmesi olarak sıralayabiliriz. Bu gelişmeler sonunda dünyada iletişimsel rasyonelliği ön plana alan müzakereci ya da işbirliğine dayanan planlama yaklaşımları gelişmeye başlamıştır. Türkiye'de yeni bir imar mevzuatı geliştirirken dünyadaki bu gelişmeleri göz önüne alan düzenlemelere gitmelidir.

Bu yazıda yeni bir planlama paradigmasına geçişin gerekliliğini göstermek için önce 1960'lı yılların kapsamlı-akılcı planlamasının ne tür bir denetimi gerçekleştirmeye çalıştığı üzerinde durulacak, daha sonra bunun amaçladıklarını neden gerçekleştiremediği üzerinde çözümlemeler yapılacaktır. Bu hazırlıktan sonra 1960'dan günümüze kadar yaşanan değişimler ve bu değişmeyi kavrayışımızdaki gelişmeler üzerinde durulacak, en son olarak da gerçekleştirilmesi gereken planlama paradigması değişiklikleri üzerinde durulacaktır.

Kapsamlı-Akılcı Planlama Neyi Gerçekleştirmeye Çalışıyordu?

Varolan imar mevzuatının gerçekleştirmeye çalıştığı planlama paradigmasının temel özellikleri şöyle özetlenebilir. Bir kentin formunun sosyo-ekonomik süreçler ve içinde yer aldığı coğrafya tarafından belirlendiği kabul edilmektedir. Bu nedenle bir plancı plan yapmadan önce çok yönlü ve kapsamlı bir araştırma yaparak kentin yirmi yıl sonra alacağı formu kestirmeli/planlamalıdır. Bu; bütünlüğü, iç tutarlılığı olan,

bozulmadan uygulanması gereken bir plandır. Bu bütünlük ve tutarlılık arayışı her planın bir planlar hiyerarşisi içinde ele alınmasını da beraberinde getirmektedir. Orta büyüklükte bir kentin planlaması nazım plan ve uygulama planı olarak iki kademeli olarak ele alınmaktadır. Nazım plan makro düzeyde kararlar verirken, bunun ayrıntıların uygulama planlarında belirlenmektedir. Tabii metropoliten kentlerde daha üst ölçekteki planlar söz konusu olmaktadır. Bu düşünce biçimi pratikte gerçekleştirilmese de bölge planı ve ulusal fiziki plan kavramlarıyla daha da üst kademelere taşınmaktadır. Bu tür bir planlama anlayışının gerisinde ister kent ölçeğinde olsun, ister ülke ölçeğinde olsun coğrafik mekandaki gelişmeleri bir bütün olarak denetim altına almak arayışı bulunmaktadır.

Bütünlük Arayışı Üzerine İrdelemeler

Böyle bir planlama anlayışının geçerliliği iddiası kavramsal düzeyde yapılan bazı varsayımlara dayanmaktadır. Bu tür bir total denetime dayanan bir planlama anlayışının gerisindeki en kritik kavram bütünlük ya da yüksek derecede iç belirleyicilik ve tutarlılık olmaktadır. Kent planları arasında bütünlüğün mitoslaştırılması tek bir varsayımdan kaynaklanmamaktadır. Değişik planların değişik nedenlerle bütünlük kavramına sahip çıktıkları söylenebilir. Bu nedenle planlamada bütünlük arayışı aşırı olarak belirlenmiştir (overdetermined). Bu değişik nedenleri teker, teker ele alalım.

Bütünlüğün yüceltilmesinin gerisinde mimarlık ve planlama pratiklerinin farklılaşmadığı dönemden kalan bir eğilim vardır. Mimarlığın total tasarım eğilimleri kenti adeta bir obje gibi tüm olarak tasarlamak biçiminde planlama pratiğine sızmıştır. Bir kentin bir planı tarafından total tasarımının yapılmasının ve kentte yapılan herşeyin buna göre şekillenmesinin gerekliliği nasıl savunulabilir? Kent planlama tarihi bize bu yaklaşımın iki farklı yolla meşrulaştırıldığını göstermektedir. Bunlardan birincisi ilahi bir vizyona ya da kozmolojiye dayandırılmaktır. Örneğin eski uygarlıklardaki kentlerinin planlaması böyle gerekçelendiriyordu. Siyasal gücün ilahi olarak temellendirildiği dönemlerde bu pekala olanaklıdır. Ama modernite sonrasında böyle bir gerekçe anlamını yitirir. Modernite sonrasında böyle bir total tasarımı gerekçelendirmede ilahi

vizyonun yerini belli bir dönemde estetik almıştır. Modernite sonrasında kentin total tasarımını estetikle temellendirme değişik bakımlardan eleştiri konusu olmaktadır. Bunlardan biri alt ölçeklerde bir ölçüde geçerli olabilecek estetik argümanının üst ölçeklerde tamamen desteğini kaybetmekte olmasıdır. İkincisi ise kenti biçimlendirmekte, modernite sonrası birbirinden bağımsız olarak tanımlanan bilim, etik ve estetik alanlarından birine öncelik verilip diğerlerinin geri plana itilmesinin dayanaksızlığıdır.

Modernite döneminde planlamanın dayanağını büyük ölçüde bilimden aldığı hatırlanırsa bütünlük arayışının gerisinde bilimsel dayanaklar bulmak gerekir. Bütünlük değişik dönemlerde farklı bilimsel geleneklerden kaynaklanan gerekçelere dayanarak savunulmuştur. Coğrafya ya da Neo-Kantist paradigmanın egemen olduğu dönemlerde bütünlük coğrafyanın idiografik bir bilim olmasına dayandırılmıştır. Bu bakış açısı içinde her bölge ve her kent diğerinden ayrı, değerine benzemez olarak görülmektedir. Bu farklılık kent ya da bölge geliştiğinde de sürecektir. Bu farklılığı yaratan ve sürdüren neden aynı zamanda bütünlüğü de üretmektedir. Yapılan analizler sonunda elde edilen bilgilere dayanarak gerçekleştirilecek bir sentez sonunda bu farklılığı yaratan ideaya ulaşılabilecektir. Bu sentez gerçekleştiğinde kentin gelişmesi de aynı ilkelere göre bütünlüğünü yitirmeden planlanabilecektir. 1960'lı yıllarda Türkiye'de hakim olan planlama anlayışının gerisinde böyle bir coğrafya anlayışı bulunuyordu.

İkinci bir bilimsel açıklama yolu Darwin'in Türlerin Kökeni'ni yayınlamasından sonra sosyal bilimlerde nedensellik ya da açıklayıcılık şemalarının Newton fiziğinin mekanistik açıklamalarına benzerlikten kurtularak, biyolojiden esinlenen açıklamalara yer vermeye başlamasıyla yakından ilişkilidir. Bu tür açıklamalarda kente bir organizma olarak bakılmış kentle kent parçaları arasındaki ilişkiler bir organizmayla organı arasındaki ilişkiler halinde ele alınmıştır. Tabii ki böyle bir bakış açısı daha başlangıcında bir bütünlüğün varlığını kabul etmiş olmaktadır. Aynı zamanda da bu bütünlüğün bozulmasının bir anomali ya da bir distorsiyon olarak görülmesi sonucunu doğurmaktadır.

Üçüncü bir bilimsel yaklaşım kentlere evrensellik

Bütünlüğün
yüceltilmesi-
nin gerisinde
mimarlık ve
planlama
pratiklerinin
farklılaşma-
dığı dönem-
den kalan bir
eğilim vardır.
Mimarlığın
total tasarım
eğilimleri
kenti adeta bir
obje gibi tüm
olarak tasar-
lamak biçiminde plan-
lama pratiğine
sızmıştır.

Makroform
düzeyinde ilahi
bir vizyona,
estetik kaygı-
lara, Neo - Kan-
tist bir coğrafya
anlayışına,
organik ana-
lojilere daya-
narak bütünlük
iddiasında
bulunulamaz.

iddiasına sahip kestirimde bulunan (predictive) kuramlarla yaklaşmaktır. Bu genel kategori içinde çok değişik türde kuramlardan sözedilebilir. Bunlardan en eskileri ve üzerinde en çok konuşulana Şikago okulunun sosyal ekoloji anlayışı içinde ileri sürdükleri kent formuna ilişkin morfolojik kuramlar olmuştur. Bu kuramlar günümüzde mekanın tek belirleyici hale getirmesi ya da fetişleştirilmesi açısından çok eleştirilmesine karşın zamanında çok etkili olmuştur. Kent formuna ilişkin olarak evrensel geçerliliği olan bir kestirimde bulunduğu için de plançılara çekici gelmiştir. Böyle evrensel geçerliliği olan bir kestirimde bulunmak kaçınılmaz olarak bir bütünlük iddiasını taşımaktadır.

Tabii ki burada verilen üç farklı bilimsel açıklama yaklaşımı çok şematiktir. Bunlara göre önemli farklılıklar içeren, bütünlük açısından daha esnek anlayışlara sahip daha başka kuramlar ve modeller vardır. Ama buradaki tartışmamız açısından bu basit şematik ele alışların yeterli olacağını düşünüyorum. Bu kısa tartışma gösteriyor ki kent planlamasında bütünlük arayışının gerisinde değişik kaynaklardan gelen aşırı bir belirlenme bulunmaktadır.

Bütünlük Arayışını Önplana Alan Kapsamlı-Akılci Planlamanın Gerçekleştirmeye Çalıştıkları

1960'lı yıllarda hakim olan kapsamlı-akılci planlamanın başarısının ne olduğunu değerlendirebilmek için öncelikle bu planların neyi gerçekleştirmek istediğine netlik kazandırmak gerekir. Başarılmak istenenleri de makro ve mikro düzeyde olarak ayrı ayrı ele almakta yarar vardır. Zaten bu dönemin planlarının nazım plan ve uygulama planı diye iki farklı düzeyde hazırlandığı hatırlanırsa bu ayırımın nedeni de açıklık kazanır.

Genellikle yapıldığı dönemde yirmi yıl sonraya kadar olacak olan kentsel gelişmeyi tam olarak denetlemeyi amaçlayan plan makro düzeyde neyi gerçekleştirmeye çalışmaktadır? Tabii ilk olarak bir bütünü gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Ama bütünlüğün gerçekleştirilmesinin neyi sağlayacağı, bir üst bölümde gördüğümüz bütünlük iddiasının neye dayandırıldığına ilişkin kabullere bağlı olacaktır. Bir üstün iradeyi, estetiği, o yerleşmenin kimlikli kalmasını, anormal olmayı, kaçınılmaz olanı gerçekleştirecektir. Bu düzeyde

bir planlamanın gerçekleşirken ortaya çıkaracağı bazı sonuçların da bulunduğunu unutmamak gerekir. Bunlar pozitif dışsallıklar sağlarken, negatif dışsallıklardan kaçınmak, doğa ve tarihi değerlerin korunmasını sağlamak, kentin gelişmesine ilişkin beklentileri stabilize etmek, vb. olarak sıralanabilir. Ayrıca tüm bu amaçlara yönetimlerin kentsel gelişmeye müdahalesinin hukuki belgesini oluşturmayı da eklemek gerekir.

Mikro düzeyde gerçekleştirmeye çalıştıkları ise, her yaşam çevresinin belli bir ya da uyumlu (negatif dışsallık yaratmayan) arazi kullanması türlerinde kalmasını sağlamak, her taşınmaz (arsa ve bina) sahibinin yatırımının değerini emrivakiler karşısında korumak, yaşam çevrelerinin standartlarını belli bir düzeyde gerçekleştirmesini sağlamak, bu yaşam çevrelerinde yaşayanların alt yapı ve kamu hizmetlerine ulaşmasını gerçekleştirmek olarak sayılabilir.

Kapsamlı-Akılci Planlama Neden Yetersiz Kaldı?

Bu amaçları gerçekleştirmek için yapılan kapsamlı-akılci planlamanın yetersiz kalmasının kuramsal gelişmelerden ve pratikteki başarısızlıklardan kaynaklanan nedenleri var. Önce kuramsal düzeyde olanlar üzerinde duralım. Bunlardan en önemlisi bütünlük kavramının ve buna bağlı olarak total denetim isteklerinin dayanaklarını yitirmesidir.

Kentin planlamasının bütünlük kavramının dayanaklarında önemli aşınmalar vardır. Makroform düzeyinde ilahi bir vizyona, estetik kaygılara, Neo-Kantist bir coğrafya anlayışına, organik analogilere dayanarak bütünlük iddiasında bulunulamaz. Tek dayanılabilecek şav kentin 20 yıl sonraki formunun kestirilebilirliği olabilir. Tabii ki Şikago Okulunun morfolojik kuramlarının geçerliliğini ve kestirilebilirliğini iddia etmek olanaksızdır. Buna göre çok daha esnek kent formunu kestirmeye yarayacak Lowry ve benzeri simülasyon modelleri de kaos kuramındaki gelişmelerden sonra dayanaklarını yitirmişlerdir. Kentlere kendi kendini organize eden (self-organizing) sistemler olarak bakılmaktadır. Eğer bu kabul yapılırsa bu sistemlerin uzun erimli kestirimlerinin de olanaksız olduğunu kabul etmek durumunda kalınır.

Kentin bir bütünlük olarak planlanmasıyla buna

bağı olarak ortaya çıkan kent formunun total denetimi istekleri arasındaki ilişki üzerinde de biraz düşünmek gerekir. Eğer bu form bir bilimsel kestirime dayanıyorsa, denilebilir ki ayrıca bir denetime gereksinime yoktur. Kentte yaşayanların normal davranışları sonrasında bu form kendiliğinden oluşacaktır. Oysa biliyoruz ki bu planların gerçekleşmesi için denetime özel önem verilmektedir. Hatta planların gerçekleşmemesi halinde suçlanan plandaki başarısızlıktan çok, denetimlerdeki başarısızlık olmaktadır. Eğer planın bütünlüğü bir ilahi vizyona ya da estetik kaygılarla yapılan bir tasarıma dayandırılıyorsa, denetimdeki başarısızlık yargısı haklı olabilirdi. Ama kent makro planının kararlarının bilimsel analize dayandırıldığı iddia ediliyorsa sorunu denetimin başarısızlığında görmemek gerekir. Eğer bilimsellik iddiasının sürdürülmesine karşın başarısızlık denetim yetersizliğinde görülüyorsa burada bilimin bilim olarak kullanılmasından çok ilahi vizyona bir tür ikame olarak kullanılmakta olduğu düşünülebilir.

Değişik bakımlardan dayanağı kalmadığını gösterdiğimiz bütünlük anlayışının sürdürülmesinin ciddi bir meşruiyet sorunu yarattığı düşünülebilir. Denilebilir ki her çizilen plan çizildiğinde kaçınılmaz olarak bir bütündür. Onun için bütün sorununu abartmamak gerekir. Eğer bu plan temsili demokrasinin oluşturduğu kanallar içinde onanmışsa bu bütünün uygulanması bakımından bir meşruiyet sorunu yoktur. Hemen fark edilebileceği üzere bizim tartıştığımız bütünlük kavramı herhangi bir plan çizildiğinde onun bütünlüğü olacağı söylendiğinde söz konusu olan bütünlük iddiasından çok farklıdır. Burada üzerinde vurgu yaptığımız bütünlük kavramı toplumun oylarıyla vazgeçilemeyecek bir iç belirleyicilikten söz etmektedir. Böyle bir bütünlük kavramı ile belirlenmiş bir kent makroformu bireyin tercihlerine kapalı olan bir üstün iradede ya da bir tür doğal yasadaki kaynaklanmaktadır. Eğer böyle bir bütünlük kavramının dayanaksız olduğu kabul ediliyorsa total denetimin savunulması da zorlaşır. O halde makro kararlar günümüz demokrasisinin değerlerine uygun olarak bireyin seçmelerine duyarlı hale gelmelidir. Planların ayrıca bu seçmelerin zaman içindeki değişimlerine açık kalması yani dondurulmaması gerekir.

Bir kentin kapsamlı-akılcı planlama paradigması içinde gelişmesinin yirmi yıllık bir süre için önce-

den belirlenmesi ve gelişmenin bu plana uygun olarak denetlenmesi çabalarının yetersizliği ve yarattığı olumsuz sorunlar pratiği gözleyerek de ortaya konulabilecektir.

Gözlenen sorunların bir bölümü bu planlamanın total kontrol talebinin kentteki mülkiyet düzeniyle tutarlı olmamasından kaynaklanmaktadır. Kentte çok yaygın bir özel mülkiyet bulunmaktadır. Bu mülk sahiplerinin planda kendilerine tanınan imar haklarını aşma ve bu yolla kentin büyümesi sırasında kendi arsası üzerinde oluşacak imar rantlarına el koyma çabası, yapılan planın bozulması ve uygulanmaması için baskılar yaratmaktadır. Bu çekici rantlara genellikle siyasal pratikteki kayırmacılık ya da imar bürokrasisini yolsuzluğa bulaştırarak sahip olunmaya çalışılmaktadır. Öte yandan bir kentte yirmi yıl sonra gelişmesi söz konusu alanlar daha başlangıçta imar haklarıyla donatılırsa birden spekülasyon hareketlere konu olmakta ve eğer böyle bir plan yapılmassa piyasa güçleri içinde gelişebilecek bir kent formu, plan yapıldıktan sonra gerçekleşen arsa fiyat yüzeyleri karşısında gerçekleştirebilirliğini kaybetmektedir. Plan yapılmasıyla birlikte uygulanabilirliğini kaybetmektedir. Bu planlar kentteki arsa mülkiyeti gerçeğini unutarak denetleyebileceğinden daha çok şeyi denetlemek istemekte ve daha başlangıçta başarısızlığı satın almış olmaktadır. Onun böyle bir yola girmesinin gerisinde büyük ölçüde bütünlük konusundaki kanıları ya da kaygıları bulunmaktadır.

Bu planlama yaklaşımının, günümüzün hızla değişen dünyasında yirmi yıl gibi çok uzun bir sürede total bir denetim kurmaya çalışmasından kaynaklanan daha başka sorunlar da bulunmaktadır. Yirmi yıl gibi uzun bir sürede toplumdaki değerler, beklentiler değişmektedir. Başlangıçta öngörülemeyen değerlendirilmesi gereken yeni fırsatlar doğmaktadır. Plan hazırlandığında yeterli olsa bile, geçen zaman içinde yeterliliğini kaybetmekte, yeni koşullar içinde savunabilir olmaktan çıkmaktadır. Bu durumda doğan fırsatlardan yararlanılabilmesi için planda değişiklik yapılması gerekmektedir. Bu değişikliğin gerçekleştirilmesi çoğu kez önemli zaman kayıplarına ve yolsuzluk eğilimlerinin beslenmesine neden olmaktadır. Planlarda değişiklik yapılabileceği kabul edilince ve pratikte de bu gerçekleştirilince plan yapılırken başlangıçta ileri sürülen

bütünlük iddiaları da güvenilirliğini kaybetmiş olmaktadır.

Genel olarak denilebilir ki planın total denetimi sağlamadaki başarısızlıkları daha çok makro düzeydedir. Kuşkusuz uygulama planı düzeyindeki başarısızlıklar bir bakıma makro düzeydeki başarısızlıklarla ilgilidir. Ama bu düzeye makro düzeyden gelen belirsizlikleri kavramsal olarak bir paranteze alırsak uygulama planı düzeyindeki planların amaçlarını önemli ölçüde gerçekleştirebildikleri söylenebilir.

Yeni Bir Planlama Yaklaşımının Önerilebilmesi İçin Gözönüne Alınması Gerekenler

Yeni bir planlama yaklaşımının önerilebilmesi için öncelikle geçmişteki planlama yaklaşımlarının yetersiz kalmasından ders almak gerekiyor. Bu derslerden birincisi gerekli en az denetimi yapmaya çalışmaktır. Denilebilir ki eski planlama paradigması denetimi en çoğa çıkarmak istiyordu. Oysa böyle bir denetimin nedenini oluşturan bütünlük anlayışının ciddi bir dayanağı bulunmamaktadır. Öte yandan planlamanın böyle bir denetimi sağlayacağını iddia eden mekanizmaları yetersizdir ve varolan mekanizmaların kullanılması bir çok olumsuz sonuçlar yaratabilmektedir. Ayrıca böyle bir denetim, bir çok fırsatların yitirilmesine neden olmaktadır. Planlama denetleyebileceğinden fazlasını tasarlamaya çalışmamalıdır. Alınacak derslerden ikincisi tüm kararları, uygulanmasından yıllarca öncesinden vermeyi olumlu bir planlama değeri olarak görmemek, planlama kararlarını uygulamaya en yakın zamanda vermek seçeneğini her zaman açık tutmaktır. Önceden verilecek her karar kaçınılmaz bir fırsat demek olmaktadır. Üçüncüsü ise planlamayı tek üstün iradenin planı olarak görmekten vazgeçerek çok aktörlü bir dünyada müzakere edilebilir, her an gelişmesine katkıda bulunabilir bir yol gösterici olarak görmek doğru olacaktır.

Yeni bir planlama yaklaşımının geliştirilebilmesi için ikinci olarak planlama kavramının dayandığı temel kabullerdeki değişimlere açıklık kazandırmak gerekiyor. Denilebilir ki yeni planlama paradigmasını etkileyecek üç önemli değişiklik ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi toplumların ya da kentlerin geleceğinin kesti-

relebilirliği konusundaki anlayışlarda meydana gelen değişimdir. Genellikle fizikteki gelişmeler toplum bilimlerindeki nedensellik ve geleceğin kestirilebilirliği konusundaki anlayışları etkilemektedir. Eğer Newton'cu bir nedensellik anlayışına sahip oluyorsa, toplumlarda da gelişmelerin deterministik olacağı ve geleceğin sürprizlere kapalı ve kestirilebilir olacağı varsayılmaktadır. Bu durumda da uzun erimli planların yapılması kuramsal bir dayanağa sahip olabilmektedir. Ama fizikte önemli gelişmeler olmakta ve Newton'cu anlayışların yerini yenileri almaktadır. Termodinamiğin olasılıklı dünyası ve daha sonra Heisenberg'in belirlenemezlik anlayışları toplumların geleceğinin kestirilebilirliği konusundaki beklentileri önemli ölçüde aşındırmıştır. Son dönemde kaos kuramında gerçekleşen gelişmeler toplumlarda uzun erimli kestirimlerin olanaksızlığını göstermiştir. Kaos kuramı toplumlarda bir düzen olsa da, uzun erimde o toplumun hangi noktada olacağının kestirilemeyeceğini ortaya çıkarmıştır. Yani toplumlar sonuçları kestirilemeyen düzenlere sahiptir. Bu sistemler (kentler) kendi kendini düzenleyebilmektedir. Eğer bilimsel alandaki gelişmeler bize kentlerin bu tür özellikleri olduğunu ve uzun erimli geleceğinin kestirilemeyeceğini gösteriyorsa, bunun kent planlaması bakımından önemli sonuçları olacaktır. Bu planlamanın uzun erimde nasıl bir gelişme olacağını daha baştan sıkı bir biçimde denetlemeye çalışmasını anlamsızlaştırmasıdır. Planlamadan beklenebilecek olanı her zaman belli bir düzeni korumaya çalışmak ve bu düzen korunurken ortaya çıkacak sonuca razı olmak haline getirmektedir.

Planlama yaklaşımını etkileyecek ikinci önemli değişiklik demokrasi ve yönetim anlayışındaki gelişmelerdir. Günümüzde temsili demokrasiler ve buna dayanarak oluşturulan kamu yönetimleri meşruiyetlerini savunmakta önemli kavramsal zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Günümüz demokrasisinde artık oy çokluğuna dayanarak verilen kararların, buna katılmayan gruplara uygulanması çoğunluk diktası olarak görülmektedir. Günümüzde demokrasi, oy çokluğuna dayanan karar süreçleriyle değil farklılıklara olanak vermesiyle tanımlanmaktadır. Günümüzün demokrasisi temsili olmasıyla değil müzakereci özellikleriyle dikkati çekiyor. Temsili demokrasinin çatışmacı politikalarının yerini, kamu alanındaki müzake,

reci arayışlar alıyor. Bir kollektivite varlığının dayanağını bu müzakereyi gerçekleştirerek bazı konularda ortaklaşa bir eylemliği sağlayabilmesinden alıyor.

Günümüzde, demokrasinin ancak katılımcı ve çoğulcu olduğunda ve müzakereye açık bulunduğu meşru olarak görülmesi beraberinde yönetim anlayışından yönetişim anlayışına geçişi gerektirmiştir. Böyle bir toplumun oluşumu çok sayıdaki aktörün kararları ve karşılıklı etkileşimiyle gerçekleşmektedir. Yönetişimde, yönetimde olduğu gibi, toplumu bir noktadan kalkarak daha önce belirlenmiş bir başka noktaya götürmeyi amaçlamamaktadır. Tersine, yönetişimde varacağı noktaya göre hesaplanmayan bir yönlendirme söz konusudur. Toplumdaki değişik aktörler yatay ilişkilerle, içinde yaşadıkları toplumları birlikte yönlendirmekte, birlikte düzenleme söz konusu olmaktadır. Yönetimden yönetişime geçilmesiyle bir toplumun yönlendirilmesine artık araçsal rasyonalite yol gösterici olmaktan çıkmakta, o yerini iletişimsel rasyonaliteye bırakmaktadır.

Müzakereci bir demokrasiye ve bunun paralelinde yönetişim anlayışına geçilmesi planlamadan ve plancılardan beklenenleri önemli ölçüde değiştirmiştir. Öncelikle plandan beklenenin toplumda aktörlerin ne yapacağını belirleyerek, bunun dışındaki eylemleri yasaklayan bir tutum içinde olmaksızın çıkarak, izin verici bir planlama yaklaşımının benimsenmesi anlayışını getirmiştir. Demokrasi anlayışındaki bu değişimler plana izin verici bir nitelik kazandırınca, planın meşruiyetinin nasıl kurulacağı konusunda da farklı bir bakış açısını gerektirmiştir. Plan artık tüm kararları başlangıçta belirleyen donmuş bir belge olmaktan çıkmaktadır. Plan bir süreç haline gelmektedir. Sonuç vurgulu bir planlamanın yerini, süreç vurgulu planlama almaktadır. O halde planın geçmişteki bir tarihte demokratik usullere uygun olarak meşruiyetinin ilan edilmiş olması da anlamını yitirmekte ve planın meşruiyetinin kendi süreci içinde sürekli olarak yeniden ve yeniden üretilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Böyle bir anlayış içinde planın oluşması için, planın kamusal müzakereye konu olması gerekir. Bir kentin kamusal müzakere mekanlarında yer alan, karşılıklı olarak bağımlı aktörlerin bir araya gelerek, aralarında oluşturdukları güven ortamında, geleceğe dönük bir kent vizyonu

oluşturmaları gerekecektir. Planlama ya da karar süreçleri sürekli olarak kamu mekanında sorgulanma taleplerine açık kalacaktır.

Bu tür bir yaklaşımın yeni bir planlama paradigması olarak kabul edilmesi halinde kent plancısından beklenenler ve onun sahip olması gereken hünerler değişmektedir. Artık plancıdan beklenen salt bir planlama uzmanı olmak değildir. Bunun yanı sıra, kamu platformunda bir tartışmanın kolaylaştırıcısı, karşılıklı öğrenme sürecinin bir tarafı, işbirliğini gerçekleştirmeye çalışan bir aracı, planın haklılığını savunan argümanların oluşturucusu, düzenleme (regülasyon) tasarımcısı vb. rollere sahip olacaktır.

Üçüncü önemli değişiklik denetim anlayışındaki yeni gelişmelerde görülmektedir. Yönetim sisteminin hiyerarşik, tek yönlü, bir tür emir komuta anlayışı içindeki denetim biçimi, hem demokrasi anlayışındaki gelişmeler, hem de yeni planlama anlayışının niteliği gereği dayanağını ve anlamını yitirmiştir. Yöneten ve yönetilen ayrımının çok kesin olarak kurumsallaştığı toplumlarda tek yönlü bir denetim vardır. Ama yatay etkileşime dayanan yönetişim anlayışının geliştiği bir yerde alan kontrolü, iki yönlü işleyen karşılıklı kontrol vb. yeni denetim biçimleri önem kazanacaktır. Planın da önceden belirlenmediği, sürekli olarak müzakere edildiği kabul edilince bunun uygulanmasında tek yönlü denetimlere ağırlık verilmesi de dayanağını yitirmektedir. Böyle bir süreçte ancak alan kontrolü ve karşılıklı kontrol türü denetim biçimleri anlam kazanacaktır.

Yeni Paradigma İçinde Geliştirilebilecek Kent Planlaması Yaklaşımı

Bu bölüme kadar yaptığımız çözümlemeler kent planlaması konusunda gelişmekte olan yeni planlama paradigmasının özelliklerini ortaya koydu. Bu bölümde ise buraya kadar ulaşılan sonuçlar biraraya getirilerek yeni planlama anlayışının sistematik bir sunumu yapılmaya çalışılacak.

Yeni planlamanın total tasarımdan ve total denetimden uzaklaşması, planlamanın uzun erimli bakış açılarından vazgeçmesi anlamına gelmiyor. Eğer bir kentin gelişmesi o kentte yaşayanların kısa erimli güdülerinin yarattığı dinamiklere bağlı bırakılırsa o kentte yapılan yatırımlar kendi kendilerini değersizleştirir, doğal ve tarihi değerler tahrip edilir vb. birçok olumsuz sonuç

Planlama yaklaşımını etkileyecek ikinci önemli değişiklik demokrasi ve yönetim anlayışındaki gelişmelerdir.

Artık plan-
cıdan bekle-
nen salt bir
planlama
uzmanı
olmak değil-
dir...

gerçekleşir. Kentte doğabilecek bu tür sonuçlar-
dan kaçınabilmek için, planlamanın uzun erimli
perspektiflerine gereksinime duyulacaktır. Ama
bu uzun erimli perspektiflere dayanan yönlendir-
meleri yeni yaklaşımlar içinde gerçekleştirmek
gerekecektir.

Yeni planlama yaklaşımında, uzun erimli bir
bakış açısının etkisi, kendisini kent vizyonunun
oluşturulmasında ve kent stratejik planının geli-
ştirilmesinde önplana çıkaracaktır. Bir kentte yeni
bir planlama yaklaşımı uygulamaya konulacaksa,
öncelikle o kente ilişkin bir vizyon geliştirmek
gerekir. Toplumumuzda vizyondan çok sık söz
edilmesine karşın, bu konuda çok belirgin bir
görüş olmadığından, üzerinde biraz durmakta
yarar vardır. Vizyondan beklenen gelecekteki
eylemlere yol göstermesidir. Vizyonlar içlerinde
adeta gizil bir eylem programı taşırlar. Bu nedenle
bir vizyona sahip olanın eylemleri arasında bir
tutarlılık olması beklenir. Bir vizyondan bekle-
nen yeni eylemlere, geçmişteki eylemlere göre
bir sıçrama yaptırması yani daha iddialı bir hedefi
ortaya koymasındır. Vizyon eylemlere yol göste-
recek olmasına karşın içinde bir müphemliği de
taşıyacaktır. Bu müphemlik onu herkesin yorum-
lamasına ve yaratıcılığına açık hale getirmekte
ve üzerinde oydaşmayı kolaylaştırmaktadır. Bir
toplumun geleceğine ilişkin bir vizyon üstünde
bir oydaşma olması bir anlamda da o toplum-
daki kamu yararının somutlaştırılması olarak da
yorumlanabilir.

Kent vizyonu dediğimizde nasıl bir ifade-
den söz ediyoruz. Vizyonlar ayrıntılı detaylı
tanımlar değildir. Temelde kısaca ifade edilmiş
olandır. Kentin işlevleri, kentteki yaşam biçimi
ve yönetim biçimi için işaretler, ipuçları taşır.
Vizyon kavramı içinde gizil olarak görsel bir
yön vardır. Yani önemli ölçüde görsel olarak
hayal edilendir. Vizyon uzun erimli bir geleceğe
yönelmiştir. Bu vizyon yalnız yönetim tarafından
değil toplumdaki diğer aktörler tarafından da ger-
çekleştirilmeye çalışılacaktır. Onun için toplum
tarafından bölüşülmüş olması, kamu alanında
müzakere edilerek üzerinde oydaşma sağlanmış
olması gerekir. Kamu oyunda müzakere edilmesi
demek, hem dünyada gelişen toplumsal hareket-
lerden, hem de yerel kültürden etkilenmeye açık
kalması demektir.

Yeni planlama yaklaşımında uzun erimli kaygıla-

rın esas yönlendiricisi stratejik planlar olacaktır.
Daha önceki tartışmalarda üzerinde durduğumuz
üzere, yeni planın gerekli minimum kontrolü
gerçekleştirebilmesini ve kentin bir düzen içinde
kalarak yeni oluşumlara açık kalmasını sağlaya-
cak olan stratejik planlardır. Stratejik plandan
gerçekleştirmesi beklenen işlevler kentin altyapı
yatırımlarının rasyonalize edilmesi, tarihi ve
doğal değerlerin tahribinin önlenmesi, erkenden
belirlenen imar hakları dolayısıyla kent toprak-
ları üzerinde spekülatif faaliyetlerin doğmasına
olanak verilmemesi, kent yönetiminin uygulama
planlarının devreye sokulmasında pazarlık gücünü
koruyabilmesi, vb.leri sayılabilir. Stratejik plan
minimumu gerekli denetimi sağlayacaktır.

Stratejik plan uygulama kararlarının verilmesini
uygun zamanlara erteleyebilmeye olanak verdiği
için, uygulama kararlarının çok önceden verilmesi
yüzünden, geçen zamanda doğabilecek gelişme
fırsatlarının heba edilmesini önleyecektir. Esnek-
liğiyle kentin belli bir düzen içinde kalarak kentin
varacağı nokta daha önceden belirlenmeyen bir
oluşum geçirmesine olanak verecektir. Bu noktada
kentin belli bir düzen içinde kalarak oluşmasından
ne anlaşılması gerektiğine açıklık kazandırmak
gerekir. Gelişmenin belli bir düzen içinde
kalarak gerçekleşebilmesi için planın iki araç
geliştirmesi gerekiyor. Bunlardan birincisi per-
formans ölçütleri, diğeri ise regülasyonlardır.
Performans ölçütleri kentin gelişmesi sırasında
hangi düzeyde bir yaşam kalitesi sağlaması gerek-
tiğini belirlemektedir. Bu ölçütler dayanağını bir
yandan kente ilişkin vizyondan, diğer yandan ise
insan haklarının kentsel yaşama tercüme edil-
mesinden alacaktır. Regülasyon ise planlamanın
kurumsal yönünü oluşturacaktır. Kentteki değişik
aktörlerin izin verici plan anlayışı içinde kentin
gelişmesine, oluşmasına katkıda bulunmasının
hangi koşullarda gerçekleşebileceğinin kurallarını
belirleyecektir. Stratejik planı da bu regülasyon-
lardan biri olarak düşünmek olanaklıdır. Tabii
regülasyonların bir kısmı uluslararası ve ulusal
düzeylerdeki, diğer bir kısmı da yerel düzeydeki
kaygılardan kaynaklanacaktır.

Kentin gelişmesini mikro düzeyde denetleyecek/
izin verecek olanlar uygulama planlarıdır. Daha
evvelki bölümlerde değinildiği üzere, önceden
değil olabildiğince uygulamaya yakın olarak
geliştirilecek, yaratıcı gelişmelere en son noktaya

kadar açık kalacaklardır. Uygulama planlarının hangi yerelerde, kimlerce, hangi koşullarda gerçekleştirileceği, stratejik planın ön gördüğü alt-yapı kapasitelerinin oluşmasıyla, zaman ve mekan bakımından, tutarlı olarak kent yönetimiyle belli müzakereler içinde belirlenecektir.

Burada önerilen yeni planlama paradigmasının başarılı olmasında aktif yurttaşlık bilincinin gelişmiş olması, yurttaşların sorumluluklarının farkında olmaları, ortaklaşa çözüm arama ve sorun paylaşma kültürünün bulunması, karşılıklı öğrenmeye açıklık çok yardımcı olacaktır.

Son Verirken

Dünyanın yaşadığı anlayış değişiklikleri karşısında, Türkiye'de de kent planlaması paradigmasının değişmesinin gerekliliğini ve böyle bir değişiklik anlayışı benimsendiğinde, kent planlamasının ne şekil alabileceğini gördük. Eğer bu gerekliliği kabul ediyorsak, bu değişiklikleri yapmamız gerekiyor. Ama böyle yeni bir planlama anlayışını uygulamaya sokmak için sadece yeni planlamanın nasıl olacağına ilişkin kavramsal

çerçeveyi geliştirmek ya da tasarlamak yeterli değildir. Bu yeni planlamanın uygulanmasının en önemli engeli imar planlamasına ilişkin varolan mevzuatın başka bir planlama paradigmasına göre hazırlanmış olmasıdır. Bu mevzuat içinde böyle yeni bir planlama anlayışını uygulamaya koymak ve meşruiyetini sağlamak olanağı bulunamaz. Bu nedenle yeni paradigmayla tutarlı kurumsal düzenlemeleri yapmak gerekir.

Bu yeni düzenlemelerin yapılmasına en büyük direnç ise varolan planlama kadrolarının eski paradigmanın alışkanlıklarıyla koşullanmış bulunmasından gelmektedir. Bu dirençler dönüşmeyi ne kadar çok geciktirirse planlama başarısız olmaya devam edecek ve toplumda güvenilirliğini yitirecektir. Eğer yaşanan gelişmeler karşısında plancılar yeni koşullarla tutarlı planlama yaklaşımlarını devreye sokmayı ne kadar çabuk gerçekleştirirlerse o kadar işlevsel olacak, toplumda saygınlık kazanacaklardır. Dönüşmeyen planlama, dışlanmasının gerekçelerini kendi yaratmış olacaktır. Dışlanmasının nedenlerini başkalarında aramamalıdır.

Yaşanan gelişmeler karşısında plancılar yeni koşullarla tutarlı planlama yaklaşımlarını devreye sokmayı ne kadar çabuk gerçekleştirirlerse o kadar işlevsel olacak, toplumda saygınlık kazanacaklardır.

Türkiye'nin Bölge Planlama Deneyimleri

Feral EKE

Doç. Dr.,
Gazi Üniversitesi
Mühendislik Mimarlık
Fakültesi Şehir ve
Bölge Planlama Bölümü
Başkan Yardımcısı

Toplumun belli amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli olan araçların saptanma eylemi plan kavramını ortaya çıkarmıştır. Plan var olan durumlardan ulaşılmak istenilen durumlara erişmeye yardım eden, gelecekle ilgili belirsizlik ve riskleri tanımak ve gidermek için yapılan bir faaliyettir.

Planlama düşüncesi sanayi devriminin beraberinde getirdiği yeni teknolojilerin ve yarattığı ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi gelişmenin ürünüdür. Türkiye plan uygulamasına uzak bir ülke değildir. Dünya ülkeleri arasında dağılan Sovyetler Birliği dışında plan uygulayan ikinci ülke Türkiye'dir. Türkiye'de planlamaya verilen önem cumhuriyetin kurulması ile başlamıştır. 1930'ların sanayi planları, 1935 yılında Doğu Anadolu için hazırlanan kalkınma planı, 1940 yılında Zonguldak için hazırlanan bölge planı, 1957 yılında OECD destekli köyçeğiz planı gibi girişimler bu türden ilk çabalar. Türkiye'de planlı kalkınma amacıyla beş yıllık dilimler halinde ulusal kalkınma planları hazırlanması 1960 devriminden sonra yeni bir atılım olarak 1962'de resmen başlamıştır. Ancak daha 1958 yılında, yeni kurulan İmar ve İskan Bakanlığı'nda bölge planlama dairesinin yer aldığını ve çeşitli bölgesel çalışmalar başlatıldığı görülmektedir. Böylece hiyerarşik bir planlama düzeninde kalkınma planlarından sonra gelecek olan bölge planlarının ülkemizde daha önceden başlatılması dikkat çekicidir.

Yapılan çalışmaların amacı, kapsamı ve yöntemi ne olursa olsun, üzerinde durulması gereken

husus, İmar ve İskan Bakanlığı bünyesinde bir bölge planlama biriminin yaratılmasıdır. Dünyada çok fazla uygulama bulamamış, ülkemizde ise hiç uygulanmamış yepyeni bir disiplin olan bölge planlamanın kentsel gelişmeyi yönlendirmek üzere kurulması, bir bakanlığın önemli ve vazgeçilmez bir faaliyeti olarak görülmesi çok takdir edilecek bir ileri görüşlülük örneğidir. Mesleğini seven ve çalıştığı disiplin alanındaki son gelişmeleri takip eden bir avuç aydın plancının siyasi otoriteleri ikna ederek bölge planlamasını ülkemizde kurumsallaştırdıkları görülmektedir. Bugün sokaktaki adamın bile kolaylıkla sıraladığı çözüm önerilerini yasalarımıza ve kurumsallaşma sürecine yansıtamadığımız düşünülürse 1958'deki başarı daha da önemsenmelidir.

Planlı kalkınma kavramının kabul edilerek yaygınlaşmasından beri kullanılan araçlardan biri bölge planlama olmuştur. Bölge planlama ulusal kalkınma politikalarının yerel gereksinimlere yanıt vermesi, yerel eylemlere dönüştürülmesi işlevini üstlenmiştir.

Bölge planlama kısaca toplumun ekonomik, sosyal, kültürel ve ekolojik problemlerinin coğrafi bir ifadesi olarak tanımlanabilir. Bölge planlama geleneksel olarak; bilimsel bir disiplin, bir yönetim tekniği ve üst düzey stratejiler çerçevesinde dengeli bir gelişme ve mekan düzenlemesini amaçlayan, kapsamlı ve çok sektörlü bir politika olarak da tarif edilmektedir (Doğan, 1997).

Bölge planlama; demokratik, kapsamlı, işlevsel ve uzun vadeli olma özelliklerini taşır. Amaçları:

- *Bölgelerin dengeli sosyo-ekonomik gelişmesini sağlamak*

- Yaşam kalitesini yükseltmek

- Doğal kaynakların ve toprağın rasyonel kullanımını, çevrenin korunmasını sağlamak olarak belirlenmiştir (Avrupa Konseyi, 1983)

Ülkemizde bölge planlama şöyle tanımlanmaktadır:

"Bölge planları, mekan ve mekan sistemlerinin bölge ve bölge sistemlerini planlar. Kalkınma planının fiziksel boyutunu sağlaması yanı sıra yatırımların dağılımına önderlik yapar, kalkınma planı ile kentsel ve öteki yerel planlar arasında ilişki kurar. Bölge planlarının temelindeki amaç; ulusal kaynakların maksimum ekonomik ve toplumsal yarar verecek biçimde geliştirilmesi ve dağıtılmasıdır. Bölge planlaması, insan etkinliklerinin kentler üstü mekanda sıralanmasının planlamasıdır. Buna bağlı olarak, planlamaya giren öğeleri oluşturan, doğal kaynakların, insan gücünün, özel ve kamusal bütçesinin düzenlenmesidir." (Tunbul, 1991).

Bölge planlamaya ilk örnekler Amerika Birleşik Devletlerinde Tennessee Nehri yağış havzası için 1933 yılında başlatılan ve bölgenin doğal kaynaklarının değerlendirilmesi ve geliştirilmesini amaçlayan Tennessee Vadisi Projesi (T.V.A.); İtalya'nın ülkenin az gelişmiş güney bölgesini kaldırmak için 1950 yılında başlatılan çok yönlü Mezzogiorno Projesi, Fransa'da Provence, Aşağı Languedoc, Kozsika ve GasKonya bölgeleri için hazırlanan kalkınma çalışmalarıdır (Dinler, 1994).

İmar ve İskan Bakanlığı bölge planlamayı fiziki plan düzenlemesine varmak için başlangıç çerçevesi olarak kabul etmiştir. Diğer bir deyişle bölge planlama daha sonra Devlet Planlama Teşkilatı'nın tercih ettiği gibi, sosyo-ekonomik ve sektörel bir kalkınma aracı olarak görülmemiş, belli yer seçimi seçeneklerine çerçeve teşkil eden bir imar aracı olarak ele alınmıştır (Tekeli, 1972). İmar ve İskan Bakanlığı'nca ilk hazırlanan bölgesel çalışmalardan biri 1960 yılında O.E.C.D ile başlatılan Doğu Marmara planıdır. İstanbul kentinde yoğunlaşmakta olan kentsel yığılmanın bölgesine yapacağı etkileri ve bölge potansiyellerinin nasıl geliştirilebileceğini saptamak amacıyla yapılan bu çalışma; İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Bursa, Balıkesir, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli ve Çanakkale illerini kapsamaktadır. Plan önerileri İstanbul ağırlıklı bir kalkınmanın özendirilmesi ilkesine dayanmaktadır.

Öneriler şöyle özetlenebilir:

- Bölgede daha sık ve yoğun yerleşme gereklidir.

- İstanbul kentinin gelişmesi Anadolu yakasına yönlendirilmelidir, çünkü İstanbul ekonomisi Anadolu'ya hizmet vermektedir.

- Düzce-İzmir-Adapazarı aksı sanayi sektörünün gelişmesine ayrılmalıdır (Eke, Erol, 1997).

Doğu Marmara bölge çalışmaları daha sonra hazırlanan İstanbul, metropoliten alan nazım plan çalışmaları için veri tabanı oluşturmuş ve getirilen ilkeler planları yönlendirmiştir.

1960'lı yıllardan itibaren Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıyla Türkiye planlı kalkınma dönemine girmiştir. 1963-1967 yılları arasındaki dönemi kapsayan birinci beş yıllık kalkınma planında bölge kalkınması ve planlama, için özel bir bölüm ayrılmıştır. Hedef bölgelerarası dengesizlikleri gidermek ve geri kalmış bölgelerin daha fazla kalkınmasını sağlamaktır. Bu amaçla özel girişim yatırımlarının belli bölgelere yönlendirilmesi için özendirme önlemleri alınması ve ayrıntılı bölge planlarının hazırlanması uygulama araçları olarak önerilmektedir (DPT, 1963). Bu dönemde İmar ve İskan Bakanlığı'nca bölgesel ölçekte yoğun çalışmalar başlatılmıştır. Bir yandan ülkemiz için uygun bölge planlama model, yöntem ve analiz teknikleri üzerinde çeşitli araştırmalar yürütülmüş, bölge plancısı yetiştirmek üzere yabancı uzman ve kuruluşlarla işbirliği içinde eğitim ve bilgilendirme programları hazırlanmıştır. Ülke düzeyinde iç göçler dengesi, il seviyesinde katma değer farklılaşmasının tespiti, il bazında sanayi envanterleri, plan bölgeleri sınırları ve gelişme merkezleri etki alanları tespit çalışmaları bu aşamada ele alınan projelerden bazılarıdır. Öte yandan farklı özellikleri ile öne çıkan bölgelerde pilot çalışmalar başlatılmıştır.

Bu çerçevede yürütülen bölgesel çalışmalardan biri de 1963 yılında başlatılan Zonguldak projesidir. Zonguldak-Karabük-Ereğli'yi kapsayan plan bir ağır sanayi yatırımı Ereğli demir çelik fabrikasının yaratacağı dinamikleri incelemek ve bu değişimin gerekli kılacağı fiziki mekan düzenlemesini ve alt yapıyı geliştirmek amacını taşımaktadır. Keban projesi, Elazığ, Malatya, Bingöl ve Tunceli illerini kapsayan ve Keban Barajının bölgeye getireceği fiziksel kısıtlamayı yeni iskan

Bölge planlama kısaca toplumun ekonomik, sosyal, kültürel ve ekolojik problemlerinin coğrafi bir ifadesi olarak tanımlanabilir.

alanları yaratılarak çözümleyen ve yeni baraj yatırımının bölgede yaratacağı gelişim olanaklarının maksimize edilmesini amaçlayan bir projedir. 1964-1968 yılları arasında yürütülen bu proje birinci beş yıllık kalkınma planında öngörülen bölgelerarası dengesizliklerin gelişme kutupları yaratılarak giderilmesi ilkesini sergilemektedir.

1960'lı yılların başında yürütülen ve Adana, İçel, Hatay illerini kapsayan Çukurova projesi, bir nehir havzası planlaması örneğidir. Bu projenin diğer bir özelliği de o devirde bölge planlama yetkisine sahip çıkan iki kuruluş İmar ve İskan Bakanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatı'nca ortaklaşa yerinde kurulan bir birim ile çalışmaların yürütülmesidir. Projenin amacı tarımsal üretimi arttırmak ve ticari yatırımları teşvik etmektir.

1959-1965 yılları arasında İmar ve İskan Bakanlığı'nca FAO ile ele alınan Antalya projesi ise Antalya, Burdur ve Isparta illerini kapsamakta ve bölgenin tarımsal potansiyeli ve turizm olanaklarının geliştirilmesi amacını taşımaktadır. Bu proje daha sonra Dünya Bankası ortaklığı ile hazırlanan, güncel olarak uygulanmakta olan güney batı Antalya turizm gelişme projesinin çerçevesini oluşturmuştur. Bu tekil projeler çok fazla uygulama imkanı bulamamıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması ile başlayan planlı kalkınma döneminde bölge planları kalkınmaya ilişkin ulusal politikaların uygulama araçları olarak görülmüş ve bölgesel gelişme politikaları her kalkınma planında ele alınmıştır.

Bölge planlamaya yüklenen farklı anlam ve amaçlar, İmar ve İskan Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı arasında görev paylaşımında giderek bir sürtüşmeye neden olmuştur.

1968-1972 yıllarını kapsayan dönem için hazırlanan 2. Beş Yıllık Kalkınma Planında yine bölge planlama başlığı vardır. Ancak kırsal alandan kentlere yönelik yoğun göç, tarımda modernleşme-kentleşme-sanayileşme ilkesinin temel alınmasına neden olmuştur. Bu planda bölge gelişme merkezleri ve kalkınma kutuplarını oluşturma görüşü hakimdir ve yatırımları yönlendirmek amacıyla öncelik tespitleri yapılarak başlangıçta 23 il geri kalmış bölge olarak saptanmıştır (Erol, 1997).

İmar ve İskan Bakanlığı'nın bu dönemde yeni bölgesel projeler başlatması engellenmiş. Bakanlık daha önce ülke genelinde yaptığı araştırma, envanter ve saptamaları derleme ve yayınlama yoluna gitmiştir. Böylece ülke aşağıdaki çizelgelerde belirtildiği gibi 8 bölgeye ve 15

alt bölgeye ayrılmış, bölge sınırları etki alanları, öncelikle ele alınacak gelişme merkezleri hedef ve nitelikleri belirlenmiştir.

8 bölge için yapılan envanter çalışmalarını içeren kitaplar ortak bir çerçevede hazırlanmıştır.

- 1) Bölgenin ülke içindeki yeri
- 2) Bölgenin özellikler
 - a) Fiziksel özellikleri (konum, morfoloji, deprem, iklim)
 - b) Yerleşme özellikleri (genel yerleşme deseni, kentsel merkezler kademelenmesi, etki alanları)
 - c) Nüfus özellikleri (nüfus, göç, işgücü)
 - d) Sosyal yapı (okur yazarlık)
 - e) Ekonomik yapı (kaynaklar, katma değer)
- 3) Sektör incelemeleri
 - a) Kaynak sektörleri (tarım, madencilik)

Tablo 1: İmar Ve İskan Bakanlığı Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü, Bölge Planlama Dairesi Tarafından Yapılan Bölge Ayrımları

Bölgeler	Alt Bölgeler	Etki Alanındaki İller
1. Marmara	1. Doğu Marmara	İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Bursa, Bilecik
	2. Trakya	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ
	3. Güneybatı Marmara	Çanakkale, Balıkesir
2. Batı Karadeniz	—	Zonguldak, Bolu, Kastamonu
3. Doğu Karadeniz	1. Samsun	Samsun, Sinop, Ordu, Amasya, Tokat
	2. Trabzon	Trabzon, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
4. Ege	—	Manisa, Uşak, Denizli, Aydın, Muğla
5. Antalya	—	Antalya, Isparta, Burdur
6. Çukurova	—	Adana, İçel, Hatay
7. Orta Anadolu	1. Ankara	Ankara, Çankırı, Çorum, Kırşehir, Yozgat
	2. Eskişehir	Eskişehir, Kütahya, Afyon
	3. Kayseri	Kayseri, Nevşehir, Niğde
	4. Konya	Konya
	5. Sivas	Sivas
8. Doğu Anadolu	1. Erzurum	Erzurum, Erzincan, Kars, Ağrı
	2. Elazığ	Elazığ, Malatya, Tunceli, Bingöl, Muş
	3. Gaziantep	Gaziantep, Kahramanmaraş, Adıyaman, Şanlıurfa
	4. Diyarbakır	Diyarbakır, Mardin, Siirt
	5. Van	Van, Bitlis, Hakkari

- b) İmalat sanayi
- c) İnşaat
- d) Turizm
- 4) Altyapı
 - a) Ulaşım
 - b) Elektrik enerjisi
 - c) Su kaynakları
- 5) Sosyal donatı
 - a) Sağlık
 - b) Eğitim
 - c) Konut
- 6) Beklenen gelişmeler
 - a) Tahminler
 - b) Sektörde beklenen gelişmeler, sorunlar
- 7) Bölge yerleşme düzeni teklifleri

Teklif ve Tavsiyeler

Yayınlardaki bölgesel verilere dayanılarak kalkınma planı ile önerilen nüfusun ülke düzeyinde dengeli dağılımını ve potansiyel görülen merkezlerde kaynakların yoğunlaştırılması ilkesi uyarınca, Bakanlık kentsel kademelenme çalışmaları yaparak 24 bölge gelişme merkezi belirlemiştir.

Bölge planlama kavramının giderek kalkınma planlarında önceliğini kaybetmesi ve devlet planlamanın telkinleri ile İmar ve İskan Bakanlığı çalışmalarını fiziksel boyuta indirgemiş ve yeni görevini gelişme merkezleri alt bölge için gelişme şemaları üretmek, metropoliten merkezler için nazım plan hazırlamak olarak belirlemiştir.

Bu dönem sonunda, İmar ve İskan Bakanlığı'na tamamlanmış çalışmalar aşağıdaki yayınlarda veya raporlarda toplanmıştır.

- Ankara ili rekreasyon planlaması
- Ankara ili programlaması
- Nevşehir ili turizm planlaması
- Çankırı ili ve meslekleri

- Konya ili sosyo ekonomik durumu
- Sivas ili gelişme imkanları
- Kastamonu ili
- Rize ili araştırması
- Trabzon ili araştırması
- Muğla ili araştırması

Bu çalışmalar uygulanmamakla birlikte birçok yeni çalışmaya temel teşkil etmiş, kent bütünü nazım plan hazırlıkları ve çevre düzeni imar planlarını yönlendirmiştir.

Her ne kadar 2. Beş Yıllık Kalkınma planları geri kalmış bölgeler içinde kalkınma kutupları yaratılmasını benimsemişse de bu politikanın hedef, içerik ve araçları plan ve uygulama programlarında yeterince açıklığa kavuşturulmamıştır. Hatta 1972 yılı uygulama programında bölge planlama bölümüne yer verilmeyerek bu politikaların değiştiğinin ilk işaretleri verilmiştir (DPT.1967).

Bölgesel çalışmaların gündemdeki yerini kaybetmeye başlaması, 3. Beş yıllık planda daha da belirginleşmiştir. 1973-1977 arası bu dönemde bölgesel kalkınmanın ekonomik verimlilikten özveride bulunmayı gerektirdiği görüşü hakim olmuştur. Bu ise ülke bütününe hiç de üstlenmeyen bir sonuçtur. Böylece tüm bölgeleri kapsayan bölge planları yerine kalkınmada öncelikli bazı yörelerin desteklenmesi tercih edilmiştir (DPT. 1973).

Bu yeni politikaların tanımları, kapsamaları farklıdır. Bunlar kalkınmada öncelikli yöre ve il planlaması kavramlarıdır. Ancak bu yeni anlayışın bölgesel kalkınmaya katkısı kısıtlı kalmış, sadece DPT içinde bir kurumsallaşmaya yol açmış, kalkınmada öncelikli yöreler dairesi (KÖYD) kurulmuştur. Bu dönemde artık İmar ve İskan Bakanlığı bölge planlama faaliyetlerini durdurmuş, bu disiplinindeki birikimi ve topladığı verileri büyük kentler ve çevresini planlamakta olan metropoliten, nazım plan bürolarına aktarmıştır.

Bölgesel çalışmaların gündemdeki yerini kaybetmeye başlaması, 3. Beş yıllık planda daha da belirginleşmiştir.

Tablo 2: İmar ve İskan Bakanlığı, Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü, Bölge Planlama Dairesi Tarafından Tanımlanan Bölge Merkezleri

Grubu	İller
Gelişmiş Büyük Kentler	İstanbul, Ankara, İzmir, Adana
Gelişmekte Olan Kentler	Eskişehir, Konya, Gaziantep
Geliştirilecek Kentler	Antalya, Zonguldak, Sivas, Erzurum, Diyarbakır, Trabzon, Van
Büyükşehir Haline Getirilecek Kentler	Elazığ, Samsun

Bu dönemde kıyılarda ve kentsel yerleşmelerin çevresindeki kırsal alanlarda giderek artan, konut, turizm ve sanayi sektörü talepleri, Bakanlığı bu alanları düzenleyici fiziki planlar hazırlamaya yönlendirmiştir. 1972 yılında 6785 sayılı yasaya eklenen ek 7 ve ek 8 maddelerle bölge planlama dairesine bölge planlama disiplini ile ilgili olmayan yeni görevler verilmiştir. Bu görev belediye ve mücavir alan sınırları dışında kalan plansız alanlarda gelişme taleplerine "ön izin" verilmesi ve mevzii plan onaylamasıdır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma planı, piyasa ekonomisinin geliştirilmesine olanak sağlamak amaçlı bir mekansal sistemin yaratılması için kentsel yerleşme merkezlerinin işlevsel kademelenmesi amacını sergilemektedir. Bu dönemde yatırımlarda geri kalmış bölgelere ağırlık verildiği izlenmemektedir. Dönemin kayda değer en önemli başarısı DPT tarafından uzun vadede kullanılacak olan "temel bir çalışmanın yerleşme merkezleri kademelenmesi araştırmasının bitirilmesi"dir (DPT, 1979).

5. Beş Yıllık Kalkınma planı, terk edilen bölgesel kalkınma için bölge planları hazırlama yaklaşımını yeniden benimsemiştir (DPT, 1985). Bu plan dönemindeki en önemli gelişme kuşkusuz Güney Doğu Anadolu Projesidir. Şanlıurfa, Mardin, Gaziantep, Adıyaman, Diyarbakır, Siirt illerini kapsayan proje, ilkin sulama amaçlı bir çalışma olarak başlamış, giderek yörede gelişebilecek baraj ve sulama yatırımlarının yaratacağı ekonomik, sosyal ve giderek fiziksel düzeydeki değişik ilkeler dikkate alınarak çok sektörlü bir kalkınma projesine dönüştürülmüştür.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Plan dönemi (1990-1994), açıkça ortaya çıkan problemlere kalıcı çözümler arama dönemidir. Metropolen bölgelerde, alt merkezler yaratarak planlama önceliği verilmesi gerekliliği tartışılmıştır. Tüm ülkedeki orta büyüklükteki kentlerin geliştirilerek desteklenmesi bu çözüm önerileri içindedir. Kalkınmada öncelikli alanlar, Güneydoğu Anadolu projesi gibi çalışmalar devam edecektir. Altıncı plan döneminde, "Konya Ovası ve Orta Anadolu

Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı", "Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" ve "Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı" ile Güney Doğu Anadolu Projesi Örneği yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır (DPT, 1989).

Beş ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma planları aynı siyasi kadro ve teknik elemanların görev yaptığı dönemlerde hazırlandığı için belli bir süreklilik ve uyum sergilemektedir. 6. Beş yıllık Kalkınma Planında ilk kez Avrupa Topluluğu politikalarının dikkate alınması ilkesi yer almaktadır. 7. Beş Yıllık Kalkınma planında benzer biçimde güncel bir kavram olan "sürdürülebilir kalkınma" anlayışı ve planlamada "kademeli birliktelik" ilkesi vurgulanmaktadır. Bu planda sektörel gelişme ile mekansal analizin bir-

Tablo 3: Devlet Planlama Teşkilatı (KÖYB) tarafından "Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi Araştırması" Sonuçlarına Göre Fonksiyonel Bölgeler

Bölge merkezleri	Bölge içinde yer alan iller
1. Adana	Adana, İçel, Hatay
2. Ankara	Ankara, Çankırı, Çorum, Kırşehir
3. Bursa	Bursa
4. Diyarbakır	Diyarbakır, Mardin, Siirt, Bitlis, Van, Hakkari
5. Elazığ	Elazığ, Tunceli, Bingöl
6. Erzurum	Erzurum, Erzincan, Kars, Ağrı, Muş
7. Eskişehir	Eskişehir, Bllecek, Kütahya
8. Gaziantep	Gaziantep, Kahramanmaraş, Adıyaman, Şanlıurfa
9. İstanbul	İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale, Kocaeli, Sakarya, Bolu, Zonguldak, Kastamonu, Bursa
10. İzmir	İzmir, Balıkesir, Manisa, Aydın, Muğla, Antalya, Isparta, Burdur, Afyonkarahisar, Denizli, Uşak
11. Kayseri	Kayseri, Nevşehir, Yozgat
12. Konya	Konya, Niğde
13. Malatya	Malatya
14. Samsun	Samsun, Amasya, Tokat, Sinop, Ordu, Giresun
15. Sivas	Sivas
16. Trabzon	Trabzon, Gümüşhane, Rize, Artvin

Kaynak: T.C. Başbakanlık, DPT., Kalkınmada Öncelikli Yörelere Başkanlığı, Türkiye'de yerleşme.

likte oluşturulması yolunda olumlu bir kuramsal açılım vardır. Farklı özellikler taşıyan bölgeler için değişik gelişme profilleri hazırlama amacına uygun olarak bazı bölgeler için temel çalışmalar başlatılmıştır (DPT, 1995).

Bu dönemde Güney Doğu Anadolu (GAP) projesinde başlangıçta öngörülen "çok sektörlü entegre bölgesel kalkınma" anlayışı yerine sürdürülebilir kalkınma ve halk katılım öğelerinin vurgulandığı "sürdürülebilir insani gelişme"yi amaçlayan yeni bir aksiyon planı hazırlanarak uygulamaya konulmuştur.

Yine bu dönemde, 1998'de 16 ili kapsayan (Ağrı, Şanlıurfa, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzurum, Erzincan, Hakkari, Kars, Ardahan, Iğdır, Malatya, Muş, Tunceli ve Van) Doğu Anadolu Bölgesi projesi yöredeki üniversitelerin (Atatürk, Fırat, İnönü, Kafkas, Yüzüncü Yıl Üniversiteleri) ortak girişimine hazırlanmıştır. Bu çalışmaya daha sonra Ankara Gazi Üniversitesi katılmıştır. Diğer bir proje ise 1996 yılında DPT. Tarafından yapılan "illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması" araştırmasına göre 7 bölge içinde 5. sırada kalan doğu Karadeniz Bölgesi için başlatılmıştır. Bu proje Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) tarafından üstlenilmiştir. Artvin, Bayburt, Gümüşhane, Giresun, Ordu, Rize ve Trabzon'u kapsamaktadır.

Sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Planının hedefleri bir önceki planla uyumludur. Bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi hedefi, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi için sürdürülebilirlik, katılımcılık, Avrupa Birliği ilkelerine uygunluk hedefleriyle desteklenmiştir (DPT, 2001).

İl bazında envanterlerini tamamlaması ve önceki dönemde hazırlanan bölge kalkınma projelerinin "il gelişme planları" ile uygulamaya konması önerilmektedir.

Genel Değerlendirme

Ülkemizde çeşitli dönemlerde hazırlanan uygulanan, veya uygulanamayan bölgesel kalkınma amaçlı çalışmaları irdeleyerek özetlediğimizde çıkan sonuç pek de olumlu değildir. Başarısızlıkların başarılarından daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Bunun başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir.

- Planlı dönemin başlangıcından bu yana bölgesel gelişme politikalarının temel ilkesi bölgelerarası gelir farklılıklarını azaltmak ve bölgelerarası dengeyi sağlanması olmuştur. Ancak bölge planlamaya ilişkin tanım, içerik ve öneriler uygulamaya araçları o denli bir dalgalanma göstermiştir ki gerekli süreklilik ve etkinlik sağlanamamıştır.

- Kalkınma planlarında önerilen uygulama araçları ve mekanizmaları da hiçbir zaman tam olarak kullanılmamıştır.

- Kalkınma planlarının sektörel yapısı bölge planlamasında gerekli olan mekan boyutunun yeterince önem kazanmasını engellemiştir.

- Planlı dönemde kalkınma planları, plan bölgesinin kavramsal tanımı, planlama yöntemleri örgütlenme modelleri ve organizasyon mekanizmalarına yönelik önerileri yeterince açıklık ve kesinlikte içermemiştir. Bir bölge yönetimi, mali olanakları, insan gücü, hizmet sunumu ve banka kredi düzeni boyutlarıyla önerilmemiştir.

- Getirilen çözümler genel düzeyde kalmış, vazgeçilmez ayrıntılar ele alınmamıştır.

Sönsöz

- Her ne kadar son dönemde hazırlanan ve kısmen uygulanan GAP, DAP, DOKAP, projeleri bir gelişme aşaması olarak kabul edilse bile ülke düzeyinde bütüncül bir kalkınma için bölgesel girdi-çıkı analizleriyle irdelenerek ve bölgelerarası bağlantılar dikkate alınarak, ülkenin tüm bölgeleri için planlar hazırlanmalıdır. Tekil bölge projelerinin kendi içlerinde tutarlı ve rasyonel bulunan hedef ve kararları, ülke bütününde bölgelerarası bir çerçevede ele alındığında aynı rasyonelliği taşıyabileceklerdir.

- Ülkenin bütünlüğü ilkesi göz önünde tutularak, üniter devlet sistemi içinde bölgesel planlamayı ve uygulamayı yürütecek bir örgütlenmeye gidilmelidir. Bölge valilikleri, bölge teknik kurulları ve ekonomik kalkınma ajansları türü birimler uygunlukları irdelenerek ülkemiz yönetim sisteminde yer almalıdır.

- Yerel yönetimler, teknik işgücü, yönetim yapısı ve mali kaynaklar açısından güçlendirilmeli, bölgenin gelişmesinde merkez yönetiminin vazgeçilmez ortağı olarak devreye girmelidir.

Farklı özellikler taşıyan bölgeler için değişik gelişme profilleri hazırlama amacına uygun olarak bazı bölgeler için temel çalışmalar başlatılmıştır.

Kaynaklar

Avrupa Konseyi (1983), The European Regional/ Spatial Planning Torremolinos Charter, Strasbourg.

Doğan H.H. (1997) Türkiye’de Ulusal Kalkınma Planlarının Bölge Planlamaya Yaklaşımı, 7. Ulusal Bölge Bilimi Kongresi- İzmir

Dinler, Zeynel, (1994), Bölgesel İktisat, Bursa, Ekin - Kitabevi Yayınları, Yayın:25

DPT., (1963) Kalkınma Planı; Birinci Beş Yıl, (1963-1967), Ankara, DPT. Yayınları

DPT., (1967), Kalkınma Planı: İkinci Beş Yıl (1968-1972): Ankara: DPT. Yayını

DPT., (1973), Yeni Strateji Ve Kalkınma Planı: Üçüncü Beş Yıl (1973-1977), Ankara, DPT. Yayını No: 1272.

DPT., (1979) Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), Ankara, DPT. Yayını No:1664.

DPT., (1985), Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), Ankara, DPT. Yayını No:1974.

DPT., (1989), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Ankara, DPT. Yayını No:2174.

DPT., (1995), VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedef Ve Stratejileri, (25 Temmuz 1995 Tarihli Resmi Gazete), Ankara Başbakanlık Neşriyat Genel Müdürlüğü.

DPT., (2001), 8. Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayını, Ankara

Erol, Demet, (1997), Kalkınma Planlarının İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmelerine Etkisi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kent Ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalında Basılmamış Doktora Tezi.

Eke F., Erol D. (1997) Türkiye’de Bölge Planlamanın Gelişimi, 7. Ulusal Bölge Bilimi Kongresi - İzmir

Tekeli, İlhan, (1972), Planlama Ve Ülkesel Fiziki Planlama Üzerine, Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara.

Tunbul, Mete, (1991), Türkiye’de Bölgesel Planlama Çalışmaları, DPT. Kalkınmada Öncelikli Daire Başkanlığı, Ankara, DPT. Yayınları.

Değişen “Bölge” Anlayışı’nın Türkiye’ye Yansımaları Üzerine Yapılan Çalışmalar

Başak AVCIOĞLU, Deniz ÇELEBİ, Murat ÇEVİK,
Güldem SARAL, Suna Senem YAŞAR

Sunuş

Bu yazı; Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Bölge Planlama Yüksek Lisans Programı, Bölge Planlama Stüdyosu’nda yapılan çalışmalardan derlenen ve sosyo-ekonomik yapıda farklılaşma, buluşçuluk kapasitesi, öğrenilebilirlik, yaşam kalitesi ve çevresel sürdürülebilirlik kavramları kapsamında Türkiye’nin bölgesel özelliklerini belirlemeyi ve gelişme potansiyelini ölçmeyi hedefleyen makalelerden oluşmaktadır. Anılan makalelerden üç tanesi burada yayınlanmaktadır. Sosyo-ekonomik yapıda farklılaşma ve çevresel sürdürülebilirlik kavramları kapsamında çözümlemeler içeren makaleler ise Planlama Der-gisi’nin gelecek sayısında yayınlanacaktır.

Giriş

Ulusal ve uluslararası dönüşümlerin etkileriyle ‘sınır’ ve ‘etki alanı’ (territory) kavramlarının değişime uğradığı, (özellikle ekonomik alanda) var olmanın temel koşulunun rekabet gücüne bağlandığı “küreselleşen dünya”da bölgeler, kurulan uluslararası ağların temelini oluşturmaya başlamıştır. Farklı nitelikteki bölgeler, önemli teknolojik organizasyonların küresel ağlarında yer alan merkezlere dönüşmektedir. Ülkeler, ön plana çıkan bölgeleri ile, bu ağın parçası olmaktadır. Bölgenin önem kazanmaya başladığı böyle bir dönemde sadece sosyo-ekonomik değişkenlere dayanarak yapılan bir bölgeleme yetersiz kalacaktır. Bu nedenle de günümüzde bölgeyi nitelendirmek için kullanılan farklı bakış açıları önem

kazanmaktadır. Dolayısıyla izleyen makalelerde sunulmaya çalışılan yaklaşımın ilk amacı bu farklı bakış açılarını yansıtabilmektir.

Türkiye’ye bölgeleme anlamıyla bakıldığında, coğrafi ve iklim koşulları ile belirlenmiş bir bölgeleme anlayışının öne çıktığı görülür. Bu bağlamda, çalışmaların ikincil amacı da, Türkiye için değişik verilerden yola çıkarak bir bölgeleme çalışması yapmaktır.

Belirtilen yaklaşım doğrultusunda, Türkiye’nin “bölgesel” özelliklerini belirlemek, gelişme potansiyelini ölçmek ve küresel düzlemdeki konumunu ortaya çıkarmak amacıyla, farklı bölgeleme ölçütlerini tanımlayacak kavramsal çıkış noktaları belirlenmiştir. Bu kavramlar;

- *Sosyo-ekonomik yapıda farklılaşma*
- *Rekabet gücü*
- *Buluşçuluk kapasitesi*
- *Sürdürülebilirlik*
- *Örgütlenmişlik*
- *Toplumsal gelişme düzeyi*
- *Öğrenebilirlik*
- *Yaşam kalitesidir.*

Bu başlıklar altında tanımlanan göstergeler kullanılarak gerçekleştirilen çözümlemeler, (Türkiye için) yeni bir bölgeleme çalışması ve anlayışının temellerini ortaya çıkarmıştır.

Çalışmalarda öncelikle, belirlenen kavramların çıkış noktaları çerçevesinde, elde edilen alt baş-

PLANLAMA
2002/1

Bölgenin önem kazanmaya başladığı böyle bir dönemde sadece sosyo-ekonomik değişkenlere dayanarak yapılan bir bölgeleme yetersiz kalacaktır. Bu nedenle de günümüzde bölgeyi nitelendirmek için kullanılan farklı bakış açıları önem kazanmaktadır.

lıklara göre göstergeler tanımlanmış; tanımlanan bu göstergeler için çeşitli kurum ve kuruluşlardan sayısal ham veriler elde edilmiştir. Ancak, bu göstergelerin belirlenmesinde, verilerin Türkiye'nin 81 ili için mevcudiyeti, güvenilirliği ve verilere erişimin önemli kısıtlayıcıları olduğu belirtilmelidir. Daha sonra, bu ham veriler değerlendirilerek değişkenlere dönüştürülmüştür. Bununla birlikte, kurumların sahip olduğu veriler farklı yıllara ait olduğundan, kullanılan değişkenler 1996-2000 yıllarına aittir. Üç çözümleme kullanılmıştır. Bunlardan birincisi faktör analizidir. Faktör analizinde, elde edilen değişkenlerin standartlaştırılmış şekilleri veri olarak kullanılmıştır. Bu analizde, temel bileşenler yönteminden faydalanılmıştır. Birçoğunun birbiriyle ilişkili ve değişken sayısının çok büyük olması durumlarında başvurulabilecek en önemli tekniklerden birisi temel bileşenler analizidir (Tatlıdil, 1992). Temel bileşenler yöntemi; verinin birbirinden bağımsız boyutlarını değişkenler cinsinden tanımlayan bir yöntemdir. Temel bileşenler yönteminde ulaşılabilecek sonuç bilgi kaybına neden olmaksızın değişkenleri temsil eden az sayıda değişkene indirgeme yapmak ve değişkenlere etki eden nedensel faktörleri elde etmektir (Dinçer ve Özasan, 1996). Ayrıca bu analiz sonucunda elde edilen korelasyon matrisi ile değişkenler arası karşılıklı ilişkileri de görmek mümkün olmaktadır. Kullanılan ikinci yöntem, kümeleme analizidir. Bu analiz için faktör analizinden elde edilen faktör yüklerinin illere dağıtılması ile elde edilen il faktör yükleri veri olarak kullanılmıştır. Kümeleme analizi, faktörlere ilişkin değerleri bulunan her ilin birbirine göre komşuluğunu ölçerek, grup içi uzaklıkları az, grup dışı uzaklıkları fazla olan bir sınıflandırma yapmaktadır. Kısaca, kümeleme analizi benzer kapasitelere sahip illeri aynı gruba sokarak, bu kapasiteler açısından birbirinden farklı bölgeleri görmemizi sağlamaktadır (Capello, 1998).

Diğerlerinden farklı olarak, çevresel sürdürülebilirlik çalışmasında; kaynak potansiyeli, kullanımı ve kirleticiler temelinde oluşturulan veri tabanıyla, her gösterge için değerlendirme ölçütlerinin belirlendiği matrisin değerlendirilmesi ile ortaya çıkan sonuç matrisi kullanılmıştır. Analizlerin sonucunda değişik bölge tanımlamaları elde edilmiş ve değerlendirilmiştir.

BULUŞÇULUK KAPASİTESİ

Gülde Saral

(Araş. Gör. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü)

Ulusal sınırların giderek önemini yitirdiği, sermayenin akışkanlığının arttığı, teknolojik gelişmelerin hızlandığı yeni dünya düzeninde varolmanın en önemli koşulu rekabet gücüdür. Bu yeni dönemde rekabet gücü görece maliyet üstünlüğüne değil, bilgiyi yenileyebilme yeteneğinin sağladığı dinamik gelişmeyi mümkün kılacak yeteneklere dayanmaktadır. Buluş yapma yeteneği de, bölgelerin dinamik gelişmesini mümkün kılan, uzun vadeli ekonomik gelişme ve rekabet gücü sağlayan yeteneklerden biridir. Yazında buluşçuluğun neden, nasıl ve nerede gerçekleştiği konularına verilen önem giderek artmaktadır. Avrupa Birliği ve OECD gibi uluslararası kurumlar da bölgelerin gelişmesi ve bölgelerarası farklılıkların azaltılması için bölgesel politikalarda buluşçuluğun desteklenmesini, bu amaçla buluşçuluk stratejileri önerileri hazırlanmasını tartışmaktadırlar.

Bu çalışmanın amacı, 1970'lerden sonra yazında sıkça bahsedilen buluşçuluk kavramına dayanarak Türkiye'de bölgesel farklılıkları ortaya koymaktır. Burada beklentimiz, farklı buluş yapma kapasitelerinin farklı yerellikler ortaya koymasınıdır. Yazının ilk bölümünde, yazında buluşçuluk üzerine olan yaklaşımlar özetlenecektir. İkinci bölümde, bu yaklaşımların buluşçuluk kavramını ele alışı açıklanacak ve buna dayanarak kavramı temsil eden göstergeler belirlenecektir. Üçüncü bölüm, Türkiye örneğinde, buluşçuluk kavramına dayanarak bölgesel farklılıkları ortaya konmaktadır.

Teorik Çerçeve

1970'lerin kriz koşullarından başarıyla sıyrılan Baden Württemberg, Emilia Romagna gibi sanayi odakları üzerine yapılan çalışmalar, 1980'lerde Sanayi Odakları Yaklaşımının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu yaklaşım, koşulların hızla değiştiği kriz sonrası ortamda başarılı ekonomik performans gösteren ve rekabet gücü sağlayan yeni sanayi odaklarının başarısını, aynı mekanda uzmanlaşmış sanayi birimleri arasındaki yoğun üretim ilişkileriyle (Eraydın, 2001) açıklamaktadır. Yapılan çalışmalar bu odakların buluşçu yönlerini ortaya koymuş; böylece, bu odakların buluşçu yapma kapasiteleri yazında vurgulanmaya başlanmıştır.

1980'lerde GREMI grubunun geliştirdiği 'Buluşçu Çevreler (Innovative Milieu)' yaklaşımı, aynı mekanda bulunmanın bilginin dolaşımını ve değiş tokuşunu sağlayarak, birlikte öğrenme sürecine yardımcı olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre, karşılıklı etkileşime dayalı, dinamik birlikte öğrenme süreci, yaratıcılığı ve buluşçuluk kapasitesini artıracaktır (Cooke, Uranga ve Etxebarria, 1998; Larsson ve Malmberg, 1999).

Buluşçu çevreler yaklaşımını takiben, Lundvall'ın öncülük ettiği bir grup araştırmacının, çalışmalarında buluşçuluk sürecini vurgulaması sonucunda, ulusal buluşçu sistemler yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bu araştırmacılar, aktörlerin ve üretim birimlerinin karşılıklı etkileşimle öğrenme süreçlerinin yeni bilgi üretilmesini ve bu bilginin kullanılması mümkün kıldığını savunmaktadırlar (Lundvall, 1992; Edquist, 1997). Bu sistemci ele alış, tüm aktörlerin buluşçu bir role sahip olduğu dinamik bir süreci vurgulamakta ve temel faaliyetin öğrenme olduğu bir sosyal sistemin altını çizmektedir. Sistemin dinamizmini sağlayan, karşılıklı etkileşimle öğrenme faaliyetleridir.

Freeman'in öncülük ettiği bir grup araştırmacı ise, buluşçu sistemler yaklaşımının vurgularını bir adım ileri götürerek, buluşçuluk sürecinde kurumların oluşturduğu ağlar rolünü vurguladılar. Buna göre, kurumlar arası ağların yeniliklerin yaratılmasına, dışarıdan alınmasına, modifiye edilmesine ve yayılmasına olanak sağlamaktadır (Freeman, 1987). 'Ağ' kavramının kullanılması, ağlaşma yeteneğinin (networking capability) başarılı rekabet gücü sağlamadaki önemini ve buluşçuluk sürecinde kurumsal faktörlerin rolünü vurgulamaktadır.

Ancak, yapılan çalışmalar ulusal sınırlar içerisindeki bölgelerin teknolojik uzmanlaşmalarında ve teknolojik faaliyetlerinde önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur (Howells, 1999). Ulusal Buluşçu Sistemler Yaklaşımının bu açığını vurgulayan Yerel Buluşçu Sistemler Yaklaşımı, buluşçu faaliyetlerin mekansal farklılıklarını ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Bu yaklaşımlar, Ulusal Buluşçu Sistemler Yaklaşımının odak noktalarını kabul ederek, ekonomik

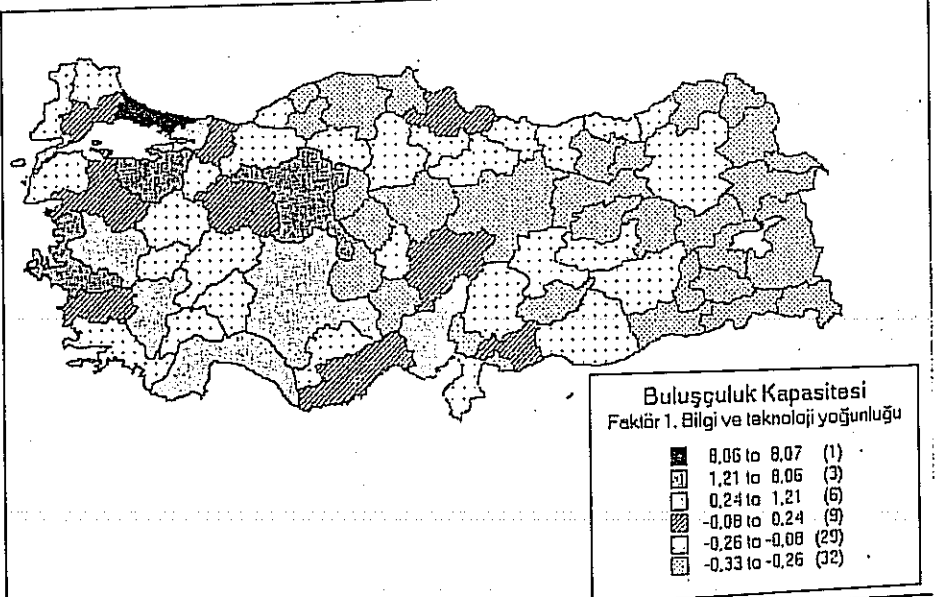
ve teknolojik büyümede ve gelişmede bu farklılıkların arkasındaki faktörleri analiz etmeye çalışmışlardır. Böylece, yerel buluşçu sistemciler, Ulusal Buluşçu Sistemler Yaklaşımının kilit özelliklerini bölgesel ölekte incelemeye başlamışlardır. Sonuçta da, bilgi paylaşımı, kurumsal faaliyet ve buluşçu kapasite gibi farklı belirleyici niteliklerin birbirleriyle olan ilişkilerini bölgesel ya da yerel ölekte incelemişlerdir. Buna göre, karşılıklı güven ve işbirliği ve birlikte çalışma kapasitelerine dayanan kurumsal kapasitelerin bölgesel kapasitelerin gelişmesinde önemli olduğunu vurguladılar.

Görüldüğü gibi, buluşçuluk kavramının farklı yönlerini vurgulayan farklı yaklaşımlar 1980'lerden itibaren yazında yerini almıştır. Bu yaklaşımların ortak noktası, buluş yapma kapasitesini bölgelerin ekonomik başarısında ve uluslararası ortamda rekabet gücü kazanmasında temel kriterlerden biri olarak kabul etmeleridir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmı, söz konusu yaklaşımların buluşçuluk kavramını ele alışını açıklayacaktır. Bu açıklamalar ışığında belirlenen alt başlıklar, buluşçuluk kavramını temsil edecek göstergelerin belirlenmesinde çıkış noktasını oluşturmuştur.

Buluşçuluk Kavramı ve Kavramı Temsil Eden Göstergeler

1970'lerden önce var olan yaklaşımlar, firmalarda yürütülen Ar-Ge faaliyetlerini buluşçuluğa yol açan temel faktör olarak kabul etmektedirler. Bunlara göre buluşçuluk, araştırmadan geliştirmeye ve üretimden pazara doğru ilerleyen doğrusal bir süreçtir (Todtling ve Kaufmann, 1999).

Buluşçuluk kapasitesini, dışsal bilgiye ulaşmak ve bunu kullanmak üzerinden ele alma gereği, yerel kapasitelerin oluşturduğu sistemin çok kapalı bir hal alması durumunda, değişen koşullara uyum sağlamayı zorlaştırmasından gelmektedir.

Buna karşılık, 1970'lerden itibaren yazında yer alan evrimci ve kurumsalcı yaklaşımlar, buluş sürecine sadece firmaların ar-ge faaliyetlerini değil, birbiriyle etkileşim içinde olan kurumları, ekonomi ve eğitimle ilgili organizasyonları ve farklı aktörleri de sürece dahil etmektedirler.

Bu yaklaşımlar, buluşçuluk faaliyetlerini iki yönden ele almaktadır. İlk olarak, buluşçulukta yerel/işsel kapasitelerin önemini vurgularken, ikinci olarak dışsal bilgiye ulaşma ve bunu kullanma kapasitelerinin buluşçuluk kapasitesini artırmadaki rolünden bahsetmektedir.

Yerellikler, işsel bilgi üretimini ve bilginin yerelde dolaşımını ve yerel yeteneklerin inşasını sağlayarak buluş sürecine yardımcı olmaktadır. Buluşçuluğu yerellikler üzerinden açıklarken, ilk olarak, buluş faaliyetlerinin uzmanlaşmış, küçük ve orta ölçekteki işletmelerin (KOBİ) oluşturduğu sanayi kümelerinde gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Bunun arkasındaki neden, birimlerin mekansal yakınlığının birlikte öğrenme sürecine katkısıdır. Yerel biriktellik hızla değişen koşulların neden olduğu belirsizlikleri azaltmakta, bilgi ve deneyimlerin aynı mekânı paylaşan birimler arasında değiş tokuş edilmesini, yayılmasını ve yeni bilgi üretilmesini sağlamaktadır (Maskell ve Malmberg, 1999). KOBİ'ler arasındaki fason ilişkiler birimler arası ilişkileri ve bilginin dolaşımını hızlandırırken, büyük firmalarda firma içi bürokrasiler bunu zorlaştırmaktadır.

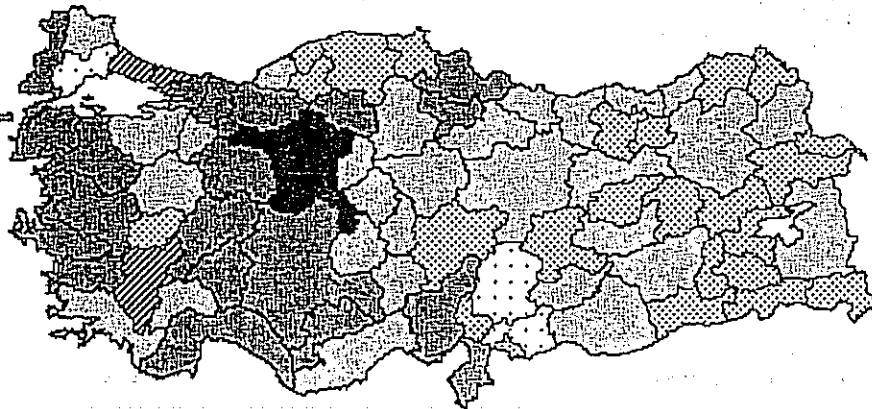
İkinci olarak, yerel sanayi kümelerinde kurulan sosyal ilişkiler, birimler arasında güvene dayalı işbirliği ve birlikte çalışma ilişkileri sayesinde bilginin yayılmasını sağlamaktadır. Aynı mekânda yer alan birimler, aynı değerleri, problemleri, alt-

yapıyı paylaşmakta; bu da bilginin paylaşılmasını ve sorunlara ortak çözümler bulunmasını kolaylaştırmaktadır. Storper (1995), 'ticari olmayan bağımlılıklar (untraded interdependencies)' kavramı ile yerelde paylaşılan kurallar, rutinler ve ağların, o yerelde teknolojik ve kurumsal değişimi sağlarken, standartlaşmaları engellediğini vurgulamaktadır.

Üçüncü olarak, birimler arası ilişkileri düzenleyen, bilginin ve yeteneklerin dolaşımını ve değiş tokuşunu kolaylaştıran formel ve enformel kurumlar önemlidir. Amin ve Thrift (1995), 'kurumsal kalınlık (institutional thickness)' kavramı ile, yerel sosyal ve kültürel ilişkilerin ve çeşitli kurumların, o yerelde riski ve belirsizlikleri azaltarak düzeni sağladığını; bilginin dolaşımını kolaylaştırdığını ve dinamikleri ve yenilikleri mümkün kıldığından söz etmektedirler.

Buluşçuluk kapasitesini, dışsal bilgiye ulaşmak ve bunu kullanmak üzerinden ele alma gereği, yerel kapasitelerin oluşturduğu sistemin çok kapalı bir hal alması durumunda, değişen koşullara uyum sağlamayı zorlaştırmasından gelmektedir. Yerel kapasitelere bağlılık değişime engel olabilir (Camagni, 1999; Todtling ve Kaufmann, 1999; Capello, 1990; Maskell ve Malmberg, 1990). Bu nedenle, yerel ilişkiler ve ağlar kadar, dışsal ilişkilerin ve ağların geliştirilmesi ile, dışsal bilgiye ulaşma ve bu bilgiyi kullanma yeteneği önem kazanmaktadır.

Yapılan ampirik çalışmalar, dışsal bilgiyi kullanmada Ar-Ge faaliyetlerinin, bilim ve teknoloji parklarının, üniversitelerin küresel kaynaklardan yerele bilgi akışını sağlayıcılar olarak önemli olduğunu göstermiştir. Bu kurumlardan ayrıları

**Buluşçuluk Kapasitesi
Faktor 2**

■	7.32 to 7.33	(1)
▨	-0.01 to 7.32	(20)
▩	-0.24 to -0.01	(29)
▪	-0.37 to -0.24	(25)
▫	-0.74 to -0.37	(3)
▬	-2.6 to -0.74	(2)

nitelikli iş gücünün yerel iş çevrelerinde istihdam etmesi, bilgi birikiminin yayılmasını sağlamaktadır (Diez, 2000; Keeble, Lawson, Moore ve Wilkinson, 1990).

Bunun yanında, üretim kalitesini yükseltmeyi amaçlayan ISO9000 gibi kalite belgeleri, örgütsel değişikliklerle, üretimin kalitesinin uluslararası standartlarda olması için örgütsel değişiklikler yapılmasını gerekli kılmaktadır. Üretimin kalitesini yükseltmek amacıyla yapılan bu örgütsel değişiklikler, rekabet gücü sağlamak için ürün ve süreç buluşları kadar önemlidir (Todtling ve Kaufmann, 1999).

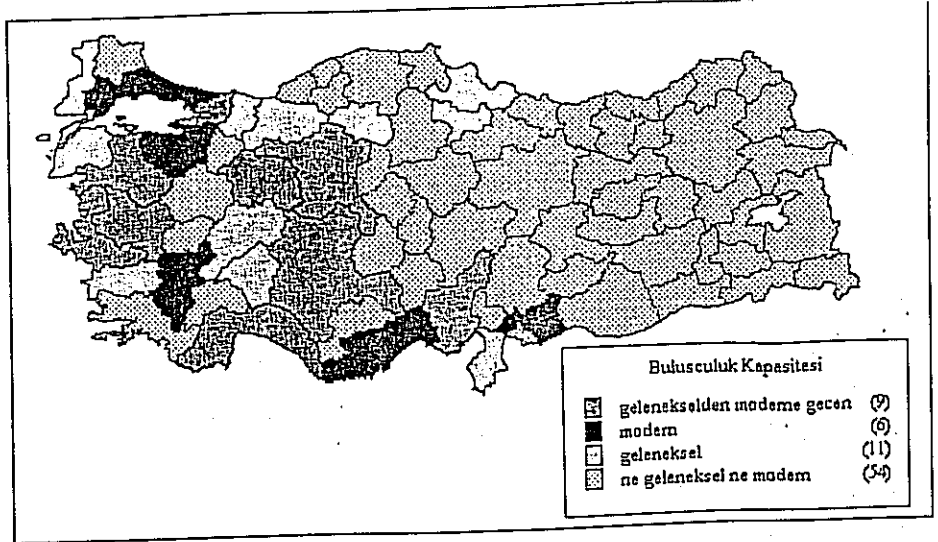
Son olarak, yazında yabancı sermayenin dışsal bilgiye ulaşmadaki rolü vurgulanmaktadır (Maskell ve Malmberg, 1999; Eraydın, 2000; Lyons, 1999). Çok uluslu şirketler, yerel koşullara uyumlarını kolaylaştırmak amacıyla yerel bilgi ve yetenekleri kullanırken; gelişmiş Ar-Ge faaliyetleri, teknolojiler, iletişim ağları, küresel ilişkileri ve koordinasyon yetenekleri ile yerel birimler arasında bilgi aktarımını sağlarlar. Bunların, yereldeki birimlerle kurdukları fason ilişkiler ve yaptıkları teknoloji anlaşmaları ile, sahip oldukları bilgi ve teknolojinin yöre firmalarına yayılmasını sağlarlar (Lyons, 1999).

Uluslararası toplantılar, fuarlar ve yayınlar, dışsal aktörler arasında ilişki kurulmasını sağlayarak, yenilikleri ve gelişmeleri takip etmeyi, farklı bilgilere ulaşabilmeyi mümkün kılar.

Sonuçlar

Faktör analizi sonuçları incelendiğinde, faktör analizi sonuçları (haritalar), istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar verdiği görülmüştür. Değişkenlerin ağırlıklarına bakıldığında, buluşçuluk kapasitesini açıklayan değişkenler ilk faktör için pozitif ve yüksek değerlere sahipken, ikinci faktör için negatif değerlere sahiptir. Buna göre, birinci faktör 'teknoloji ve bilgi yoğunluğu', ikinci faktör ise 'geleneksellik' olarak adlandırılmıştır.

Buluşçuluk açısından bakıldığında, örneğin faktör analizi sonuçlarını yansıtan haritalar, Türkiye'de, ikili bir yapı sergilemektedir. E-5 karayolunun, Türkiye'yi, birbirinden kopuk, potansiyelleri açısından birbirinden farklı iki bölgeye ayıran

bir sınır olduğu söylenebilir. Türkiye'nin batısı, teknoloji ve bilgi yoğun odaklardan ve bu odakların bilgi ve aktivite yaydığı yerlerden oluşan dinamik bir yapıya sahiptir. Buna karşılık Türkiye'nin doğusu için, teknoloji ve bilgi yoğunluğunun olmadığı, geleneksel bir yapıya sahip, homojen ve durağan bir bölgeden söz etmek mümkündür. Kısaca, buluşçuluk açısından, Türkiye için, nodal ve homojen olmak üzere, iki farklı bölge tanımı yapılabilir.

İki faktörün koordinat eksenindeki dağılımı incelendiğinde, bu ikili yapının kendi içinde farklılıklar gösterdiği görülmektedir. İlk yapıda, çeperine bilgi ve aktivite yayan nodlar; ikinci yapıda ise bu nodların etrafında, geleneksel bir yapıdan modern bir yapıya dönüşen bölgeler yer almaktadır. Üçüncü yapı, geleneksel özelliğini koruyan ve modern bir yapıya geçemeyen bölgelerden oluşmaktadır. Bu bölgeler, geçmişteki beceri ve kapasiteleriyle rekabet gücü sağlamaya çalışmakta, ancak geleneksel niteliklerinden dolayı atılım yapamamaktadırlar. Son yapı ise, altyapı sorunları, pazara uzaklık, kurumsal öğelerin gelişmemişliği gibi nedenlerle sistemle bütünleşmeyi başaramamış bir yapıdır.

Harita incelendiğinde, buluşçuluk kapasitesinin sıçramalı bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Buluşçuluk kapasitesi açısından İstanbul önemli bir nod olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan, eski ilişkilerin kullanılmasıyla, Bursa'ya ve Denizli'ye sıçradığını söylemek mümkündür. İstanbul ve Bursa, çeperine bilgi yayan büyüme odakları olarak karşımıza çıkarken, Denizli, top- layıcı bir niteliğiyle, çeperinde gelişmiş bir bölge oluşmasını engellemektedir. Bu nedenle, İstanbul çevresinde gelenekselden moderne dönüşen bir yapı; Denizli çevresinde ise, geleneksel niteliğini koruyan bir kuşak görülmektedir. Güneydoğu'da

Buluşçuluk açısından, Türkiye için, nodal ve homojen olmak üzere, iki farklı bölge tanımı yapılabilir.

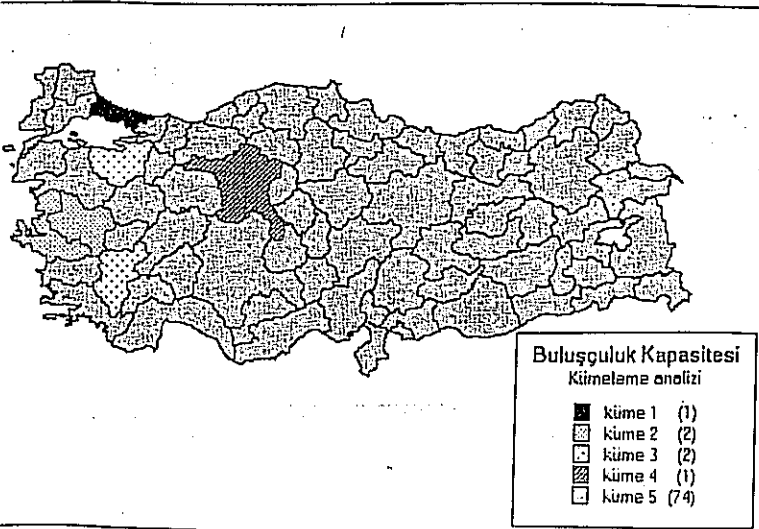
PLANLAMA
2002/1

Sonuçlar göstermektedir ki, Türkiye'nin doğusu sisteme bütünleşmek gibi bir sorunla karşı karşıyadır.

Gaziantep, modern bir büyüme odağı olarak kendini göstermektedir. Bu, Gaziantep'in, 1980'lerden sonra, yöresel bilgi ve becerilerini kullanabilmesinin bir sonucudur.

Kümeleme analizi de benzer sonuçlar vermiştir. Türkiye'nin batısında, yukarıda sözü edilen büyüme odakları grup içi benzerlikleri olmadığından, ayrı bölgeler olarak belirmişlerdir. Buna karşılık, Türkiye'nin doğusu, homojen bir bölge olarak karşınıza çıkmaktadır. Bu bölge, altyapı sorunları olan, pazara uzak, kurumlaşma ve örgütlenmesi öğeleri gelişmemiş olması nedeniyle, hem çevresiyle kopuk hem de yerel potansiyellerinin farkında olmayan bir bölgedir.

Çıkan sonuçlar göstermektedir ki, Türkiye'nin doğusu sisteme bütünleşmek gibi bir sorunla karşı karşıyadır. Bu sorun, Türkiye'nin doğusu için, öncelikle ulusal sisteme uyum sağlama sorunuyken; Türkiye'nin batısı için, küresel dünyaya ayak uydurma, uluslararası rekabet gücü sağlayabilme sorunudur. Geleceğe yönelik farklı potansiyelleri olan bu ikili mekansal organizasyonun, küresel dünyanın ilişkiler sistemi içerisinde yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu, mevcut yapının ağlarla bağlantılarının kurulmasını ve bağlantıların sürekliliğini sağlayan mekanizmaların oluşturulmasını ve geliştirilmesini gerektirmektedir. Elbette, bunun gerçekleşmesi, farklı niteliklere sahip her yapı için farklı yollarla mümkündür. Bu çalışma, yalnız, son yıllarda yazında vurgulanan buluşçuluk kavramına dayanarak, Türkiye'nin bölgesel gelişme potansiyelini ve küresel sistem içindeki konumunu ortaya koymamızı sağlayacak bir bölgeleme çalışmasıdır. Bu konuda geliştirilmesi gereken politika önerileri kapsamlı, uzun bir çalışma gerektirmektedir.

BULUŞÇULUK GÖSTERGELERİ

1. TEMEL GÖSTERGE

- 1.1. 10 000 nüfusa düşen patent ve faydalı model sayısı, 1997, Türk Patent Enstitüsü
- 1.2. *Yurt dışında patent başvurusunda bulunan şirketlerin sayısı

2. YEREL BULUŞÇULUK KAPASİTESİ

2.1. Birlikte Çalışma

- 2.1.1. 10-249 kişi çalıştıran imalat sanayi işyeri sayısı, 1997, D.İ.E
- 2.1.2.1. Tekstil sanayinde fason çalışan ve kendi üretimini yapan işletmelerin sayısı, 1997, D.İ.E
- 2.1.2.2. Tekstil sanayinde fasoncu çalıştıran ve kendi adına imalat yapan işletmelerin sayısı, 1997, D.İ.E
- 2.1.2.3. Tekstil sanayinde fason çalışan, fasoncu çalıştıran ve kendi imalat yapan işletmelerin sayısı, 1997, D.İ.E
- 2.1.3.1. Metal eşya sanayinde fason çalışan ve kendi üretimini yapan işletmelerin sayısı, 1997, D.İ.E
- 2.1.3.2. Metal eşya sanayinde fasoncu çalıştıran ve kendi adına imalat yapan işletmelerin sayısı, 1997, D.İ.E
- 2.1.3.3. Metal eşya sanayinde fason çalışan, fasoncu çalıştıran ve kendi imalat yapan işletmelerin sayısı, 1997, D.İ.E
- 2.1.4. İmalat sanayinde sektörler göre işyeri sayıları, 1996, D.İ.E
- 2.1.5. Anonim şirketlerin sayısı, 1998, D.İ.E
- 2.1.6. Ekonomiye dayalı davaların sayısı, 1998, D.İ.E

2.2. Yerel Girişimcilik Kapasitesi

- 2.2.1. 1996-1998 arasında açılan şirketlerin sayısı, 1998, D.İ.E
- 2.2.2. 1996 -1998 arasında kapanan şirketlerin sayısı, 1998, D.İ.E
- 2.2.3. 1996 -1998 arasında açılan anonim şirketlerin sayısı, 1998, D.İ.E
- 2.2.4. 1996 -1998 arasında kapanan anonim şirketlerin sayısı, 1998, D.İ.E
- 2.2.5. 1996 -1998 arasında açılan anonim olmayan şirketlerin sayısı, 1998, D.İ.E
- 2.2.6. 1996 -1998 arasında kapanan anonim olmayan şirketlerin sayısı, 1998, D.İ.E
- 2.2.7. 1996 -1998 arasında şirket sayısındaki artış, 1998, D.İ.E

2.3. Mevcut Yatırım Kapasitesi

- 2.3.1. İmalat sanayinde sabit sermaye yatırımı, 1996, D.İ.E

3. DIŞSAL BİLGİYİ KULLANABİLME KAPASİTESİ

3.1. Araştırma Geliştirme Kapasitesi

- 3.1.1. İmalat sanayinde yapılan ar-ge harcamaları
- 3.1.1.1. Tekstil sanayinde yapılan ar-ge harcamaları, 1997, D.İ.E
- 3.1.1.2. Metal eşya sanayinde yapılan ar-ge harcamaları, 1997, D.İ.E
- 3.1.2. *10 000 nüfusa düşen ar-ge birimi

3.2. Üretim Kalitesini Geliştirme Kapasitesi

- 3.2.1. 10 000 nüfusa düşen TSE ve ISO9000 belgesi sayısı?, Türk Standartlar Enstitüsü

3.3. Yabancı Sermaye

- 3.3.1. Yabancı sermayeli şirketlerin sayısı, 1998, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
- 3.3.2. *Çok uluslu şirket temsilcileri sayısı
- 3.3.3. *Yabancı sermaye ile birleşme yapan şirket sayısı

4. DIŞSAL BİLGİYE ULAŞABİLME DÜZEYİ

- 4.1. *Yabancı yayınları izleyen şirketlerin sayısı
- 4.2. *Uluslararası fuarlara katılan şirketlerin sayısı

*Veri bulunamamıştır

ÖĞRENEBİLİRLİK KAPASI TESİ

Deniz Çelebi

(Şehir Plancısı, Dünya Bankası'nda Stajyer)

Teorik Çerçeve

Bölge, kavramı 1970 krizinden sonra farklı yönlerden gelişme göstermiştir. Toplu üretimden daha esnek üretim sistemine geçiş, doğal kaynakların varlığı bir avantaj olmaktan çıkıp, yeteneğin, bilginin ve öğrenmenin daha ön plana çıkmaya başladığı süreç karşımıza çıkmaktadır. Yeni esnek üretim çağında çeşitliliği ve tasarım içeriği yüksek olan ürünlere talep artışı söz konusudur. Doğal sınırlardan oluşan bölgeler tanımlanmasından sıyrılıp tamamen bilgi çağında ve küreselleşen düzende kurulan ağların odak noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgeler, Florida'nın tanımlamasına göre, yeni bilgi ekonomisi çağında, bilgi üreten ve öğrenen bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölgeler bilgileri ve fikirleri alıp dağıtma işlevini üstlenirken gerekli olan çevre koşulları ve altyapıyı da sağlamaktadırlar (Florida, 1995).

Esnek uzmanlaşmayla birlikte farklı sanayi odakları (Industrial District) yaklaşımları yazında hakim olmaya başlamıştır. Rekabet gücüne sahip olmak, gerçekleştirilmek istenen önemli amaçlarından biri olarak kabul etmek mümkündür. Evrimci iktisada göre rekabet gücü, fikirlerle, buluş yapabilme ve öğrenebilme kapasiteleri, bilgi alışverişi yapabilme kabiliyeti ile gerçekleştirilebilir. Öğrenme kabiliyetine Lawson ve Lorenez tarafından getirilen tanımlama, bir topluluğun bireyleri arasında paylaşılan bilgidir. Bu süreçte gerçekleştirilecek olan araştırma ve geliştirme yolu ile de yeni bilgi üretilecektir. Bu tanımlamanın yanı sıra OECD'nin tanımlamasına göre, bilgiye sahip olma ve bunu anlama, bireylerin formel veya enformel eğitimsel aktivitelere katılımı ile gerçekleşen bir süreçtir.

1980'lerde buluşçuluk kapasiteleri üzerinde birçok yaklaşım yazında yer almaya başlamıştır. Buluşçu çevreler yaklaşımı (Camagni, 1991), buluşçu sistemler yaklaşımı (Lunvall, 1992 ve Nelson, 1993), bölgesel ve ulusal buluşçuluk sistemleri (Edquist, 1997) üzerine bir çok görüş yazında sıkça bahsedilmektedir.

Bu gelişmelere bağlı olarak ve özellikle

1990'larda bölgeler, oluşan yeni çağda teknolojinin üretildiği odak noktaları haline gelmektedirler. Oluşan teknolojileri öğrenebilen ve kendini uyarlama kabiliyetine sahip olan bölgeler "Öğrenen Bölgeler" olarak yazında tanımlanmıştır. Öğrenen bölgelerin Evrimci yaklaşıma göre en önemli özelliklerinden biri bilgi üretme kabiliyetine ve bu bilgileri sürekli olarak yenileme, geliştirme ve buna dayanarak yeni buluş yapabilme kabiliyetine sahip olmalarıdır. Öğrenmenin ve bilginin önemi göz önüne alındığı zaman gelişmekte olan ekonomiye "Öğrenen Ekonomi" (Lundvall and Johnson; 1994, Archibugi and Lundvall; 2001 cited in Lunvall, Johnson, Andersen and Dalum, 2001) tanımlaması getirilmiştir. Öğrenen ekonomilerin temelini oluşturulan rekabet gücü, yeni tekno-ekonomik paradigmaya göre, bilgi iletişim teknolojileri, esnek uzmanlaşma, buluşçuluk ve öğrenebilirlik kapasitelerinin birleşiminden oluşmaktadır (Lunvall ve Jhonson, 1994). Bu bakış açısına dayanarak "öğrenen ekonomiler", modern ekonomide bilgi en önemli kaynak ve öğrenmede en önemli süreç haline gelmektedir (Lunvall, 1992). Yazında son zamanlarda rekabet gücünün temelinde bilgi ve öğrenmenin önemi sürekli olarak vurgulanmaktadır (Auderstch ve Friman, 1996; Eraydın, 2000'den alıntı) Öğrenme süreci ile ilgili bir diğer görüş ise öğrenmenin birikime bağlı (path dependent) olduğu görüşüdür. Bu görüşe göre, öğrenme sürecinde daha önceden geliştirilen kaynakların bir araya getirilmesi ile yeni bilgi yaratabilme olanağı ortaya çıkmaktadır (Oins ve Van Girls, 1999, Eraydın, 2000'den alıntı). Toplu öğrenme kavramı ise buluşçu çevreler yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Toplu öğrenme tanımlaması Nelson ve Winter tarafından (1977;1982) yapılmıştır. Öğrenebilirlik, onlara göre, paylaşılmış kurallara ve işlemlere dayanarak, bireylerin problemlerini çözebilmek için, davranışlarını koordine ederek sosyal bir sürecin gerçekleşmesini sağlamaktır. Ancak öğrenebilirliğin geleneksel tanımlamasında ve Evrimci yaklaşıma göre kuralların ve rutinlerin paylaşıldığı ve firmalarda, örgütlerde yer alan bir öğrenme sürecidir. Aralarındaki temel farklılık "sosyal" sınıflandırmasıdır.

Üretilen bilginin kurulacak olan yerel ve küresel ağda işbirliği ve güven ilkeleri üzerinden yayılması, değiş tokuş edilmesi ve paylaşılması öğrenebilirliğin gerçekleşmesinde temel yapıyı oluştur-

Doğal sınırlardan oluşan bölgeler tanımlamasından sıyrılıp tamamen bilgi çağında ve küreselleşen düzende kurulan ağların odak noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.

PLANLAMA
2002/1

Bilginin
üretilmesi,
yayılması
ve paylaşıl-
masını sağ-
layan temel
taşı beşeri
sermaye ve
bunun eğitim
düzeyidir.
Öğrenebilir
bölgelerde
beşeri ve
sosyal ser-
mayenin çok
önemli bir
rolü bulun-
maktadır.

maktadır. Sonuç olarak öğrenebilirlik kapasitesi bölgelerin uzun vadede yerel ve ulusal arenada rekabet gücüne sahip olmasını sağlayan en önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki aşamasında, öğrenebilirlik kavramını temsil eden noktalar açıklanarak çalışmada kullanılacak olan göstergeler saptanacaktır.

Öğrenebilirlik Kavramı ve Göstergeleri

1990'larda buluşçu sistemler ışığında ön plana çıkmaya başlayan öğrenebilirlik kavramı birçok farklı çevrelerce ele alınmıştır. Bilgiyi üretebilme ve üretilen bilgiyi güven, işbirliği ağları temelleri üzerinden yayılması, paylaşılması öğrenebilirlik sürecinin gerçekleşmesinde en önemli koşul olarak kabul edilmiştir.

Bilgi, günümüz ekonomisinde rekabet gücünü sağlayabilmek için gerekli olan temel unsurlardan biridir. Ancak başarılı olabilmek için hem dışsal hem de içsel bilgiye sahip olmak gerekmektedir. Dışsal bilgi akışı, bölgenin dışsal bağlantılarını belirlemede, uluslararası ve küresel ağın bir parçası olabilmekte önemli bir rol oynarken, elde edilen bilgilerde buluşçuluk kapasitesini artırma olasılığına sahip olabilmektedir. Bilginin üretilmesi, yayılması ve paylaşılmasını sağlayan temel taşı beşeri sermaye ve bunun eğitim düzeyidir. Öğrenebilir bölgelerde beşeri ve sosyal sermayenin çok önemli bir rolü bulunmaktadır.

Dışsal bilgi akışının yanı sıra içsel bilgi akışının da sağlanması gerekmektedir. Bu akışta bölgenin üretim kapasitesine bağlıdır. Bunun temelinde bireysel öğrenme bulunmaktadır. Bireysel öğrenme, eğitim, araştırma ve geliştirme, tecrübe, birimlere arası etkileşim ve iletişim yolları ile gerçekleşmektedir. Yeni bilgileri, teknolojileri elde etmek, öğrenmek ve uyumunu sağlamak için yazında bir kaç farklı öğrenme süreci ele alınmıştır. Bunlardan ilki "yaparak öğrenme (learning by doing)" (Myers ve Davids, 1993) sürecidir. Bu süreçte yeni teknolojiyi uygulayarak ve ona uyarlanarak gerçekleştirmek mümkündür (Malecki, 1991). Yaparak öğrenme sürecinde elde edilen bilgi, teknoloji ve eğitim enformel yollarla (fason ilişkiler), atölye ve fabrikalarda elde etmek mümkündür. Bir diğer öğrenme süreci ise kullanarak öğrenmedir (Rosenberg, 1982 cited in Malecki, 1991). Sürekli olarak bilgi ve teknoloji

gelişiminin sağlanmasının yanı sıra tasarımın nasıl yapıldığı, makine ve ürünün nasıl performans sergilediğini öğrenme olanağı bulunmaktadır. Değiştirerek öğrenme (learning by changing) sürecinde ise elde edilen bilgiyi ve teknolojiyi geliştirme amacı bulunmaktadır. Teknolojinin kara kutusu açıldıktan sonra değiştirerek öğrenme süreci devreye girmektedir (Malecki, 1992). Bu aşamadan sonra elde edilen bilgiyi değiştirerek ve geliştirerek kullanma olanağı sunulmaktadır.

Bireysel öğrenmenin yanı sıra örgütsel öğrenme (OECD, 2001) süreci de yazında sıkça vurgulanmaktadır. Bu öğrenme sürecinde bireylerin oluşturduğu firmalar ve örgütlerin gerçekleştirdiği öğrenme sürecidir. Birimlerin birbiriyle etkileşerek güven ve karşılıklı iş birlikleri (fason ilişkiler, arabulucular, dernekler, odalar, ticaret odaları) temelleri üzerinden verimli ve çeşitliliği olan bir öğrenme ve bilgi üretme süreci gerçekleştirilmektedir. Örgütsel öğrenme sadece bir organizasyonun (kurumun) yapısı içerisinde değil ama farklı kurumlar arasında da yer almalıdır, ancak o zaman öğrenme sürecinin gerçekleştirebilirliği yazında savunulmaktadır. Dolayısı ile bilgi paylaşımını, gerçekleştirebilmek için birimler birbirleri ile iş birliği yapmalıdır.

Bireysel ve örgütsel öğrenmenin temelinde bilgi alışverişi, paylaşımı ve üretimi bulunmaktadır. Bilgi yazında farklı şekillerde dile getirilmiştir. "Deşifre edilmiş bilgi" (codified knowledge) ve "örtük bilgi" (tacit knowledge) olarak iki ana başlık olarak sınıflandırılmıştır. Deşifre edilmiş bilgiyi formel yollarla (okul, üniversite, ARGE kurslar vs.) veri setleri, kağıda dökülmüş dokümanlar yolu ile elde etmek mümkündür. Örtük bilgi ise yerelde gömülü olan, ancak yaparak, enformel yollarla güvene dayalı karşılıklı işbirlikleri ağından ve fason ilişkilerinden elde edilen bilgidir.

Ancak Polanyi bu iki bilgi türü iki farklı başlık altında sınıflandırılmalarının doğru olmadığı görüşündedir (Howells'tan alıntı). Ona göre deşifre edilmiş bilginin oluşumunda örtük bilginin varlığı gerekmektedir. Sadece örtük bilgiye sahip olunabileceğinin mümkün olduğu görüşü savunan Polanyi, deşifre edilmiş bilginin anlaşılmasının ve uygulanabilmesinin ancak örtük bilgi ile mümkün olduğunu öne sürmektedir. Sonuç olarak, bütün bilginin tamamen örtük bilgi olduğu veya kökü-

nün örtük bilgiye dayandığını söylemek mümkün Polanyi'e göre. Bilgi zaman süreci içerisinde sürekliliğini birimlerin kendi aralarındaki sürekli etkileşim ile sağlamak mümkündür.

Bölgelerin sürekli olarak rekabet gücüne sahip olabilmek için yerel ve uluslararası ağı bir parçası olabilmek ve sürekli olarak buluş yapabilmek yeteneğine sahip olması en önemli unsurlar olarak kabul edilmektedir. Yerel birimler bu süreçte, araştırma geliştirme faaliyetleri, ki Capello'ya (1999) göre, araştırma ve geliştirme faaliyetleri, bilginin yeni bir teknolojik buluş sürecinde, biriktirilmesi, firmanın kurallarında gömülü olduğu ve örtük bilgiye transfer olduğu en değişmez birimi olarak kabul edilirken, elde edilen patent sayısı ve dışsal kaynakların yerelde yatırım yapması ile dışsal bilgilerin yereldeki kaynaklarla birleşmesi, oluşan ağı güçlenmesi ve sürdürülmesini sağlayabilen en önemli faktörler olarak bir çok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir.

Özellikle 1980'lerden itibaren öğrenebilirlik kavramı bölgelerin yerel ekonomik ve uluslararası arenada rekabet gücünü kazanıp ve bunu sürdürebilme olanağını sunmaktadır. Sonuç olarak, günün buluşçuluk sisteminde en önemli unsur bireylerin, örgütlerin ve bölgelerin öğrenme kabiliyetine sahip oluşlarıdır. Dolayısı ile hızlı öğrenenler, hızlı değişimler karşısında diğerlerine göre daha çok üstün konumda olacaklardır (Lundvall, Johnson, Andersen and Dalum, 2001).

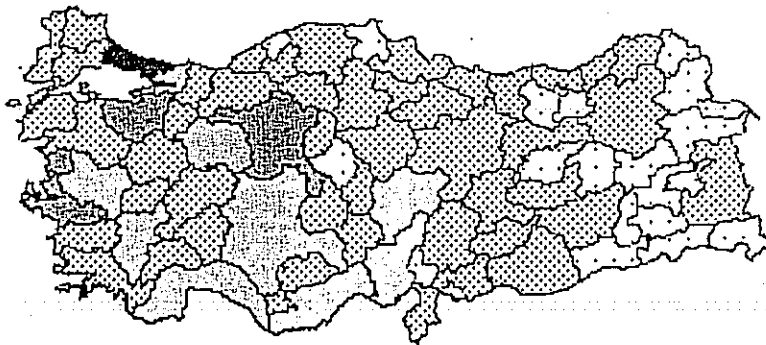
Sonuçlar

Öğrenebilirlik kavramı ve bu kavramı temsil edecek olan göstergeler belirlendikten sonra (Bkz. Ek), Türkiye'nin 81 ili için varlığı ve geçerliliği olabilecek veriler oldukça kısıtlı olmuştur.

Faktör analizinden elde edilen bulgulara göre bütün değişkenler hemen hemen ilk iki faktörde toplanmıştır. Bu iki faktörün toplam varyansın %92'sini açıklamaktadır. Birinci faktör %83 açıklama yüzdesine sahipken, ikinci faktörle birlikte bu açıklama yüzdesi %92'ye yükselmektedir. Değişken değerlerine bakıldığında ise birinci faktördeki değişken değerleri oldukça yüksek ve artı değerlere sahipken ikinci faktör için düşük ve eksi değerler bulunmaktadır. Bu nedenle sadece birinci faktörün değişkenlerinin değerleri haritalandırılmıştır. Değerler yüksek olduğundan bu haritaya "öğrenebilirlik" başlığı uygun bulunmuştur. Ancak ikinci faktörlerdeki değişkenler düşük ve eksi değerlere sahip olduklarından bu faktör "öğrenmeye direnç" olarak başlıklandırılmıştır. Bir sonraki haritada bu iki faktörün değerleri koordinat eksenine dağılmış haritası çıkarılmıştır. Burada dört ayrı il kategorileri bulunmaktadır. Bilgi ve teknoloji üreten modern merkezler birinci kategoriyi oluştururken, gelenekselden moderne geçiş yapma olanağına sahip olan iller ikinci kategoriyi oluşturmaktadır. Tamamen geleneksel özelliklere sahip olan iller kategorisi ve en sonuncusu da bir çok yönden gelişme gösteremeyen ve ciddi boyutta eksiklikleri olan iller grubu ki bunlar modern veya geleneksel özelliklere sahip değildir. En son haritada ise kümeleme analizi sonucunda ortaya çıkan gruplar yer almaktadır.

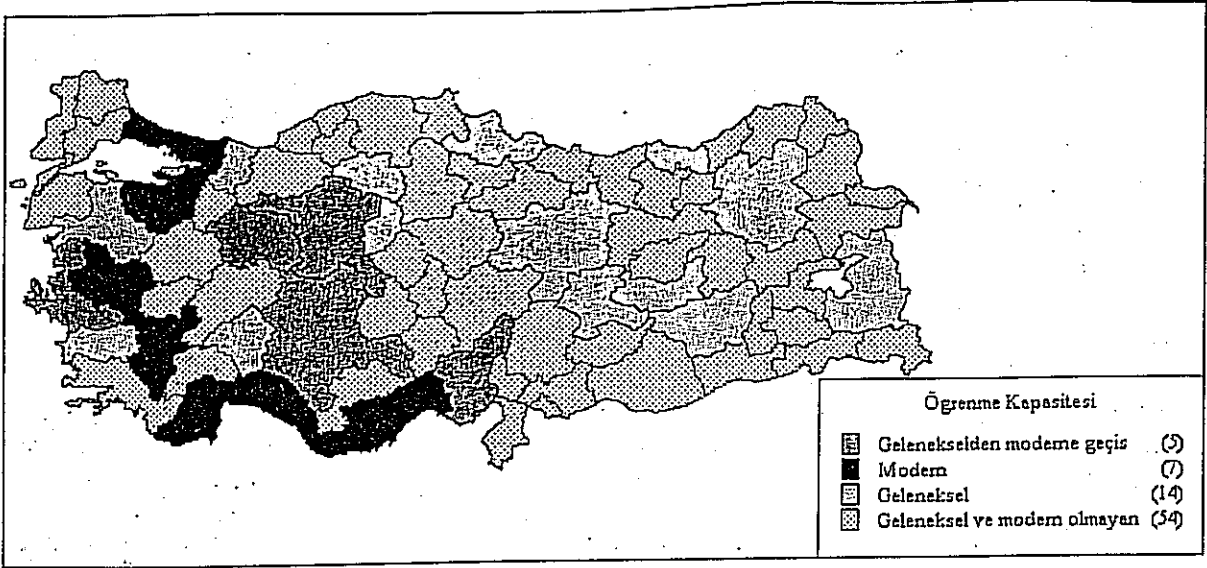
Genel olarak tüm bu haritalara bakıldığında, Türkiye'de öğrenebilirlik kapasitesi açısından tamamen ikili bir yapı sergilendiği gözlenmektedir. Türkiye'nin doğusu, batısından çok belirgin bir şekilde ayrılmıştır. Doğuda tamamen homojen bir dağılım söz konusu iken batıda homojen olmayan, odakların ön plana çıktığı bir dağılım gözlenmektedir.

Türkiye'de
öğrenebilirlik
kapasitesi
açısından
tamamen
ikili bir yapı
sergilendiği
gözlen-
mektedir.
Türkiye'nin
doğusu,
batısından
çok belirgin
bir şekilde
ayrılmıştır.

Öğrenebilirlik
Faktör 1

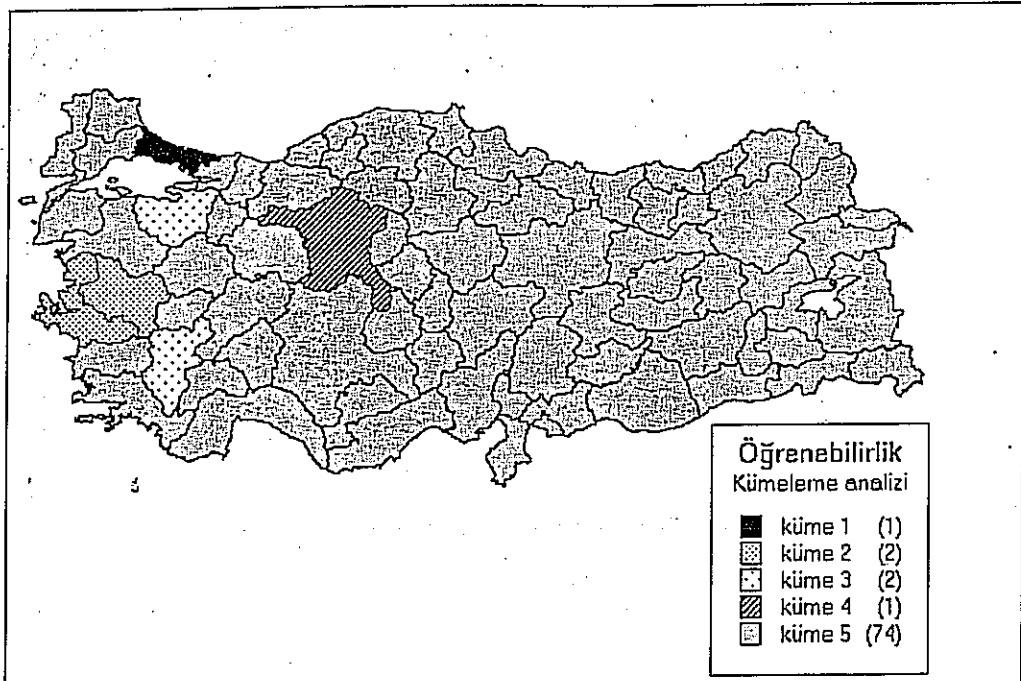
■	7.93 to 7.94	(1)
■	0.81 to 7.93	(3)
■	-0.01 to 0.81	(9)
■	-0.28 to -0.01	(47)
■	-0.32 to -0.28	(20)

Öğrenebilirlik haritasına bakıldığında, Türkiye'nin batısında, İstanbul ili tek başına öğrenebilirlik açısından odak oluştururken, Ankara, İzmir ve Bursa illeri ikincil odaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak haritadan elde edilen sonuç aslında öğrenebilirlik kapasitesinin alansal bir dağılım göstermediği ama Türkiye'nin batısında sınırlı kalmak üzere noktasal bir dağılım sergilediği gözlenmektedir. Bu odaklardan çeperlerine bilgi akışını sıçramalı bir şekilde aktarıldığı gözlenen bir diğer önemli noktadır. Türkiye'nin doğu kısmı incelendiğinde ise, tamamen homojen, batıdan kopuk ve öğrenebilirlik açısından

sistemle bütünleşmeyen bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıdaki harita incelendiğinde, İstanbul, Bursa, Manisa, Denizli, Antalya ve Mersin illeri bilgi üreten ve bu bilgileri aktaran modern merkezler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ankara, Konya, Adana ve İzmir modern merkezlerin çeperinde yer alan iller olarak geleneksel yapıdan modern yapıya geçiş yapan il grubuna dahildirler. Modern kategoride bulunan iller üzerinden oluşan yerel ağlar yolu ile bilgi ve teknoloji transferi yapıldığı iller grubu modern kategoriye geçiş yapma olanağına sahiptir. Yukarıda sözü geçen illerin

hepsi Türkiye'nin batı kısmında yer almaktadır. Böylece daha önceden de vurgulanan ayırım bir kez daha gözler önüne serilmektedir. Doğu kısmında ise tamamen yerel özelliklerinden yola çıkarak geleneksel bir yapıya sahip iller grubu ve bunun yanı sıra hemen her şeyden yoksun, modernlik ve geleneksellik özelliği taşımayan iller yer almaktadır.

Kümeleme analizinden elde edilen haritada da yine aynı yapı göze çarpmaktadır. Doğu-Batı ayırımı belirgin bir şekilde ve tamamen zıt karakterlere sahip iki farklı bölge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin coğrafi özellikleri tamamen göz ardı edildiğinde ve öğrenbilirlik kapasitesi üzerinden bölgesel farklılığı ortaya konulduğunda, beklenildiği gibi, çok farklı yenilikler ortaya çıkmaması, Türkiye için çözülmesi gereken önemli problemleri ortaya koymaktadır. Doğudaki kopuş ve sistemle bütünleşemeyişin yanı sıra Batının da dünya sisteminin bir parçası olabilme ve bunu sürdürebilmek için gerekli ulusal ve bölgesel ölçekte çözüm ve politika programlarının geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Uluslararası ve yerel ağı parçası olabilmek için Türkiye'nin doğusu ve batısı arasındaki farklılıklara, sahip oldukları yerel potansiyelleri göz önünde bulundurarak, çözüm üretme gerekliliği vurgulanmalıdır.

ÖĞRENEBİLİRLİK GÖSTERGELERİ

Yerel Bilgi Sahipliliği ve Birikim Düzeyi

1.1. Beşeri ve Sosyal Altyapı

- 1.1.1 Üniversitelerden mezun olanların sayısı (1997, DİE)
- 1.1.2 Yüksek lisans ve doktora programlarından mezun olanların sayısı (1997, DİE)
- 1.1.3 Yüksek lisans ve doktora programlarına yeni kayıt yapanların sayısı
- 1.1.4 Üniversite sınavını kazanan öğrencilerin sayısı
- 1.1.5 Mesleki eğitim veren kurumlardaki mezun öğrencilerin sayısı
- 1.1.6 El-iş eğitimi veren kurumlardan mezun olan öğrencilerin sayısı
- 1.1.7 Günlük gazete okuyanların sayısı
- 1.1.8 Yabancı dil eğitimi veren kurumlardan mezun olan öğrencilerin sayısı
- 1.1.9 Kütüphaneye üye olanların sayısı
- 1.1.10 Kütüphanelerden yararlananların sayısı
- 1.1.11 Tiyatro (resmi ve özel) seyirci sayısı
- 1.1.12 Sinema seyirci sayısı
- 1.1.13 Kongre, fuar, sergi (merkezleri) sayısı
- 1.1.14 İnternet kullanım ve sahipliği sayısı

2.1. Yerel ve Dışsal Bilgi Kullanımı ve Yenilik Yapabilme Düzeyi

- 2.1.1 İllerde alınan toplam faydalı model ve patent sayısı

- 2.1.2 Her ilde bulunan AR-GE sayısı
- 2.1.3 Eğitim veren AR-GE birimleri sayısı
- 2.1.4 TÜBİTAK destek programlarından yararlanan kuruluşların sayısı
- 2.1.5 Tekstil sanayiinde yapılan ar-ge harcamaları, 1997, D.İ.E
- 2.1.6 Metal eşya sanayiinde yapılan ar-ge harcamaları, 1997, D.İ.E
- 2.1.7 Çok uluslu firmaların yan kuruluşlarının (temsilciliklerinin) sayısı
- 2.1.8 Marka tescil ettiren şirketlerin sayısı
- 2.1.9 Yurt dışında patent başvurusunda bulunan şirketlerin sayısı
- 2.1.10 Yabancı firmalarla birleşme yapan yerel firmaların sayısı
- 2.1.11 Yabancı sermayeli şirketlerin sayısı, 1998, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

2.2. Girişimcilik Düzeyi

- 2.2.1 1996-1998 arasında açılan şirketlerin sayısı, 1998, D.İ.E
- 2.2.2 1996-1998 arasında kapanan şirketlerin sayısı, 1998, D.İ.E
- 2.2.3 1996-1998 arasında açılan anonim şirketlerin sayısı, 1998, D.İ.E
- 2.2.4 1996-1998 arasında kapanan anonim şirketlerin sayısı, 1998, D.İ.E
- 2.2.5 1996-1998 arasında açılan anonim olmayan şirketlerin sayısı, 1998, D.İ.E
- 2.2.6 1996-1998 arasında kapanan anonim olmayan şirketlerin sayısı, 1998, D.İ.E
- 2.2.7 1996-1998 arasında şirket sayısındaki artış, 1998, D.İ.E

3. Birimler Arası İlişkiler Göstergeleri

- 3.1. 10-249 kişi çalıştıran imalat sanayii işyeri sayısı, 1997, D.İ.E
- 3.2. Tekstil sanayiinde fason çalışan ve kendi üretimini yapan işletmelerin sayısı, 1997, D.İ.E
- 3.3. Tekstil sanayiinde fasoncu çalıştıran ve kendi adına imalat yapan işletmelerin sayısı, 1997, D.İ.E
- 3.4. Tekstil sanayiinde fason çalışan, fasoncu çalıştıran ve kendi imalat yapan işletmelerin sayısı, 1997, D.İ.E
- 3.5. Metal eşya sanayiinde fason çalışan ve kendi üretimini yapan işletmelerin sayısı, 1997, D.İ.E
- 3.6. Metal eşya sanayiinde fasoncu çalıştıran ve kendi adına imalat yapan işletmelerin sayısı, 1997, D.İ.E
- 3.7. Metal eşya sanayiinde fason çalışan, fasoncu çalıştıran ve kendi imalat yapan işletmelerin sayısı, 1997, D.İ.E
- 3.8. Anonim şirketlerin sayısı, 1998, D.İ.E
- 3.9. Bankalardan alınan kredilerin geri ödenme oranı
- 3.10. Ekonomiye dayalı davaların sayısı, 1998, D.İ.E
- 3.11. Toplumsal suç işleyenlerin sayısı
- 3.12. Cinsel aşırılardan işleyenlerin sayısı

4. Birimler Arasını Düzenleyen Kurumlar

- 4.1. Toplam demek sayısı
- 4.2. Aktif demek sayısı
- 4.3. Doğal hayati koruma demeklerin sayısı
- 4.4. Vakıf sayısı (düşük korelasyon)
- 4.5. Aktif vakıf sayısı (düşük korelasyon)
- 4.6. Köy kalkınma kooperatif sayısı (üye) (düşük korelasyon)
- 4.7. Kredi kooperatif sayısı (düşük korelasyon)

* Data bulunamamıştır.

PLANLAMA
2002/1

Yaşam kalitesinin nitelik ve niceliği bakımından iyileştirilmesi ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve ekonomik büyümeleriyle doğru orantılı olarak artmaktadır.

TÜRKİYE'DE YAŞAM KALİTESİ

Başak Avcioğlu

(Peyzaj Mimarı, Lisans Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimariği Bölümü, ODTÜ Bölge Planlama Yüksek Lisans Öğrencisi)

Yaşam Kalitesi, gelir seviyeleri, kültürleri, ahlakları veya iradeleri göz önünde bulundurulmaksızın insanların fiziksel ve sosyal çevrelerinde sağlık ve refah içinde, öncelikle yaşamları için gerekli olan temel ihtiyaçlarının karşılanması ve daha sonra ise ruhsal ve sosyal gelişimlerinin sağlanması ile ilgilidir. Ülkeler, gelişmişlik düzeyleri hangi seviyede olursa olsun yurttaşlarına eşit ve kaliteli yaşama ortamı sağlamak durumundadır. Oysa ülkelerin sahip oldukları düşük gelişmişlik düzeyleri veya ekonomik istikrarsızlıkları, insanların yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli olan temel ihtiyaçlarını dahi karşılamalarına imkan vermemektedir. Yaşam kalitesine ulaşılmasında hedef sağlık, gelir, güvenlik gibi sosyal çevre dışında iklim, kirlilik ve rekreasyon gibi farklı boyutları kapsayan fiziksel çevreyi de içine alan geniş bir yaklaşımı içermelidir.

Yaşam kalitesinin nitelik ve niceliği bakımından iyileştirilmesi ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve ekonomik büyümeleriyle doğru orantılı olarak artmaktadır. Ekonomik olarak gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde yaşam kalitesi sağlık ve beslenme gibi insan yaşamının idamesi için gerekli olan temel ihtiyaçların karşılanması iken, gelişmiş olan ülkelerde sosyal ve fiziksel çevrede bireylere sunulan hizmetlerin niteliğinin ve/veya niceliğinin artırılması olarak görülmektedir. Bu tür bir büyümenin yaşam kalitesinin niteliğini artırdığı halde çoğu zaman niceliğini de artırdığı söylenemez. Yaşam kalitesinin niceliği kişilerin ruhsal gelişimleri, inançları, kültürleri, dolayısıyla doğrudan kişilik yapılarıyla ilgilidir. Bir ülke her ne kadar gelişmiş olsa bile kişisel özellikler yaşam kalitesine olan bakış açılarında farklılıklara katkıda bulunmaktadır.

Yaşam kalitesinin artırılması, kişilere hayatları boyunca yaşadıkları çevreden tatmin olmalarına fırsat verirken, aynı zamanda bölgesel emek gücünü de destekleyici ve dolayısıyla üretimin sürdürülebilirliğini sağlayıcı bir etki yaratır. Üretim bölgelerinde çalışma ortamı kalitesinin artırılması ve kişilere sağlıklı çalışma ve yaşama

mekanlarının sağlanması, bölgelere olan talebin artmasına sebep olmaktadır.

Fiziksel ve sosyal çevrelerde kişilere sağlıklı bir yaşama ve çalışma ortamının sağlanması, en önemlisi ruhsal ve fiziksel gelişimlerinin desteklenmesi için kent ölçeğinden bölgesel ölçeğe kadar mekansal planlamada yaşam kalitesini artırıcı ölçütlere yer verilmesi gereklidir. Bu tür bir planlama çalışmasında öncelikli olarak insan gelişimini ve faaliyetlerini günlük yaşamlarında etkileyen ortamların belirlenerek olumlu ve olumsuz yönleriyle irdelenmesi gereklidir.

Türkiye'nin Yaşam Kalitesi

Türkiye'de iller itibarıyla fiziksel ve sosyal çevrelerin yaşam kalitesi açısından değerlendirilmesi ve ortaya çıkan sonuçlara dayanarak kullanılmakta olan bölge yaklaşımları dışında yeni bir bölgeleme yapabilmek amacıyla yaşam kalitesinin belirleyicisi olarak düşünülen çeşitli göstergeler üzerinden bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda yaşam kalitesinin değerlendirilmesi ve bölgelemenin yapılabilmesi amacıyla öncelikli olarak insanın günlük yaşamını etkileyen sosyal ve fiziksel çevresindeki çeşitli yaşama ortamları belirlenmiştir. Bu ortamlar:

- Ev ortamı
- İş ortamı
- Sosyo-kültürel ortamlar
- Yerleşim alanları ve çevresinin fiziki ortamı

Yaşam kalitesinin değerlendirilmesinde esas teşkil edecek göstergeler bireylerin dört farklı yaşam ortamlarındaki fiziksel, ruhsal ve sosyal ihtiyaçları göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Çalışmanın temelini oluşturan bu göstergelerin sayısal verilerine DPT, DİE, TEDAŞ, Türk Telekom, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, SSK, BAĞ-KUR, Emekli Sandığı ve Orman Bakanlığı gibi çeşitli kurumlardan ulaşılmaya çalışılmıştır. Göstergelerin analizi sırasında bir kısım gösterge değerlerinin bütün illerde bulunmayışından ötürü bu göstergeler analiz sırasında sadece bulunan illerde dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte bir kısım göstergeye ulaşılamadığından değerlendirme dışında bırakılmıştır.

Yaşam kalitesi göstergelerine dayanarak benzer özellik gösteren illeri gruplayıp bir bölgeleme çalışmasına ulaşabilmek amacıyla 45 gösterge değeri öncelikle ortalama ve standart sapmaları

hesaplanarak iller itibariyle standartlaştırılmıştır. Standartlaştırılan sayısal değerlere faktör analizi uygulanarak ortaya çıkan faktörlerden iller itibariyle bir gruplama yapılmıştır. Göstergelerin bir kısmının bulunamaması ve bir kısmın da yenilenemediğinden analize dahil edilmemiştir. Faktör analizi sonuçlarına göre göstergeler itibariyle 11 faktör oluşturulmuştur. Bu faktörlerden toplam % 48,8 ağırlığa ulaşan ilk üç faktör, göstergelerinin $\pm$ değerlerinden yüksek olanlarına göre isimlendirilmiştir.

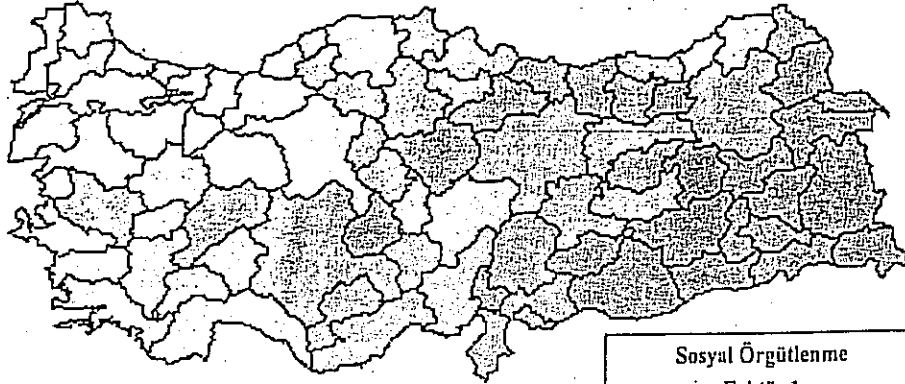
İsimlendirme amacıyla ilk olarak Faktör 1 incelendiğinde +5'ten büyük ve -5'ten küçük değerlere

sahip göstergeler alınmıştır. Faktör 1 göstergelerinde pozitif değerleri taşıyanların toplum içinde oluşan örgütlülük ile ilgili olmasından ötürü faktör 1'e "sosyal örgütlenme" adı verilmiştir. Faktör 2 ve 3'ün isimlendirilmesinde ise +2'den büyük ve -2'den küçük değerlere sahip göstergeler alınmıştır. Faktör 2'de pozitif göstergelerin illerimizdeki devlet tarafından sunulan hizmetler ve altyapı ile ilgili olmasından ötürü, Faktör 2'ye "sosyal altyapı" adı verilmiştir. Faktör 3'ün pozitif göstergelerinin ise kentsel yerleşim yerlerinde baskın olmasından ötürü faktör 3'e de "kentleşme" adı verilmiştir (Tablo 1).

Tablo1. Faktör analizi sonuçlarına göre ilk üç faktörün göstergeleri

	Faktör1		Faktör2	Faktör3
> +5	- Kişi başına düşen su tüketim miktarı m³ - 10000 kişide özel araç sahipliği sayısı - Onbin kişiye düşen hastane sayısı - Kişi başına düşen gelir miktarı - SSK sigortalılarının nüfusa oranı - SSK'dan emekli aylığı alanların nüfusa oranı - BAĞ-KUR sigortalılarının nüfusa oranı - BAĞ-KUR'dan emekli aylığı alanların nüfusa oranı - Ortaokul okullaşma oranı - Lise okullaşma oranı	> +2	- Sağlık personeli başına düşen nüfus - Resmi ilköğretim okullarında derslik başına öğrenci sayısı - Resmi ilköğretim okullarında öğretmen başına öğrenci sayısı - Resmi ortaöğretim okullarında derslik başına öğrenci sayısı - Resmi ortaöğretim okullarında öğretmen başına öğrenci sayısı - Resmi meslek ve teknik okullarda derslik başına öğrenci sayısı - Resmi meslek ve teknik okullarda öğretmen başına öğrenci sayısı - On bin kişiye düşen üyatro sayısı - Tüme sayılarının Türkiye'deki toplam tüme sayılarına oranı - On bin kişiye düşen sinema sayısı - Yurt dışına gidenlerin nüfusa oranı	- Elektrik aboneliği meskenlerin hanehalkı sayısına oranı - On bin kişi belediye nüfusunda Büyükşehir belediyeleri toplu taşıma otobüs sayısı - Ölçüm istasyonuna göre SO₂ miktarı - Ölçüm istasyonuna göre kirletici partikül madde miktarı - Yeşil kart başvurularının nüfusa oranı - Yeşil kart alanların nüfusa oranı - İlkokul okullaşma oranı - Ortaokul okullaşma oranı - Lise okullaşma oranı
< -5	- Elektrik kayıp-kaçak oranı - Hekim başına düşen nüfus - Dış hekim başına düşen nüfus - Sağlık personeli başına düşen nüfus - Yeşil kart başvurularının nüfusa oranı - Yeşil kart alanların nüfusa oranı - Resmi ortaöğretim okullarında öğretmen başına öğrenci sayısı	< -2	- Yeşil kart başvurularının nüfusa oranı - Yeşil kart alanların nüfusa oranı - On bin kişiye düşen hastane sayısı - İktisaden faal nüfusun toplam nüfus içindeki payı - BAĞ-KUR sigortalılarının nüfusa oranı - BAĞ-KUR'dan emekli aylığı alanların nüfusa oranı - On bin kişiye düşen kütüphane sayısı - On bin kişi başına düşen kaçırma suçu	- İktisaden faal nüfusun toplam nüfus içindeki payı - SSK'dan emekli aylığı alanların nüfusa oranı - Kişi başına düşen orman dinlenme yeri yüzölçümü - On bin kişi başına düşen adam öldürme suçu - On bin kişi başına düşen kaçırma suçu - On bin kişi başına düşen ırza geçme ve sarkıntılık suçu

PLANLAMA
2002/1

Harita 1

Sosyal Örgütlenme
Faktör 1

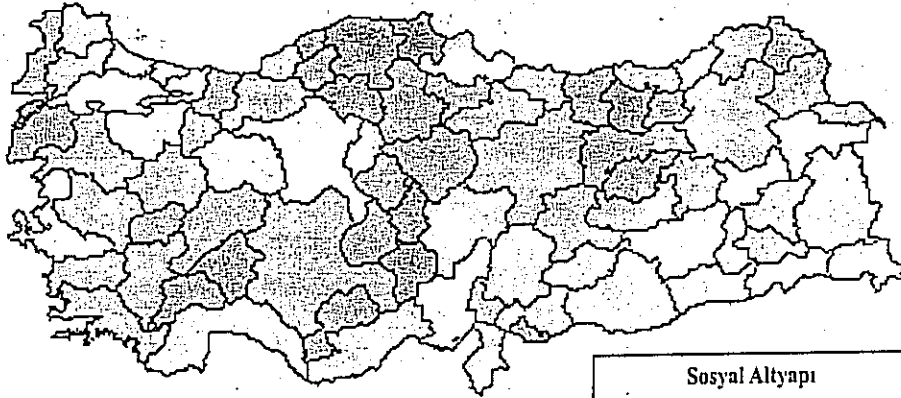
14.5 to 24.2	(7)
5.4 to 14.5	(20)
-2.1 to 5.4	(21)
-8.8 to -2.1	(14)
-22.2 to -8.8	(18)

Sosyal örgütlenme, sosyal altyapı ve kentleşme olarak adlandırılan üç faktörün sayısal değerleri illere göre haritalanmış ve illerin yaşam kalitesi bakımından gelişmişlik düzeyleri elde edilmiştir.

İller itibariyle sosyal örgütlenme haritasında örgütlenmenin batıda yüksek doğuda ise daha az olduğu görülmektedir (Harita 1). Doğuda örgüt-

lenmenin yükseldiği illerde gayri safi milli hasıla doğudaki birçok ile göre daha fazladır. Bununla beraber serbest sektörde çalışanların kamu çalışanlarına oranla daha az olması da devlet eliyle gerçekleştirilen örgütlenmeyi açıklamaktadır.

Faktör 2 haritasında illerin sosyal altyapısına bakıldığında umulanın aksine sosyal örgütlenmeden farklı olarak doğu illeri altyapı bakımın-

Harita 2

Sosyal Altyapı
Faktör 2

8 to 18.9	(7)
1 to 8	(21)
-2.9 to 1	(22)
-8 to -2.9	(18)
-13.1 to -8	(13)

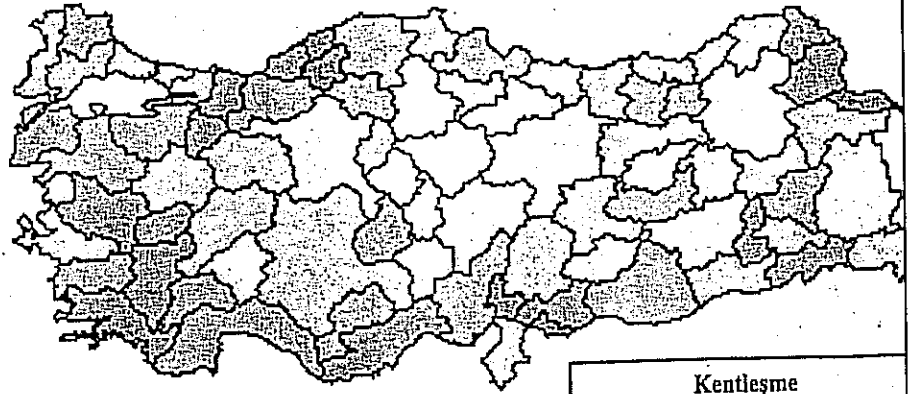
dan daha iyi konumda olduğu gözlenmektedir. (Harita 2). İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Adana gibi büyük illerimizin yanında Kocaeli ve Şırnak'ta da yüksek bir sosyal altyapı görülmektedir. Kocaeli'nin sosyal altyapısının yüksek olmasında, İstanbul metropolüne yakın olmasının etkisi olduğu söylenebilir. Şırnak'ta ise, nüfusun az olması nedeniyle kişi başına düşen hizmetler yüksek çıkmaktadır. Diğer bölgelerde ise, Akdeniz'de turizmin etkisi, Güneydoğu Anadolu'da sınır ticareti ve Güneydoğu Anadolu Projesi olumlu bir etken olarak saptanmaktadır. Sosyal altyapının düşük olduğu iller ise genel olarak Türkiye genelinde dağınık bir yapı göstermektedir.

Kentleşme olarak belirlenen üçüncü faktöre bakıldığında İstanbul, Ankara ve İzmir gibi yoğun şehirleşmenin olduğu illerin dışında Orta ve Doğu Anadolu'da yüksek bir kentleşme görülmektedir (Harita 3). Doğu Anadolu'da yaşanan terör kırsal nüfusun kente yönelmesinde önemli bir sebep oluşturmıştır. Akdeniz, Ege ve Batı Karadeniz'de kentleşmenin düşük olmasının sebebi, bu bölgelerde tarım ve ormancılığın halen önemli bir ekonomik faaliyet olmasıdır.

Sosyal örgütlenme, sosyal altyapı ve kentleşme olarak isimlendirilen ilk üç faktörün illere göre ± değerleri bir arada incelendiğinde 8 grup oluşmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. Üç faktörün bir arada değerlendirilmesi sonucu oluşturulan gruplar

Grup	Faktör1	Faktör2	Faktör3
1	+	+	+
2	+	+	-
3	+	-	+
4	+	-	-
5	-	+	+
6	-	+	-
7	-	-	+
8	-	-	-

Harita 3

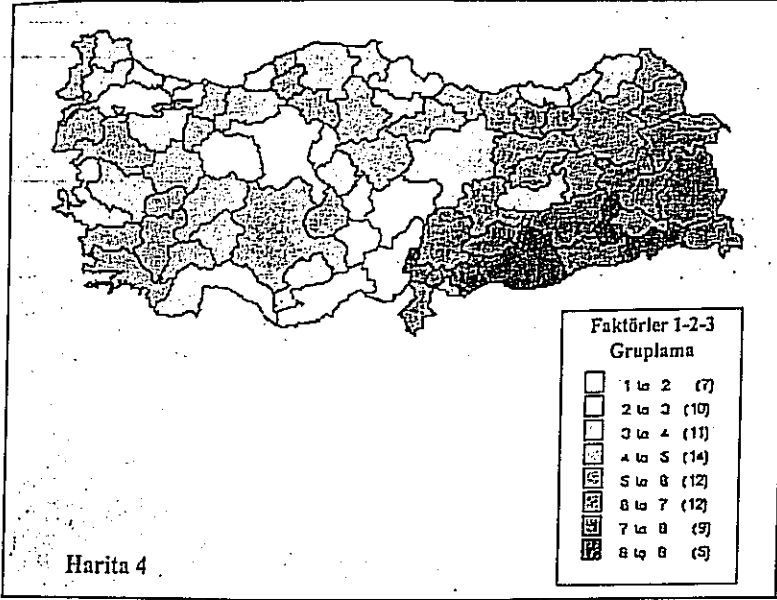
Kentleşme Faktör 3	
1.8 to 5.4	(17)
0 to 1.8	(22)
-1.7 to 0	(20)
-5 to -1.7	(15)
-17.7 to -5	(8)

Ortaya çıkan 8 gruba göre iller haritalandığında Türkiye'nin doğusu ve batısı arasındaki uçurum açıkça ortaya çıkmaktadır (Harita 4). Başta gayri safi milli hasıla olmak üzere, doğuda pek çok sosyal ve fiziksel çevrelerdeki yatırımların düşük olması bu illerdeki yaşam kalitesini azaltmaktadır.

Sosyal örgütlenmenin negatif olduğu illerin çoğunluğu doğuda bulunmaktadır. Güneydeki illerde sosyal altyapı fazlayken, kuzeye doğru gidildiğinde bu azalmaktadır. Sosyal altyapının arttığı iller özellikle son yıllarda devlet yatırımlarının arttığı illerdir. GAP ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni kalkındırmak amacıyla yapılan yatırımlar sayesinde illerin altyapısında olumlu gelişmeler meydana gelmiştir.

Kentleşme faktörü açısından bakıldığında özellikle Şırnak, Urfa, Gaziantep, Osmaniye, Kilis ve Batman'da negatif bir kentleşme görülmektedir. Bu illerimizde GSMH oldukça düşüktür. GAP'ın hayata geçirilmesiyle, özellikle Urfa ve Gaziantep'te kırsal hayatın canlanmış olmasının kentin cazibesini azaltıcı bir etki yarattığı açıktır. Kentleşmenin negatif olarak görüldüğü diğer illerimizden özellikle Kars, Ardahan ve Iğdır'da coğrafik şartlar, ticaret ve dolayısıyla sunulan hizmetler üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

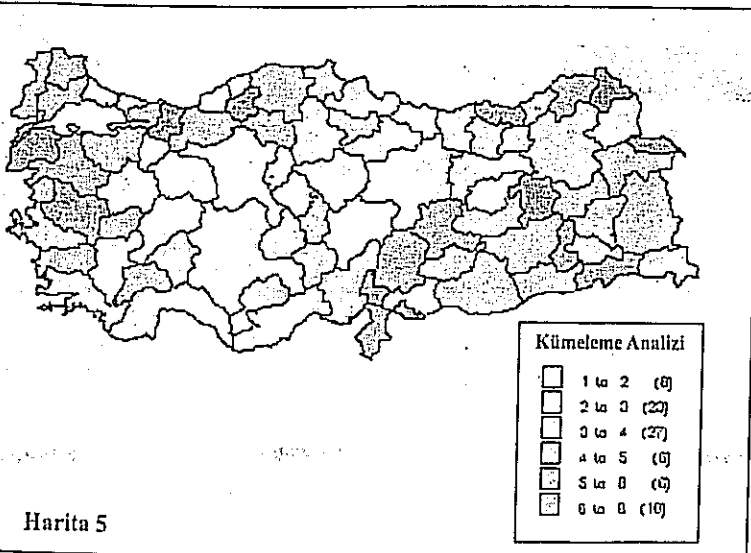
PLANLAMA
2002/1

Harita 4

45 göstergeye göre yapılan faktör analizi sonuçlarının illere göre haritalanmasında her göstergenin bütün illerde bulunmayışından ötürü daha sağlıklı bir grupta yapabilmek amacıyla bir kısım gösterge çıkarılarak yeni bir faktör analizi ve haritalaması yapılmıştır. İkinci olarak yapılan faktör analizinde aşağıdaki göstergeler çıkarılmıştır.

- On bin kişi belediye nüfusunda büyükşehir belediyeleri toplu taşıma otobüs sayısı
- Ölçüm istasyonuna göre SO2 miktarı
- Ölçüm istasyonuna göre kirletici partikül madde miktarı
- On bin kişiye düşen kütüphane sayısı
- On bin kişiye düşen tiyatro sayısı
- Turne sayılarının Türkiye'deki toplam turne sayılarına oranı
- On bin kişiye düşen sinema sayısı

Harita 5

- Kişi başına düşen açık-yeşil alan yüzölçümü
- Kişi başına düşen orman dinlenme yeri yüzölçümü
- Telefon abonesi meskenlerin hanehalkı sayısına oranı

Bazı göstergelerin çıkarılmasıyla yapılan yeni faktör analizine göre ortaya çıkan ilk üç faktörün haritalandırılmasında illerin bir kısmı ilk faktör analizine göre daha iyi bir konuma geçerken bir kısmı da bir alt gruba girmiştir. Analizden çıkarılan göstergelerin bazı illerde yaşam kalitesini yükseltmesi, bu göstergelerin çıkarılan ilde düşük bir değere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle Konya ve Afyon'da bu değişim çok belirgindir. Bu iki ilde ortaya çıkan değişim, bize kullanılan göstergelerin bu illerde yaşam kalitesi bakımından oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Bu sonucun tam tersinin görüldüğü illerde ise çıkarılan göstergeler yaşam kalitesi bakımından yüksek bir değere sahiptir.

Kümeleme Analizi

Standartlaştırılan göstergelerin kümeleme analizi ile gruplandırılmasında yaşam kalitesi bakımından benzerlik gösteren 6 grup ortaya çıkarılmıştır. Bu analize göre Türkiye'deki illerin çoğu 2. grupta yer almaktadır. Bu iller özellikle Doğu Karadeniz, İç Anadolu'nun doğusu ve güneyi ile Akdeniz kıyısındaki illeri kapsamaktadır. 2. gruptaki illerden sonra sırasıyla 3. ve 1. gruptaki iller yoğunluk göstermektedir (Harita 5).

Tartışma ve Sonuç

Yaşam kalitesi göstergeleri üzerinden yapılan analizler sonucunda Türkiye genelinde belirlenen bölgelerin, yaşam kalitesinde nitelik ve nicelik bakımından eşit olmadığı görülmüştür. Endüstrileşmenin hızlı bir şekilde devam ettiği ülkemizde 21. yy'a gelindiğinde bireylere sunulan ekonomik, sosyo-kültürel ve yapısal hizmetler, Batı standartlarından halen çok düşük bir seviyededir. Türkiye'nin bu standartlara erişebilmesi için kısa ve uzun dönem politikalara ihtiyacı vardır.

Doğu'dan Batı'ya farklı mozaiklerin bir arada bulunduğu ülkemizde yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve yersel politikaların belirlenmesinde Türkiye genelinde görülen sorunlar ve hedefleri bölgesel ölçekte belirlenmelidir. Doğu'nun içine dönük, kapalı kültürel yapısı ve gerek sınırların kapalı oluşu gerekse Batı'ya ulaşımın zorluğu

bu bölgenin kendi dinamiklerinin ortaya çıkarılmasını gerektirmektedir. Batı'da ise sınırların ulaşımına açık olması bu bölgenin gelişmesini sağlarken Doğu'dan aldığı göç ve bunun doğurduğu hızlı ve çarpık kentleşme, özellikle büyük illerimizde yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyen bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonominin iyileştirilemediği bir bölgede yaşam için önemli yapısal kalitenin artırılması öncelikli konular arasında yer almamaktadır. Bu sebepten ötürü yaşam kalitesi açısından bölgeler arası eşitliğin sağlanabilmesi için öncelikle ülkenin gelir seviyesinin yükseltilmesi zorunludur.

YAŞAM KALİTESİ GÖSTERGELERİ

1. Konut Göstergeleri

- 1.1. Kişi başına düşen konut alanı m² (Devlet İstatistikleri Enstitüsü DIE, 1991-95)
- 1.2. Konutlarda kullanılan yakıt enerjisi dağılım oranı (bulunamadı)
- 1.3. Özel konut sigortası yaptıran kişilerin nüfusa oranı (bulunamadı)

2. Altyapı Göstergeleri

- 2.1. Kişi başına düşen su tüketim miktarı m³ (DIE, 1994)
- 2.2. Yeterli içme suyu olan köy oranı % (Devlet Planlama Teşkilatı DPT, 1997)
- 1.3. Yeterli içme suyu olan köy bağılısı oranı % (DPT, 1997)
- 2.4. Kişi başına düşen elektrik enerjisi tüketimi (DPT, 1997)
- 2.5. Elektrik abonesi meskenlerin hanehalkı sayısına oranı (TEDAŞ, 1997)
- 2.6. Elektrik kayıp-kaçak oranı % (TEDAŞ, 1997)
- 2.7. Elektrikleştirilen köy oranı % (DIE, 1997)
- 2.8. 10000 kişiye özel araç sahipliği sayısı (DIE, 1997)
- 2.9. Onbin kişi belediye nüfusunda büyükşehir belediyeleri toplu taşıma otobüs sayısı (DIE, 1998)
- 2.10. Telefon aboneliği meskenlerin hanehalkı sayısına oranı (Türk Telekom, 1999)

3. Sağlık Göstergeleri

- 3.1. Hekim başına düşen nüfus (DIE 1996)
- 3.2. Dişhekim başına düşen nüfus (DIE, 1996)
- 3.3. Sağlık personeli başına düşen nüfus (DIE, 1996)
- 3.4. Onbin kişiye düşen hastane sayısı (DIE, 1996)
- 3.5. Onbin kişiye düşen hastane yatak (DIE, 1996)
- 3.6. Ölçüm istasyonuna göre SO₂ miktarı (DIE, 1992-93 kış sezonu verileri)
- 3.7. Ölçüm istasyonuna göre kirletici partikül madde (DIE, 1992-93 kış sezonu verileri)
- 3.8. Yeşil kart başvurularının nüfusa (Sağlık Bakanlığı 2000)
- 3.9. Yeşil kart alanların nüfusa oranı (Sağlık Bakanlığı 2000)
- 3.10. Özel sağlık sigortası yaptıranların nüfusa (bulunamadı)

4. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Göstergeleri

- 4.1. Kişi başına düşen gelir miktarı, dolar (DIE, 1996)
- 4.2. İş ve İşçi Bulma Kurumu'na yapılan başvuru sayısının nüfusa (DIE, 1997)
- 4.3. İktisaden faal nüfusun toplam nüfus içindeki (DIE, 1990)
- 4.4. SSK sigortalılarının nüfusa oranı (SSK, 1997)
- 4.5. SSK'dan emekli aylığı alanların nüfusa (SSK, 1997)
- 4.6. BAĞ-KUR sigortalılarının nüfusa (BAĞ-KUR, 1997)

4.7. BAĞ-KUR'dan emekli aylığı alanların nüfusa (BAĞ-KUR, 1997)

4.8. Emekli Sandığı'ndan emekli aylığı alanların nüfusa oranı (Emekli Sandığı, 1997)

5. Eğitim Göstergeleri

- 5.1. Resmi ilköğretim okullarında derslik başına öğrenci sayısı (Millî Eğitim Bakanlığı, 1999-2000 öğretim yılı verileri)
- 5.2. Resmi ilköğretim okullarında öğretmen başına öğrenci sayısı (Millî Eğitim Bakanlığı, 1999-2000 öğretim yılı verileri)
- 5.3. Resmi ortaöğretim okullarında derslik başına öğrenci sayısı (Millî Eğitim Bakanlığı, 1999-2000 öğretim yılı verileri)
- 5.4. Resmi ortaöğretim okullarında öğretmen başına öğrenci sayısı (Millî Eğitim Bakanlığı, 1999-2000 öğretim yılı verileri)
- 5.5. Resmi meslek ve teknik okullarda derslik başına öğrenci sayısı (Millî Eğitim Bakanlığı, 1999-2000 öğretim yılı verileri)
- 5.6. Resmi meslek ve teknik okullarda öğretmen başına öğrenci sayısı (Millî Eğitim Bakanlığı, 1999-2000 öğretim yılı verileri)
- 5.7. İlkokul okullaşma oranı (DIE, 1997-98)
- 5.8. Ortaokul okullaşma oranı (DIE, 1997-98)
- 5.9. Lise okullaşma oranı (DIE, 1997-98)

6. Kültür ve Rekreasyon Göstergeleri

- 6.1. Onbin kişiye düşen kütüphane (DIE, 1998)
- 6.2. Onbin kişiye düşen tiyatro sayısı (DIE, 1998)
- 6.3. Tume sayılarının Türkiye'deki toplam turna sayılarına oranı % (DIE, 1998)
- 6.4. Onbin kişiye düşen sinema sayısı (DIE, 1998)
- 6.5. Kişi başına düşen açık-yeşil alan yüzölçümü m² (DPT, 1993)
- 6.6. Kişi başına düşen orman dinlenme yeri yüzölçümü m² (Orman Bakanlığı, 2000)
- 6.7. Yurt dışına gidenlerin nüfusa oranı % (DIE, 1995)

7. Güvenlik Göstergeleri

- 7.1. Onbin kişi başına düşen adam öldürme suçu (DIE, 1997-98)
- 7.2. Onbin kişi başına düşen kaçırma suçu (DIE, 1997-98)
- 7.3. Onbin kişi başına düşen ırza geçme ve sarkıntılık suçu (DIE, 1997-98)

Kaynaklar

Amin, A. ve Thrift, N. (1995), "Globalization, Institutional Thickness And The Local Economy" in Healey, P., Cameron, S., Davoudi, S., Graham, S., ve Madam-Pour, A. (editörler), *Managing Cities: the New Urban Context*, 91-109.

Asheir B.T., (1996), "Industrial Districts as "Learning Regions": a Condition for Prosperity", *European Planning Studies*, vol.4, pp. 379-397.

Birleşmiş Milletler, <http://www.un.org>

Camagni, R. (editör) (1991), *Innovation Networks: Spatial Perspectives*, Belhaven Press, London

Capello, R. (1999), "Spatial Transfer of Knowledge In High Technology Milieux: Learning Versus Collective Learning Processes", *Regional Studies*, 33 (4), 353-365.

Cohendet, P., Kern, F., Muhmanpazir, B. and Munier, F., (1999), "Knowledge Coordination, Competence Creation and Integrated Networks

PLANLAMA
2002/1

in Globalized Firms", Cambridge Journal of Economics, vol. 23, pp.225-241.

Constandse, A., (1976), "Research On The Quality of Life In Urban Settlements", Third ECE Conference on Urban and Regional Research, Economic Commission for Europe, Committee on Housing, Building and Planning, Warsaw.

Cooke, P., Uranga, M. G. ve Etxebarria, G. (1997), "Regional Innovation Systems: Institutional And Organisational Dimensions", *Research Policy*, 26, 475-491.

Cooke, P., Uranga, M.G. ve Etxabarria, G. (1998), "Regional Systems Of Innovation: An Evolutionary Perspective", *Environment and Planning A*, 30, 1563-1584.

Diez, J.R., (2000), "The Importance Of Public Research Institutes In Innovative Networks- Empirical Results From The Metropolitan Innovation Systems Barcelona, Stockholm And Vienna", *European Planning Studies*, 8 (4), 451-464

Dunford M., (1989), "Theories Of Regulation, Environment and Planning D: Society and Space", vol. 8, pp. 297-321.

Edquist, C., (1997), "System of Innovation Technologies, Institutions and Organizations", York House Typographic Ltd. London

Eraydin A., (2000), "Building up competence, institutions and networks in order to catch up in the knowledge economy", Residential Conference, China.

Eraydin, A., (2001), "Regional characteristics, growth and SMEs", paper presented at the International Conference in Economics V, Ankara, Türkiye

Florida R., (1995), "Toward the Learning Region, Futures", vol. 27 No 5, pp 527-530.

Freeman, C., (1987), "Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan", Pinter, London.

Henderson, (2000), "EU Regional innovation strategies: regional experimentalism in practice", *European Urban Regional Studies*, SAGE publications London, Thousands Oaks CA and New Delhi, vol.7(4), pp.347-358.

Howels, J ve Roberts, J., (2000), "From innovation systems to knowledge systems", *Prometheus*.

Keeble, D. ve Wilkinson, F., (1999), "Collective learning and knowledge development in the evolution of regional clusters of high technology SMEs in Europe", *Regional Studies*, 33 (4), 295-303.

Keeble, D., Lawson, C., Moore, B. ve Wilkinson, F., (1999), "Collective learning processes, networking and institutional thickness in the Cambridge region", *Regional Studies*, 33 (4), 319-332.

Larsson, S. ve Malmberg, A., (1999), "Innovations, competitiveness and local embeddedness", *Human Geography*, 81 (1), 1-19.

Lawson, C. ve Lorenz, E., (1999), "Collective learning, tacit knowledge and regional innovative capacity", *Regional Studies*, 33 (4), 305-317.

Longhi G., (1998), "Networking, Collective Learning and Technology Development in Innovative High Technology Regions: The Case of Sophia-Antipolis, Regional Studies", vol.33.4, pp.333-342.

Lundvall, B.A. (editör), (1992), "National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning", Pinter, London

Lyons D., (2000), "Embeddedness, Milieu, And Innovation Among High-Technology Firms: A Richardson, Texas, Case Study", *Environment and Planning A*, 32, 891-908.

Maksell P. and Malmberg A., (1999), "Localized Learning and Industrial Competitiveness", Cambridge Journal of Economics, vol. 23, pp. 167-185.

Malecki, E., (1991), "Technology and Economic Development: The Dynamics Of Local, Regional and National Change", Longman Group UK Limited.

Malmberg, A. ve Maskell, P., (1999), "Localized Learning and Industrial Competitiveness", *Cambridge Journal of Economics*, 23, pp 167-185.

Malmberg, A. ve Maskell, P., (1999), "Localized Learning and Regional Economic Development" (guest editorial), *European Urban and Regional Studies*, 6, 1, pp 5-8

Malmberg, A. ve Maskell, P., (1999), "The Competitiveness Of Firms And Regions: Ubiquitification And The Importance Of Localized Learning", *European Urban and Regional Studies*, 6 (1), 9-25

Nooteboom B., (1998), "Innovation, Learning and Industrial Organizations", Cambridge Journal of Economics, vol. 23, pp. 127-150.

Rogerson, R. J., et. al., (1989), "Indicators of Quality of Life: Some Methodological Issues. Environment and Planning A", vol. 21, 1655-1666.

Scott, A.J. and Storper, M., (1987), "High technology industry and regional development: a theoretical critique and reconstruction" *International Social Science Journal*, 34, 215-232.

Sternberg, R., (1996), "Regional Growth Theories and High-Tech Regions" *International Journal Of Urban And Regional Research*, 20(3), 518-538.

Storper, M., (1993), "Regional 'Worlds' Of Production: Learning And Innovation In The Technology Districts Of France, Italy And The USA", *Regional Studies*, 27, pp 433-455.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, (2000), Milli Eğitim Sayısal Veriler-2000, Ankara.

TEAŞ, (2000), Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri-1999. TEAŞ-APK, Ankara.

TEDAŞ, (1998), Türkiye Elektrik Dağıtım ve Tüketim İstatistikleri-1997. TEDAŞ-APK, Ankara.

Todtling, F. ve Kaufmann, A., (1999), "Innovation Systems In Regions Of Europe-A Comparative Perspective", *European Planning Studies*, 7 (6), 699-709.

Todtling, F. ve Kaufmann, A., (2001), "The Role Of The Region For Innovation Activities Of Smes", *European Urban and Regional Studies*, 8 (3), 203-215.

Türk Telekom, (1999), "Telekomünikasyon İstatistikleri-1999", Ankara.

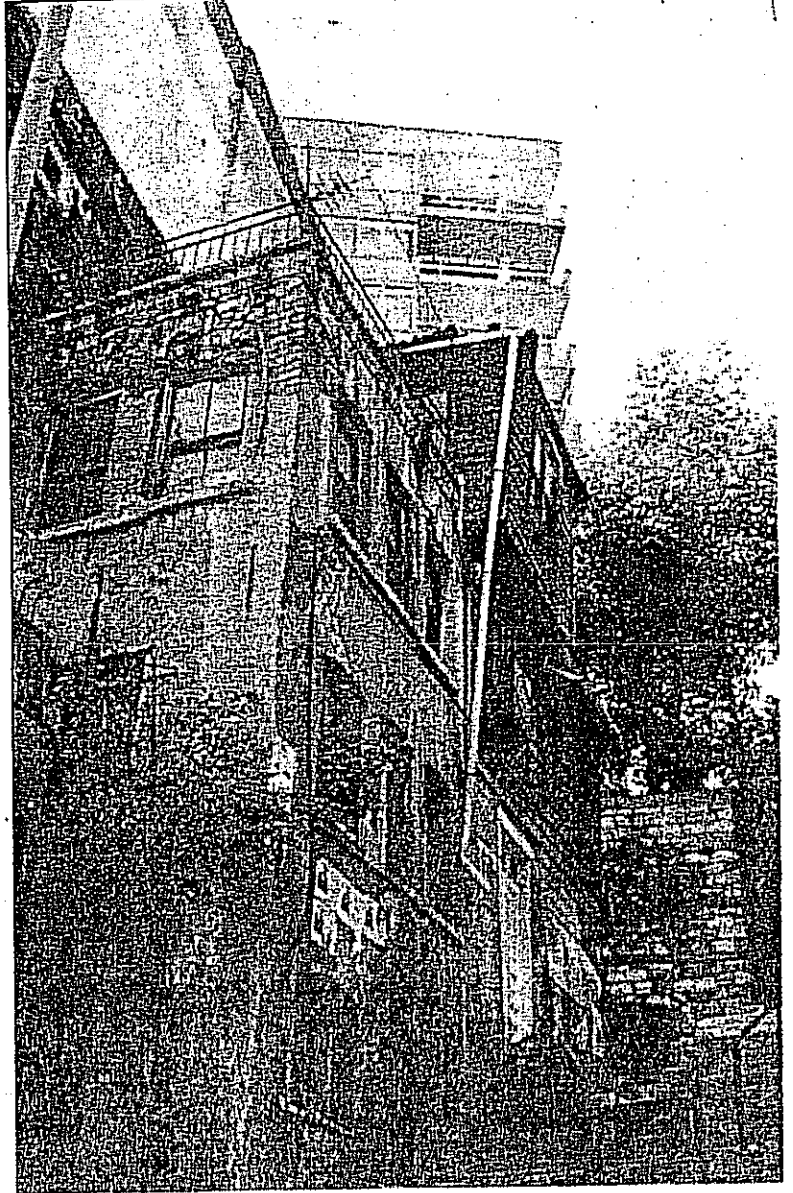
Kentte Yeni Bir Dönüşüm Süreci ve Yasal Düzenlemeler

C. NİL UZUN

Dr.
ODTÜ, Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü
Öğretim Görevlisi

1980'ler dünyada, özellikle de gelişmiş kapitalist ülkelerde, çok belirgin bir kentsel dönüşümün başlangıcını belirlemiştir. Genelde "küreselleşme" olarak tanımladığımız bu süreç, kentlerde ekonomik, sosyo-kültürel, mekansal ve politik değişimleri beraberinde getirmiştir. Fordist üretim sistemlerinden post-fordist üretim sistemlerine geçiş mesleki yapılarda da bir değişime yol açmıştır. Hizmet sektörünün de öneminin artmasıyla profesyonel, idari ve teknik meslekler daha da ön plana çıkmıştır. Ekonomideki bu değişimler gelir dağılımı ve mesleki yapıda bir sosyal kutuplaşmaya yol açmıştır. Bu kutuplaşmada üstte yüksek gelirli, profesyonel ve idari işler yer alırken altta düşük gelirli, günlük, enformel, geçici ve yarı-zamanlı işler yer almıştır (Van Kempen, 1994). Bunun yanı sıra, çalışan nüfusun kompozisyonunda ve yapısındaki değişimle birlikte aile yapısındaki değişim ve bozulma, toplumda farklı grupların yer aldığı parçalanmış bir yapıyı oluşturmuştur (Pahl, 1988). Bu kutuplaşmayla birlikte üst-orta sınıf sıkışıp üst gelir grubuna eklenirken, vasıflı işçi sınıfı marjinalleşmiş ve alt gelir grubuna eklenmiştir. Ekonomideki değişimle birleşince bu sosyal kutuplaşma sonucunda "yeni orta sınıf" ortaya çıkmıştır. Çoğunlukla profesyonellerden ve yalnız yaşayanlarla çocuksuz çiftlerden oluşan bu grubun farklı yaşam tarzı tercih ettikleri konut alanlarına da yansımaktadır (Ley, 1996). Bu grup küreselleşme öncesinde, banliyöleşme sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkan eski ve tarihi kent merkezlerindeki çöküntü alanlarını tercih etmektedir. Kentlerdeki yeni finans ve yönetim

Cihangir'de sayısı çok azalmış, Cumhuriyet Dönemi
öncesine ait evler (fotoğraf 1)

merkezlerinde bulunan işyerleri ile kültürel servislere yakın olan bu alanlarda, yeni orta sınıf, eski evleri satın alıp yenileyerek farklılaşmış yaşam tarzlarını ve kültürel tercihlerini ortaya koymaktadırlar.

Son yirmi yılda, kent ve ülke ölçeğindeki genel değişimlerin yanı sıra, özellikle de sosyal kutuplaşmanın bir sonucu olarak kentsel yenileme (urban renewal) ve iyileştirme (upgrading) süreçleri ile kent merkezinde terk edilmiş ve köhne konut alanlarında bir dönüşüm ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm, yeniden işgal (reinvasion) ve yeniden canlandırma (revitalization) süreçlerini kapsamaktadır. Yeniden işgal sürecinde üst gelir grupları kent merkezinde alt gelir gruplarının yerini alırken, yeniden canlandırma sürecinde zorunlu iyileştirme (incumbent upgrading) ile birlikte sosyal ve mekansal yenilenme (gentri-

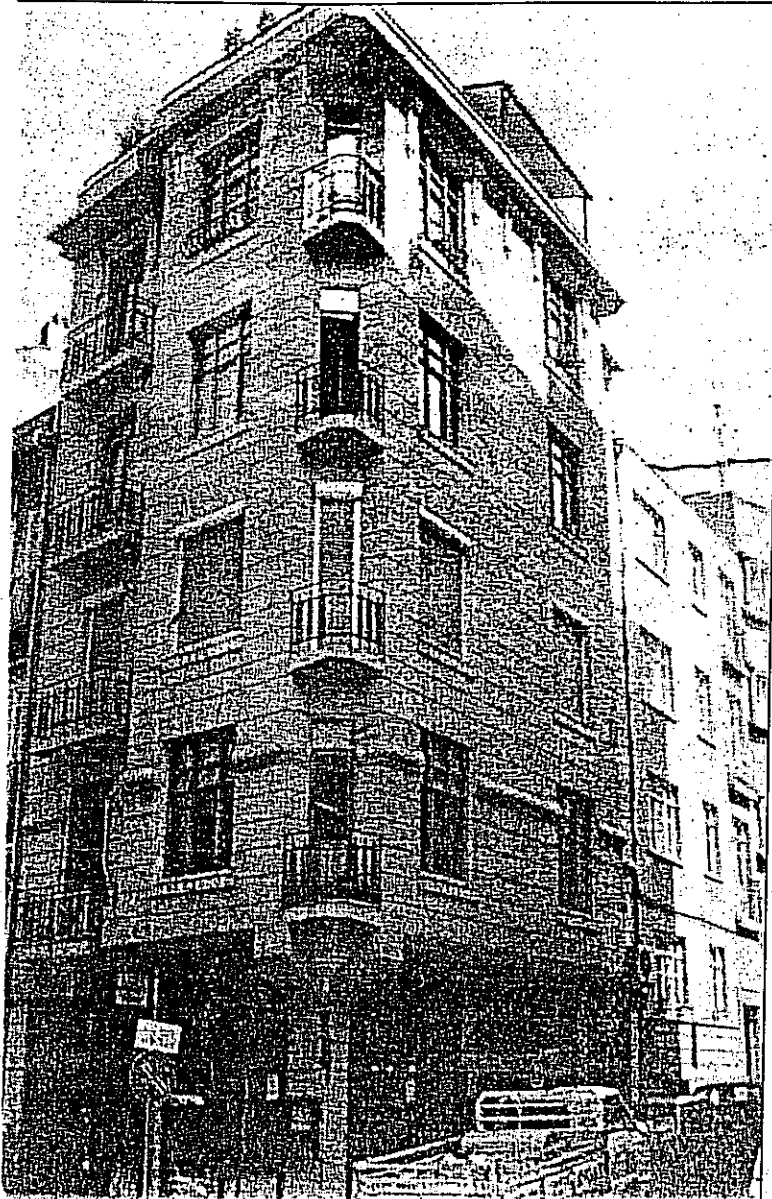
fication) gerçekleşmektedir. Zorunlu iyileştirme sürecinde üst gelir grupları yaşadıkları mekanı yer değiştirme olmaksızın iyileştirmektedir. Sosyal ve mekansal yenilenme (gentrification) sürecinde ise, yeniden işgale ek olarak, fiziksel değişimin boyutlarının daha büyük olması ve bununla birlikte sosyo-kültürel tercihlerin iç ve dış mekana yansımaları söz konusudur (Holcomb ve Beauregard, 1981).

Yukarıda kısaca değinilen değişimler her ne kadar gelişmiş kapitalist ülke kentlerinde daha baskın bir şekilde görülse de, Türkiye’de de küreselleşme sürecinin etkilerinden bahsetmek mümkündür. Bu etkiler kent ölçeğinde değerlendirildiğinde özellikle İstanbul’da önemli değişimler gözlemlenmektedir. Ülkemizde bir taraftan bu tür kentsel dönüşüm süreçleri yaşanırken bir taraftan da yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Böylesi bir durumda yaşanan dönüşümlerin ve yapılan yasal düzenlemelerin birbiriyle bağlantılı olmaması kentleri olumsuz yönde etkileyecektir. Bu yazıda amaç, son yirmi yıldır yabancı yazında ve akademik çevrelerde gündemde olan sosyal ve mekansal yenilenme sürecinin (gentrification) Kuzguncuk ve Cihangir’de nasıl gerçekleştiği ve yasal düzenlemelerin bu sürece etkilerinin ortaya konulması ve aralarındaki etkileşimin tartışılmasıdır.

Sosyal ve Mekansal Yenilenme (gentrification)

“Gentrification” sözcüğünün türediği “gentry” kelimesi soylu, aydın orta sınıfı tanımlamaktadır. “Gentrification” sürecinin tanımı ilk defa Ruth Glass tarafından 1964 yılında yapılmıştır. Glass’a göre “gentrification” ile Londra’daki işçi sınıfına ait yerleşimler orta sınıflar tarafından işgal edilmiş, gösterişsiz müstakil ve sıra evler alınarak etkileyici ve pahalı konutlara dönüştürülmüştür. Bu süreç başladıktan sonra hız kazanmakta ve tüm işçi sınıfı sakinler yerinden çıkartılıp tüm alanın sosyal karakteri değişene dek sürmektedir (Engels, 1999). Dolayısıyla ilk olarak İngiltere’de gözlemlenen bu süreç, başlangıçta toprak sahibi soyluların kırsal alandan kent merkezine dönüşü olarak da değerlendirilmektedir (Palen ve London, 1984). 1970’lerde benzer değişimlerin Boston, New York, Chicago ve Washington, D.C. gibi Amerikan metropollerinde de yaşanmasıyla, bu süreç orta-üst gelir grubu beyazların kent merkezinde yer seçmesi olarak da tanımlanmıştır.

Cihangir’de eskisi ile “aynı” olduğu düşünülen “yeni” bir yapı (fotoğraf 2)

Zaman içerisinde, batı toplumunun günümüzdeki, ekonomik ve sosyal yeniden yapılanmasının temel özelliklerinin bir yansıması olan sosyal ve mekansal yenilenme sürecine yönelik tartışmalar ve teorik açıklamalar da artmıştır. Türkiye'de bu süreç ile ilgili olarak yapılan çalışmalar daha çok kentsel koruma kapsamında kalmaktadır. Bunun yanı sıra süreci tanımlamaya yönelik çeşitli görüşler bulunmaktadır. Cengiz Bektaş bu süreci tanımlarken "gentilizasyon" (Bektaş, 1996:17) ifadesini kullanmıştır. Araştırmacı Zeynep Meray Enlil (2000), "gentrification" teriminin Gönlül Tankut tarafından Türkçe'ye "soylulaştırma" olarak kazandırıldığını, ayrıca, başka bir çalışmada (Ulusoy, 1995), "burjuvalaştırma" teriminin de bu süreç için kullanıldığını belirterek çalışmada "soylulaştırma" terimini kullanmayı tercih etmiştir. Tüm bu terimler, süreci tanımlamak için yabancı yazında kullanılan "gentrification" terimi ile eş anlamlıdır. Ancak, örneklere bakıldığında bu oluşumda artık "soylu" sınıfın değil yeni orta sınıfın ve sanatçıların yer aldığı bir süreç olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, sadece fiziksel bir değişim değildir söz konusu olan, gerçekleştiği çevrede hem mekan hem de sosyal yapıyı etkilemektedir. Bundan dolayı bu çalışmada "gentrification" süreci olarak sosyal ve mekansal yenilenme ele alınmaktadır.

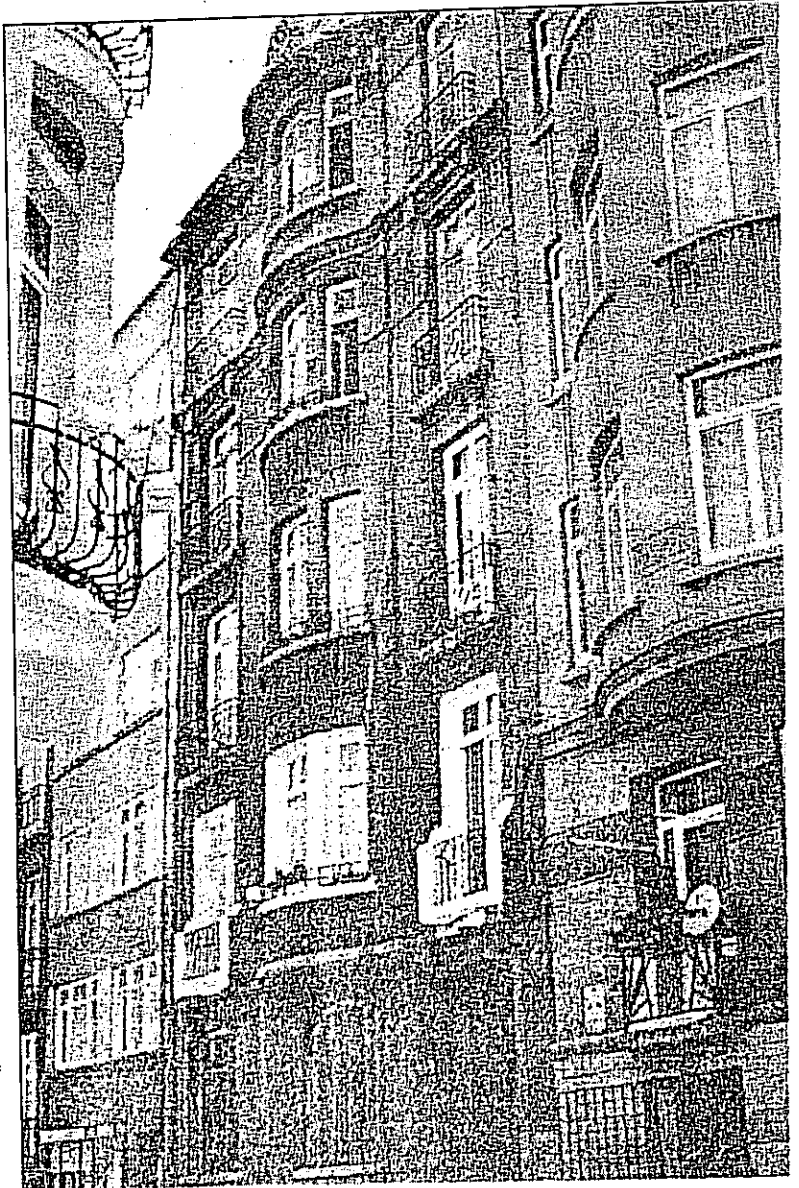
Sosyal ve mekansal yenilenme sürecine yönelik bir çok çalışma olmasına rağmen temelde iki yaklaşımın varlığından bahsetmek mümkün. Sürecin daha çok ekonomik yapısına yönelik olduğunu söyleyebileceğimiz bir yaklaşım Neil Smith (1979) tarafından geliştirilirken, sürecin toplumsal boyutunun vurgulandığı bir yaklaşım David Ley (1996) tarafından geliştirilmiştir.

Smith (1979), sosyal ve mekansal yenilenmeyi kira farkı teorisi (rent gap theory) ile açıklamaktadır. Kira farkı, kent merkezindeki bir binanın mevcut kullanım koşullarındaki kirası ile yeniledikten sonra artacak potansiyel kirası arasındaki fark olarak tanımlanmıştır. Smith'e göre, banli-yöleşme ile konut yatırımların daha karlı olacağı için kent dışına kaymasıyla kent merkezinde arazi fiyatları düşmüştür. Böylelikle kent merkezindeki konut stoku da değer kaybetmiştir. Kent merkezinde terk edilmiş bu alanlara olan talebin son yirmi yılda artmasıyla bu alanlardaki arsa ve konut fiyatları da tekrar yükselmeye başlamıştır.

Fiyatların yükselmesi, kent merkezine yatırım yapmayı tekrar karlı kılmış ve bu alanlarda yenilenme başlamıştır.

Sürecin toplumsal boyutunu göz önünde bulunduran Ley (1996) ise sosyal ve mekansal yenilenmeyi kent merkezinde yer seçenlerin kültürel tercihleri ve demografik karakterleri ile açıklamaktadır. İlk aşamalarda sanat ve uygulamalı sanatlar, medya, eğitim alanlarında, sosyal servislerde ve gönüllü kuruluşlarda çalışan profesyoneller kent merkezinde terk edilmiş olan konut alanlarını kültürel değerler, yaşam tarzı ve alanların tarihi değeri için seçmiştir. Bu grubun yaşam çevrelerini kendi sosyo-kültürel tercihleri doğrultusunda iyileştirmeleri ve rehabilite etmeleri ile diğer grupların, özellikle de yeni orta sınıfın ve yatırımcıların alana olan ilgisi artmıştır.

Cihangir'de korunmaya
çalışılan Cumhuriyet
Dönemine ait bir apartman
(fotoğraf 3)

Sosyal ve mekansal yenilenme sürecine yönelik bir çok çalışma olmasına rağmen temelde iki yaklaşımın varlığından bahsetmek mümkün.

Bu iki temel açıklamanın aslında sosyal ve mekansal yenilenmenin temelindeki oluşumları tanımladığını söylemek mümkün. İlk aşamada kültürel tercihlerin ön planda olduğu yaşam tarzlarının mekana yansmasıyla başlayan süreç alandaki değer artışı ile yatırım için avantajlı bir alan olmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte, bir alanda sosyal ve mekansal yenilenmenin varlığından söz edebilmek için, yüksek gelir gruplarının, düşük gelir gruplarını yerinden çıkartması, önceden değer kaybetmiş konutların yenilenerek tekrar değer kazanması ve alandaki mülkiyet yapısının kiracılıktan sahipliğe doğru değişmiş olması gerekmektedir (Lyons, 1996).

Yukarıda verilen genel çerçevenin yanı sıra sosyal ve mekansal yenilenmenin göstergeleri, etkileri ve gelişme izlerinde çoğunlukla yerel yapı da etkili olmaktadır. Dolayısıyla bu süreç sadece gelişmiş kapitalist ülke kentlerinde değil, tüm kentlerde izlenebilmekte ve çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Sosyal ve mekansal yenilenmenin ve gerçekleştiği yerlerin fiziksel ve sosyal karakterleri, süreçte yer alan aktörlerin pozisyonları ve rolleri, kentteki hakim fonksiyon, ekonomik yeniden yapılanmanın doğası ve yerel yönetim politikaları da bu oluşumda önem kazanır (Van Weesep, 1994).

Başlangıcından 1990'lara kadar, sosyal ve mekansal yenilenme Amerika, İngiltere, Kanada, Avustralya ve Batı Avrupa kentlerinde gözlenip incelenirken, son yıllarda gelişmekte olan ülkelerde de örneklerine rastlanmaktadır. Meksika, Puebla'da, Güney Afrika, Capetown'da, ve Ekvator, Quito'da sosyal ve mekansal yenilenme gerçekleşmiştir. Ele alınan tüm örneklerden de anlaşılacağı gibi sosyal ve mekansal yenilenme kent merkezinde, özellikle de tarihi niteliği olan binaların bulunduğu mahallelerde gerçekleşmektedir. Birçok örnek 1980 sonrasında, banliyöleşme sürecinin ardından kentlerin yeniden yapılanma sürecine girmesiyle ortaya çıkmıştır. Çoğu zaman pazarda oluşan talebi gören küçük yatırımcılarla alanlara yeni yerleşenler tarafından yönlendirilen süreç kimi zaman da kendiliğinden gelişmektedir. Kimi örneklerde mülkiyet yapısı değişmezken, çoğunda gelen orta sınıfın alanda baskın olmasıyla sosyal yapı değişmektedir. Sosyal ve mekansal yenilenme sonucunda çoğunlukla kullanımda bir

değişim görülmemekte, sanayi alanlarının konuta dönüşmesi sadece San Francisco, New York gibi eski sanayi kentlerinde izlenmektedir. Tüm bu ortak özelliklerin yanı sıra sosyal ve mekansal yenilenme sürecinin iç dinamiklerinin yerel özelliklere bağlı olarak değişebileceği de göz ardı edilmemelidir (Uzun, 2001).

İstanbul'da Sosyal ve Mekansal Yenilenme

İstanbul yüzyıllar boyunca ekonomik, sosyal ve kültürel bir merkez olarak önemini korumuştur. 1980'lere gelindiğinde, dünyadaki ekonomik krizin ve bunu izleyen küreselleşme sürecinin etkisiyle, ithal ikamesine dayalı bir ekonomik model yerine özel sektörün önderliğinde ihracatı destekleyen bir ekonomik modelin benimsenmiş, böylesi bir yapıda dünya pazarlarıyla etkileşimi beraberinde getirmiştir. Zamanla, Türkiye'de iş ve hizmet sektörünün artarak üretim ve sanayi yatırımları serbest piyasa ekonomisi şartları altında yapılmaya başlamıştır (Kepenek, 1999). Bu ekonomik yeniden yapılanma diğer kentleri olduğu gibi İstanbul'u da etkilemiştir. Ülkenin en önemli metropoliten merkezi olarak İstanbul, yabancı yatırımcılar için çekici bir kent ve uluslararası iletişimin merkezi olmaya başlamıştır. Küresel ekonomi ile oluşan bu yeni bağlantı yerel ölçekte de yatırımları ve girişim potansiyelini olumlu yönde etkilemiştir. Esnek ve gelişmiş teknolojinin büyük ölçekli sanayilerde kullanılmasıyla üretim ve tüketici hizmetlerinde yüksek ücretli profesyonellerin yer aldığı hizmet sektörünün gelişimi hız kazanmıştır (Keyder ve Öncü, 1993). Ekonomik yapıdaki bu değişim kent mekanına da kaçınılmaz olarak yansımıştır. Emek yoğun sanayi kentin dışına çıkarken, müşterilerle yüz-yüze ilişkilerin önemli olduğu, teknoloji yoğun hizmet sektörü kent merkezinde yer seçmeye başlamıştır. Böylelikle finans merkezi Levent, Maslak, Büyükdere aksında gelişirken, İstiklal Caddesi ve yakın çevresi kültürel ve ticari merkez olarak yeniden canlanmıştır (Uzun, 2001).

Ekonomik yeniden yapılanma konut alanlarında da etkisini göstermiştir. Farklı gelir grupları kent içi ve dışında farklı noktalarda yer seçmeye başlamışlardır. Örneğin, üst gelir grupları kent merkezindeki, prestijli konut alanların yanı sıra kent dışında çevre ve yaşam kalitesi yüksek, lüks,

dışa kapalı ve kendi içinde yeterli konut sitelerini tercih etmişlerdir. Orta gelir grupları ise, kent merkezinden uzakta, toplu konut ve kooperatif alanlarında yoğunlaşmaktadırlar.

Bunların yanı sıra, İstanbul'da da, gelişmiş ülke metropollerin de olduğu gibi, tarihi kent merkezine bir yönelme ortaya çıkmıştır. Orta ve üst orta sınıftaki üst düzey yöneticiler, profesyoneller, sanatçılar ve beyaz yakalılar tarihi kent merkezinde, kültürel ve ticari bir merkez olarak canlanmasıyla özellikle Beyoğlu ve yakın çevresinde, yer seçmeye başlamışlardır. Tüm bu gelişmelere bakıldığında İstanbul'un çeşitli yerlerinde sosyal ve mekansal yenilenme sürecinin varlığından söz etmek mümkündür.

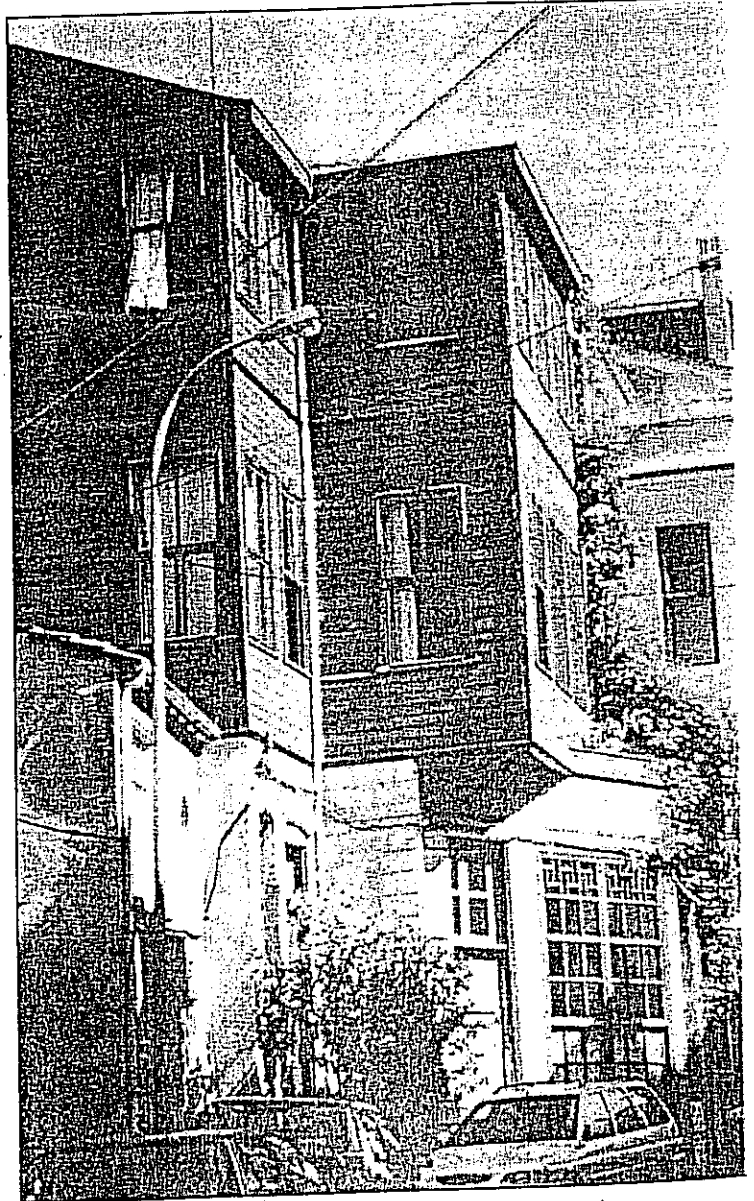
Cihangir ve Kuzguncuk Örnekleri ve Yasal Düzenlemeler

Tarihi çok eskilere dayanan Cihangir, diğer tüm eski İstanbul mahalleleri gibi 1960'lara dek gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu bir mahalle olmuştur. 1960'lardan sonra gayrimüslimlerin Türkiye'den ayrılmaları ve Anadolu'dan İstanbul'a göç eden nüfusun bir kısmının buraya yerleşmesiyle mahallenin nüfus kompozisyonu değişmiştir. Zaman içinde Beyoğlu ile aynı kaderi paylaşan Cihangir'de sosyal ve mekansal yenilenmenin başlangıcı için net bir zaman belirlemek zor. Ancak 1990'ların ortalarında Beyoğlu'nun yeniden canlanmasının Cihangir'e doğrudan bir etkisi olduğu söylenebilir. Başlangıçta sadece bir kaç sanatçının, akademisyenin bu mahallede yerleşmesi ile başlayan ve sıradan bir yenilemeden ayırdedilmesi güç olan bu değişim günümüzde tüm hızıyla sürüyor.

Sanatçı Beril ve Oktay Anılanmert çiftinin 1990 sonrasında buraya ilk yerleşenler arasında olduklarını söylemek mümkün. 1993 yılında satın aldıkları apartmanı, özgünlüğünü bozmadan yenileyerek, burada yaşamaya başlayan çifti başka sanatçılar ve akademisyenler de izlemiştir. 1995 yılında Cihangir Güzelleştirme Derneğinin (CGD) Kurulması ile de alandaki yenileme çalışmaları bireysellikten çıkıp örgütlü bir yapıya kavuşturmuştur. Çoğu Cihangir'de yaşayan mimarlar, profesyoneller ve mahalle sakinlerinden oluşan derneğin amacı, mahalledeki apartmanların yenilenme sürecinde özgün yapılarının korunmasını sağlamak ve aynı zamanda da yaşam çevre-

sinin kalitesini yükseltmek olmuştur. 1990'ların başına dek kent merkezinde bir çöküntü alanı olan Cihangir bu derneğin ve buraya barındırdığı tarihi değerlere olan ilgilerinden dolayı yerleşen topluluğun çabaları sayesinde alan hak ettiği tarihi ve kültürel değeri yeniden kazanarak eski seçkin yapısına kavuşmaya başlamıştır. Mekansal değişimlerin yanı sıra sosyal değişimlerden de söz etmek mümkün. Cihangir'de sosyal ve mekansal yenilenme sürecinde mahallede yaşayan nüfusun kompozisyonu çok belirgin bir şekilde değişmiştir. 1960'lardan başlayarak 1990'lara dek, düşük gelir gruplarının ve alt-kültür gruplarının yaşadığı bir konut alanı olan Cihangir'de günümüzde orta-üst gelir grubu ve yeni orta sınıf yaşamaktadır (Uzun, 2000).

Kuzguncuk, Üryanizade sokakta yenilenen yapılar (fotoğraf 4)

Bir taraftan yenileme işlemleri koruma niteliği taşıırken bir taraftan da ilke kararları çerçevesine aykırı yapılan müdahaleler yasaklanmaktadır.

Cihangir'deki bu dönüşüm ve mahallenin giderek daha çok tercih edilir olması, buradaki konut fiyatlarını da büyük bir hızla artırmış ve alanı yatırımcılar için çekici kılmaya başlamıştır. Bu noktada sosyal ve mekansal yenilenme sürecinde yasal çerçevenin nasıl bir rolü olduğu ortaya çıkmaktadır. 19yy sonlarına ve 20yy başlarına ait bir çok tarihi yapının bulunduğu Beyoğlu ve yakın çevresi ancak 1994 yılında sit alanı olarak tanımlanmıştır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kanunu'na göre;

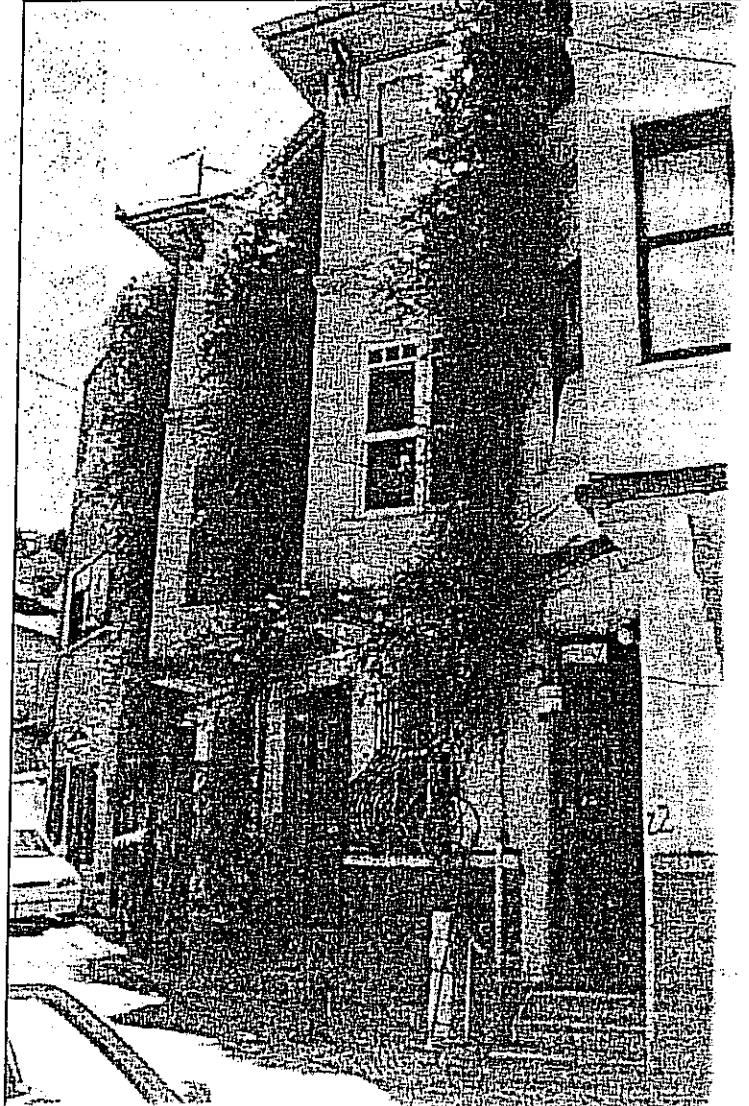
"'Sit'; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır."

Cihangir'de 20yy başlarında yapılmış yerel mimari örnekleri bulunmaktadır. 1994 yılına kadar da Cihangir'in de içinde bulunduğu bu alandaki bir çok önemli yapının yerini yeni apartmanlar almıştır. Geri kalanlar ise günümüzde CGD ve mahalle sakinleri tarafından korunmaya çalışılmaktadır. Sit alanı sınırları içinde yer alması sonucu Cihangir'deki tarihi yapıların korunmasının kolaylaştığı düşünülebilir. Ancak, yasada net olarak tanımlanmayan uygulama kuralları, yatırımcılar tarafından kullanıldığında durum farklılaşmaktadır.

Aynı yasaya göre, koruma ve korunma "...taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri..." olarak tanımlanırken, 9. maddede "Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararları çerçevesinde koruma kurullarınca alınan kararlara aykırı olarak, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında, her çeşit inşai ve fiziki müdahalede bulunmak, bunları yeniden kullanıma açmak veya kullanımlarını değiştirmek yasak-

tır. Onarım, inşaat, tesisat, sondaj, kısmen veya tamamen yıkma, kazı veya benzeri işler inşai ve fiziki müdahale sayılır." denilmektedir. Bir taraftan yenileme işlemleri koruma niteliği taşıırken bir taraftan da ilke kararları çerçevesine aykırı yapılan müdahaleler yasaklanmaktadır. Bu durum bir iç çelişki yaratırken, rehabilitasyon için belirli ve net kuralların ortaya konulmaması bir yandan "çivi çakmak yasak" düşüncesi ile tarihi yapıların tamamen bakımsız bir şekilde bırakılmasına, (fotoğraf 1) bir yandan da "yapmışken tam yapalım" düşüncesiyle eskisi ile aynı tarzda olduğu sanılan yapıların (fotoğraf 2) ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu iki uçun ortalarında yer alan bilinçli grubun işi ise restorasyon süreci içindeki aşamaların çokluğu ve yüklü maliyeti sebebiyle giderek zorlaşmaktadır (fotoğraf 3).

Kuzguncuk, Üryanızada sokakta yenilenen yapılar (fotoğraf 5)

Eski bir Boğaz Köyü olan Kuzguncuk'ta ise sosyal ve mekansal yenilenme süreci ve dinamikleri oldukça farklıdır. Süreç 1970'lerin sonunda Mimar Cengiz Bektaş'ın Üryanizade Sokak'ta oldukça eski, boş bir evi satın almasıyla başlamıştır. Mahalle sakinleri tarafından ilk başta oldukça yadırganan bu girişim, Cengiz Bektaş'ın evi yenilemesinin ardından oldukça benimsenmiştir. Bu yenileme için kendi tanımı şöyle; "...Üstelik batıdaki deyimle 'gentilizasyon' değildi yaptığım. 'Lüks' onarım da değildi... Ayakkabı onarır gibi bir şeydi işte... Komşularım evlerinin hiç de yabana atılamayacağını anlamışlardı..." (Bektaş, 1996). Cengiz Bektaş'ı arkadaşları ve başka sanatçılar da izlemiş ve günümüzde Kuzguncuk'ta yaşayan sanatçı, mimar ve yazarların sayısı 50 haneye kadar ulaşmıştır.

Cengiz Bektaş'ın ve arkadaşlarının mahallede örgütledikleri sosyal aktiviteler ve eski yapıların doğru bir şekilde yenilenmesine yönelik bilinçlendirme çalışmaları sayesinde mahalle sakinlerinin bu yenileme sürecine katılımı sağlanmıştır. Bilinçli bir şekilde sürdürülen süreç sonunda mahallede sosyal ve mekansal yenilenmenin olumsuz etkisi olan, ilk sakinlerin yerinden edilmesi gibi bir durum söz konusu olmamıştır (Uzun, 2001).

Zaman içinde özgün şeklinde yenilenen bu eski Boğaz köyüne olan ilgi oldukça artmış ve Cihangir de olduğu gibi burada da fiyatların artmasına yol açmıştır. Ancak mevcut yasal düzenlemeler Kuzguncuk'un özgün yapısını korumasına yardımcı olmaktadır. Kuzguncuk 1983 yılında çıkarılan 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'nda tanımlanan öngörünüm bölgesi içindedir. Bu kanunun amacı 1. maddede şöyle açıklanmaktadır. "Bu kanunun amacı İstanbul Boğaziçi Alanının kültürel ve tarihi değerlerini ve doğal güzelliklerini kamu yararı gözetilerek korumak ve geliştirmek ve bu alandaki nüfus yoğunluğunu artıracak yapılanmayı sınırlamak için uygulanacak imar mevzuatını belirlemek ve düzenlemektir." Kanunda Öngörünüm Bölgesi "...Boğaziçi sahil şeridinde bitişik olan ve 22/7/1983 tarihli 1/1000 ölçekli imar uygulama planında gösterilen..." bölge olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca kanundaki "...Boğaziçi Alanında yer alan kültürel ve tarihi değerler ve doğal güzellikler muhafaza edilir ve doğal yapı korunur.... Boğaziçi Alanındaki kültür ve tabiat varlıklarının onarımına önce-

lik verilir..." gibi hükümlerin Kuzguncuk'taki yapıların korunabilmesinde ve yatırım amaçlı dönüşümlerin engellenmesinde önemi büyüktür. Zira Kuzguncuk'un hemen yanındaki başka bir mahalle Boğaziçi Kanunu ile tanımlanan alan dışında olduğu için mahalledeki eski konaklar korunamamış ve apartmanlaşmanın önüne geçilememiştir (Fotoğraf 4,5,6).

Bir Değerlendirme...

Küreselleşme süreci sonucunda ortaya çıkan bir dönüşüm şekli olan sosyal ve mekansal yenilenme diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülke metropollerinde olduğu gibi İstanbul'da da yaşanmaktadır. Bu yazıda sadece iki tanesine değinilmiştir; ancak, örnek sayısı gün geçtikçe büyük bir hızla artmaktadır. Bir taraftan bu ve benzeri kentsel dönüşümler gerçekleşirken diğer taraftan da yeni yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Ancak, ne yazık ki, bu iki önemli oluşum birbirinden bağımsız ilerlemektedir. Yukarıda tartışılan örneklerde de görüldüğü gibi mevcut yasal düzenlemeler bir çok noktada tıkanmaktadır. Türkiye gibi arsa spekülasyonunun çok etkin olduğu bir ülkede bu tür dönüşümlerin kentlere olumlu etkilerinin yanı sıra, tarihi ve kültürel yapıların yok edilmesi, belirli grupların yaşam alanlarını sosyal ve ekonomik baskılar sonucunda değiştirmeye zorlanması gibi oldukça çok olumsuz etkilerinin de olması en kısa zamanda ve ciddi bir şekilde ele alınması gereken bir durumdur. Mevcut yasal düzenlemelerin çok geniş kapsamlı olması, özel durumlarda olumlu etkilere yol açtığı gibi tam tersi de olabilmektedir.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, yasal düzenlemelerin yapılıp daha sonra mevcut kentsel dinamiklere uyarlanmaya çalışılması yerine, kentsel dinamikleri göz önünde bulundurarak yeni yasal düzenlemeleri gerçekleştirmenin hızla değişen kentler için çok daha olumlu sonuçlar doğuracağı açıktır.

Kaynaklar

BEKTAŞ, C. (1996), Ev alma Komşu al. İstanbul: Tasarım Yayın Grubu.

HOLCOMB, H.B. and R.A. BEAUREGARD, (1981), Revitalizing Cities, Pennsylvania, Commercial Printing Inc.

Mevcut yasal düzenlemelerin çok geniş kapsamlı olması, özel durumlarda olumlu etkilere yol açtığı gibi tam tersi de olabilmektedir.

ENGELS, B. (1999), Property ownership, tenure and displacement: In search of the process of gentrification. *Environment and Planning A* 31, ss.1473-1495.

KEPENEK, Y., (1999), Türkiye'nin 1980 sonrası sanayileşme süreci. O. Baydar (der), 75 Yılda çarklardan chiplere içinde. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, p. 229-240.

KEYDER, Ç. and A. ÖNCÜ (1993), İstanbul yol ayrımında. İstanbul 17, pp. 28-35.

LEY, D., (1996), The New Middle Class and the Remaking of the Central City, New York, Oxford University Press.

LYONS, M., (1996), Employment, feminization, and gentrification in London, 1981-93 *Environment And Planning A* 28, ss. 341-356.

MEREY-ENLİL, Z. (2000), Yeniden işlevlendirme ve soylulaştırma. *Domus M*, Aralık-Ocak 2000 ss: 46-49.

PAHL, R.E., (1988), Some remarks on informal work, social polarization and the social structure *International Journal of Urban and Regional Research* 12 ss. 247-267.

PALEN, J.J. and B. LONDON, (1984), Introduction:

some theoretical and practical issues regarding the inner-city revitalization. J.J. Palen and B. London (der.) *Gentrification, Displacement and Neighbourhood Revitalization içinde*, Albany, State University of New York Press.

SMITH, N., (1979), Toward a theory of gentrification; *Journal of American Planners Association*, : 45, ss. 538-548.

ULUSOY, Z. (1995), Kentsel korumanın fiziksel boyutları. 2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Kolokiyumu, 15 Nisan 1994 İstanbul. İstanbul, MSÜ Matbaası ss: 95-99.

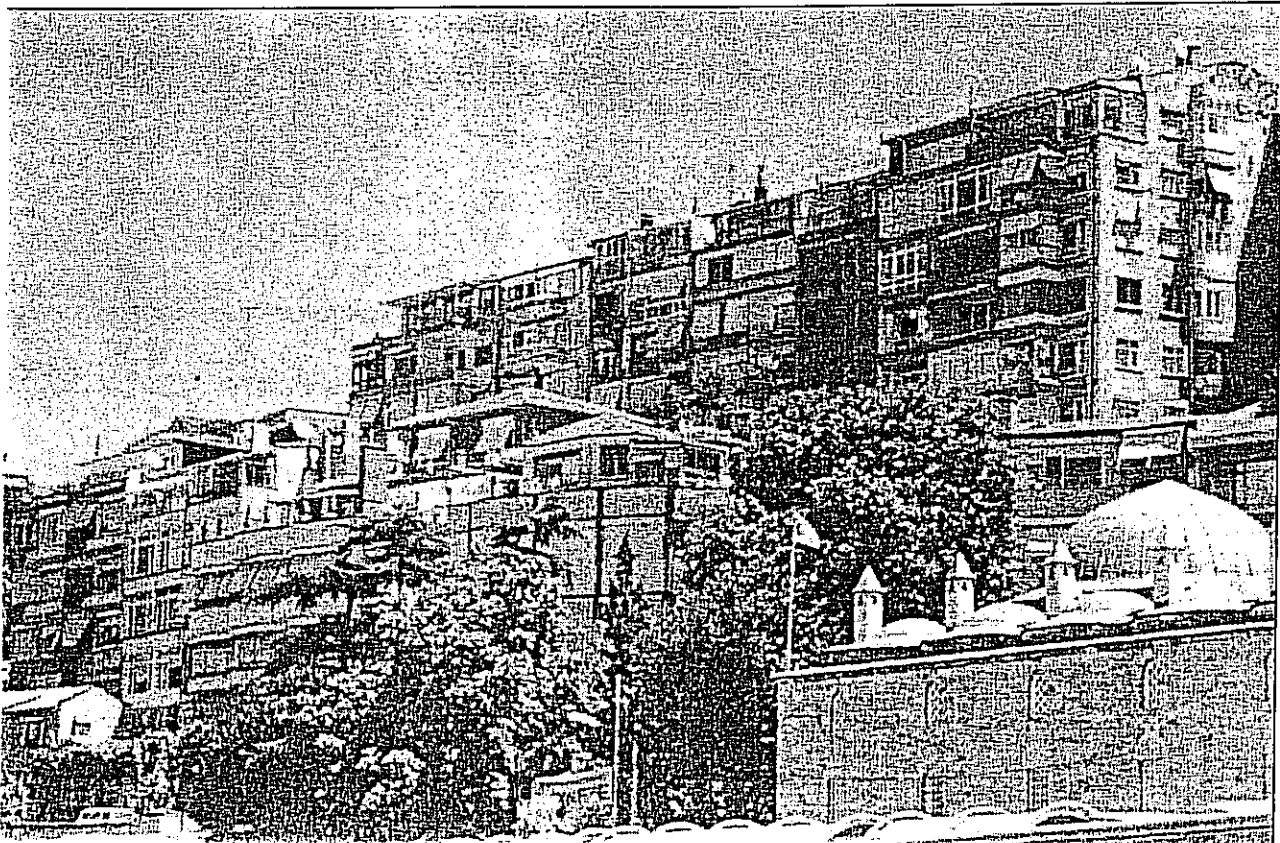
UZUN, C. Nil (Duruöz) (2000), Eski Kentte Yeni Konut Dokusu: Cihangir ve Kuzguncuk'ta Sosyal ve Mekansal Yenilenme. İstanbul, Sayı: 35, ss: 54-61.

UZUN, C. Nil (2001) *Gentrification in İstanbul: A Diagnostic Study*, Utrecht, KNAG/Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen Universteit Utrecht (Netherlands Geographical Studies No 285).

VAN KEMPEN, E.T., (1994), The dual city and the poor: social polarization, social segregation and life chances *Urban Studies* 31, ss. 995-1015.

VAN WEESEP, J., (1994), Gentrification as a research frontier *Progress in Human Geography* 18, ss. 74-83.

Boğaziçi Kanunu'nun kapsamı dışında kalan bir alan;
Boğaziçi kıyısında yapılaşma (fotoğraf 6)

Kırsal Alanlara Yeni Yaklaşımlar

Hürriyet ÖGDÜL

Yrd. Doç. Dr.,
Mimar Sinan Üniversitesi,
Mimarlık Fakültesi, Şehir ve
Bölge Planlama Bölümü
Öğretim Üyesi

Kent ve kırsal arasındaki ilişkinin bir güç ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür. Kentler teknolojinin, yeniliklerin ve zenginliğin kaynağıdır. Bu yönüyle kırsal üzerinde belirleyici niteliktedir. Kırsal ise en değerli varlığı, toprağı barındırdığı için gizli bir güç taşır. Kentlerin gücüne karşı farklı şekillerde direnç gösterir. Tarih boyunca bu ikisi arasında kırsal aleyhine eşitsiz bir ilişki yaşanmıştır. Gelişen nokta, doğanın geri dönüşümez şekilde tahribi ve kırsal insanının yoksulluğu olmuştur. Kırsal ve kent arasında dengeli bir ilişki kurulması için, kırsal yüzyıllardır biriken tecrübe ve bilginin yeniden ortaya konması, kırsal yaşayan insanların kendini idare becerisini yeniden kazanmaları gerekmektedir.

Makalede önce onbin yıl öncesinden kentlerin henüz ortaya çıktığı, tarımsal üretimin henüz başladığı dönemden söz edilecektir. Jacobs'un uygarlık tarihini tersyüz eden ve tarımdan önce kentlerin varolduğuna, tarımın kentler sayesinde geliştiğine dair görüşlerine yer verilecektir. Daha sonra kentlerin küresel ekonomi içinde başat rol üstlendiği, kırsal alanların küresel sermaye akışına açıldığı 2000'li yıllarda kent ve kırsal arasındaki ilişkiye değinilecektir. Burada vurgulanması gereken, tarih içinde kentlerin zenginlik yaratıcı gücünün, bilgi ve teknolojiyi elinde tutmasından kaynaklanmış olduğudur. Son olarak da kent ve kırsal arasındaki dengeyi kurmakta bilginin ve kendini idare becerisinin önemi üzerinde durulacaktır.

Dün; Tarım mı önce, kentler mi?

Genel kabul gören uygarlık tarihine göre insan- noğlu 3 milyon yıl önce gruplar halinde dolaşarak avlanırdı. Daha sonra mağaralarda barınmaya, yiyecek depolamaya ve basit aletler yapmaya başladı. 10-15000 yıl önce Güneybatı Asya'nın verimli topraklarında avcılık/toplayıcılıktan yerleşik hayata geçildi. Göçebelikten yerleşik hayata geçişin tarımla birlikte olduğu, böylece uygarlık tarihinin büyük bir aşama kaydettiği kabul edilir. Ancak bundan sonra insanlar köyler ve köy grupları kurmuş, daha sonra tarihçilerin tam da açıklayamadıkları "big bang" benzeri bir olayla, karmaşık toplumsal örgütlenmelere sahip kentler ve devletler ortaya çıkmıştır. Bu tarih bize tarımsal üretimin uygarlık için bir başlangıç olduğunu söyler. Bu tarihe göre ancak tarımsal artı-ürünün varlığı ile, pek fazla üretici olmayan kentler beslenebiliyor, binalar yapılıyordu. Kentleri ayakta tutan ekonomik faaliyet tarımsal üretimdi.

Bu tarih yazımını tersine çeviren, Jane Jacobs'ın 1969 tarihli *"The Economy of Cities"*⁽¹⁾ kitabı oldu. Jacobs, kentlerin kuruluşunu tarımsal devrime bağlayan uygarlık tarihini tersyüz ederek, tarımsal devrimin ancak gelişmiş kentler kurulduktan sonra, ve kentler sayesinde gerçekleştiğini iddia ediyordu. Anadolu'daki Çatalhöyük yerleşmesinden yola çıkarak geliştirdiği tezde, ana faaliyet olarak avcılık ve toplayıcılık yapıldığı dönemde gelişkin bir kent kurulduğunu

⁽¹⁾ Jacobs, Jane, *The Economy of Cities*, New York, Random House, 1969

Tarihin nasıl
yazıldığı,
ne zaman
yazıldığıyla
yakından
ilgilidir, çünkü
geçmişe bugü-
nün gözleriyle
bakarız.

(buna Yeni Obsidian adını vermişti), bu kentin ekonomisinde ticaretin, hem de deniz aşırı ticaretin önemli yeri olduğunu söylüyordu. Tüccarlar çevrede yaşayan avcı/toplayıcı gruplardan, kentte üretilen küçük eşyalar karşılığında, ihraç edilebilecek değerli madenler ve vahşi tohumlar alıyordu. Bunları Nil deltası ve Karadeniz'e kadar uzanan 2000 millik bir alan içinde, daha sonra evcilleştirmek⁽²⁾ üzere canlı hayvan ve vahşi bitki tohumlarıyla değiştiriyordu. Tohum ticareti daha çok kadınlar tarafından yapılıyordu. Farklı tür tohumlar avlularda, küçük bahçelerde ekilerek, türleri melezleniyor, yeni türler bulunuyordu. Bu anlamda ilk tarım teknolojisinin kentlerde üretildiğini söylemek mümkün olabilmektedir. Kimi yıllarda ürün fazla olduğunda kentte üretilen buğday vs. çevreye de satılabiliyordu. Tarımın kentten çevreye "aşılması" daha çok hayvancılık yoluyla oldu. Hayvanların barınması için geniş alanlar ve beslenmesi için iyi bakılmış otlaklar gerekiyordu. İlk tarım köyleri, hayvanların bakımını yapmak ve avcı/toplayıcılara karşı otlak alanlarına sahip çıkmak amacıyla kuruldu. Kentsel bir yaşam biçimine sahip bu insanlar, kentten getirdikleri bitki yetiştirme bilgisiyle buralarda aynı zamanda tarım yapıyor ve kent için yün ürettiyordu. İlk tarım köyleri böyle kuruldu ve zamanla çoğaldı.⁽³⁾

Jacobs (1969:16) "... Neolitik çağa damgasını vuran en çarpıcı yenilik tarım değildi. Buradaki yenilik, aralarında tarımın da bulunduğu pek çok faaliyete imkan sağlayan, kendi kendine ayakta duran, bağımsız, yaratıcı kent ekonomisiydi" diyerek kentin ekonominin motor gücü olduğunu ifade etmektedir. Jacobs, kentlerin kendi-kendine ya da diğer kentlerle bir sinerji içinde değer yaratan özellikte olduğunu da söylemektedir. Daha sonra 1997 yılında yapılan bir görüşmede de;

"...pek çok kırsal alan, eğer ekonomik motor gücüne sahip bir kenti yoksa yoksul kalacaktır. Örgütlenmiş insanlık tarihi boyunca zenginlik ve refah istiyorsanız, kentiniz olmalıdır." diyecektir.⁽⁴⁾

Bu görüşler, o dönemde kent karşıtı anarşizme yakın olan Lewis Mumford'un görüşleri ile açıkça

çelişiyordu. Mumford, tüm zamanların başyapıtı sayılan *The City in History*(1961) kitabında, özellikle kent-öncesi tarımsal hayata romantik bir özlem duyarak, kentlerin kır üzerinde yıkıcı, sert ve erkek egemen bir otorite kurduğunu savunmaktaydı. Uygarlığı kuranın tarım olmasına karşın, bugün kırsal alanın kentler karşısında ezildiğini söylüyordu. Ama yüzyıllardır bu güçlü, zengin rakibine karşı ayakta durmasını da özündeki değerlere bağlıyordu.

Kentler yine güçlü...

Bu iki tarih yazımının hangisinin geçerli olduğuna karar vermek güçtür. Tarihin nasıl yazıldığı, ne zaman yazıldığıyla yakından ilgilidir, çünkü geçmişe bugünün gözleriyle bakarız. Bugün kentler ve kırsal arasındaki ilişkide kentlerin her zaman için gücü elinde tuttuğu görülmektedir. Küresel ekonominin biçimlendiği yer kentlerdir. Sermaye kentlerde toplanır, kırsal alanları etkileyen kararlar kentlerde alınır, tarımda yeni teknolojilerin, genetik biliminin kaynağı kentlerdir.

Ancak kentlerde yaratılan teknolojinin, üretilen kararların kırsal ulaşmasında, düz ve pürüzsüz bir zeminden söz etmek güçtür. Kırsal alanlar, tıpkı tarihte olduğu gibi dönüştürülmeye karşı, çoğu kez açıkça görülmeyen bir direnme gösterir. Liberal ekonominin kuralları -gerçi diğer ekonomik faaliyetlerde için de tam anlamıyla geçerli olmamıştır ama - tarım kesimi için bütünü kesintiye uğramıştır. En az devlet müdahalesinin öngörüldüğü liberal ekonominin savunucusu, klasik iktisadın kaynağı olan İngiltere, 19 yüzyıldan son yıllara kadar tarımda korumacı bir politika izlemiştir.⁽⁵⁾ Aile emeğine dayalı tarımsal işletmenin, yerini ücretli emeğe dayalı kapitalist işletmeye bırakacağına dair öngörüler gerçekleşmemiştir. Tarımda gelişmiş teknolojinin, üretimi artırarak köylüyü zenginleştireceğine ve alım gücünü arttıracığına dair beklentiler, geleneksel mülkiyet yapısı engeline takılmıştır.

Bu yapısıyla tarım sektörü, küresel gelişmenin son aşamasında sermaye akışının önündeki pürüzlü alanlardan birini oluşturmaktadır.

⁽²⁾ evcilleştirme sözcüğü "eve ait, evin bir parçası yapma", tıpkı domestication sözcüğünün domus (ev) sözcüğünden türemesi gibi

⁽³⁾ Soja, Edward, *Postmetropolis, Critical Studies of Cities and Regions*, Blackwell Publ., 2000, ss.42-49

⁽⁴⁾ Profit, Steve, "Jane Jacobs: Still Challenging The Way We Think About Cities" *Los Angeles Times* (Opinion), Ekim 12, 1997, M3

⁽⁵⁾ Köymen, Oya, "Köylü Sonunu Araştırma ve Tartışmaları", 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yay. İstanbul, 1999, ss. 133-134

Bu pürüzleri gidermeye yönelik olarak bir dizi uluslararası konferans düzenlendi. 1986 yılında, dış ticarete uluslararası düzenlemelere gitmeyi amaçlayan Uruguay Round görüşmeleri sırasında tarım gündeme getirildi. Tartışılan en önemli konulardan biri de her ülkenin belli süreler içinde tarımda koruma politikalarına son vermesini sağlamaktı. Bu konuda bir dereceye kadar anlaşmaya varıldı, ancak tarımsal ürünlerin dış ticaretinin tam serbestleşmesi konularında sert tartışmalar oldu. Daha sonra kurulan Dünya Ticaret Örgütü 'nünde de en çok tartışılan ve protestolara neden olan konu yine tarımdı.⁽⁶⁾

1990'lara yaklaşırken uluslararası toplantılarda varılan kararlar sonucu, gelişmiş ya da azgelişmiş pek çok ülkede Yapısal Uyum Programları (YUP) uygulamaya konuldu. YUP bir temel amaçla oluşturulmuştu; söz konusu ülkede gelişmenin önündeki içsel (çoğunlukla makro-ekonomik) engellerin kaldırılmasını amaçlıyordu. Tarımsal alandaki Yapısal Uyum Programlarının içeriği oldukça genişti; gübre, diğer kimyasallar ve makinede devlet desteğinin azaltılması, tarımsal üretimin vergilendirilmesi, bürokrasiyi oluşturan kurumsal yapıların düzenlenerek devlet müdahalesinin azaltılması, devlet yatırımlarından dolayı edinilen faydanın karşılığının ödenmesi gibi. Ancak YUP çerçevesinde gelişmenin önündeki dışsal engeller gözönüne alınmamıştı. Azgelişmiş ülkeler tarafından kontrol edilemeyen küresel tarım ürünleri piyasası ve uluslararası ticaret hadleri bu dışsal faktörlerin en önemlileriydi ve kimi durumlarda tüm programları işlemez kılıyordu. YUP uygulamaları sonucu devlet desteği sadece üretimle ilgili alanlarda değil, temel sağlık ve eğitim hizmetlerinde de azaltıldı. Bu durum, kırsal alanlarda yaşam kalitesini olumsuz etkiledi. Devletin merkezi kurumları zayıflatılırken yerine yerel grupların kendilerini ifade edecekleri örgütlenmeler oluşturulamadı. En kötüsü de YUP programları içinde kimi zaman ortaya çıkan krizleri aşmak üzere üretim aşırı şekilde zorlandığı için doğaya verilen zarar artmış oldu.⁽⁷⁾

2000'li yıllarda dünya tarımıyla ilgili en önemli

sorunlardan birisi, üretim fazlasına karşılık yeterli pazarın olmamasıdır. Tarım teknolojileri, farklı talepleri karşılayacak ve pazarlama gücü yüksek ürünlerin yetiştirilmesi için çözümler sunmaktadır. Tarımdaki teknolojik gelişmeler bugün gelecek yüzyıl üzerinde bile etkili olacak boyuttadır. Bitkiler ve hayvanlar üzerinde yapılan genetik değişikliklerle farklı ihtiyaçlara göre değişik türler yaratılabilmektedir. Daha çok ürün ya da yavru veren, daha besleyici, pazarlamaya uygun boyutta, hastalıklara daha dayanıklı türler geliştirilmektedir. Her teknoloji gibi, biyoteknoloji de uygulama alanını genişleterek ayakta kalmaktadır. Dünya pazarlarında daha önce gübre, makine üretimini eline tutan şirketler artık yatırımlarını tohum üretimine yapmaktadır. Tohum üretiminin devlet tekelinden çıkması için siyasi baskılar gündeme gelmektedir. Endişe verici boyutlardan biri de "terminatör gen" adı verilen, sadece bir kez ekilebilen, ürün alındıktan sonra da tohum üretmeyen genlerin üretilmiş olmasıdır. Böylece tohum pazarı sürekliliği garantiye alınmaktadır.⁽⁸⁾

Tarım teknolojisindeki radikal bir değişiklik de tarımın topraktan kopmasıdır. Özel nitelikli seralarda, otomasyonu sağlanmış ortamlarda, besinin su içine katılarak bitki köklerine yerildiği teknolojiler geliştirilmiştir. Bu tür yüksek teknolojiye dayalı üretimin gerçekleştiği yerler artık çiftlik değil, fabrika benzeri yerlerdir.⁽⁹⁾ Üretici şirket, ürün geliştirmeyi, işlemeyi ve pazarlamayı da bünyesinde gerçekleştirmektedir. Agribusiness denen bu alandaki işleyiş sanayidekine benzer bir yapı göstermektedir.

Gelişmiş ülkelerde tarım, neredeyse kentsel nitelikli bir uğraştır. Gelişmiş ülke kenti, yeniliklerin tohumlarının atıldığı, geliştirildiği ve hemen çevreye aşılandığı yaratıcı bir kenttir. Jacobs'un söylediği gibi, bu kentler zenginlik ve refahın odağıdır.

Zenginlik, kentin bulunduğu bölgeye birbiriyle ilişki içinde olan daha küçük kentlere ve kırsal yerleşmelere yayılır. Kentleşmiş alan, yalnız kentin yerleştiği alanı değil, onun yarattığı refahın ulaştığı bölgeyi de içine alır. Küresel mekan

Gelişmiş ülkelerde tarım, neredeyse kentsel nitelikli bir uğraştır. Gelişmiş ülke kenti, yeniliklerin tohumlarının atıldığı, geliştirildiği ve hemen çevreye aşılandığı yaratıcı bir kenttir.

⁽⁶⁾ Çev. Kafaoglu, Aslan Başer, Tarım, Bolluk İçinde Yoksulluk, Kaynak Yay., İstanbul 2001

⁽⁷⁾ Shepherd, Andrew, Sustainable Rural Development, MacMillan Press Ltd., 1998, s.3-4

⁽⁸⁾ Çev. Kafaoglu, a.g.e. s.26

⁽⁹⁾ Ertuğrul, Cemil, "Türkiye ve Dünyada Tarım Ürünleri Üretim ve Ticaret Eğilimleri, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye Tarımı, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Tarım Haftası'92 Sempozyumu, 1992, ss.116-134

Sürdürülebilir
tarım tartış-
maları içinde
en önemli
konulardan biri
yerel/yerli/
geleneksel
bilginin yeni-
den kullanıma
girmesidir.

içinde düşünüldüğünde, gelişmiş ülkelerdeki kırsal alanlar kentleşmiş bölge statüsünde değeri-
lendirilebilir.

Tarımın sürdürülemezliği

1991'de FAO ve Hollanda hükümeti bir deklarasyon yayımladı. "Sanayileşmiş dünyanın geldiği nokta, yenilemeyen kaynaklar, çevre kirlenmesi ve sürdürülemez tarımsal ürün sistemleridir" denilerek tarımsal kalkınmaya yeni bir yaklaşım talebinde bulunuldu.⁽¹⁰⁾ Daha sonra Gündem 21'in 14. Bölümünde SARD (Sürdürülebilir Tarımsal ve Kırsal Kalkınma) kısmında sürdürülebilir tarım için bir dizi önlem tanımlandı. Bunların bazıları:

- tarım kimyasallarının kullanımını azaltmak, ürün rotasyonu ile verimliliğin artırılması,
- toprağın, suyun, hayvanların ve bitkilerin genetik kaynaklarının korunması,
- kırsal insana daha çok idare becerisi ve sorumluluk sağlanması,
- kırsal endüstriyi güçlendirip altyapının geliştirilmesi, tarım dışı iş olanaklarının artırılması.
- Yenilenebilen enerji üretiminin desteklenmesi⁽¹¹⁾

Bu metinler, aslında çok farklı grupların o yıllara kadar süregelen tepkilerinin bir sonucuydu. Tüm maddeler de küresel ekonomi içinde tarımın dezavantajlı durumunu bir kez daha ortaya koyuyordu. Bunların içinde doğal kaynakların tahribi, kır insanının yoksulluğu ve kendini idare becerisinin zayıflaması birbiriyle yakından ilgili konulardır. Doğal kaynakların tahribine yol açan süreçlerin aynı zamanda, kır insanının yerel tarımsal bilgisini de yok ettiği, etkinlik alanını daralttığı, kendini idare becerisini azalttığı söylenebilir.

Yerel tarımsal bilgi kullanılabilir mi?

"evrenselcilik ideolojisinin tüm dünyada yükselişi içinde ne kadar bilgi yitirmiş olduğumuzu ciddi olarak hiç tartışmıyoruz. Tartışsak da, bu tür yitirilen bilgileri bilgelikten ibaret... kategori-
sine sokuyoruz. Oysa son zamanlarda tarımsal

üretkenliğin ve biyolojik bütünlüğün basit teknik düzeylerinde bile bir ya da iki yüzyıl önce (aydınlanış seçkinlerin geri kitlelere dayattığı bir süreç olarak) saf dışı edilmiş insan eylemi yöntemlerinin, daha az değil, daha çok etkili olduğu ortaya çıktığı için yeniden canlandırılması gerektiğini bulguluyoruz. Daha da önemlisi, yüzyıl ya da beş yüzyıl önce zafer edasıyla saf dışı edilmiş öncül-
lerin, bizzat ileri bilimin "uçlarında" utangaç bir biçimde yeniden işe katıldığını bulguluyoruz." (Wallerstien, 1996;84)⁽¹²⁾

Sürdürülebilir tarım tartışmaları içinde en önemli konulardan biri yerel/yerli/geleneksel⁽¹³⁾ bilginin yeniden kullanıma girmesidir. Bu bilgi belli bir coğrafyada yaşayan insanların yüzyıllar içinde deneme-yanılma yoluyla oluşturduğu bir dizi tecrübeden oluşur. Tarımsal yerel bilginin özü, büyümenin bir limiti olduğunu kabul ederek buna göre stratejiler geliştirmektir. Doğadan alınan şeylerin karşılığında başka bir şey konmalıdır ki doğa korunsun ve daha çok versin. Bu içgörü yıllar sonra küresel kirlenme ve kaynakların geri gelmemek üzere yok olması karşısında yeniden gündeme geldiğinde gözler az gelişmiş ülkelere yöneltmiştir. Bugün yerel tarımsal bilginin kaynağının bu bölgelerde olduğu düşünülmektedir. Hatta bu bilgiyi elinde tutmanın, az gelişmiş ülkeler için zaman içinde bir avantaj olacağı da savunulmaktadır.

Son beş yüzyıl içinde az gelişmiş ülkelerde oluşmuş tarımsal yerel bilgiye yaklaşım değişiklik göstermiştir. 16.yüzyıldan sonra Avrupalılar canlı bir sömürge ekonomisi oluşturma sürecinde bu bilgiye ihtiyaç duymuştur. Bu dönemde Batı'nın Batı dışıyla ilişkisi yoğun bir alışveriş şeklinde olmakla birlikte, Batı teknolojisi daha yüksek, yerel bilgi daha aşağı bir statüde değerlendirilmiştir. Batı bu bilgiyi sistematik olarak ele alıp bilimsel bilgi aşamasında kullanırken, paradoksal şekilde onun yerli versiyonunu tarımsal üretimin temeli olarak değil, yerel kültürün bir parçası ya da yok olmakta olan bir folklorik bir öğe olarak tanımlamıştır. 19.Yüzyılın ikinci yarısından sonra bu tür bilgi tamamen dışlanmış ve yok sayılmıştır.

⁽¹⁰⁾ FAO, Den Bosch Declaration and Agenda for Action on Sustainable Agriculture and Rural Development, 1991

⁽¹¹⁾ Shepherd, Andrew, Sustainable Rural Development, MacMillan Press Ltd., 1998, s.41

⁽¹²⁾ Wallerstein, Immanuel, Tarihsel Kapitalizm, çev. Necmiye Alpay, Metis Yay., İkinci basım, İstanbul, 1996,s.84

⁽¹³⁾ Yerel, yerli, geleneksel bilgi tanımları için, Lee, Keckok; Holland Alan; McNeill Desmond, Global Sustainable Development in the Twenty-First Century, Edinburgh University Press, 2000, s.164

20 Yüzyılın yarısında tarımsal kalkınma paradigmasının (Yeşil Devrim) yukarıdan aşağıya teknoloji ve yayım uygulamaları da yerel bilgi ve tecrübeyi tamamen saf dışı bırakmıştır.

1960'lı yıllarda tarımsal yerel bilgiye yaklaşımda radikal bir değişim olmuştur. Dönemin politik ortamının yarattığı karşı-kültür hareketleri içinde Batı-dışı kültürler yeni bir kaynak olarak fark edilmeye başlanmıştır. Yerel, geleneksel ve primitif kültürlerin ve insanların doğayla daha barışık olduğu kabul edilerek, egzotik gelenekler yüceltilmiş, bir çeşit idealize yerli kültürü imajı yaratılmıştır. Bu dönem modernizm ideolojisinin gerilediği, bilim ve teknolojiye şüpheyile bakıldığı bir dönemdir. 1970 sonrası giderek yayılan alternatif yeşil siyaset, tarımda yoğun teknoloji kullanımının doğaya verdiği zararı önlemek için yerel bilginin kullanımını önermiştir. Bu konuda pek çok sivil toplum kuruluşu ve araştırma birimi kurulmuş ve bu bilginin yeniden kullanılabilir hale getirilmesi için çalışmıştır. Ancak belli bir konuda yapılan sınırlandırılmış araştırma-modernist araştırma- tekniği ile varılan noktada bilginin bütüncül olarak edinilememesi, çalışmaları sınırlandırmıştır. Örn. ürün deseniyle ilgili bir araştırmanın, köylülerin doğayla kurdukları sembolik ilişkiden, günlük alışkanlıklarına kadar pek çok faktör için içine katılamadığı zaman anlamlı bir sonuca ulaşması mümkün olamamaktadır.

Yerel tarımsal bilginin kullanımında pek çok pratik zorluk vardır.⁽¹⁴⁾ Bu tür bilgi kuşaktan kuşağa sözlü biçimde ya da gösterme (demonstrasyon) yolu ile geçmiştir. Paylaşım çok geniş olmasına rağmen bazen tek bir kişide, sadece kadınlarda ya da belli gruplarda yoğunlaşan bir tecrübe alanı olarak bir yandan da çok dağınıktır. Ayrıca uzun yıllar boyu dış teknolojiyle karşılaşmalar sonucu saf bir yerel bilgiden söz etmek güç hale gelmiştir. Her yıl, her mevsim, ortaya çıkan doğal şartlara göre değişen esnek bir yapısı vardır. Uzun yıllar varolmasının altında yatan dinamik olma özelliği belki de bu tür bilginin gücüdür.

Doğal kaynakların bir sınırı olduğu ve bu kaynakların tüketilmeden kullanılması için stratejiler geliştirmek, bugün sürdürülebilirlik kavramının

esasları olarak tanımlanır. Sürdürülebilirliğin ekonomik, ekolojik ve sosyal boyutları olduğu da kabul edilir Ancak hangisinin ağırlık kazanacağı bir çeşit güç ilişkileri içinde belirlenir. Örneğin biyoteknoloji ile uğraşan bir çokuluslu şirket, genetik olarak değiştirilmiş bir ürüne yatırım yaptığında, onun için "sürdürülebilirlik" küresel veya bölgesel üretimin olabildiğince devamıdır. Sosyal paylaşımın gerçekleşmesi boyutu ise başka güç ilişkilerini gerektirir. Sonuçta sürdürülebilirliğin, fazla kullanılan, ama içi boş bir kavram olarak kalmaması için, sahibi belli operasyonel stratejiler bütünü haline getirilmesi gereklidir. Buna bir örnek, yerel bilgilerini bir pazarlık aracı olarak kullanan Brezilya yerlileri olabilir. Yerli temsilcileri, Aralık 2001'de Cenevre'de yapılan "Birleşmiş Milletler Dünya Entelektüel Mirasını Koruma Organizasyonu" toplantısına katılarak yerel bilgileri için "telif" hakkı istemektedir. Yerlilere göre Batı bilimi, "bizim bilgimiz bizim, sizinkisi herkesin" demektir. Yüzyıllardır kullandıkları bazı bitkilerin, farmakolojik önemi keşfedildiğinde hızla toplandığını ve bunun için bir bedel ödenmediğini söyleyen yerliler, telif hakkından elde edilen gelirle yok olma eşiğindeki kabilelerin korunacağını ve kendileri için yaşamsal önemi olan biyoçeşitliliği sürdürmek için önlem alınacağını söylemektedir.⁽¹⁵⁾

Sonuç

Kırsal kesime dair geliştirilen programlarda daha önceleri mühendisler, ekonomistler, ziraatçılar ve kısmen de plancılar yer alırken şimdi daha çok işletmeciler, tarihçiler, etnologlar ve diğer sosyal bilimciler yer almaktadır. Bunun nedeni tarımsal üretim artışı üzerine yoğunlaşmış kalkınma programları yerine, daha farklı bir gelişmeyi öngören stratejiler geliştirme isteğidir. Kırsal alanın potansiyeli sadece tarımsal üretimle sınırlandırıldığında evrensel ilişkiler içinde bugünkü konumundan farklı bir yere gelmesi çok olanaklı değildir. Ancak tarımdan ayrı bir kırsal varlığı, doğanın tarım dışında sunduğu olanaklar, kırsal yüzyıllar boyunca oluşmuş doğa bilgisinin zenginliği, biyoçeşitliliğin ve en önemlisi de kültürel

Kırsal alanın potansiyeli sadece tarımsal üretimle sınırlandırıldığında evrensel ilişkiler içinde bugünkü konumundan farklı bir yere gelmesi çok olanaklı değildir.

⁽¹⁴⁾ Lee, Keckok; Holland Alan; McNeill Desmond, Global Sustainable Development in the Twenty-First Century, Edinburgh University Press, 2000, s. 162-185

⁽¹⁵⁾ Radikal, 13 Aralık 2001

Kırın potansiyelinin ortaya konmasında, gelişmeyi üretim artışının ötesinde gören plancıların önemli katkısı olabilir.

farklılığın getirdiği avantajların dikkate alınması gereklidir. Bugün devlet artık kırsal alanda eski merkezi örgütleyici rolünden uzaklaşmaktadır. Kırsal alanlar uluslararası sermayeye açılırken yerel güçlerin kendini ifade edeceği araçlara ihtiyacı vardır. Bu araçların geliştirilmesinde, kırın potansiyelinin ortaya konmasında, gelişmeyi üretim artışının ötesinde gören plancıların önemli katkısı olabilir.

Kaynaklar

Boratav, Korkut, Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm, Birikim yay., Yerli Araştırmalar Dizisi: 5, Ankara, 1981, s.95-96.

Ertuğrul, Cemil, "Türkiye ve Dünyada Tarım Ürünleri Üretim ve Ticaret Eğilimleri, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye Tarımı, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Tarım Haftası'92 Sempozyumu, 1992, ss.116-134.

FAO, Den Bosch Declaration and Agenda for Action on Sustainable Agriculture and Rural Development, 1991.

Jacobs, Jane, The Economy of Cities, New York, Random House, 1969.

Çev. Kafaoğlu, Aslan Başer, Tarım, Bolluk İçinde Yoksulluk, Kaynak Yay., İstanbul 2001.

Köymen, Oya, "Köylü Sorunu Araştırma ve Tartışmaları", 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yay. İstanbul, 1999, ss.133-134.

Lee, Keekok; Holland Alan; McNeill Desmond, Global Sustainable Development in the Twenty-First Century, Edinburgh University Press, 2000, ss. 162-185.

Profitt, Steve, "Jane Jacobs:Still Challenging The Way We Think About Cities" Los Angeles Times (Opinion), Ekim 12, 1997, M3.

Radikal, 13 Aralık 2001.

Shepherd, Andrew, Sustainable Rural Development, MacMillan Press Ltd., 1998, s.3-4.

Soja, Edward, Postmetropolis, Critical Studies of Cities and Regions, Blackwell Publ., 2000, ss.42-49.

Wallerstein, Immanuel, Tarihsel Kapitalizm, çev. Necmiye Alpay, Metis Yay., İkinci basım, İstanbul, 1996, s.84.

Depremi Ardından Kocaeli'nde Gerçekleştirilen Planlamaya Yönelik Uygulamalar ve Sorunlar

Nesrin CANSEVER

Şehir Plancısı,
ŞPO Kocaeli İl Temsilcisi

1 7 Ağustos 1999 Marmara Depremi ardından depremde etkilenen ve etkilenme olasılığı yüksek olan illerde jeolojik etütlerin, zemin etütlerinin ve imar planlarının nasıl değerlendirileceği konusunda Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca çeşitli genelgeler yayımlanmıştır. Bunların ortak özelliklerinden biri, bilinen genelge tanımının dışına çıkmış olmalarıdır. Bilindiği gibi genelgeler yasa ve yönetmeliklerin uygulamasında yol göstermek, herhangi bir konuda aydınlatmak ve dikkat çekmek gibi amaçlarla hazırlanan yasal metinlerdir. Deprem sonrası yayınlanan ve bu yazıda da konu edilecek olan iki genelge ise ilişkin oldukları yasaları açıklamaktan çok bu yasaların ve yönetmeliklerinin ilgili maddelerini aşan ve bunların yetersizliğini ortaya koyan niteliktedirler.

İlk Müdahale Alanı: Belediyeler-Plan-Kat Adedi-Kat Artışı

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na 8 Eylül 1999 tarih ve 10197 Sayılı Genelge'de afet bölgesi içerisinde ilgili idarelerin jeoteknik incelenmelere göre gerekli gördükleri alanlarda imar planlarında kat yüksekliklerini azaltmaları ve yapı yoğunluğu ile kat adedini arttırıcı imar planı değişikliği yapmamaları gerektiği belirtilmiştir. Genelgenin yayımlandığı tarihte olduğu gibi ilgili idarelerin (valilik ve belediyeler) bugün de bu Genelgenin uygulanmasında uymaları gereken standartlar (süre vb.) belirlenmiş değildir, uymadıklarında denetimin ne şekilde yapılacağı belli değildir, uyduklarında diğer planlama ilkeleri ile nasıl bağdaştıracakları belli değildir.

Yürürlükte olan ve deprem sonrası bazı hüküm-

leri yeniden düzenlenmiş olan Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmeliğin, plan değişiklikleri yapımına ait bölümünde kat artışı yapılmasına yönelik koşullar içerisinde hala parsel ölçeğinde yapılacak jeoteknik etütlerin sonuçlarının dikkate alınması bir koşul olarak yer almamaktadır.

İmar planları üzerinde inceleme yapma olanağı bulunan belediyelerde; özellikle ruhsata aykırı olarak yapılan yapıların yoğun olduğu alanlarda, daha önceki Adapazarı Depreminde hasar görerek onarım-güçlendirme yapılarak kullanımına izin verilmiş olan yapılarda, 1985 sonrası belediye meclislerince kat artışı yapılan alanlarda ve ilgili kurumlardan uygun görüş alınmadığı halde yerleşime açılan alanlarda yıkımın ve hasarın yoğunlaştığı belirlenmiştir. Yıkılan ya da ağır hasar alan yapıların genelde inşaat sektöründe patlama yaşanan 1985-1999 tarihleri arasında yap-sat yöntemi ile yapılmış oldukları görülmüştür.

Belediyelerde bu uygulama öylesine olağanlaşmıştır ki, örneğin deprem sonrası yıkım ve can kaybının yüksek olduğu Derince Belediyesi ve TUPRAŞ yangının da yaşandığı Körfez Belediyesi meclislerinde oy birliği ile; tüm belediye sınırları içerisinde hiçbir gerekçe olmaksızın "bir" kat artış yapılması kararları alınmış ve üzerinden 1 ay geçmeden Marmara Depremi gerçekleşmiştir.

Mevzuata aykırı olarak plan değişikliği yapılmasına ilişkin meclis kararlarının, mevzuata uygun olarak Valiliklere, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na ve İller Bankası Genel Müdürlüğü'ne gönderildiği ancak bu konuda herhangi bir işleme tabi tutulmadıkları anlaşılmıştır. Bu kararların alındığı meclis gündemlerinin mevzuata uygun olarak ilan

PLANLAMA
2002/1

Kocaeli ilinde
yer alan ve
depremden
etkilenen
belediyelerin
tamamı, tüm
yerleşim alan-
larında jeo-
lojik etütlerini
bu Genelge
doğrultusunda
yenilemişlerdir.

edildiği, karar aşamasından sonra da askı işlemlerinin yapıldığı, pek çoğunun bölgede ulusal basın kadar yaygın ve etkin olan yerel basın tarafından da halka açıklandığı belirlenmiştir. Bu konudaki meclis kararlarının bölgemizdeki ilgili meslek odaları, belediye meclis üyeleri, muhtarlar ya da semt sakinlerince de herhangi bir kamu davasına konu edilmedikleri bilinmektedir.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na ait olan imara ilişkin bazı yetkilerin belirli koşullar ile belediyelere devredilmesi ile bölgemizde yer alan belediyelerde 17 Ağustos 1999 tarihine kadar yıl başına ortalama 50 adet plan değişikliği yapıldığı, bu sayının belediyelerin büyüklüğü oranında artış gösterdiği ve yıl başına 200 adet plan değişikliği düşen belediyelerin mevcut olduğu belirlenmiştir. Bu değişikliklerin konularına bakıldığında özellikle 1985-1994 yılları arasında kat artışı kararlarının başı çektiği, bunu donatı alanlarının konut alanlarına açılması kararlarının izlediği, İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan ve denetlenen belediyelerin bu konularda birkaç şikayet dilekçesi ile sürdürülen işlemler dışında ciddi bir incelemeye ve soruşturmaya tabi tutulmadıkları, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın da bu konularda belediyelere herhangi bir uyarıda bulunmayıp, İçişleri Bakanlığı'nı bilgilendirmedikleri görülmüştür.

Çeşitli üniversitelerce bölgemizde yapılan çalışmaların sonuçları, yapıların %46'sının kaçak (ruhsata aykırı ya da ruhsatsız) olduğunu göstermektedir. Aslında ülke genelinde de durum aynıdır. Bunun herkes tarafından bilinen nedenlerini bu yazıda tekrar etmenin gereği olmamakla birlikte; bedelsiz kentleşmenin, kentleri küçük ya da büyük ölçekli sermaye ile bunların siyasi yandaş ve ortaklarının kararlarına, uygulamalarına terk etmenin ve sosyal devlet politikalarından uzaklaşmanın bedelini 17 Ağustos ve 12 Kasım'da yaklaşık 20 bin insan hayatı ile, bir o kadarı da sakatlanan bedenleri veya kaybettikleri ruh sağlıkları ile ödemiştir.

Aslında bu genelge, kendisini izleyerek yayınlanan diğerleri gibi, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca artık bu konuda ciddi yaptırımlara gidilmesi gerektiğinin de kabul edildiğini göstermektedir. Ancak insan yaşamını böylesine ilgilendiren bir konuda Plan Yapım ve Değişikliği konusunda apar topar hazırlanmış ve nasıl uygulanacağı belli olmayan bir Genelgeye değil, sadece afet bölgesi ile sınırlı kalmayacak, ülke genelinde geçerli olacak ve geriye dönük uygulamaları da kapsayacak, yetki, denetim, ceza, koşul ve standartları da içerecek biçimde yasal düzenlemeler

yapılmasına, bu düzenlemelerin imar mevzuatının bütünü ile bağlantısının kurulmasına ve ilgili kurum ile kuruluşlardan başlayarak sistemin yeniden yapılanmasına gerek duyulmaktadır.

İmar Planlarına Esas Olarak Jeolojik Durumun Bilinmesinin Yetersiz Olduğu Kabul Edildi

15 Ekim 1999 tarih ve 12297 sayı ile yayınlanan Genelge ile afetten etkilenen 7 ilde jeolojik etütleri olmadan imara açılmış olan alanların ilgili idaresince tespit edilerek bu kesimler için jeolojik etütlerin, jeoteknik ve jeofizik etütleri de kapsayacak şekilde hazırlanarak onaylanması gerektiği belirtilmiştir. Konu ile ilgili yasa ve yönetmelikler ise jeoteknik ve jeofizik etütlerin nasıl yapılacağına yönelik standart ve koşulları içermemektedir.

Aynı Genelge ile bu illerde yer alan belediyelerin mevcut imar planlarını depremden etkilenme düzeyine göre irdeleyip, gerekli gördükleri alanların jeolojik etütlerini de bu doğrultuda yenilemeleri gerektiği, yenilenen etütler doğrultusunda gerekirse imar planlarında revizyon ya da değişiklik yapmaları gerektiği ifade edilmiştir.

Bölgemizde yer alan belediyelerin imar planı yapım aşamaları incelendiğinde, jeolojik etüdü olmaksızın yerleşime açılmış olan herhangi bir yerleşim alanı tespit edilememiştir. Yani bu genelgeye göre hiçbir belediyenin daha önce İller Bankası Genel Müdürlüğü veya Afet İşleri Genel Müdürlüğü'nce onaylanmış olan jeolojik etüt raporlarını yenileme zorunluluğu yoktur. Bu konuda denetimin nasıl olacağı ve yapmadıkları takdirde uğrayacakları herhangi bir ceza da tanımlanmamıştır.

Bununla beraber Kocaeli ilinde yer alan ve depremden etkilenen belediyelerin tamamı, tüm yerleşim alanlarında jeolojik etütlerini bu Genelge doğrultusunda yenilemişlerdir. Ancak, daha öncesinde yapılan jeolojik etütlerin, jeoteknik ve jeofizik etütleri de kapsayacak şekilde yeniden yaptırılması konusunda; bu etütlerin yapımı ile ilgili yöntem, kullanılacak teknik, gösterim ve içerik olarak Bakanlık tarafından belirlenmiş bir sistemin ve standartların olmamasından, ayrıca bu etütlerin yapımının üç meslek grubunun birlikte çalışmasını (jeolog, jeofizik mühendisi, inşaat mühendisi) gerektirdiği halde bu yönde oluşmuş deneyimli şirketlerin de ülkemizde fazla sayıda bulunmamasından kaynaklanan nedenlerle çeşitli sorunlar yaşanmıştır.

Bu etütlerin yaptırılmasının belediyelerin sorumluluğunda olması, yüksek maliyet taşımaları ve belediyelere bu konuda ayrıca bir kaynak aktarılması nedeniyle, depremle oluşan alt ve üst yapı hasarlarıyla zaten zor durumda olan pek çok belediye maddi imkanları ölçüsünde anlaşılabildikleri şirketlerle çalışma yolunu seçmiştir. Bununla beraber yeterli ve yetkin personel istihdam edemeyen belediyeler bu etütlerin yapımına da katılamamış ve denetleyememişlerdir. Yani bir yerleşimin belediye olabilmesinin kriterleri konusunda ülkemizde geçerli olan düşük standartlar burada da sorun oluşturmuştur.

Aynı il sınırları içerisinde yer alan belediyelerin yaptırdıkları bu etütlerin her açıdan birbirleri ile farklılıklar içerdiği bilinmektedir. Örneğin aynı jeolojik formasyonda ama iki ayrı belediye sınırında kalan alanlar için farklı önlemler ve farklı kısıtlar getirilmiş, bu raporlar Bakanlıkça bu şekilde onaylanmış ya da yer seçimi ve kuruluş biçimi malum olan Ford Fabrikasının yer aldığı İhsaniye Belediyesinde olduğu gibi aynı belediye sınırları içerisinde farklı şekillerle elde edilen (iki ayrı üniversite ve bir özel şirket) etütlerin aynı konuya ilişkin getirdikleri farklı önlemler (örneğin; aynı fay hattına yaklaşma mesafesi İTÜ Raporunda 25 m. iken Aykut Barka'nın Raporunda 60 m.dir) Bakanlıkça bu şekilde onanmıştır.

Başbakanlık Proje Uygulama Birimi Tarafından Yaptırılan İmar Planları, Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca Onandı.

Bununla beraber İller Bankası Genel Müdürlüğü ve Başbakanlık Proje Uygulama Birimi tarafından planlanarak Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca onanan Afet Konut Alanları İmar Planlarının hazırlanmasına esas olarak sadece jeolojik etüt çalışması yapılmıştır. Bu durum bölgemizde yer alan belediyelerin tepkisini çekmiştir.

İlimiz sınırları içerisinde belediyelerin yaptırdıkları ve Bakanlıkça onaylanmış olan etütlere göre İller Bankası Genel Müdürlüğü'nce planlanan ve Bakanlıkça uygulaması yapılan afet konut alanlarının bir bölümü, jeolojik ve jeoteknik (eğim, jeolojik yapı vb. nedenlerle) açıdan sakıncalı olup, yapı yasağı getirilmesi gereken alan sınırları içerisinde yer almaktadır. Bölgemizde Ağustos 2001 yılı içinde yaşanan şiddetli yağışların ardından, bu kesimde yapıyı tamamlanan binaların selden etkilendikleri saptanmıştır.

Burada Afet Konut Alanlarına ilişkin vurgulanması gereken üç konu daha var. Birincisi; Dünya Bankası kredisi ile yaptırılacak afet konut alanlarının imar planlarının, plan yapma yetkisine sahip olmayan Başbakanlık Proje Uygulama Birimi tarafından ihale yolu ile yaptırılarak uygun görülmesi, ardından ilgili belediyelerine onay için gönderilmesi, belediyelerin böyle bir onayı gerçekleştirmeyeceklerini bildirmeleri üzerine bu planların Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na onanmış olmalarıdır. İkincisi; bu planlar hazırlanırken yerinde gerekli incelemenin yapılmamış olması, jeolojik etütleri tamamlanmadan planlama çalışmalarına başlanmış olması, planlar onaylandıktan sonra kamulaştırma işlemi yapılırken tek tek bazı parsel sahiplerini koruyacak şekilde, parsel ölçeğinde plan değişikliği yapılmış olması, alanda uygulamada ortaya çıkan hafriyatın bir kısmının belediyelerin gösterdikleri alanlara değil, (örneğin Tem Otoyol Köprü ayaklarının geçtiği Kaşkol Deresi Yatağının 1/3'ü, ilgili kurumların görüşü alınmaksızın, bu şekilde doldurulmuştur) uygun olmayan başka alanlara dökülmesidir. Üçüncüsü ise; deprem sonrası değiştirilen Tip İmar Yönetmeliğinin bazı maddelerinin, Afet Konutlarına bu yönetmelik çerçevesinde belediyelerce ruhsat verilememesi nedeniyle, tekrar değiştirilmesidir (örneğin önce bodrum katların Kat Alanı Kat Sayısına dahil olması kararı verilmişken, sonra bodrum katların iskan olarak kullanılan bölümlerinin Kat Alanı Kat Sayısına dahil olmadığı şeklinde düzenleme yapılmıştır. Bölgemizde yer alan Afet Konutlarının bodrum katlarında yer alan daireler ve bina tesisatları, her yağışta kullanılmaz hale gelmekte ve risk oluşturmaktadır).

Yerleşime Uygunluk Haritalarını Hazırlayacak Olanlar Şehir Plancılarıdır.

Bu Genelge de yine mevcut planlama sistemi içindeki önemli bir veri eksikliğine (jeoteknik ve jeofizik etüt) dikkat çekmekle birlikte, yürürlükte olan Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmeliğin 14. maddesinde fiziksel yapıya ilişkin elde edilmesi gereken veriler içerisinde hala jeolojik durum tanımı yer almaktadır. Bu raporların hazırlık ve oluşum sürecine katılma olanağını bulmuş olan her şehir plancısının yapacağı iki tespit vardır. Birincisi; jeolojik formasyona ait bilgilerin tek başına, özellikle deprem gibi dinamik parametrelere sahip olan bir olguyu ne kavramaya ne de buna yönelik önlemleri belirlemeye ve bir sonraki aşamada karar vermeye yeterli olmadığıdır. Mutlaka bu tanımın dünyada

Aynı il sınırları içerisinde yer alan belediyelerin yaptırdıkları bu etütlerin her açıdan birbirleri ile farklılıklar içerdiği bilinmektedir.

PLANLAMA
2002/1

Plancı bu verilere sahip olmadan nasıl karar üretecektir? Ama asıl sorun bu verileri plan kararlarına yansıtacak yetki ve güce ne zaman sahip olacaktır?

uygulandığı gibi "jeolojik, jeoteknik ve jeofizik durum" olarak düzenlenmesi gerekiyor. Yeni 'Şehirleşme Yasa Tasarısı'nda da jeolojik etüt raporu tanımında ısrar ediliyor, Afet Haritaları gibi yapımı imkansız sentez paftası niteliğinde tuhaf bir öneri getirilerek, son derece basit olan bir çözüm zorlaştırılıyor. İkincisi; bu sürecin içine mutlaka şehir plancılarının da katılması gerekliliğidir. Yerleşime uygunluk haritalarını hazırlayacak olanlar jeoloji, jeofizik, jeoteknik ya da inşaat mühendisleri değil, şehir plancılarıdır. Bu durumu ilgili meslek grupları da kabul etmektedirler. Bizim de kabul etmemiz, öğrenim sistemimiz içine dahil etmemiz ve bunu talep etmemiz gerekiyor.

Yedi İl Riskli, Ya Diğerleri?

Burada anlaşılmaz olan eğer jeolojik etüt raporları yeterliydi ise, neden afet bölgesinde bu şekilde genişletilerek yapılması Genelge ile zorunlu tutuldu? Ve ülkenin tamamı deprem kuşağında yer almakta iken neden sadece 7 ilde zorunlu tutuldu?

Aslında bölgemizde yapılan zemine yönelik daha detaylı çalışmalar bize göstermekte ki bu kapsamdaki çalışmalar dahi tek başına yeterli değildir ve mutlaka farklı teknikler ile yapılan çalışmalar ile desteklenmeli, hatta yeniden gözden geçirilmelidir. Genelge doğrultusunda yapılan çalışmalarda en fazla 30-35 metre derinliğe inen mekanik sondajlar yapılmış, bilimsel araştırma amaçlı kurum ve kuruluşların yaptıkları 100 metre derinliğe inen sondaj verileri ise bölgede muhtelif veya pasif fay olarak düşünülen ve 1999 da harekete geçmeyen diri fayların varlığını ortaya çıkarmıştır. Ancak bu alanlar, söz konusu Genelge doğrultusunda şu anda 3 kat olarak planları revize edilmiş, yerinde 7-8 katlı binaların bulunduğu merkezi iş alanı niteliğinde alanlardır. Yine bölgemizde devam eden bir çalışmanın sonuçları (İzmit Büyükşehir Belediyesi), SEKA Fabrikasının bulunduğu kesimde, kuzeyden devam eden bir kumtaşı kütlelerinin, bu noktada güneye doğru denize dahiş yaptığını ve bu sağlam bloğun deprem dalgasını batı yönüne yansıtarak noktasal olarak büyük bir hasara neden olduğunu, çok daha kötü zemin özelliklerine sahip olan doğu bölgesinde (kent merkezi) ise hasarın bu nedenle daha az gerçekleştiğini kanıtlar niteliktedir. Plancı bu verilere sahip olmadan nasıl karar üretecektir? Ama asıl sorun bu verileri plan kararlarına yansıtacak yetki ve güce ne zaman sahip olacaktır?

Jeolojik, Jeoteknik ve Jeofizik Etüt Raporlarının Sonuçları İmar Planı Kararlarına Nasıl Yansıtılacak?

Bu konuda yaşanan sorunlarda bazıları aşağıda sunulmuştur.

Bu raporlara göre yapı yasağı getirilen ya da kat sınırlaması getirilen alanlarda yer almakta olup, depremde hasar gören ruhsatlı bina sahiplerine Bakanlık onarım ve güçlendirme yapımaları konusunda destek olmuştur. Bakanlıkça belirlenen şekilde yapılan bu konudaki projeler de belediyelerce onaylanmıştır. Bu binalar için yapılan onarımların ne kadar güvenli olduğu da, bu binaların çevresinde yer alan yapılar için taşıdığı risk de tartışma konusudur.

İlgili kurum tarafından onanlı jeolojik etütler doğrultusunda imara açılmış ancak bu raporlara göre yapı yasağı getirilmiş olan alanlar için, aslında genel olarak deprem nedeni ile yapılanmaya kapatılmış olan alanlar için Afet Yasası içinde gerekli düzenlemeler yoktur.

Jeolojik, Jeoteknik ve Jeofizik Etüt Raporlarının eki olarak hazırlanan haritalarda kullanılmak üzere geliştirilmiş genel bir lejant mevcut değildir. Bu nedenle aynı jeolojik formasyonda yer aldığı ve yapılaşmaya yönelik aynı önlemler getirdiği halde, farklı kişi ya da kurumlarca hazırlanan raporlarda bunların harita üzerinde ifade ediliş şekli farklı olmaktadır. Söz konusu çalışmaların imar planlarına nasıl yansıtılacağı konusunda mevcut İmar Kanununu kapsamında yer alan İmar Planı Lejantı da yetersiz olduğundan, bölgede yer alan belediyeler imar planlarına bu kararları farklı şekilde yansıtmışlardır. Yani imar planlarına bakıldığında genelde alanları veya yapılanma koşullarını tanımlayan ifadelerin, plan lejantına bakılmaya ihtiyaç olmaksızın anlaşılması mümkün olduğu halde, bir alanın hangi nedenle yapılanmaya kapatıldığı ya da ne tür önlemler ile yapılanmaya açılmış olduğunu lejant paftasına ya da jeolojik, jeoteknik ve jeofizik etüt raporları ve eki haritalarına ya da plan notlarına bakmaksızın anlamak mümkün değildir. Bu konuda yeni düzenlemeler yapılarak gerekli uyumun sağlanması gerekmektedir.

Aslında mevcut plan tanımının, yapım yöntem ve şeklinin yeniden belirlenmesi yönünde tüm şehir plancılarının, daha fazla zaman kaybetmeden, mesleki onur mücadelesi vermesi gerekmektedir. Bu sistemin kuruluşunda belirleyici, işleyişinde üleşçi olan ve şimdilerde bunları ve kendi mesleki sorunlarını yok sayıp, planlamaya yönelik yeni

isteklerle öne çıkmayı kendine hak sayan mimar grubu ve bu grubun bilinen destekçileri karşısında şehir plancıları ancak emekleri, bilgileri, haklı eleştirileri ve tespitleri, yeterlilik ve yetkinlikleri ile durabilirler. Yeni Şehirleşme Yasa Tasarısında plan müellifi tanımı karşısında önerilen şehir plancısı tanımına yönelik olarak, ilgili Bakanlığın, çalışanlarının çoğunluğunu şehir plancılarının oluşturduğu bir Genel Müdürlüğü, bu tanıma mimarların da eklenmesi gerektiği yönünde görüş bildiriyorsa, hem mesleki eğitimin, hem mesleki birliğin, hem de meslek ahlakının, hepimiz için, ivedilikle yeniden sorgulanması gerekmektedir.

Planlar Bina Yapım Sürecinin Koşullarını Tanımlamalıdır.

Yeni Şehirleşme Yasa Tasarısında Jeolojik formasyonu belirleyen haritaların işli olduğu halihazır haritalar üzerine imar planlarının çizilmesi önerilmektedir (Yerleşime uygunluk haritası da değil?). Bunun ne kadar yanlış bir karar olacağı bölgemizdeki uygulamalardan anlaşılmaktadır. Şöyle ki; bölgemizdeki Belediyelerin bir kısmında, özellikle İller Bankası Genel Müdürlüğü kanalı ile yaptırılan İmar Planı Revizyon paftaları üzerine Yerleşime Uygunluk Haritasında yer alan sınır çizgileri aynen aktarılmıştır. Ancak üzerinde yapı adaları ve yolların işli olduğu, alan kullanım kararlarının belirtildiği imar planları üzerinde yer alan bu sınır çizgileri, yerleşime uygunluk haritasına ve eki olduğu rapora bakılmaksızın hiçbir anlam ifade etmemektedir. Jeolojik, jeoteknik ve jeofizik etüt raporları: yapılaşmaya uygun olan alanlarda parsel ölçeğinde yapılacak "zemin etüdü" olarak isimlendirilen ve yapının temel tipinin, statik değerlerinin, parsel ölçeğinde alınacak önlemlerin ve kısıtların ne olacağını belirleyen çalışmaların hangi ayrıntıda ve ne şekilde yapılması gerektiğini belirlemektedir. Yapılaşmaya uygun olan alanlarda önemli olan işte bu verilerin uygulama imar planı ve ekleri üzerinde tanımlanmasıdır. Bu sınır çizgilerinin aynen plana aktarılması değil, plan kararlarına aktarılması önem taşımaktadır. Yani artık Uygulama İmar Planı üzerinde, her yapı adası için sadece yoğunluk ve yapılaşma koşulları değil, bina yapım sürecinin koşulları da tanımlanmalıdır. Bu sınırların imar planı kararları üzerine nasıl aktarılacağını belirlemekte aslında tıpkı Yerleşime Uygunluk Haritasını hazırlamada olduğu gibi plancının işidir. Ancak bu konuda da ilgili mevzuatta ve uygulamalarda gerekli düzenleme olmadıktan sonra sorunlar yaşanmaktadır. Bunu aşacak yöntemi geliştirecek ve sistemleşmesini talep edecek olan yine plancıdır.

Jeolojik, Jeoteknik ve Jeofizik Etüt Raporlarının yeni planlanacak alanlarda yapım yöntemi ile imar planı mevcut alanlarda yapım yöntemi farklı olmalıdır. Aslında ülkemizde imar planı mevcut olan tüm yerleşmelerin, yoksa Jeolojik, Jeoteknik ve Jeofizik Etüt Raporlarının hazırlanması, jeolojik etüt raporları varsa da Jeoteknik ve Jeofizik yöntemleri de içerecek şekilde yenilenmesi gerekmektedir. Mevcut İmar Planı bulunan yerleşmeler için hazırlanacak olan raporların mutlaka imar planı ile belirlenen alan fonksiyonlarını ve mevcut yapılaşmayı da dikkate alır şekilde hazırlanması gerekmektedir. Bu Raporların mevcut yapılara yönelik önerileri, önlemleri ve kısıtları da içermesi ve farklı kullanım kararları getirilmiş olan alanları da bu kapsamda irdelemesi gerekmektedir. Bölgemizde yapılan ve Afet İşleri Genel Müdürlüğü'nce onanan raporların hiçbirinde bu konu yeterince dikkate alınmamıştır. Mevcut yapıların nasıl bir sistem içinde ve hangi risklere karşı, kim tarafından, nasıl bir yöntemle irdelenmesi ve bunun denetiminin hangi kurum tarafından nasıl yapılması gerektiğinin belirlenmesi, bununla beraber yer seçim kararlarının maliyeti ne olursa olsun yeniden irdelenmesi, gerekirse bu alanların tasfiyesinin sağlanması, bu bölge için asal sorundur. Bunun yanında raporlar sanki kentin tüm alanları konut fonksiyonunda yapılaşmaya açılacakmış gibi düzenlenmiştir. Önerilen temel tipleri, yapı tipleri ve kat ile yükseklik sınırları da konut fonksiyonuna göre verilmiştir. Bu raporlara göre ticaret, sanayi, depolama, kültürel tesis, sağlık tesis vb. fonksiyonlarına sahip olan alanların planlanması mümkün değildir. Yapı tipi betonarme, temel tipi radye jeneral ya da mütemadi temel olarak esas alınmıştır. Kat ve yükseklik değerlerinin bu raporlarla verilmesinin yanlışlığı konusuna burada tekrar girmek gereksizdir. Mütemadi temelde, betonarme sistemde ve azami yedi metre yüksekliğinde depolama alanı planlamanın, betonarme sistem dışında çok daha uygun yapım sistemleri mevcutken ve yerinde de bu kullanılmakta iken, imkansızlığı ve gereksizliği de ortadadır. Bütün bu sorunlar bölgede hala kesin çözüme ulaşmış değildir.

Dolgu Alanı (alüvyon alan) yanında

Dolgu Alanı

Bir başka konu Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın yetkisinde olan "dolgu alanı" onayları ve Kültür Bakanlığı'nın yetkisinde olan tescilli yapılara ilişkin düzenlemelere ilişkin işlem sürecine Jeolojik, Jeoteknik ve Jeofizik Etüt Raporları-

Raporlar sanki kentin tüm alanları konut fonksiyonunda yapılaşmaya açılacakmış gibi düzenlenmiştir.

PLANLAMA
2002/1

Yerleşim yoğunluğunu denetim altına alma ve düşürme kavramını, yalnızca "konut"ların kat adedinin düşürülmesi ile sınırlı olarak algılayan, planlama disiplininin sosyal, ekonomik, fiziki ve politik boyutlarını kavramaktan uzak, plan yapma hakkına sahip mimar mantığının uzantısıdır bu durum.

PLANLAMA
2002/1

nın sonuçlarının nasıl yansıyacağı konusundaki belirsizliktir. İzmit Körfezinin geçmişten bugüne süregelen depremlerin etkisi ile çökerek oluştuğu bilinmekte iken, bu bölgede yeni dolgu alanları oluşturulmasına izin verilmemesi gerekmektedir. Dolgu alanları inceleme, değerlendirme ve onayı süreci içerisine mutlaka Afet İşleri Genel Müdürlüğü ile ilgili ve yeterli olan diğer bilimsel araştırma kurumları dahil edilmelidir. Onaylanmış ve yerinde uygulanmış olan dolgu alanları ve iskelelerin, depremden ne kadar az etkilenmiş olursa olsun, kararları ve yapım koşulları tekrar gözden geçirilmelidir. Tescilli yapılara ilişkin ise, depremden bulunduğu alanın taşıdığı özellikleri ve mevcut yapım sistemi nedeniyle etkilenmiş olan bu tür yapıların aynı yerde ve aynı yapım sisteminde inşasında ısrar edilmemelidir. Bölgenin sarsıntılı tarihi içerisinde 50 yılda bir hasar görüp onarılan ve tekrar onarılan tescilli yapılar hakkında, takviye ve onarımların ne kadar sağlıklı oldukları da düşünülerek, bu eserleri geleceğe taşımanın ve korumanın yolunun ne olduğu üzerinde gerekli çalışmalar ve düzenlemeler yapılmalıdır.

Bölgede yapılan jeolojik ve jeoteknik etütlerin sonuçlarının ve haritalarının mutlaka bir araya getirilmesi gerekmektedir. Kocaeli ilinde buna olanak tanıyacak bir idari yapılanma yoktur. Bu çalışmanın Afet İşleri Genel Müdürlüğü'nce ya da üniversitelerce yapılarak, daha önce söz edilmiş olan uyumsuzluk konusunun yeniden irdelenmesi ve bölgesel bir analizin gerçekleştirilmesi gereklidir. Bazı plancılar jeolojik ve jeoteknik etütlerin gereğinden fazla öne çıkarıldığını ve bunun planlama disiplinine zarar verdiğini düşünmektedirler. Medyada yapılan gereksiz tartışmalar dışında bu konu yukarıda da açıklandığı şekilde henüz gereğince netleşmemiş ve yerine oturmamış olup, 45 saniye insan hayatını tümüyle değiştirecek hatta sonlandırabilecek kadar uzun bir zaman dilimidir ve ancak insanı dışlayan süreçler planlama disiplinine zarar verebilir.

Bölgeye Kat Adedi Konusunda Getirilen Kısıtlar

Dünyada belki de ilk olarak deprem sonrası ilimizde yapılan bölgesel jeolojik, jeoteknik ve jeofizik etütler ile kat adetleri belirlenmiştir. Daha doğrusu yapı yüksekliği ve kat adedi sınırı getirilmeyen jeolojik, jeofizik ve jeoteknik etüt raporları Afet İşleri Genel Müdürlüğü'nce onaylanmamıştır. Yani Bakanlık, jeologlara, jeofizik ve inşaat mühendislerine kat adedini belirleme

yetkisini, daha doğrusu zorunluluğunu getirmiştir. Bilindiği gibi ve 15 Ekim 1999 tarihli Genelgede de ifade edildiği gibi bu etütler imar planlarının yapım ve irdelenmesine esas olarak hazırlanır; çalışma alanları üzerinde genel olarak bölgenin taşıdığı riskleri tanımlar; yapı yapılmaya uygun olmayan kesimleri ve nedenlerini belirler; eğer belirli önlemler alınarak yapı yapılabilecek kesimler varsa bu önlemlerin ne olduğunu belirler; yapı yapılmaya uygun olan alanları belirler ve parsel ölçeğinde yapılacak ayrıntılı etütlerin içeriğinin ne olması gerektiğine işaret eder. Buna aykırı olarak hazırlanan ve jeolojik formasyona göre kat adedini belirleyen bu raporlar ilimizdeki mevcut imar planlarının revizyonunda bağlayıcı olmuştur. Burada yapılacak açıklamalar ile depremden etkilenme riski yüksek alanlar için yapı ve nüfus yoğunluğunun düşürülmesi kararına karşı çıkıldığı gibi bir yanlış anlaşılma riski bulunmaktadır. Ayrıca sürekli bu konuda belediyelere rapor göndererek kat adetlerinin yükseltilmesini talep eden İnşaat Mühendisleri Odası Kocaeli Şubesi ile aynı platformda değerlendirilme tehlikesi bulunmaktadır. Yerleşim yoğunluğunu denetim altına alma ve düşürme kavramını, yalnızca "konut"ların kat adedinin düşürülmesi ile sınırlı olarak algılayan, planlama disiplininin sosyal, ekonomik, fiziki ve politik boyutlarını kavramaktan uzak, plan yapma hakkına sahip mimar mantığının uzantısıdır bu durum.

Neden Kat Sınırı Getirildi?

Bakanlık, bu raporlarda kat adedi verilmesi konusundaki ısrarlı tutumu için iki neden göstermektedir. Birinci neden; yine aynı Bakanlık tarafından 02.12.1999 tarih ile onanan Çevre Düzeni Planında, MTA Genel Müdürlüğü'nce 1996 yılında 1/100.000 ölçeğe hazırlanan bir çalışmaya dayanarak sınırları belirlenen ve alüvyon alan tanımı getirilen binlerce hektarlık bölge üzerinde yer alan konut alanlarında kat adedinin iki kat olarak belirlenmesi, dolayısı ile Bakanlıkça onanacak olan etüt raporlarının da 2 kat sınırı ile uyum teşkil etmesi zorunluluğunun olmasıdır. Ancak daha sonra Bakanlık binlerce hektarlık bir bölge için getirdiği iki kat sınırını, TÜBİTAK-MAM tarafından depremde büyük hasar gören yaklaşık 150 hektarlık Kocaeli Üniversitesi Kampus Alanı için değişik teknikler ile yapılan bir incelemeye dayandığını gerekçe göstererek konut alanlarında kat adedini üç kata çıkarmıştır. TÜBİTAK-MAM tarafından değişik teknikler ile yapılan bu çalışma ise çalışma alanının yer büyü-

mesine neden olduğunu, zeminin özelliklerinin cm²'ye uğrayacak yanal kuvveti 5 ile 14 katına çıkaracağını, yani büyük bir risk taşıdığını ifade eder niteliktedir. Bu değişiklik sonrası yapılan jeolojik, jeofizik ve jeoteknik etüt raporlarında alüvyon alanlar içerisinde (konut alanı olsun olmasın) kat adedi üç kat olarak onaylanmıştır. Bölgemizde deprem sonrası ilk kat artışı böyle bir gerekçe ile gerçekleştirilmiştir.

Burada bir parantez açmak gerekiyor: 1/25.000 ölçekli planların hazırlanmasına esas teşkil edecek şekilde hazırlanan jeolojik etütlerin sahibi kimdir, kim olmalıdır? Şimdiye kadar olduğu gibi MTA Genel Müdürlüğü müdür? Ancak bu kurum tarafından hazırlanan etütler belli bir amaca, maden aramaya yönelik olarak hazırlanmaktadır ve yer seçimi kararlarının verilmesi için yeterli olmadığı da ayrıntılı etütlerin incelenmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. TÜBİTAK mıdır? Bilindiği gibi yapılanması buna yönelik değildir. Afet İşleri Genel Müdürlüğü müdür? Yapılanması buna uygun olmakla beraber kapasitesi yeterli olmayan bu kurumun ivedilikle üst ölçekli jeolojik etütleri üretebilecek şekilde yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu etütlerin kamu eliyle ve ilgili kurumu tarafından üretilmesi esas olmalıdır.

İkinci neden: ÇDP Açıklama Raporunda yerleşimlerin sağlam zeminli alanlara yönelmesini sağlamak ve depremden etkilenme riski yüksek olan alanlarda yapı ve nüfus yoğunluğunu düşürmek olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan bakınca Bakanlık için son on beş yıldır verdiği en radikal kararlardan biridir. Yukarıda da açıklandığı şekilde; yanlış ekonomi ve siyasi yaklaşımların hakimiyeti ile köylerden kente göçle birlikte 1960'lı yıllarda başlayan ucuz ve illegal kentleşme süreci, 1980'li yıllarda kendi politikacılarını yetiştirmiş ve sistemleşmiştir. Bu yıllarda alınan radikal kararların bir kısmı (imar aflarında olduğu gibi) hukuksal yapı içine adapte edilmiş, bir kısmı ise hukuk dışı olmakla birlikte (belediyelerin yaptıkları ve bilindiği halde göz yumulan yanlış uygulamalarda olduğu gibi) gündelik yaşam içine adapte edilmiştir. Bakanlık bu kararı ile, kentleşme sürecinin taşıdığı sorunların; bu sorunların yaratıcısı ve uygulayıcısı olan aktörlerin; ülkemizde proaktif planlamanın sermayenin beklentilerine ters düşmesi nedeniyle terk edildiğinin; bununla bağlantılı olarak deprem sonrası konut alanlarındaki yıkımın nedenlerinin farkında olduğunu ve bundan rahatsız olduğunu ortaya koymaktadır. Yapı Denetim vb. konularda

gerçekleştirilen yeni düzenlemelere rağmen, küçük sermayenin rant arenası haline gelen kentlerin konut alanlarında yapılanmaya PLAN kararları ile müdahale ederek, aynı zamanda sisteme olan genel güvensizliğini de ortaya koymaktadır. Bu durum PLAN kararlarının imar mevzuatının nasıl önüne geçebileceğini ve etki gücünü göstermesi, aynı zamanda bakanlığın isterse karmaşık yasal düzenlemelere gereksinim duymaksızın da PLAN yolu ile belirleyici ve yönlendirici kararlar alabilecek yetki gücünü göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Çevre Düzeni Planı (ÇDP) ile kat adetlerinin ve yapı yüksekliklerinin belirlenmesi bu planın tanımına ve ilgili mevzuata ve genel olarak planlama ilkelerine aykırı olmasına rağmen, planın aynı mevzuatta tanımlanan öncelik ilkesi kullanılarak belirlenen bu sınıra belediyeler uymaktadır.

Radikal Bir Karşı Duruş mu, Bir İtiraf mı?

Ancak; söz konusu kısıtlamanın yalnızca alüvyon alanlardaki konut alanlarını kapsayıp, sanayi, ticaret, eğitim vb. alanları içermemesi; 1/100.000 ölçekli MTA verilerinin 1/25.000 ölçeğe küçültülmesi ile elde edilen ve ÇDP'na aktarılan alüvyon alan sınırlarının gerçeği yansıtmıyor oluşu (yani plan notu olabilecek bu kararın, plan yapım ilkelerine aykırı olarak bir de plan üzerinde alüvyon alan tanımı olarak belirlenmesi); bu alan içerisinde konut alanı olup, 3 kat yapılanmanın sakıncalı olduğu ya da yapı yasağı getirilen alanların bulunması; planlama disiplini çerçevesinde zemin özelliklerinin yoğunluk değerlerini belirlemek açısından önemli ancak tek veri olmadığının bilinmesi; mevcut yerleşim alanlarında mevcut yapılanmanın ve mülkiyet dokusunun uygulamayı çözümsüz kılması ve konuya yönelik köklü bir çözüm getirmekten uzak olması vb. nedenler ile Bakanlık ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Bölgemizde, yer seçimi vb. konularda aksi yönde oluşmuş kamuoyuna ve tepkilere rağmen merkezi yönetimin aldığı ve desteklediği: dış ortaklı sanayi yatırımları, yeni organize sanayi bölgesi oluşumları, orman alanları içerisinde gerçekleştirilen özel ya da kamu yatırımları, yeni Serbest Bölge oluşumları, kötü tarım politikaları vb. uygulamalar ile küreselleşme handikabında yapılan ulus devlet, sosyal devlet anlayışına aykırı yasal düzenleme kararları da, Bakanlıkça alınan bu kararın radikal bir karşı duruş veya ciddi bir adım olarak algılanmasına engel olmuştur.

Küçük sermayenin rant arenası haline gelen kentlerin konut alanlarında yapılanmaya PLAN kararları ile müdahale ederek, aynı zamanda sisteme olan genel güvensizliğini de ortaya koymaktadır.

PLANLAMA
2002/1

Bakanlığın bu konuda bölgemizde yer alan belediyelerin önerilerini ve uygulamada karşılaştıkları sorunları da değerlendirerek, daha ayrıntılı teknik araştırma ve gerekçelerle desteklenmiş olarak ÇDP'nın revizyonu üzerinde çalıştığı da bilinmektedir.

Çevre Düzeni Plan Notları Neyi Kabul Ediyor, Neye İşaret Ediyor?

Deprem sonrası 3 ili kapsayan afet bölgesine ivedilikle müdahale edilmek için hızla hazırlandığı ve hazırlanırken de pek çok verinin elde edilemediği ya da doğruluklarının kontrol edilemediği anlaşılan Çevre Düzeni Planı ve Plan Notları, 3194 Sayılı Yasanın Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmeliği başta olmak üzere imar mevzuatının pek çok yönetmeliği ile uyumsuzluklar içeriyor ve planlama ilkelerine de aykırılıklar taşıyor. Eksiklikleri kadar, ne olduğu ve nasıl uygulanacağı anlaşılamayan fazlardan hükümleri de olan Çevre Düzeni Planı ve Plan Notları, Bakanlık tarihine geçecek düşündürücü belgelerden biri olmaya adaydır. Kocaeli ve diğer iller için ayrı ayrı hazırlanıp, onaylanan Çevre Düzeni Planları ve Plan Notlarına, meslek odamız ve birkaç belediye dışında hiçbir kişi ve kurumun (özellikle bu bölgede deprem sonrası pek çok araştırma yapan üniversitelerin) ciddi bir eleştiri getirmemesi de düşündürücüdür.

Bu üç il kapsamında ve afete yönelik olarak hazırlandığı belirtilen Çevre Düzeni Planları, Türkiye'nin Sanayisi üretiminin %20'si, Tarımsal üretiminin %35'e yakınının karşılandığı bu bölge için, bu ölçekte son 20-30 yıl içinde gerçekleştirilen ilk planlama çalışması olarak son derece dikkat çekici bir belge olduğu halde bu ilgisizlik ve yok sayış; genelde "plan" mı yoksa "ilgili kurum" mu ciddiyetini kaybetti sorusunu akla getiriyor.

Çevre Düzeni Planları ve Plan Notları incelendiğinde; aşağıda belirtilen sorun başlıkları dikkati çekiyor.

1- *İlgili Bakanlığın afete yönelik planlama konusunda yeterli ön hazırlığının olmaması ve bölgeye yönelik yeterli bilgi ve belgelere sahip olmaması.*

2- *İlgili ve yetkili kurumlar ile yeterli koordinasyonun sağlanamış olması..*

3- *ÇDP hazırlanırken İmar Mevzuatının göz ardı edilmesi ve pek çok kararın ve gösterimin Bakanlığın yine kendisinin yayınladığı Yönetmelik ve Genelgelere ters düşmesi.*

4- *Bakanlığın ilgili birimlerinin taşıdıkları sorumluluk, yetki ve iş yükü ile doğru orantılı yapılandırılmamış olması; teknik personel ve ekipman yetersizlikleri. Yerel Teşkilatlarının bu açıdan daha da kötü durumda olmasından kaynaklanan destek problemi.*

5- *Jeoteknik ve jeofizik etütlerin nasıl değerlendirileceği ve plan kararlarına nasıl yansıtılacağı konusunda ön hazırlığın olmaması.*

6- *Getirilen pek çok kararın ilkemizdeki imar mevzuatı içerisinde uygulama araçlarının bulunmaması.*

7- *Mevcut ve yetersiz olan imar mevzuatının tamamını kapsayan Yasa ve Yönetmeliklerin revizyonları ile yapılması gereken düzenlemelerin, Plan Notları ile yapılmaya çalışılması.*

8- *Kısıtların yalnızca konut alanları için getirilmesi, kamusal alanların, ticaret alanlarının, sanayi alanlarının, turizm alanlarının göz ardı edilmesi.*

9- *Genel olarak bilinen planlama ilkeleri ile bağlantısının kurulmamış olması.*

10- *Pek çok kesimde parsel ölçeğinde Çevre Düzeni Planı değişiklikleri yapılarak ilk üç aydan başlayarak planın delinmesi.*

Kat adetleri verilmesi hakkında daha önce yapılan açıklamalar, görüleceği gibi bu planın tamamı için geçerlidir. Bu plan kararları ile genel olarak : yürürlükte olan imar mevzuatının kentlerin sorunlarını aşmakta yetersiz kaldığı ve tamamını kapsayan yeni düzenlemelere gereksinim duyulduğu, üst ölçekli planların mevzuattaki tanımlarının genişletilmesi ve bir sentez paftası olmanın ötesine geçmesi gerektiği; planların yeni uygulama araçları ile desteklenmelerinin gerektiği; planlar üzerinde fonksiyon alanlarını tanımlamanın yeterli olmayıp, alanların taşıdıkları fonksiyonlara uygun olarak ne şekilde değerlendirileceğinin de yönlendirilmesinin zorunlu olduğu; parçalanmış olan plan yapımı ve plan yönlendirme yetki alanının bütünleştirilmesi gerektiği; planlama ve uygulama süreçlerinde yer alan kurumların yetki alanlarının yeniden tanımlanmasının gerektiği; planlamanın kentsel oluşum süreçlerinin tamamını kapsamı gerektiği; plan yapılırken arazi kullanım denge ve stratejilerinin oluşturulması gerektiği; her ölçekteki planın birbiri ile eksiksiz bir uyum sergilemesi gerektiği kabul edilmekte ve hükümleri ile nasıl olmalı konusundaki yaklaşımını ortaya koymaktadır.

İşte bu nedenlerle bu planın notları, Bakanlığın bugüne dek hazırladığı plan notları içinde imar

mevzuatına ve mevcut imar sistemine nerede ise tamamı ile aykırı olup, uygulanması en mümkün olmayanı, ancak planlama ilkeleri ve ülkemizin gereklerine göre neredeyse en uygun olanıdır. İlâveten ülkemizde geçerli olan imar sisteminin köklü bir değişime gereksinim olduğunu işaret etmektedir.

Belediyeler+Reaktif Planlama=İmar Planı Revizyonları

Belediyeler, uygulamalarında genelde, sorun gerçekleşene ya da çok yaklaşıp kadar bekleyerek, daha sonra tedbirlerini almaya yönelik reaktif planlama yaklaşımını benimsemektedirler. Proaktif planlama, taşıdığı belirsizlik maliyeti ve belediyelerin etki ve yetki alanları ile donanımlarındaki yetersizlikler nedeniyle tercih edilmemektedir. Yürürlükteki siyasi, ekonomi, hukuk ve imar sistemi içerisinde sorunlara radikal çözüm üretmenin imkansızlığı öylesine kabullenilmiştir ki, kriz haline gelen sorunlara ya da yaptırım niteliğindeki üst ölçekli kararlara karşı davranışları; uyum, karşı koyma, alternatif yaratma, fayda yaratma, yeniden konumlanma ve pasif kalma stratejileri geliştirerek, geçici, lokal ancak acil çözüm ya da fayda üretmek olmaktadır. Ashında bu davranış biçimi, ülkemizdeki tüm kurumlarda ve gündelik yaşam içinde, toplumumuzda, içselleşmiştir. Bu nedenle belediyelerin yönetim biçimi; sürecin öncesini ve sonrasını içermeyen hali ile kriz yönetimidir. Belediyelerin imar plan revizyonlarına yaklaşımı da bu olmuştur.

Bir Kriz Vardı, Ruhsat Verilemiyordu, Planlar Revize Edildi ve Kriz Çözüldü.

Yapılan plan revizyonlarında genel yaklaşım, yerleşimleri afet riskini dikkate alarak, gereken önlemleri alacak şekilde geleceğe yönelik planlamak ve mevcut planların her yönden irdelenmesi değil, yasal bir zorunluluk gereği kat sayılarını düşürmek şeklinde olmuştur. Genişletilen birkaç aks dışında, ana ulaşım yolları yine 8-10 metrede kalmış; açık alanlar deprem sonrası bölgeye yapılan hibeleri kaçırmamak ve bu yöndeki kentsel gereksinimleri karşılamak amacıyla hastane, okul, kültür merkezi ya da rehabilitasyon merkezi olarak düzenlenmiş ve ortadan kaldırılmış, bir başka depremde çadır kuracak alan da kalmamış; bazı belediye meclislerinde kat artışı kararları şimdiden alınmış; plan revizyonları yapılırken ıslah imar planı mantığıyla öncelikle ve aslen mülkiyet ve mevcut binalar dikkate alınmış; iyi niyet, mevcut

koşullar ve 15-20 sene sonrasının öngörüsü ile yapılmak istenen yenileme ve dönüşüm projeleri bir maliyet hesabı yapılarak belediye kasasındaki paraların karşılaştırılması sonucu ya da ilgili diğer kurumların paramı isterim, payımı isterim nidaları ile suya düşmüş; pek çok belediye partizanca yaklaşımlara maruz kalmış ve kalıcı proje üretmekten de vazgeçmiş; işte böyle gidiyor.

Belediyelerin yapmış ya da yaptırmış oldukları imar plan revizyonları incelendiğinde, öncelikle, deprem öncesinde geçerli olan planlarda olduğu gibi bu plan revizyonlarının da imalatçıların neredeyse tamamının mimarlar olduğu görülmektedir. Ancak bölgemizde meslek odasına üye olmadığı ve büro tescili bulunmadığı halde Bakanlıktan her nasılsa aldığı plan müellifi karnesi ile plan müteahhitliği yapan, yaptığı planların belediyesince bilgi için ilgili makamlara iletilmesini engelleyen, deprem sonrası da aynı sistemde plan revizyonu yapan meslektaşlarımız da bulunmaktadır. Bu konuda meslek odamız gereğini yapmaktadır. Bilindiği gibi meslek odamıza üye olma gereğini duymadan Bakanlık düzeyinde görev yapan meslektaşlarımız da bulunmaktadır.

Ve İller Bankası Genel Müdürlüğü

Belediyesine Böyle Buyurdu: Ford Fabrikası, İmar Planlarında Sanayi Alanı, Plan Notlarında Yapı Yasaklı Alan

Belediyelerin yapmış ya da yaptırmış oldukları imar plan revizyonlarının hiçbirisi, yukarıda da değinildiği gibi, sorunlara ileriye dönük köklü bir çözüm üretmeyi hedeflememiştir. Bu plan revizyonlarına esas olan jeolojik, jeofizik ve jeoteknik etüt raporlarının, TÜBİTAK-MAM gibi bilimsel araştırma kurumlarının ve ilgili diğer kurumların görüşlerinin sonuçları: SEKA, TÜPRAŞ, FORD, vb. Sanayi Alanlarının; DERİNCE LİMANI vb. Tesis Alanlarının; mevcut altyapı yatırımlarının (LPG Boru hattı, Nato Boru Hattı, vb.) ya bir kısmının ya da tamamının yerleşimlerinin bu fonksiyonlar için uygun olmadığı ve taşıdıkları risk vb. nedenlerle tasfiye edilmeleri gerektiği yönündedir. Aynı durum, belli kesimlerde, diğer kentsel fonksiyon alanları için de geçerlidir. Ancak hiçbir belediye bu alanların mevcut kullanım kararlarını değiştirecek yönde karar alamamıştır. Zaten kendisinden böyle bir şey istenmediğinin ve bunun yetki ve güç alanı dışında bir işlem olduğunun farkındadır. Bu kararları, bölgesel bilimsel ve teknik araştırma ve inceleme sonuçlarından bilgi

Belediyeler, uygulamalarında genelde, sorun gerçekleşene ya da çok yaklaşıp kadar bekleyerek, daha sonra tedbirlerini almaya yönelik reaktif planlama yaklaşımını benimsemektedirler.

PLANLAMA
2002/1

Bölgemizde acilen ortak, bütüncül bir idari modelin kurulmasına, İzmit Büyükşehir Belediye sınırlarının genişletilmesine gereksinim duyulmaktadır.

sahibi olan ilgi, yetki ve güç sahibi kurumlar da almamışlardır. Geriye kalan kat yükseklikleri ve parsel ölçeğinde yapılanma koşulları ile ilgili bir takım yeni düzenlemeler yapmak ki, işte belediyeler de, plan müellifleri de bunu yaptı. Yapılan bu yeni düzenlemelerin sonucunda pek çok kentin yeni yoğunluk dağılımının ve donatı dengesinin ne olduğu dahi belirlenmiş değildir.

Yapılan araştırmaların ve yaşanan depremin sonuçları ki bu sonuçlar çok daha öncesinden bilinmekte idi, İzmit Körfezi çevresindeki deprem yer büyümesinin yüksek olduğu düzlüklerde yer alan yerleşim merkezlerinin, daha üst kotlara taşınması gerektiğini göstermektedir. Ancak bu alanlarda daha önce defalarca eleştirdiğimiz ve uyardığımız halde yerleşimi yapılan prefabrik konut (geçici konut) alanları ve afet konut (kalıcı konut) alanlarında bu gün yaşanan sorunlarla da görüleceği gibi, çok yaygın heyelan, erozyon, sel, vb. afet riskleri bulunmaktadır. Ayrıca bu alanların yoğunluğu belediye ve mücavir alan sınırları dışında, plansız olan alanlarda yer almaktadır. Kentsel yerleşim merkezlerinin yoğunluğunun düşürülmesi, sadece kat yüksekliğinin azaltılması kararı ile gerçekleşemez. Kocaeli’de 2001 nüfusunun 1.200.000 kişi olduğu ve yirmi yıl sonunda 2.300.000 kişinin bu bölgede yaşayacağı tahmin edildiği bilinmekteyken bölgede ülkesel tarım politikaları ve bölgesel yatırımların dağılımı gereği bugün %34’lük pay sahibi olan tarım sektörünün, hızla, sanayi ve hizmetler sektörüne akarak küçüldüğü bilinmekteyken, bölgenin yüzölçümünün %44’ünü kaplayan orman alanı ve sanayileşmeye rağmen korunabilen bitki örtüsü ile bu konuda ülke sıralamasında başı çektiği bilinmekte iken; bu coğrafyanın konumu ve taşıdığı olanaklar nedeniyle her dönem yatırımcıların kural tanımaz istahlarını nasıl kabarttığı ve önlerine nasıl kolayca sunulduğu bilinmekte iken, bu bölgede yapılan plan revizyonları parsel ölçeğinde getirilen yapılanma kısıtları ile sınırlı kalmıştır. Belediyelerin üst ölçekli yaklaşımlarla belirlenmiş kentsel dönüşüm, yenileme, koruma, tasfiye, gelişme projelerini, kentsel tasarım projelerini yaratma ve hayata geçirme zorunlulukları vardır. Bu yönde örneğin İzmit Büyükşehir Belediyesi, Değirmendere Belediyesi gibi belediyelerin tespit ettikleri alanlar ve başlamış ve bitmiş olan çalışmaları da mevcuttur. Ancak bu tür, sosyal, büyük maliyetli ve çok aktörlü projeleri üretmek belediyelerin içinde bulunduğu koşullar içinde ve yasal sistem içinde giderek zorlaş-

makta, imkansızlaşmaktadır. Bütün bu sorunları, bölge ölçeğinde ele alacak üst ölçekli planlama çalışmalarının ivedilikle yapılması gerekmektedir. Bölgenin tamamını kapsayan gelişme ve koruma stratejilerinin belirlenmesine, buna uygun bölgesel konut, sanayi, tarım, ulaşım vb. politikalarının oluşturulmasına, bölgede yer alan belediye oluşumlarının ve sınırlarının yeniden ele alınmasına ve her tür afet riskini dikkate alır bölgesel bir yönetim modelinin oluşturulmasına, belediyelerin yetki alanlarının, yetkinlik ve yeterliliklerinin, maddi olanaklarının ve üzerlerindeki denetimin yeniden belirlenmesine ve geliştirilmesine gereksinim vardır. Ne yeni Şehirleşme Yasa Tasarısında ne de Mahalli İdareler Yasa Tasarısında bu karanlık tabloyu aydınlatacak bir ışık görmek mümkün değildir.

Bu Coğrafyada Bölgesel Bir İdari Modelin Kurulması Engelleniyor.

Bugün için, İzmit Büyükşehir Belediye sınırlarının gerçek etki alanını kapsamaması (sadece 4000 hektarlık iki alt kademe belediyesini kapsıyor) nedeniyle bölgede bütünsel bir yönetim de mevcut değildir. Bu nedenle birbirleri ile içiçe geçmiş olan belediyeler, birbirlerinden bağımsız olarak alt ve üst yapı kararlarını vermekte, verdikleri kararların birbirlerine olan etkisini hesaba katmamakta, ortak sorunlarına yönelik ortak çözüm modeli geliştirememekte, bölgesel analizler mümkün olmadığından ne sorunlarının boyutunu, nedenlerini bilebilmekte ne de tanımlayıp, çözüm üretebilmektedirler. Ayrıca bölgede gerçekleştirilen üretim, bölgeye maliyetine rağmen (sağlık sorunları, kentsel sorunlar, yüksek vergiler, vb.) bölgeye(belediyelere) geri dönmekte, İstanbul İline akmaktadır. Deprem sonrasında dahi belediyeler, kendilerine yapılan partizanca uygulamalara, içine düşürüldükleri maddi darboğaza, afet sonrası müdahale, planlama vb. her tür konuda yaşadıkları ortak sorunlara karşı, bir araya geleerek, ortak bir mücadele yürütmeyi gerçekleştirememişlerdir. Bölgemizde acilen ortak, bütüncül bir idari modelin kurulmasına, İzmit Büyükşehir Belediye sınırlarının genişletilmesine gereksinim duyulmaktadır.

Bertolt Brecht, Uçurtma Meselesi ve Biz Kahraman Şehir Plancıları

Kocaeli İlinde Şehir Plancıları Odasına üye olan şehir plancılarının büyük bölümü kamu kurumlarının (belediyeler ve vilayet) ilgili bölümlerinde

çalışmaktadırlar. Ancak serbest çalışanlar da dahil olmak üzere plancılar, deprem sonrasında, plancının ne şekilde çalışırsa çalışsın bir kamu görevlisi olduğunun, tüccar olmadığının bilinci ile; sadece bağlı olduğu kurumla değil, bölgede ilgili, yetkili ve aktif olan tüm aktörlerle ortak bir çalışma anlayışını benimsediler. Bu plancılar için son derece sıkıntılı ancak bir o kadar eğitici bir süreç oldu. Genel yaklaşım ise yapılan uygulamaları reddetmek değil, içinde yer almak ve tespit etmek, sorunları, eleştirileri ve önerileri kamu kurumları aracılığı ile ilgisine iletmek ve kamu oyuna, yerel yönetimlere gerekli uyarıları yapmak şeklinde belirlendi ve uygulandı.

Deprem sonrasında karşılaştığımız ve yaşadığımız yaygın korku, acı, yıkım ve ölüm karşısında, plancı olarak ilk tepkimiz, her şeye rağmen, umut etmek oldu. Artık bir şeylerin değişeceğine dair, sübjektif ve kısa süreli bir umut. İçinde bulduğumuz koşullara rağmen bölgede gerçekleştirilen pek çok çalışmaya destek verdik. Bu şekilde yapılan uygulamalar hakkında birebir bilgi sahibi olma fırsatını kazanmanın yanında bu coğrafyanın bize ne kadar yakın, Ankara'nın aslında ne kadar uzak olduğunu, ülkemizde gündemin ne kadar hızlı değiştiğini ve ülkenin ekonomik yapısının temeli haline getirilen rant düzeninin ne kadar iyi işlediğini, bu düzenin en karşıcı unsurların payını bile ne kadar sağlam düzenlediğini bir kez daha gördük. Kendimizi, yaklaşım biçimimizi, herkesi ve her şeyi sorguladık. Mesleğimizin gereğini ne kadar yapabilmıştık? Ne kadar ortağı olmuştuk bu suçun, bir plancı olarak neresindeydik?

Bu sorun Habil ile Kabil kadar, insanlık tarihi kadar eski ve sayısız öyküye konu olmuştur. Bir uçak mühendisi zorluklarla yurt dışında eğitimini tamamlar ve ülkesine döner. Ama ülkesi yoksul bir ülkedir ve uçak üretilmemektedir. O da yapabileceği başka bir şey olmadığından zar zor bir uçurtma fabrikasına girer. Zor girer çünkü herkes için uçurtma yapmak kolay ve bildik bir iştir. Bir gün bir yarışma ve ödül haberi gelir. Japonya'da yapılacak uçan en güzel uçurtma yarışmasına katılmak üzere fabrikada hummalı bir çalışma başlar. Uçak mühendisi ısrarla bu kadar süsle donatılmış bir uçurtmanın teknik açıdan uçuşmasının mümkün olmayacağını söylese de dinlenmez. Sonuçta ortaya çıkan uçurtma dünyanın en güzel uçurtmasıdır. Tek kusuru uçamamasıdır..

Bertolt Brecht'in, Galileo Galilei'i anlattığı oyununda ise engizisyon karşısında suskun kalan Galileo'ya, aynı zamanda çalışmalarında yardımcısı da olan oğul Galilei şu sözlerle haykırır: Ne yazık ki bu ülkeye, bir kahramandan yoksundur. Yaşlı, yorgun ve gözlerindeki ışığı kaybetmekte olan Galileo oğluna sessizce yanıt verir: Ne yazık ki bu ülkeye, bir kahramana ihtiyacı var.

Bu ülkenin kahraman şehir plancılarına mı ihtiyacı var? Bir şehir plancısı haksızlıklarla karşılaşmadan ve onun suç ortağı olmadan yani işini yapmadan nasıl gerçeklerin ortaya koyduğu sorunları kavrayacak bilince erişebilir? Akademi içinde mi? Bu bilince eriştiğinde mesleki uygulama alanı içerisinde yer almadan yani sistemi kabul ederek yine bir şekilde suç ortağı olmadan, nasıl müdahale ve mücadele yöntemleri geliştirilebilir? Peki bu şekilde işini yapmaya ne kadar devam edebilir? Uygulama alanından uzaklaşan plancı, sorunlara ne kadar ortak olabilir? Bu ülkenin kahraman siyasetçilere, belediye başkanlarına, bürokratlara, teknokratlara, kahraman ve fedakar eğitimcilere, öğrencilere, sağlık personeline, esnaf ve köylüye, işçi ve memura, kadın ve erkeğe mi ihtiyacı var? Yoksa toplumun tüm kesimlerinde gelişmiş vicdanlara, içselleşmiş bir adalet anlayışına mı? Sistemlere mi ihtiyacı var? İyi bir hukuk sistemi, ekonomi sistemi, siyasi sistem, imar sistemi, sağlık sistemi, eğitim sistemi gibi. Sistemleri toplumlar kurar, toplumlar değiştirir, toplumlar sürdürür. Değiştirmek istiyorsak, sürdürmek isteyenlerden daha çok çalışıyor, daha çok biliyor olmalıyız, daha örgütlü, daha hazırlıklı ve daha etkin. Değiştirmek istiyorsak yerine koymamız gerekeni bilmeliyiz, neye karşı olduğumuzu da, disiplinimizin tanımını yapmalı, denk düşen iş tanımını yapmalı, artık şu bilinen ve dayatılan tanımların dışına çıkmalıyız. Belki de İlhan Tekeli'nin bir yazısında belirttiği utangaç olmayan isteklerimizi söylemenin zamanı, bize ve mesleki etkinlik alanımıza geri dönülmeyecek zararlar vererek geçmektedir. Belki de; imar planı mı yapmak istiyorsunuz, alın sizin olsun, bizim hiç olmadı zaten. Ama uçmaz sizin uçurtmalarınız, planladığınız şehirler işlemez, yaşamaz dememiz gerekiyor? Şehir Plancıları için meslek odası bu mücadelenin tek alanıdır. Umarız diğer meslektaşlarımızın bunu anlamak için bizim yaşadığımız yıkımı yaşamaları gerekmez.

Şehir Plancıları
için meslek
odası bu
mücadelenin
tek alanıdır.

Yeni Kentli Ailelerde Geçimlik Üretim ve Yoksulluk*

Erol DEMİR

Yrd. Doç. Dr.,
Ankara Üniversitesi,
DTCF, Sosyoloji Bölümü

Giriş

Yoksulluk üzerine çalışmalar, yoksul aileler üzerinde yoğunlaşırken, genellikle piyasa ve parasal göstergeleri (ücret, faiz, kâr, kira) dikkate almakta, fakat piyasa dışı ve parasal değer ifade etmeyen süreçlere yeterince eğilememektedir. Oysa, aile bir ekonomik birim olarak yeniden üretimini yalnızca piyasayla değil, piyasa dışı mekanizmalarla bağlantılı olarak da sağlamaktadır. Ücretli emek, ticaret, meta üretimi, kiraya verme gibi gelir kazanma yolları piyasa içinde, sosyal yardımlaşma ve geçimlik faaliyetler ise piyasa dışında gerçekleşir. Aile olanakları ve sınırlılıkları ölçüsünde hem piyasa hem de piyasa dışı alanlardan yararlanmaya çalışır. Piyasa dışında gerçekleşen süreçlerden biri geçimlik üretimdir ve geçimlik üretim, ailenin doğrudan kendi tüketimi için yaptığı faaliyetleri içerir. Bu yazı, kentli yoksul ailelerin piyasa dışı bir alan olarak geçimlik üretim faaliyetleriyle ilişkisini, yoksulluğa karşı direnme stratejilerinden biri olarak analiz etme amacını gütmektedir.

Ailenin yoksulluğa karşı mücadelesi, ancak ailenin kendi dışında işleyen nesnel süreçler ile bu süreçlere uyumu çerçevesinde anlaşılabilir. Ailenin kendi dışındaki toplumsal süreçler ile içsel yapısının dış süreçlere tepkisini ve etki-

leşimini anlamaya çalışmak bu analizi anlamlı kılabilir. Ailenin kendi dışında işleyen nesnel süreçler vardır ve aile bu nesnel süreçlere uyum sağlayabilmek için kendi potansiyel kaynaklarını devreye sokar. Aile dışında işleyen nesnel süreçler genel olarak kapitalistleşme, özel olarak işgücü piyasasının yapısı, metalaşma, modernleşme gibi süreçler olup, bunlar zaman zaman dalgalanmaya uğradıklarından, aile kendi mevcut insangücü niteliği ve sermayesini bu süreçlerin alacağı biçimlere göre harekete geçirip uyum sağlamaya çalışır. Kapitalistleşmenin olumsuz sonuçlarına karşı, devletin "himayeci" yaklaşımını da belirtmek gerekir. Devletin geniş halk kesimlerine yardımlarını dile getiren "sosyal devlet" anlayışı bir dönem yaygın uygulanmaya çalışılmakla birlikte, son zamanlarda hemen hemen tüm dünyada önemli düzeyde aşınmaya başlamıştır. Türkiye'de Batı'daki kadar olmasa da devlet, uyguladığı politikalarla toplumun geniş kesimlerine yönelik "sosyal devlet" anlayışını (ör. eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut alanlarında sağlanan olanaklar)⁽¹⁾, geçen yüzyılın ikinci yarısında tesis etmeye çalışmış, fakat artık bundan vazgeçme yönünde olduğu için, sosyal devlet yardımlarından şu ya da bu biçimde yararlanan yoksulların çoğu daha riskli bir yaşamla karşı karşıya kalmaya başlamışlardır.

* Bu çalışma, 6-7 Aralık 2001 tarihlerinde Ankara'da TODAİE tarafından düzenlenen "Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları Konferansı"nda bildirgi olarak sunulmuştur.

⁽¹⁾ Türkiye'de devlet, Batı'da olduğu türden, çalışan ve yoksul kesime yönelik yaygın bir konut üretimi gerçekleştirememiş, fakat gecekondu affıyla, kendi konutunu yapan yeni kentlilerin spekülasyondan yararlanmalarına olanak sağlamıştır. Castells'in Batı toplumları için geliştirdiği, devlet tarafından sağlanan sağlık, eğitim ve konut gibi mal ve hizmetlerin tüketimi anlamında kullandığı "kollektif tüketim" kavramını konut örneğinde, Türkiye koşullarında, belki Batı kadar rasyonel içeriği olmasa da, paternalist ve popülist bir yaklaşımla gecekonduculara sağlanan olanaklar olarak okumak gerekir diye düşünüyorum. Bkz. M. Castells, The Urban Question: A Marxist Approach, çev. A. Sheridan, Edward Arnold, Londra, 1977.

Ailenin yoksulluğa karşı mücadelesinde dikkate değer bir başka öge de yaşadıkları mekânlardır. Ailenin kendi dışındaki süreçlere uyumunda yaşadığı konut alanının da katkısı vardır. Kentsel yapılanma, ailelere, yaşadıkları konut alanlarına göre kimi avantajlar ve dezavantajlar sunar. Gecekondu bölgelerinde yaşayan kır kökenli aileler genellikle geldikleri yörelere göre kümelenmekte, hemşerilik, etnik ya da dinsel temelli dayanışma örüntüleri geliştirmektedirler. Gecekondu bölgesinde yaşayanlar, mekânlarının hem fiziksel esnekliğinden hem de sosyal örüntü olanaklarından olabildiğince yararlanabilirken, kent merkezine yakın "çöküntü bölgeleri"nde yaşayanlar bu olanaklardan yararlanamamakta ya da, fiziksel ve sosyal çevrenin sınırlılıkları nedeniyle, bu olanakların altyapısını yaratamamaktadırlar.

Bu yazıda, kırdan kente göçlerle kurulan, kentin çeperindeki gecekondu bölgelerinde yaşayan yeni kentli yoksullar incelenmektedir. Yeni kentli yoksul ailelerde geçimlik üretimin boyutları ve yoksullukla ilişkisi mevcut literatür ve çoğunlukla kent/gecekondu araştırmalarından yola çıkılarak değerlendirilmeye, tartışılmaya ve kavramlaştırılmaya çalışılmaktadır. Analiz birimi aile olan bu yazının temel hipotezi; ailelerin ekonomik kriz ve reel ücretlerin azaldığı, mevcut reel gelirleriyle geçinme zorluğu çektikleri durumlarda, kendi stratejilerini geliştirerek geçimlik üretimin boyutlarını genişletmeye çabalamakta olduklarıdır.

Kentsel Kesimde Geçimlik Üretim

Pek çok toplumsal oluşumda aile ya da hanehalkı⁽²⁾ yeniden üretim süreci açısından temel bir birim olarak kabul edilir. Birden fazla üyenin aynı çatı altında toplandığı aile, fiziksel ve top-

lumsal varlığını sürdürmek, üyelerinin geçimini sağlamak için çeşitli gelir kaynaklarına yönelir. Ailenin yöneldiği gelir kaynakları ailenin yaşadığı coğrafyaya (ülke, bölge, kır, kent, vb) ve tarihe (kapitalistleşme sürecinin düzeyi) göre değişir. Günümüz kentsel kapitalist toplumları açısından düşündüğümüzde, aile, yeniden üretimi için ihtiyaçlarını piyasa (formel ve enformel kesim) ve piyasa-dışı (devlet sübvansiyonları, sosyal yardımlaşma ve geçimlik üretim) alanlardan karşılayabilir. Piyasa, mal ve hizmetlerin ticarileştiği/ metalaştığı, herşeyin bir bedelinin olduğu bir dünyayı, piyasa-dışı ise karşılıklı yardımlaşma ve aile emeğini dile getirir. Aileler, kendi dışında gerçekleşen, ekonomik kriz dönemlerinde gerçek ücretlerde düşme ya da kırdan kente göç sonrası kentsel yaşamla mücadele etmek gibi durumlarda, varlıklarını sürdürmek için bir dizi geçim stratejileri uygulamaktadırlar.⁽³⁾ Bu stratejilerinin piyasa dışında gerçekleşenleri ise sosyal yardımlaşma ve geçimlik üretim alanlarına karşılık gelmektedir. Bu yazı kapsamında daha çok geçimlik üretim alanıyla ilgilenilmektedir.

Geçimlik üretim (subsistence production), ailenin piyasa için değil, bizzat kendi tüketimine yönelik olarak yaptığı üretimdir.⁽⁴⁾ Metalaşmamış, ticarileşmemiş bir üretim biçimini dile getiren ve ücretsiz aile emeği, ama öncelikle kadın emeği kullanılarak gerçekleşen geçimlik üretim genellikle kapitalizm öncesi kırsal/ köylü topluluklarıyla özdeş tutulmuş, günümüz aile ve piyasa ilişkilerindeki rolü gözardı edilmiştir. Oysa günümüzde geçimlik üretim, yalnızca kırsal kesimle sınırlandırılmaz.⁽⁵⁾ Kırsal kesimde, kapitalistleşmeyle birlikte pazara yönelik üretimin gelişmesine ve pazardan alınan mal miktarının

Piyasa, mal ve hizmetlerin ticarileştiği/ metalaştığı, herşeyin bir bedelinin olduğu bir dünyayı, piyasa dışı ise karşılıklı yardımlaşma ve aile emeğini dile getirir.

⁽²⁾ Aile ve hanehalkı arasındaki en belirgin fark, birincisinin aynı çatı altında kan bağı ilişkisi taşıyan üyelerin, ikincisinde ise aynı çatı altında kan bağı dışında üyelerin de bulunmasıdır.

⁽³⁾ Bkz. Demir, E., The Impact of the Economic Policies on the Survival Strategies of the Urban Poor Families in the Post-1980 Turkey, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyoloji Bölümü, 1991; Demir, E., "Ekonomi Politikaları ve Kent Emekçi Aileleri: İşgücü Piyasasında Geçim Stratejileri", Birikim, sy.49, 1993, sf.68-77.

⁽⁴⁾ Evers, H-D., Clauss, W. ve Wong, D., "Subsistence Reproduction: A Framework for Analysis", iç: J. Smith, I. Wallerstein ve H-D. Evers (der.), Households and the World Economy, Sage, Beverly Hills, 1984, sf.23-36.

⁽⁵⁾ Geçimlik üretimin hiç olmadığı, tüm ihtiyaçların piyasa tarafından karşılandığı bir toplumsal yapı düşünmek zordur. Her ne kadar kapitalizmin metalaştırıcı ve ticarileştirici etkisinin, tarihsel olarak, giderek geçimlik alanı kuşattığını ve daralttığını düşünsek de, bu etkinin farklı sınıflar ve coğrafyadaki kesimleri aynı derecede etkilediğini söylemek güçtür. Ayrıca, bu etkinin her zaman geçimlik alanı daraltıcı nitelikte olmadığını, yeni metalaşma süreçlerinin bu süreçlerle ilgili ve bu süreçleri tamamlayıcı yeni geçimlik alanlar yarattığını söyleyebiliriz. Kapitalizmin insan ihtiyaçlarını ayırtısına kadar metalaştırdığı ve metalaştırmaya devam ettiği bir dünyada, geçimlik üretimin ortadan kalkacağı öne sürülsün de, pratikte şu ya da bu biçimde geçimlik üretim günümüz aile yaşamında varlığını sürdürmektedir. Evers ve arkadaşlarının argümanları da benzer yöndedir. Bkz. Evers et al., a.g.m. Yazarlar kapitalizmde artan ölçüde metalaşmanın devam etmesine karşın, bunun geçimlik üretimin varlığını ortadan kaldırmadığını ve kaldıramayacağını, çünkü geçimlik üretimin işçi sınıfının ücretlerini ikâme ederek sermaye yoğunlaşması sağladığını, dolaylı yoldan kapitalizmin varlığını sürdürmesine yardımcı olduğunu belirtir. Verdikleri örneğe göre, Charlie Chaplin'in Modern Zamanlar filminde işlenen, bir makine tarafından beslenen, artan metalaşmayı dile getiren sanayi işçisi tipi ne derece ütöpik ise Robinson Crusoe'nin adadaki geçimlik ekonomisi de o derecede ütöpiktir.

Yiyeceklerin hazırlanması ve işlenmesi, konutun ve evin bakımı, çocukların yetiştirilmesi, hatta gece kondu bahçesinde küçük çaplı tarımsal faaliyetler, geçimlik üretimin boyutlarını göstermektedir.

artmasına karşın, geçimlik üretimin varlığı önemli boyutlardadır.⁽⁶⁾ Benzer biçimde, kentsel kesimde de orta sınıf aileler dahil, ama özellikle, yoksul ve dargelirli ailelerde dikkate değer boyutlarda varlığını sürdürmektedir. Yiyeceklerin hazırlanması ve işlenmesi, konutun ve evin bakımı, çocukların yetiştirilmesi, hatta gecekondu bahçesinde küçük çaplı tarımsal faaliyetler, geçimlik üretimin boyutlarını göstermektedir. Orta sınıf aileler, aile üyelerinin ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü piyasadan karşılama yoluna giderken, yoksul aileler, mümkün olduğunca, aile içi emek ve hammadde kullanarak ve hammaddeyi işleyerek ailenin yeniden üretimini sağlamakta, yoksulluğa karşı kendi iç kaynaklarını ve hammaddelerini işlemek için geliştirdikleri becerilerini kullanarak bir ölçüde direnebilmektedirler. Özellikle yeni kentli ailelerde, kente göç sonrası kırsal geçimlik üretim becerilerinin kent ortamında devreye sokulması bir tür "geçim stratejisi" işlevi görmektedir. Geçimlik üretim, ailenin parasal anlamda gelir getiren bir kaynağı olmaktan çok, ailenin parasal gelirini ikâme eden, ailenin para ödeyip piyasadan alamadığı mal ve hizmetleri, mümkün olduğunca emek ve hammadde kullanarak kendi olanaklarıyla üretmesidir. Aile üyelerinin işgücü piyasasından elde ettiği düşük geliri ikâme edebilmekte ve böylece piyasadan karşılanacak tüketim harcamalarını kısma işlevi de üstlenebilmektedir.⁽⁷⁾

Geçimlik üretimin hangi üretim ve emek süreçlerini içerdiği tartışma konusu olmuştur. Bu üretimi, yalnızca hane ekonomisine dayalı kırsal üretim biçimlerine indirgeyenler olduğu gibi, hane içindeki tüm üretim süreçlerine ek olarak yardımlaşma ilişkisini de katanlar da vardır. Bir sınıflama yaptığımızda, kentsel kesimde geçimlik üretim faaliyetlerini şu üç kategori içinde ele alabiliriz.

Eviçi geçimlik faaliyetleri: Eviçinde aile üyelerinin ihtiyaçlarına yönelik olarak, gıda üretimi ve işlenmesi, giyim-kuşam dikimi ve onarımı, temizlik, çocukların bakımı ve sosyalleştirilmesi, yaşlı ve hastaların bakımı başlıcalarıdır. Bu faaliyetlerin bir kısmı ev dışına da sarkabilir.

Konutun yapımı ve bakımı: Konutun inşaatı,

iyileştirilmesi, eklemeler yapılması, tamirat ve bakımı bu kategori içine alınabilir.

Konut bahçesindeki geçimlik faaliyetler: Kentlerin özellikle çeperindeki gecekondu bölgelerinde bahçesi olan konutları dikkate aldığımızda, bahçede yapılan küçük çaplı hayvancılık ve tarımsal faaliyetler, örneğin kümes hayvanı, sebze ve meyve yetiştirme geçimlik faaliyetlerin başka bir boyutunu oluşturmaktadır.

Geçimlik Üretim Faaliyetlerinin Ailenin Yoksulluğa Karşı Mücadelesindeki Rolü

Geçimlik üretim, ailenin yeniden üretim süreçleri için ya da başka bir anlatımla, ailenin varlığını sürdürmesi için gerekli süreçlerden biri olmaktadır. Ailenin yeniden üretim süreci içinde geçimlik üretimin boyutları neler olabilir? Geçimlik üretimin boyutları ailenin yaşadığı yer ve tarihsel döneme göre farklılık gösterebileceği gibi, ailenin içinde bulunduğu sınıfsal (sosyo-ekonomik) konumuna da bağlı olabilir. Geçimlik üretimin boyutları toplumsal kesimlere göre farklılaşmaktadır. Orta sınıf ailelere göre işçi, dargelirli ve yoksul ailelerde geçimlik üretimin boyutlarının daha fazla olduğunu ve ayrıca zaman içinde ekonomik dalgalanmaların ailenin geçimlik üretimle ilişkisini etkilediğini söyleyebiliriz. Ayrıca, ailenin içinde yaşadığı kentsel mekân, örneğin kentin çeperinde bahçe içinde gecekondu benzeri bir konutta oturmak, aileye geçimlik üretim faaliyetleri için esneklik sağlamaktadır.

Eviçi İşler

Çoğunlukla kadınlar tarafından üstlenilen ev işleri, pek çok süreci içinde barındırmaktadır. Aileler mümkün olduğunca, aile içi emek ve işlenmemiş hammadde kullanarak, mal ve hizmetleri eviçinde üretmekte ve işlemektedirler. Ev işlerinde kadın emeği ön planda olduğu gibi, gelecekte kadınlar ev işleri yapmaya yönelik sosyalleştirilmekte ve beceri kazandırılmaktadır. "İyi bir kadın" için tutumluluk önemli bir değerdir ve kültürümüzde bunun altyapısı eskilere dayanır. Aile üyeleri, yiyecek, giysi, boş zaman faaliyetleri

(6) Ecevit, M. C., Kırsal Türkiye'nin Değişim Dinamikleri: Gökçeada Köyü Monografisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, sf.225-8.

(7) Geçimlik üretim faaliyetlerinin parasal anlamda bir karşılığının olmaması, ücrete tabi olmaması kimi ölçme sorunlarını beraberinde getirmektedir. Ayrıca, çalışan kesimin farklı katmanları arasındaki geçimlik üretim biçimleri arasındaki farklılık da, olguyu karmaşık hale getirmekte, ölçmeyi zorlaştırmakta, daha derinlemesine araştırmalar yapmayı gerekli kılmaktadır.

için dışarıda fazla harcama yapmamaya özen göstermekte, ancak temel hammadde ve işlenmemiş mallara öncelik vermekte, bu ihtiyaçları mümkün olduğunca evde işlemiden geçirerek karşılamaya çabalamaktadır. Yeni kentli ailelerde çalışan kadın sayısı giderek artmakla birlikte, bu işlerin çok azı güvenceli işler, fazlası ise güvencesi olmayan, hatta bir kısmı evde yapılan, makine başında parça başı hesabına çalışılan "esnek işler"dir. Bu nedenle bu tür işlerde çalışan kadınların gün ortasında ev işleri yapmaya zamanları olabilmekte ya da zaman yaratılmaktadır. Yoksulların önemli harcamalarından biri gıdaya tahsis edilir. Yoksul aileler gıda harcamalarını azaltmak için gıdayı mümkün olduğunca ilk biçimiyle satın alıp işlemek suretiyle harcamaları azaltmayı denerler. Kadınlar, yoğurt, salça, reçel, turşu, vb. gıda maddelerini, hammaddelerini pazardan alıp kendileri evde işleyerek mamul madde haline getirmektedirler. Giyim-kuşam ihtiyacı, formel ve enformel piyasadan daha ucuza edinilmesi nedeniyle artık eskisi kadar ev ortamında hazırlanmamakla birlikte, tüm aile üyeleri için olmasa da kadın ve çocukların kimi giyim ihtiyaçları için kısmen evde dikilerek karşılandığını söyleyebiliriz. Kimi aileler, gıda ve giysi tüketimlerinden daha fazla tasarruf sağlamak için, komşu ve yakınların yardımını da alarak ve zaman ayırarak, hangi ürünün nerede ucuza satıldığının araştırmasını yaparlar, hatta kimi durumlarda, formel piyasaya göre maliyetlerin daha aşağıda olduğu enformel piyasadan alışveriş ederler. Çocuk, yaşlı ve hastaların bakımı aile içinde önemli emek ve zaman gerektiren işlerdir. Evde varsa, çocuk, yaşlı ve hasta bakımı zaten aile üyeleri tarafından yerine getirilmektedir. Ankara'nın farklı sosyoekonomik kesimlerini temsil eden konut alanlarında yapılan bir araştırmada, çocuğun bakımı, yoksul bölgelerde genellikle anne ve aile yakınlarının

tarafından üstlenilmekte iken, orta sınıf semtlerde iki eşin çalıştığı ailelerde bakıcı kadın tutularak ya da kreşe verilerek sağlanmakta, fakat kadının çalışmadığı ailelerde kadın eşler tarafından yerine getirilmektedir.⁽⁸⁾

Eviçi üretim kimi sanayi mallarının parçalarının satın alınıp montajının evde tamamlanmasıyla da gerçekleşir. Pek çok sanayi ürününün montajı satın alındıktan sonra evde yapılır. Aile üyeleri fazla masraftan kaçınmak için, istedikleri malın parçalarını piyasadan alıp, montajını (ör. mutfakta raf, kitaplık, vb) evde kendileri yaparlar.⁽⁹⁾

Kasnakoğlu, Dayıoğlu ve Erdil'in yaptıkları bir araştırma, eviçi üretimin değerinin özellikle yoksul kesimlerde önemsenmesi gereken boyutlarda olduğunu göstermektedir. Bu araştırmaya göre ailenin gelir düzeyi azaldıkça kadınlar evde daha fazla iş yapmakta ve ev işlerine daha fazla zaman harcamaktadırlar. Eviçi üretimin hane gelire katkısı, ailenin piyasadaki gelir azalmasına paralel olarak artmaktadır. Bu katkı en yoksul aile kümesinde %82 oranına kadar ulaşmaktadır.⁽¹⁰⁾

Konutun Yapımı ve Bakımı

Türkiye'de konut üretimi pahalı olduğu ve gelirleri konut satın almaya yeterli olmadığı için, kırdan kente göç eden yoksullar kendi konutlarını inşa ederken geniş ölçüde aile emeği kullanırlar. Kırdan kente göç eden kitleler tarafından genellikle işgal edilen bir arazi üzerinde inşa edilen, yeterli standarttan yoksun, yasal olmayan gecekondu, kırdan kente göçen ailelerin barınma sorununu çözmek için geliştirdikleri bir strateji-dir. Gecekondu inşaatında, zaman ve kaynakların izin verdiği ölçüde, aile emeği (kimisi durumlarda yardım olarak hemşehri ve akraba emeği) ve yakın çevreden enformel emekgücü kullanılmaktadır.⁽¹¹⁾

Eviçi üretim
kimi sanayi
mallarının
parçalarının
satın alınıp
montajının
evde tamamlanmasıyla da
gerçekleşir.

(8) Demir, E., "Kentsel Farklılaşma, Aile ve Akrabalık", Mürşekcep, sy.10/11, 1998, sf.134-59.

(9) Ritzer'in "toplumun McDonaldlaştırılması" olarak tanımladığı sürecin bir parçası olarak, çağdaş kapitalizm işlerin bir kısmını gizli ya da açık biçimde müşteriye yaptırır. Ritzer'in örneğini verdiği, parçalar halinde satılan "kendin imat et" türü bisikletin montajı bu süreci çok iyi açıklar. Tüketici bisikletli parçalar halinde aldıktan sonra, kılavuz kitapçığına bakarak parçalarını evde birleştirir. Bkz. Ritzer, G., Toplumun McDonaldlaştırılması, çev. Ş. S. Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 1998.

(10) Kasnakoğlu, Z., Dayıoğlu, M. ve Erdil, E., "Türkiye'de Ev İçi Üretim Değeri" iç: Türk-İş Yıllığı '97: 1990'ların Bilançosu, 1997, sf.185-199.

(11) Azgelişmiş ülke kentlerindeki gecekondularda aile emeğinin ne düzeyde kullanıldığı konusunda geniş bir tartışma vardır. Gilbert'in aktardığına göre, Turner'ın Latin Amerika kentlerindeki göçmenlerin kendi konutları için inşa ettikleri konutları tanımlamak için kullandığı "self-built housing" (Türkçe'ye "aile yapımı konut" biçiminde çevrilebilir) tamamen aile emeğini değil, becerili ve hatta profesyonel emek kullanımını da içerir. Gilbert, A., "The Housing of the Urban Poor", iç: A. Gilbert ve J. Gugler, Cities, Poverty and Development: Urbanization in the Third World, Oxford University, Oxford, 1992, 2. cdn., sf.114-54. Bu kavram içine ayrıca, başkasının arazisine izinsiz konma, konut yapımı aşamasının organizasyonunu üstlenme ve bürokratik işlem ve maliyetlerden kaçınma özellikleri de eklenebilir. Bu konuda ayrıca bkz. Ward, M. W. ve Macoloo, G. C., "Articulation Theory and Self-Help Housing Practice in the 1990's", International Journal of Urban and Regional Research, c.16, sy.1, 1992, sf.60-80.

Gecekondu
yapım süreçleri
piyasayla daha
fazla bağlantılı
olsa da, bu
süreci bir aile
organizasyonu
(başkasının
arazisine
izinsiz konma,
bürokratik işler
ve maliyetler
den kaçınma,
emek istihdam
etme, vb)
olarak düşün-
mek zorunda-
yız.

Aile emeğinin payı son zamanlarda azalmakta ise de, özellikle düşük standartlı yoksul konutlarında dikkate değer oranda hâlâ varlığını sürdürmektedir. Gecekondu yapımında kullanılan parasal birikimin bir kısmı kurdan getirilirken gerisi kente biriktirilir. 1950'li ve 1960'lı yılların gecekondu yapım süreçleri, kullanılan inşaat malzemeleri ve emekgücünün niteliği ve herşeyden öte gecekonduyun piyasa sistemiyle ilişkisi dönüşüme uğramıştır.⁽¹²⁾ Günümüzde gecekondu inşaatında kullanılan malzemelerin çoğunluğu piyasadan karşılanmaktadır.⁽¹³⁾

Gecekondu yapım süreçleri piyasayla daha fazla bağlantılı olsa da, bu süreci bir aile organizasyonu (başkasının arazisine izinsiz konma, bürokratik işler ve maliyetlerden kaçınma, emek istihdam etme, vb) olarak düşünmek zorundayız. Gecekondu apartmana geçiş sürecinde bile aile emeği önemlidir. Bir kısım gecekondu sahibi imar iznini elde ettikten sonra, gecekondu arsası üzerine apartman binası inşa edilmesinin organizasyonunu kendileri üstlenmişlerdir ve hatta emek katkısı sağlamışlardır. Bir gözlemimiz sırasında bunun bir örneğini Ankara Akdere’de gördük: Akdere’de gecekondu apartmana geçiş sürecinde, gecekondu arsası üzerine apartman inşa eden, uzun yıllar önce kente gelmiş ve şimdi üç kuşak barındıran bir aile binanın “müteahhitlik işlerini” kendileri üstlenmişti. Ayrıca, kadınlar da dahil, inşaat aşamasında aile üyeleri ücretli işçilere yardımcı olmuşlardı. Şenyapılı’nın Zeytinburnu araştırmasında, benzer bulgulara rastlanır.

Gecekondu yapım süreçlerinde dikkate değer bir nokta, konutun “kullanım değeri”nin piyasa “değişim değeri”ne dönüşmesidir. Konutun kullanılmaya başlandığı andan itibaren, çevrenin ulaşım, altyapı, hizmet olanakları ve kentte konuta olan talep gibi nedenlerle piyasada değeri artmaya başlayabilir.⁽¹⁴⁾ Türkiye’de kentlerde, ardarda birbirine eklenen gecekondu bölgeleri ve zamanla yerel yönetimlerin bu bölgelere hizmet sağlama-sını göz önüne aldığımızda, görece önce yapılan gecekondu bölgelerinde konut değerinin arttığını

ve gecekondu sahiplerinin bundan yararlandığını söyleyebiliriz. Geçmişte, gecekondu bölgelerine, süreç içinde yasal hale getirilerek imar izni verildiğini ve gecekondu sahiplerinin spekülatif kazanç elde ettiklerini biliyoruz.⁽¹⁵⁾

Konut yapıldıktan sonra bakım ister. Konutun boyası, tesisatları süreç içinde yenilenir, aşınan kısımlarının tamirâtı yapılır. Dargelirli bir aile konutun bakımı için piyasadan mal ve hizmet alımını kısacaktır. Gerekli olan en temel malzemeler piyasadan, gerekirse enformel piyasadan, en uygun fiyata alınıp, genellikle aile emeği kullanılarak -ki bu işlerde genellikle ailenin yetişkin erkekleri uzmanlaşmışlardır, konutun bakımı yapılır. İnşaat sektöründe çalışan erkekler için bu işler çok pratiktir. Bu işlerle uzmanlaşmış kimselerin olmaması durumunda, genellikle komşulardan ya da tanıdıklardan bu işlerde uzmanlaşmış enformel emekgücü kullanılır. Çoğu gecekondu bölgelerinde gecekondu, konut olarak tamamlanmamış bir yapıyı ifade eder. Konut ilk yapıldığında ve aile oturmaya başladığında, henüz eksiklikleri vardır. Bu eksiklikler zaman içinde aile üyelerinin emeğiyle bitirmeye çalışılır. Hatta henüz eksiklikler bitmeden, ya üste bir kat çıkılır ya da yanına ek oda(lar) yapılır. Ek gelir elde etmek için, bahçeye başka bir kapı açılarak ve gerekli küçük donatılar (mutfak, tuvalet) sağlanarak ayrı odalar elde edilip bu odalar kiraya da verilebilir. Aile konutu doğrudan kiraya vermek için, borç para alarak da konutu büyütebilir.

Konut Bahçesindeki Geçimlik Faaliyetler

Kentlerin özellikle çeperdeki gecekondu bölgelerinde, gecekonduların görece seyrek dokulu olması, çoğu gecekonduunun bahçe içinde yer alması, ailelere hem küçük çaplı tarımsal üretim ve hayvancılık yapma hem de pek çok ev işini daha rahat ortamda gerçekleştirme olanağı sağlar. Şen-yapılı, gecekonduya eklemeler yapılmayla bahçe alanının daraldığını, ancak çok işlevli kullanım alanı olmaya devam ettiğini vurgulamaktadır.⁽¹⁶⁾

(12) Karşılaştırma için bkz. Öğretmen, İ., Ankara'da 158 Gecekondu, Ankara: A.Ü. S.B.F., 1957; Şenyapılı, T., Gecekondu: Çevre İşçilerin Mekanı, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara, 1981, sf.42-9 ve 210-20; Şenyapılı, T., "A New Stage of Gecekondu Housing in İstanbul", iç: İ. Tekeli, T. Şenyapılı, A. Türel, M. Güvenc ve E. Acar, Development of İstanbul Metropolitan Area and Low Cost Housing, Türk Sosyal Bilimler Derneği vd., İstanbul, 1992, sf.182-209.

(13) Scnyapili, a.g.m., sf.188-9.

(14) Ward vs Macoloo, a.g.m.

(15) Kongoar, E., 21. Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, sf.562-68.

(16) Senvapiti, d.e.k., sf.211.

Pek çok işi rahatça yapma olanağı sağladığı için bahçe, daha geniş anlamda aileye, geçimlik üretimin boyutlarının genişletilmesinde de yardımcı olur. Çamaşır yıkama, dikiş-nakış işleri, erzak (ör. yufka, salça, tarhana, reçel, turşu) hazırlama ve yemek pişirme gibi pek çok ev işi bahçede gerçekleştirilir. Ayrıca, yazın komşular bahçede ağırlanır. Ayata gecekondulu bahçesinin mekânsal özelliğini şöyle açıklıyor: "Gecekondu evin dış mekanı vardır. Yoğunluğun ve sıkışıklığın çok olduğu gecekondularda bile hiç değilse dört beş ailenin ortaklaşa kullanabileceği açık bir alan mevcuttur. Bu açıdan gecekondunun geleneksel Türk evlerinde görülen dışarıya kapalı açık iç mekanın fonksiyonlarını sınırlı da olsa karşılayabilen mekanlar yaratabildiğini söyleyebiliriz. Kadınların çok büyük bir bölümünün ev dışında bir işte çalışmadığı, köylerde olduğu gibi açık havada iş yapmadığı bir ortamda bir tür açık iç mekan için duyulan ihtiyacın önemi ortadadır".⁽¹⁷⁾ Ankara'nın Mamak semtindeki bir gecekondulu bahçesinin yaz mevsimindeki görünümü şöyledir: Yaklaşık 50 m²'lik bir bahçenin içinde ayva ağaçları, domates, salatalık, soğan, vb. birkaç türde sebze; bir köşede ekmek pişirmek için tandır, evin kapısına yakın bir yerde, sebzeleri sulamak ve pek çok mutfak işi için gerekli su musluğu var. Başka bir gecekondulu bölgesinde kümes hayvanı yetiştirildiği görürüz. Bir eksiği ya da fazlasıyla aile ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik küçük çaplı tarımsal ve hayvancılık faaliyetlerine kentlerin gecekondularında rastlamak mümkündür. Ankara'da gecekondulu bölgelerinde saptayabildiğimiz kadarıyla, en çok soğan, domates, biber, sarımsak, çilek, nane, maydanoz, turp, roka, tere, marul gibi sebzeler ve ayva, elma, armut, erik, kiraz, kayısı, şeftali, dut ve asma gibi meyve ağaçları yetiştiriliyor. Sebzeler ve meyveler genellikle yazın tüketilirken, kimileri kurutulup kışın tüketilmek üzere erzak haline getirilmektedir. Yumurtasından ve etinden yararlanmak için kümes hayvanı yetiştirenlerin sayısı da az değildir. Bahçesi yeterli olmayan kimi gecekondularda, kasalarda ve teneke kutularda bir şeyler yetiştirenlere ve hatta arıcılık yapanlara rastladık.

Bazı gecekondulu evlerinin bahçeleri olmasına karşın herhangi bir tarımsal faaliyetle meşgul olunmadığı göze çarpmaktaydı. Bahçesini işlemeyen gecekondulu sakinlerinden bir kadın söyleşimiz sırasında "şehirde büyüdüğünü, gecekonduda yaşadığını, fakat bahçe işlerinden anlamadığını" belirtmiştir. Bu ifadeler, ikinci kuşak gecekondularda bu tür faaliyetleri yapanların azalabileceği konusunda bir fikir vermektedir. Apartman tipi konutlar ise barındırdıkları yoğun nüfus dikkate alındığında çok dar bahçeye sahiptirler ya da hiç sahip değildirler. Bu yoksunluğu, yoksul ailelerin bahçe alanı içinde geçimlik faaliyet yürütmelerini sınırlandırmaktadır. Bununla birlikte, kır kökenlilerin yaşadıkları kimi apartman mahallelerinde, ortaklaşa kullanılan bahçe ya da iç mekânlarda kışlık erzak hazırlama, yatak yapma, halı yıkama gibi faaliyetlere az da olsa rastlanmaktadır.

Bahçeden elde edilen tarımsal ürünlerin, yalnızca aile tüketimi için kullanılmadığı aynı zamanda piyasada satıldığına da tanık olunmuştur. Kartal'ın araştırmasında, kimi gecekondulu ailelerinin bahçelerinde yetiştirdikleri tarımsal ürünleri yalnızca kendi tüketimlerinde kullanmakla yetinmedikleri, enformel piyasada sattıkları gözlenmiştir.⁽¹⁸⁾ Orta büyüklükte ve küçük kentlerde küçük çaplı tarımsal ve hayvancılık faaliyetlerine daha fazla rastlanabileceğini eklemek gerek. Can'ın, son on yılda hızlı göç alan Urfa kentindeki izlenimlerinden bir kesiti aktaralım. Bölgedeki benzeri diğer pek çok kent gibi bu kentin çeperlerinde de her türden hayvancılık faaliyetlerine yaygın olarak rastlamak mümkündür: "Kente gelenler köydeki yaşam biçimlerini aynen kente taşıyor. Örneğin hayvanlar da getiriliyor. Gezdiğim mahallelerde hayvan popülasyonunun yüksekliği çok çarpıcıydı. Ekonomik refleksler ve yaşamla kurulan ilişki düzeyinde köyden farklı bir tablo oluşmuyor. Ailelerinin çoğu, ekmeklerini kendileri yapıyorlar. Hayvanlar ev bahçesinde, doğal ve yapay mağaralarda besleniyor. Daha ilginç olan, bu yaşama alışkanlığının kentte geçirilen zamanla pek değişmemesi. Kente yirmibeş yıl önce gelmiş bir aileyle, birkaç ay önce... yerleşmiş bir ailenin yaşam tarzında bir farklılık görülüyor".⁽¹⁹⁾

⁽¹⁷⁾ Ayata, S., "Toplumsal Çevre Olarak Gecekondulu ve Apartman", *Toplum ve Bilim*, sy.46/47, 1989, sf.101-127.

⁽¹⁸⁾ Kartal, K., *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme*, Yurt Yayınları, Ankara, 1983, sf.224-6.

⁽¹⁹⁾ Can, K., "Şanlıurfa'da Yoksulluk Manzaraları", *Toplum ve Bilim*, sy.89, 2001, sf.207.

Gecekondu-
dan apart-
man benzeri
konuta ya da
düzenli bir
konut alanına
yerleşmek,
yeterli gelir-
den yoksun
aileler için
yeniden yer-
leşme son-
rası, geçimlik
faaliyetlerini
daraltma ihti-
mali anlamına
gelebilmekte-
dir.

Gecekondu bölgelerinde gerçekleştirilen tarımsal ve hayvancılık faaliyetleri, dünyanın başka az gelişmiş/ gelişen ve eski sosyalist ülke kentlerinde de yaygın gözlenen olgulardan biridir. Sosyalizmin çözülmesinden sonra Doğu Avrupa'da kent sakinlerinin konut bahçelerinde ya da kente yakın mesafedeki bahçelerinde dikkate değer miktarlarda gıda üretimi gerçekleştirdikleri gözlenmiştir. Rusya'da 1999 yılı verilerine göre kent hanelerinin yaklaşık yarısının, konutlarının ya da kent yakınındaki bahçelerinde küçük çaplı tarımsal/ hayvancılık faaliyetleriyle meşgul oldukları tespit edilmiştir.⁽²⁰⁾

Kentlerde gerçekleştirilen küçük çaplı tarımsal ve hayvancılık faaliyetleri, bir kısım araştırmacı tarafından kırdan göçmüş yeni kentli ailelerin kırsal kesim pratiklerinin ve dolayısıyla köylülüğün kentte devam etmesi olarak algılanmıştır. Başka kimi araştırmacılar da kent içindeki bu tür küçük çaplı tarımsal ve hayvancılık faaliyetleri "marjinal" faaliyetler olarak tanımlamışlardır. Türkiye örneğinde görüldüğü gibi, bu tür faaliyetlerde köylülüğün ve kırsal kültürün izlerini görmek yadsınamayacak bir gerçeklik olmakla birlikte, bu tür pratikleri basit bir şekilde yalnızca kırsal kesim kültürüne indirgemek yanıltıcıdır, yeni kentli ailelerin kentsel yaşamla mücadele etmekte kullandıkları bir strateji olarak dikkate almak da gerekir.

Gecekondu apartman benzeri konuta ya da düzenli bir konut alanına yerleşmek, yeterli gelirden yoksun aileler için yeniden yerleşme sonrası, geçimlik faaliyetlerini daraltma ihtimali anlamına gelebilmektedir. Bu nedenle yoksul aileler apartman tip konutların yer aldığı toplu konut alanlarına yerleşmeye karşı direnç gösterebilmektedirler. Portes ve Walton'ın aktardıkları bir araştırmada, gecekondu oturan aileler, yeni ve düzenli konut alanına yerleşmeye karşı isteksiz davranmışlardır. Bu araştırmada Karakas'ta bir gecekondu mahallesinde oturan sakinlerin, hükümetin öncülük ettiği yeni konut projesinin

olduğu yere yeniden yerleştirilmelerine, tarım ve hayvancılık yapmanın mümkün olamayacağı gerekçesiyle, tepki gösterdikleri görülmüştür.⁽²¹⁾ Benzer bir örnek İstanbul'da da gözlenmiştir. Aksoy ve Robins'in İstanbul Esenyurt'ta yaptıkları bir araştırmada, bu bölgedeki yeni kentli sakinler, oturdukları gecekondu konutlarına karşılık kendilerine sunulan modern konut projesine pek çok yönden kuşkuyla bakmaktaydılar. Belediye Başkanı yöreyi "keçinin, koyunun, atın ve ineğin olduğu, fakat kent kültürünün olmadığı" bir bölge olarak tanımlamakta, bu nedenle gecekondu sakinlerine modern bir yaşamın vaad edildiği "çağdaş bir konut projesi" sunmakta ve ayrıca birtakım kolaylıklar da sağlamaktaydı. Fakat gecekonducuların çoğu bu yeni konut alanına gitmediler, çünkü araştırmacılara göre kendi gecekondu çevrelerinde "duruma göre her an gerekli uyarlamalar veya eklemeler yapabilecekleri için, bu mülkler onlara hayatlarını idare etmede çok daha fazla esneklik sağlıyordu. Ayrıca, sadece kendileri için değil, geniş aileleri ve onlara bağımlı yaşayanlar için de gerekli ihtiyaçları tedarik etmek zorundaydılar. Onlar için, bir ev, sadece 'içinde yaşanılacak bir makine değil', onun ötesinde çok karmaşık bir toplumsal ilişkiler ve yükümlülükler ağıının odak noktasıydı."⁽²²⁾

Aile üyeleri sosyal ilişki ağları aracılığıyla geçimlik faaliyetlerin verimliliğini ve faydalanma düzeyini artırmaya çabalar. Daha düşük maliyetli girdiler sağlamak, konut yapımında ve tamiratında çevreden yardım toplamak, en azından bilgi danışmak, önemli ve önemsiz her tür ihtiyaç için bilgi toplamak ve piyasa araştırması yapmak bunlardan bazılarıdır. Yaşlılık ve hastalık gibi durumlarda komşulara yardımcı olmak, gelecekte benzer durumlarda kendileri için bir yatırım anlamına gelir. Roberts, kent ortamındaki mekân temelli komşuluk ve dayanışma ilişkilerinin yeni kentli ailelerin kentsel yaşamla mücadele etmekte kullandıkları bir strateji olarak kabul etmek gerektiğini belirtmiştir.⁽²³⁾

(20) Üretilen gıda değer olarak toplam gıda üretiminin %8'i kadardır ve bu azımsanmayacak bir orandır. Clarke, S., Varshavskaya, L., Alashev, S. ve Karelina, M., "The Myth of the Urban Peasant", *Work, Employment and Society*, c. 14, sy.3, 2000, sf. 481-499.

(21) Portes, A. ve Walton, J., *Labor, Class and the International System*, Academic Press, New York, 1981, sf.88.

(22) Aksoy, A. ve Robins, K., "Modernizm ve Binyıl: İstanbul'da Mekânla İmtihan", *Birikim*, çev. A. D. Danış, sy.123, 1999, sf.53-62.

(23) Roberts, B., *Cities of Peasants: The Political Economy of Urbanization in the Third World*, Sage, Beverly Hills, 1978, sf.147.

Geçimlik Üretimin Kuramsal Açılımları

Kentsel alanlarda gerçekleştirilen geçimlik üretim faaliyetleri kapsamında, gecekonduların yapımları süreçleri ve küçük çaplı tarımsal ve hayvancılık faaliyetleri "marjinal" faaliyetler olarak görülmüştür. Son zamanlarda geçimlik üretim faaliyetleri üzerinde çalışan marxçı ve feminist yazarlar yeni kuramsal açılımlar geliştirmişlerdir. Bu kuramsal değerlendirmeler, belli bir geçimlik faaliyet türünün ya da bu faaliyetlerin bütününe kapitalist sistemle ilişkisini sorgulamaya ve kavramlaştırmaya çalışmışlardır. Portes ve Walton, periferi ülkelerinde gözlenen aile yapımı konutun (self-help housing), yalnızca yoksulların konut sorununu çözmekle kalmadığını, aynı zamanda sermaye için gerekli düşük gelirli emekgücünün yeniden üretimini sağladığı için sermayenin de önemli bir sorununu çözdüğüne dikkat çekerler. Çünkü kentsel çevrede işçi sınıfı için uygun bir maliyette konut imal etmek için ücretlerin yüksek ve ayrıca devlet sübvansiyonunun olması gerekir. Halbuki aile yapımı olarak gecekondular, işçi ailesi üyeleri, akraba ve yakınlarının emeğini girdi olarak kullandıkları için en ucuz konut türüdür. Böylece gecekonduların inşaatında kullanılan ücretsiz geçimlik emek, düşük ücret gelirini ikâme ettiği için formel sektör tarafından sermayeye katkı sağlar hale getirilir. Benzer biçimde, yeni kentliler arasındaki sosyal ilişki ağları ve dayanışma biçimleri, yaygın bir sosyal güvenlik sisteminin olmadığı koşullarda, ikâme edici sosyal güvenlik işlevi görür.⁽²⁴⁾

Feministler, geçimlik üretim kavramının yalnızca kapitalist sistemle olan ilişkisinin değil, hane içinde cinsiyet ilişkileri açısından da sorgulanması gerektiğini ifade ederler. Evers ve arkadaşları geçimlik üretimde ücretsiz aile emeği kullanıldığını ve bu faaliyetlerin önemli bir kısmının kadınlar tarafından gerçekleştirildiğini vurgulayarak, kadınların erkeklerle oranla daha fazla sömürüye maruz kaldıklarını belirtirler. Onlara göre, iktisatçılar tarafından üretken olarak pek dikkate alınmayan geçimlik üretim, gerçekte çok üretkendir ve uzun vadede, kâr ve sermaye birikimine yol açar.⁽²⁵⁾

Sonuç

Geçimlik üretim faaliyetlerinin artırılmasının yoksul ve dargelirli ailelerin ekonomik sorunlarla mücadele etmekte kullandıkları bir strateji olduğunu söyleyebiliriz. Aileler ekonomik kriz ortamında, tüketimi kısmak amacıyla piyasadan daha az mal ve hizmet satın almakta, buna karşılık geçimlik üretimin boyutlarını genişletmektedirler. Dolayısıyla geçimlik üretimin boyutlarının ekonomik dalgalanmalara ve ailenin ekonomik sıkıntısına paralel olarak genişleyip daraldığı söylenebilir. Aileler, bu durumlarda, mevcut emek stoklarını, beceri ve uzmanlıklarını harekete geçirip mal ve hizmet üreterek, hammaddeyi mümkün olduğunca evde işleyerek ekonomik üretkenliklerini artırmaktadırlar. Kuşkusuz, dargelirli ve yoksul ailelerin ekonomik sorunlarla mücadele etmek için kullandıkları stratejilerden biri geçimlik faaliyetlerdir, aileler başka stratejiler de uygulamaya koyabilmektedirler. Bu nedenle geçimlik üretimi kendi başına ailenin geçimini sağlayan bir alan olarak görmek yerine, ailenin piyasa gelir(ler)inin tamamlayıcısı olarak görmek gerekir. Zira geçimlik faaliyetlerin de bir sınırı vardır, hiçbir zaman kendi başına ailenin geçimini garanti etmez, fakat bir düzeye kadar kolaylaştırır. Ayrıca, geçimlik üretimin gerçekleştirilmesinde ve boyutlarının genişletilmesinde kimi başka faktörlerin rolünü de hesaba katmak gerekir. Ailenin hem büyük ölçüde geçmişten devraldığı geçimlik üretim kültürü ve becerisi hem de bunu sürdürecektir insan gücü kaynaklarına sahip olması geçimlik üretimin gerçekleşmesini kolaylaştırır. Fiziksel mekân etkisi özellikle kentin çeperinde bahçe içinde gecekondular benzeri konutta yaşamak geçimlik üretimin boyutlarının genişlemesine olanak sağlar ve esneklik gösterir. Ailenin insan kaynakları denince öncelikle kadınlar akla gelir. Kadınların sosyalleşme ortamı geçimlik beceriler elde etmelerini sağlar. Sonuçta geçimlik faaliyetler nereden bakılırsa bakılsın hem aktif hem de becerili bir emek kullanımını içerir. Bu niteliklerin yerine gelemediği, özellikle kadınların yaşlı, sakat ya da yeterli beceri gösteremediği örneklerde eğer ailenin ya da hanenin piyasa gelirleri yetersiz ise, aile üyelerinin daha fazla yoksullukla karşı karşıya kalabileceği muhakkaktır.

Geçimlik üretim faaliyetlerinin artırılmasının yoksul ve dargelirli ailelerin ekonomik sorunlarla mücadele etmekte kullandıkları bir strateji olduğunu söyleyebiliriz.

⁽²⁴⁾ Portes ve Walton, a.g.k., sf.90.

⁽²⁵⁾ Evers et al., a.g.m.

Dergilerden Seçmeler

Hazırlayan: Ömür KIZILGÜN

Çek Cumhuriyetinde Çevresel Kapasite Oluşturma

(*Environmental capacity building in the Czech Republic*)

Adam Fagin

Environment and Planning A 2001, Cilt 33, s. 589-606.

Bir zamanların Çekoslovakya'sında bozulan çevre, bir bütün olarak politik, sosyal ve ekonomik anlamdaki Sovyet modelinin yanlışlığını sembolize eder. 1990'da ülkede çevre faktörü temel öncelik olarak belirlendi. Bunun bir nedeni kirlilik düzeyleriyle ilgili olarak artan ulusal ve uluslararası kaygılar, diğeri ise yeni hükümetle devrim öncesinde çevresel harekete gizlice dahil olmuş eski muhaliflerin bulunmasıdır. Komünist düzenin çöküşünün 10. yılı bu konudaki gelişmeleri değerlendirmek ve Çek Cumhuriyetinde çevresel kapasiteyi geliştirmek için uygun bir dönem oldu. Bu makalede "çevresel kapasite geliştirme" kavramsal çerçevesi büyük ölçüde benimsanmekte, aynı zamanda çevresel politikaya ilişkin herhangi bir değerlendirmenin esas olarak çevresel politikayı şekillendiren temeldeki politik, sosyal ve ekonomik süreçlere odaklanması gerektiği de tartışılmaktadır. Amaç, ekonomik reformun çevre üzerindeki etkisini, on yıllık politika reformunun çevresel sivil toplum örgütlerini nasıl etkilediğini, dış yardım ve desteklerin gerçek sonuçlarının neler olduğunu değerlendirmektir. Bu tartışmadan iki kuvvetli bulgu ortaya çıkmaktadır. Birincisi kirlilik seviyelerindeki azalma büyük ölçüde yeniden yapılanma veya koruma önlemlerinden çok sanayi üretiminin azalması nedeniyle. İkincisi, çevresel kapasitenin güçlendirilmesi karmaşık demokrasi birleşme süreciyle ayrılmaz şekilde bağlantılıdır ve bu nedenle yalnızca komünist düzenin mirası tarafından değil, küresel ekonomi, devlet ve toplum arasında gelişen ilişkiler tarafından da sınırlandırılmaktadır.

Planlamanın Pozitif Kuramı: Sosyal Seçme Yaklaşımı

(*Positive theory of planning: the social choice approach*)

Tore Sager

Environment and Planning A 2001, Cilt 33, s. 629-647.

Birçok planlama kuramı normaldir ve planlama süreçlerinin tasarımını açıklamayı hedeflemez. Bununla birlikte, kurumsal özelliklerle farklı planlama biçimlerinin ilişkileri bir kez kuruldu mu, bu bağlantılar pozitif bir planlama teorisi geliştirmek için kullanılabilir. Problem, niçin belli bir kurumun belli bir planlama tarzını (özelci, çoğalan vs.) veya hatta bu kurumun niçin bu planlama tarzının belli bir biçimini uyguladığını açıklamaktır. Makalede sosyal seçmenin imkansızlık kuramlarının bu tür problemlerle uğraşmak üzere uygun bir ortam sağladığı tartışılmaktadır. Planlama kuramlarının uygulamalarını açıklamak üzere, kurum özellikleriyle planlama biçimlerini ilişkilendiren bir çerçeve kurulmuş ve bu çerçeve kurumun karar verme sorunlarını çözmek için alternatif stratejilerle bütünleşmiştir. Planlamanın pozitif kuramının kurulmasına yönelik diğer kuramsal yaklaşımlara ilişkin özel araştırma bu tartışmayı başlatmakta ve sosyal seçme analizini teorik bir çerçeveye yerleştirmektedir.

Türkiye Şehirlerinde Kırdan Göçenler ve Ataerkillik

(*Rural migrants and patriarchy in Turkish cities*)

Tahire Eрман

International Journal of Urban and Regional Research, Cilt 25.1, Mart 2001, s. 118-33.

Bu makale ataerkil düzeni Türkiye'de kentlere göçler çerçevesinde incelemektedir. Makalede, göçmenlerin yaşamında ataerkil düzenin kendini yeniden üretme biçimleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunun bir örneği, geleneksel ataerkil denetimi kentsel içerikte yeniden üreten yerel cemaattir. Diğer bir örneği de, kadınların ekonomik katkısının küçümsendiği aile ideolojisi ve ev kadını ideolojisi çerçevesinde kadın emeğinin sosyalleşmesidir. Buna ek olarak, göçmen kadınlara düşük seviyeli işler sunan işgücü piyasası kadar, kentteki ahlak çöküntüsüne ilişkin medyanın da abartmasıyla büyüyen kaygılar, kadınları evde ve kendi toplulukları içinde ve erkeklerinin denetiminde tutma yönünde işlemektedir. Makalede ayrıca göçmen kadınların kendilerine az da olsa özerklik sağlayacak ve yaşamlarının anlamlandırarak alanlar yaratmak için bireysel girişimlerini de incelemektedir. Bu durum kadınlarla ataerkil düzen arasında dinamik bir ilişki öngörmektedir. Ataerkil düzeni yeniden üretilmede kültürün özel rolünü işleyen bu makale Walby tarafından geliştirilen ataerkillik kavramının irdelenmesine katkıda bulunmaktadır.

Samba, Rio'nun Favelaları İçin Bir Metafor?

(*Samba, a metaphor for Rio's Favelas?*)

Michael Barke, Tony Escasany, Greg O'Hare
Cities, Cilt 18, No. 4, s. 259-270, 2001.

Bu makalede Rio de Janeiro'da 19. yüzyılın sonundan günümüze kadar bir konut biçimi olan 'favela' ve bir müzik türü olan 'samba'nın gelişimi ve çeşillenmesi izlenmektedir. Makalede işçi sınıfının içsel davranışlarıyla orta sınıfın dışsal sosyal törelerini yansıtmada bu iki biçimin tam eş zamanlı olarak evrilmesi de belli bir paralellik paylaştıkları öne sürülmektedir. Yoksulluk, siyahi kimlik ve toplumdan mekansal dışlanmanın 19. yüzyılın sonunda favelaların 20. yüzyılın başında sambanın doğuşunun başlıca öğeleri olduğu kanıtlarla sunulmaktadır. 1940'larda ve 50'lerde favela ve sakinlerine karşı tavrılar çok olumsuzdu ve sosyal konut politikası kapsamında birçok favela yıkıldı, Rio'da kamu otoriteleri sambanın yoksulluğa ve marjinalizasyona karşı duran söz ve müziklerini baskı altına aldılar. Daha yakın zamanlarda favelaların geliştirme, sosyal-ekonomik ve kültürel anlamda çeşillendirmeye yönelik resmi tutumlar çerçevesinde samba diğer müzik biçimlerini kapsamaya ve kültürel temelini genişletmeye başladı. Favelaların şehirle bütünleşme çabalarıyla birlikte, karnavalla da desteklenen samba, kille kültürünün bir biçimi olarak kabul edildi. Sadece Rio'da değil Brezilya ve dünyada da benimsendi. Rio'nun favelaları ve sambanın paralel değilse bile yakın gelişmesi sambanın favelalar için bir metafor olarak görülmesi fikrini desteklemektedir.

Halk Katılımı ve Yönetişim Sanatı (Public participation and the art of governance)

John Ploger

Environment and Planning B: Planning and Design
2001, cilt 28, s. 219-241.

İletişimci (communicative) planlama hakkındaki kuramlar, dil ve iletişim biçimlerinin planlama pratiğini, halkla ilişkileri, politika yapımını ve işbirliği süreçlerini şekillendirmede nasıl anahtar rolü oynadığını vurgulamaktadır. Oysa son zamanlardaki, planlama tartışmaları, Jürgen Habermas'ın tartışmacı etiği ile Michel Foucault'nun tartışmacı güçlerin her yerde her zaman varolmasına ilişkin tezi arasındaki eski felsefi tartışmayı yeniden gündeme getiriyor gibi görünmektedir. Bu tartışmanın genellikle gözden kaçan konuları Habermas'ın teorisinin (the theory of communicative action) epistemolojik ve ontolojik koşullarıdır. Buna ek olarak, kurumsal tartışmaların gücü ve yasal karar verme yapılarının planlaması söz konusu olduğunda, iletişimci ve paylaşımcı (collaborative) planlama teorileri, hükümet ve yönetmeyle ilgili sorunlarla uğraşmadıkları için eleştirilir. Bu makalede, Habermasvari (katılımcı ve demokrasi ile iletişim etiği) ve Foucaultvari (yönetişim sanatı) planlama kuramları arasındaki karşıtlık, Norveç'deki halk katılımı ve Danimarka'daki kentli katılımı deneyimlerinin karşılaştırılmasıyla sergileniyor.

Ürdün-Amman'da Sürücülerin Kentsel Yol Şebekesine Aşinalıkları (Drivers' familiarity with urban route network layout in Amman, Jordan)

Mohammad M Hamed and AA Abdul-Hussain
Cities, Cilt 18, no. 2, s. 93-101

Gezginlere yönelik ileri bilgi sistemleri (ATIS) son yıllarda çok dikkat çekmektedir. Sürücülere trafik bilgisi sunarak bu sistemler seyahat süresini, trafik sıkışıklığını azaltmaya yardımcı olmakta ve sonuç olarak araçlardan kaynaklanan kirlenimin seviyesinin düşmesini sağlamaktadır. Araç içindeki yön göstericiler ve iletişim sistemleriyle, ATIS hem yolculara hem de çevreye aşina olmayan sürücülere yardımcı olmaktadır. Fakat araç içi yön gösterici sistemlerin olmaması halinde, ki birçok gelişmekte olan ülkede durum böyledir, çevreye aşina sürücüler bu bilgi sistemlerini etkin olarak kullanırlar. Yol değiştirmelerini ve seyahatle ilişkin diğer kararlarını daha bilgili olarak verirler. Bu makale, sürücülerin kentsel yol şebekelerine aşinalıklarını etkileyen faktörleri belirlemek üzere sürücü aşinalığı hakkında modeller geliştirme amacındadır. Bir dizi doğrusal olmayan aşinalık modeli geliştirilmiş ve katsayılar hesaplanmıştır. Sonuçlar göstermektedir ki, bir güzergaha aşinalık, konutların ayrılma saati, işe ulaşma süresi, araçla küçük çocuk olması gibi seyahatle ilişkin özellikler sürücünün aşinalık düzeyi üzerinde önemli etkilere sahiptir. Erkek ve kadınlar için farklı aşinalık modelleri de belirlenmiş ve hesaplanmıştır. Aynı ölçütlere vurulduğunda erkek sürücülerin aşinalığının kadın sürücülere göre daha uyumlu, tutarlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç, başka şeylerle birlikte, şu gerçeği gösterdi ki, erkek sürücüler eylemlere bağlı olarak daha sık ve değişik nedenlerle durmaktadır ve bu durum onları ulaşım ağının farklı bölümleriyle karşı karşıya getirmektedir.

Kentsel Yayılmanın Çevresel Etkileri: Yazın Taraması ve Araştırma Gündemi Önerisi

(Environmental impacts of urban sprawl:
a survey of the literature and proposed
research agenda)

Michael P Johnson

Environment and Planning A 2001, cilt 33, s. 717-735.

'Kentsel yayılma' son zamanlarda güncel tartışmaların ve hem resmi hem de sivil toplum kuruluşlarının politikalarının konusu oldu. Ancak bu olgunun çeşitli yönleri üzerindeki fikir birliği sınırlı düzeydedir: tanımı, parasal ve parasal olmayan etkileri, yayılmayı tahmin eden ekonomi ve politika modelleri, yayılma özellikleri taşıyabilecek alternatif gelişme şemalarını değerlendirirken politika yapıcılara yardımcı olacak karar destek modelleri gibi. Daha ayrıntıda bakılırsa, 'kentsel yayılma' özellikle çevresel etkilerin ölçülmesi ve modellenmesi açısından daha az araştırılmıştır. Bu makalenin iki amacı vardır. Kentsel yayılma üzerine çevresel konulara odaklanarak literatürü gözden geçirmek ve bir araştırma gündemi tanımlamak. Bu gündem, akademisyenler ve uygulayıcılar için yayılmayı tanımlayıcı, modelleyici ve planlama kararları üretici nitelikte daha çok sayıda analitik aracın tanımlanmasıyla sonuçlanabilir.

Türkiye ve Bangladeş'te Düzensiz Konut Alanları: Gecekondu ve Bustee'lerin Nedenleri ve Çevresel Kalitesi

(Spontaneous Settlements in Turkey and Bangladesh: Preconditions of En-mergence and Environmental Quality of Gecekondu Settlements and Bustees)

Shihabuddin Mahmud, Umut Duyar-Kienast
Cities, Cilt 18, No. 4, s. 271-280, 2001

Düzensiz konut alanları birçok üçüncü dünya ülkesinin ortak özelliklerindendir. Farklı coğrafi konumlar, morfolojik etmenlerle de birlikte farklı fiziki ortamları biçimlendirmede önemli rol oynarlar. Bu tür yerleşmelerde dinamik sosyal etmenler de benzer sonuçlar yaratmaktadır. Ankara'nın gecekonduları ve Dhaka'nın bustee'leri sürekli değişim geçirerek bulundukları şehirlerin yapısına uyum göstermektedirler. Her ikisi de Türkiye ve Bangladeş'in başkentlerindeki yaygın konut biçimleridir. Bu makalenin amacı, gecekondu ve bustee'ler arasındaki benzerlikleri ve benzersizlikleri beş temel konu etrafında saptamaktır. Bunlar: bölgenin kent içindeki konumu, arazinin elde edilişi ve mülkiyet durumu, yaşayanların ekonomik imkanları, mekanın oluşumu ve kullanımının kültürel ve yerel dinamikleri, son olarak da bölgenin dönüşümüdür. Bütün fiziksel ve sosyal benzersizliklere karşın, hem Ankara hem de Dhaka'da bu tür yerleşimlerin ortaya çıkışındaki temel faktör belki de mülkiyet biçimleridir. Bu tür yerleşimlerin sakinlerine sadece barınma imkanı sunmakla kalmayıp başka ihtiyaçlarını karşılama imkanı da sunuyor olması her iki örneğin en temel ortak yönü olarak belirmektedir.

Internet ve Yeni Ağ Şehirlerin Doğuşu, 1996-1999

(The Internet and the rise of the new network cities, 1996-1999)

Anthony M. Townsend

Environment and Planning B: Planning and Design
2001, cilt 28, s.39-58.

İnternet son yıllardaki hızlı gelişimine karşın, şehir planılarına şehirler ve bölgeler üzerindeki etkilerini araştırmak için yeterince bilgi sağlamadı. Sonuç olarak, telekomünikasyonla kentsel büyüme arasındaki ilişkiler hakkındaki açıklamalar oldukça basit kalmakta veya karar mekanizmalarının küresel diye adlandırılan kentlerde odaklandığına ilişkin veya toplan bir kentsel çözüme üzerine tahminler üretilmektedir. Bu çalışma, İnternet coğrafyasının iki ölçütüne "domain" ismi kayıtları ve omurga ağlar-dayalı olarak, ileri iletişim teknolojilerine ulaşılabilirliğin çok sayıda orta ve büyük ölçekli metropoliten alan üzerinden yayıldığını göstermektedir. Bu bulguların sonuçları, "küresel" kentler hakkında yeniden düşünme ihtiyacını gündeme getirmekte ve ağ şehirler ile onun dışında kalan kentsel dünya arasında giderek büyüyen ayrılmaya dikkat çekmektedir.

İslami Hukuk Sisteminin Yenilenmesi: Magrip Ülkelerinde Geleneksel Kentlerin Yenilenmesi İçin Bir Yaklaşım *(Reviving the Rule System: An approach for revitalizing traditional towns in Maghrib)*

Besim S Hakim

Cities, Cilt 18, No. 2, s. 87-92.

Bu makalede 'İslami hukuk sistemi' (rule system), İslami kültürde sosyal eylemleri, tasarımı ve inşaatla ilgili eylem ve kararlar da dahil olmak üzere, yönlendirmek ve denetlemek için geliştirilmiş olan temel kurallar sistemi olarak tanımlanmıştır. Her özel bölgede yerel adeller doğal olarak hakim sistemin bir parçasıdır. Yazar, geleneksel yönetim sisteminin yeniden canlandırılmasını ve olumlu yönlerinin alınıp, modern teknolojinin ve belirli yörelerdeki insanların yaşam biçimlerindeki değişimleri de dikkate alarak uyarlanmasını tartışmaktadır. Yazar, Tunus, Cezayir ve Fas'dan oluşan Magrip ülkeleri yönetimlerine hukuk sisteminin yenilenme sürecini başlatmak üzere bir politika sunmakta ve böyle bir politikayı uygulamak için gerekli adımları ortaya koymaktadır.

Kuluçkadaki Görüşler: Avrupa Mekan Planlamasında Mekana İlişkin Yeni Düşünce Biçimleri

(Nested Visions: New Rationalities of Space in European Spatial Planning)

Ole B. Jensen, Tim Richardson

Regional Studies, Cilt 35.8, s.703-717, 2001

Avrupa mekansal planlamasının ortaya çıkışı, ulusal sınırları aşan yeni mega-bölgeleri kapsayan farklı mekansal ölçeklerdeki

yeni süreçler tarafından tanımlanmaktadır. Bu mega-bölgeler kapsamında, mekansal bütünlük olarak AB ve daha da geniş bir pan-Avrupa mekansal açılımı söz konusudur. Bu makalede, Avrupa mekanına ilişkin tartışmaların şekillenmesine paralel olarak 'akımlar Avrupası' (Europe of flows) ve 'yerler Avrupası' (Europe of places) arasındaki diyalektik ilişkinin bu farklı süreçler karşısında nasıl rol oynadığını ortaya konmaktadır. Bu amaçla Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi, Pan-Avrupa CEMAT Süreci ve INTERREG IIC Kuzey Denizi NorVISION Programı incelenmiş, böylece yeni Avrupa mekansal planlamasının karmaşık ve çekişmeli alanının mekansal özellikleri ortaya konmuştur.

Mekan Kalitesi (MK) Analizi *(Analyzing quality-of-place)*

Clinton Andrews

Environment and Planning B: Planning and Design
2001, cilt 28, s. 201-217.

Bu makalede mekan kalitesi (MK) analizine ilişkin mevcut bilgiler analiz edilmektedir. MK ölçmede daima sorunlar olduğunu biliyoruz:

- MK hakkında kişisel algılamalar ve toplam MK ölçümleri arasında oldukça kişisel bağlantılar,
- kamu politikası kararlarının MK ölçümleri üzerindeki istenmeyen etkileri,
- yerel karar mekanizmalarını geliştirecek araçları oluştururken veri sınırlamaları ve model tahminleri için çok uygun olmayan ölçütler kullanılması gibi.

Bu nedenlerle, analitik çalışmalar insanların farklı tercihleri olduğunu kabul etmeli, politikaların sonuçlarını izleme ve modelleme çabalarını yoğunlaştırmalı, karar verme seviyelerini MK üzerine etkileri açısından karşılaştırmalı, ve esnek bir analitik kapasite oluşturulmalıdır.

Sosyal Dışlanma ve Kentsel Yayılma: Şehirler Kurtarılabilir mi?

(Social Exclusion and Urban Sprawl: Is the Rescue of Cities Possible?)

Anne Power

Regional Studies, Cilt 35.8, s. 731-742, 2001

Bu makale, kentlerin fiziksel yayılmasının sosyal dışlanma üzerine etkisiyle ilgilidir. Kentlerin iç bölgeleri terk edilme sorunu yaşayıp, kentsel yayılma devletin örtük teşvikleriyle desteklenirken, trafik sıkışıklığı ise, kentlerin daha fazla gelişmesine karşı görüşleri beslemektedir. Yaygın ve yüksek hızlı haberleşme, yoğun ağlar üzerinden gerçekleşmektedir ve çökmekte olan şehir merkezleriyle konut bölgelerinin yeniden değerlendirilerek kurtarılmasını sağlayabilir. Kent yönetiminin karmaşık sorunları müstakbel kent sakinlerini ürkütmemekle, mali teşvikler ise hala banliyö tarzı büyümeyi, yeşil alanlı binaları desteklemektedir. Bununla birlikte çevresel sorunlar ve gelişme baskıları kentsel arazinin ve yeşil alanların yeniden değerlendirilmesine ve daha bütünlüklü, daha yoğun şehirlerin ortaya çıkmasına yol açabilir.

BURSA KÜLTÜRPARK VE ÇEVRESİ PLANLAMA/TASARIM YARIŞMASI

BİRİNCİLİK ÖDÜLÜ

YARIŞMA EKİBİ

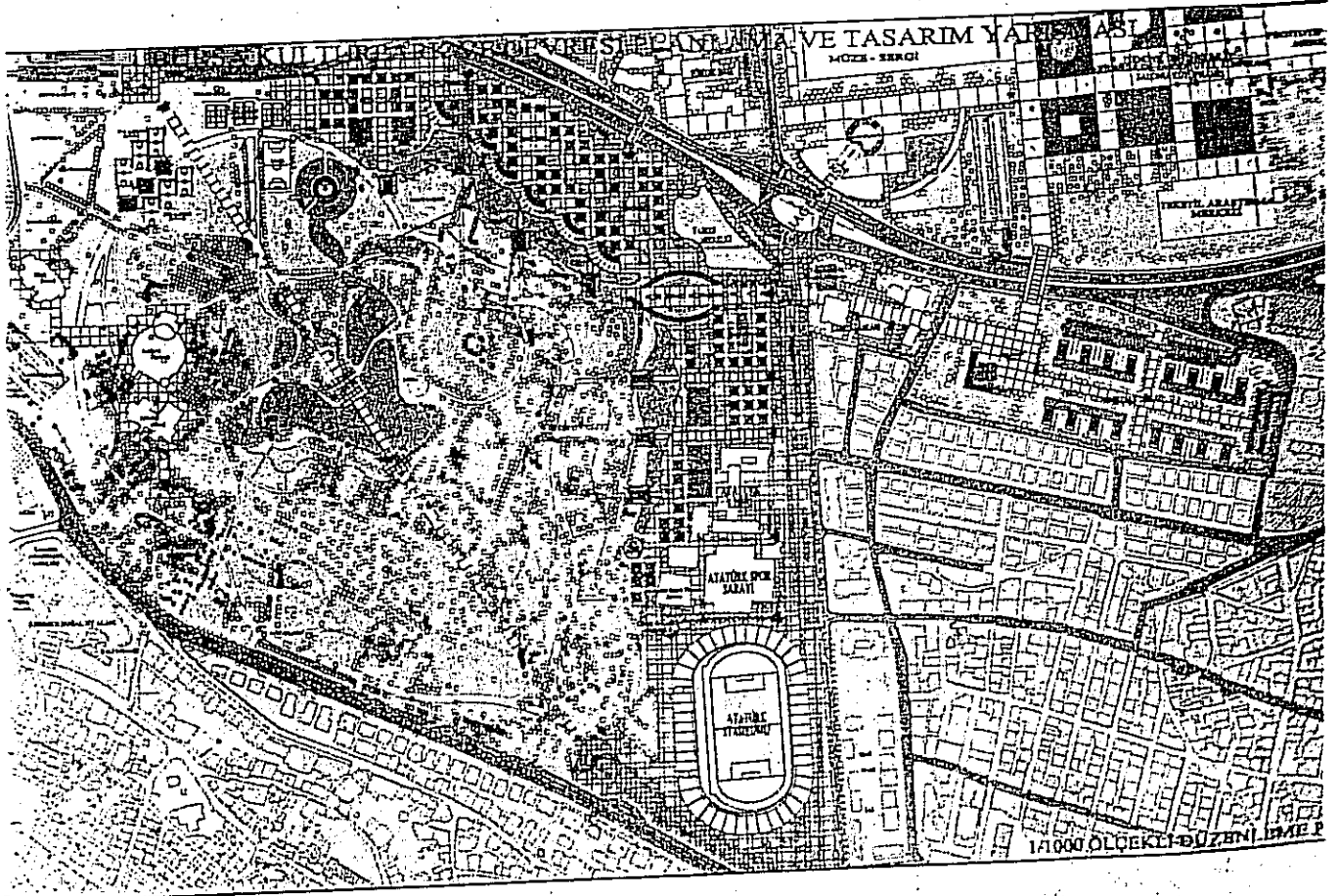
Nimet AYDIN

Nalan ÖZKADİF

Sevinç GÜNDOĞDU

Bursa kentleşme ile birlikte yaşanan değişim sürecinde "Yeşil Bursa" imajını kaybetmeye başlamıştır. Proje alanı Kültürpark, Merinos Fabrika alanındaki ve lojmanlardaki yeşil kullanımlarıyla birlikte kent içinde kalmış önemli bir nefes alma alanıdır. Bursa'da son zamanlarda yeşil kuşak projeleri adı altında bir dizi planlı aktif yeşil alan yaratma çalışmaları yapılmaktadır. Amaç Bursa'yı yeşil kimliğine tekrar kavuşturabilmektir. Bu projede hedeflenen ise kent içinde kalmış önemli bir yeşil alan potansiyelini, bilinen rekreasyon kullanımından farklı olarak, insana çevre bilincini aşılayacak bir anlayışla kentle bütünleştirmektir. Burada yeşil alan kullanımından kastedilen

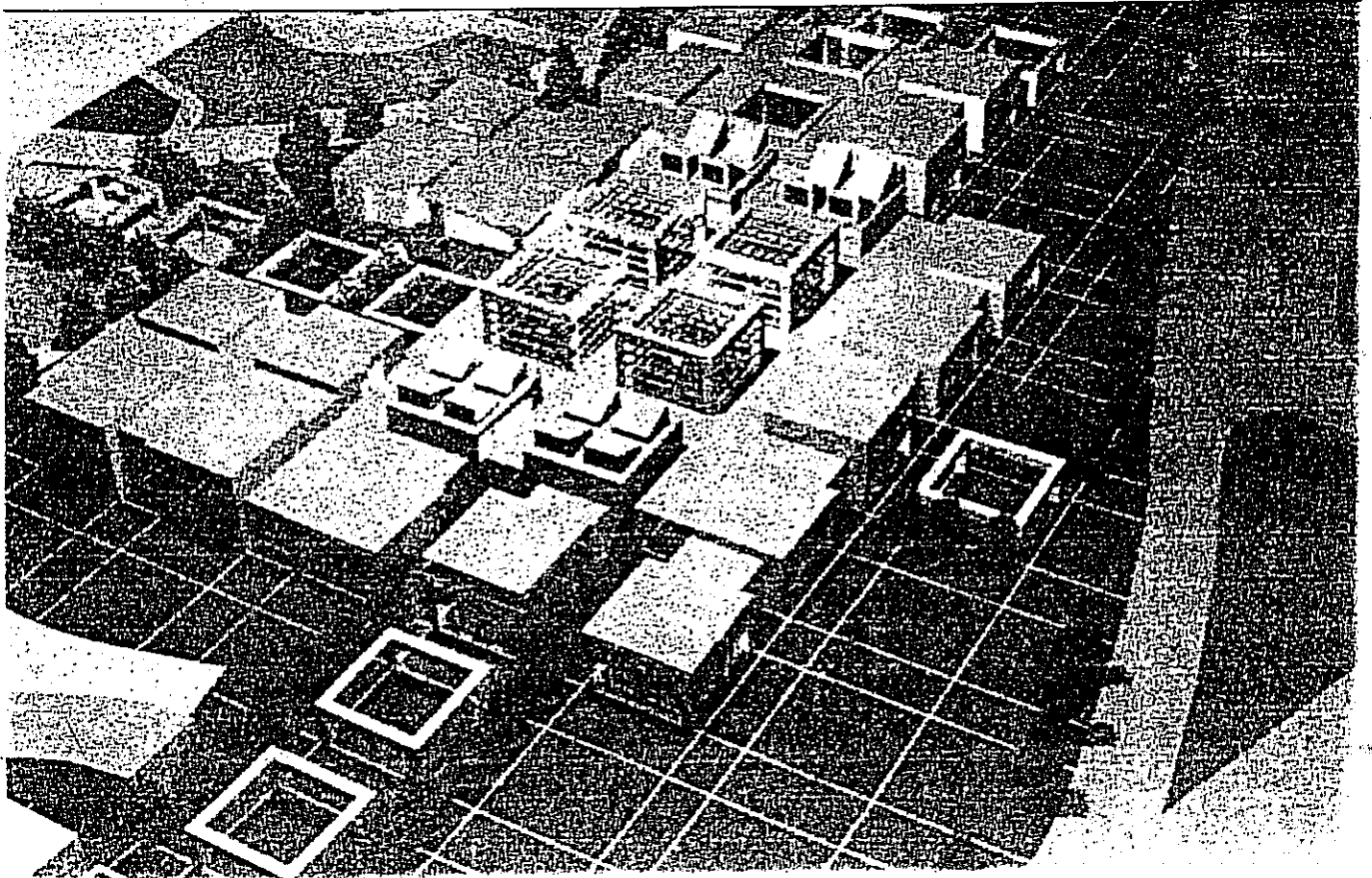
"experience" (deneyim) yani insanın doğayı deneyim etmesidir. İçinde doğal yaşamın varlığını sürdürdüğü, insanların da bu doğanın bir parçası olarak doğayı yaşaması fikridir. Proje bütüncül planlama yaklaşımı ile tüm Bursa düşünülerek ele alınmıştır. Projede üst ölçek kararı olarak, ova alanlarını tehdit eden kuzeye doğru merkez gelişiminin önlenmesi için, batı aksına doğru gelişme desteklenmektedir. Bunun için kentin batı kısmındaki yerleşim bölgeleri ve beraberinde alt merkezlerin gelişimi için yapılan planların bir an önce hayata geçirilmesi gerekmektedir. Kentin doğu-batı aksındaki gelişimini destekleyen ulaşım kararlarının (Bursaray Projesi) hayata geçirilmesi, yeni yerleşim bölgelerinin oluşumunu hızlandıracak en önemli planlama aracıdır. Merkezin batıya doğru yönlendirilmesinde Kültürpark Proje Alanı çok önemli bir geçiş bölgesidir. Kültürpark'ın ve çevresinin yeniden düzenlenmesiyle bu alanda bir cazibe merkezi oluşturulacak, böylece geleneksel merkezin ve tarihi konut dokuları üzerindeki yapılaşma baskısı ortadan kaldırılacaktır.

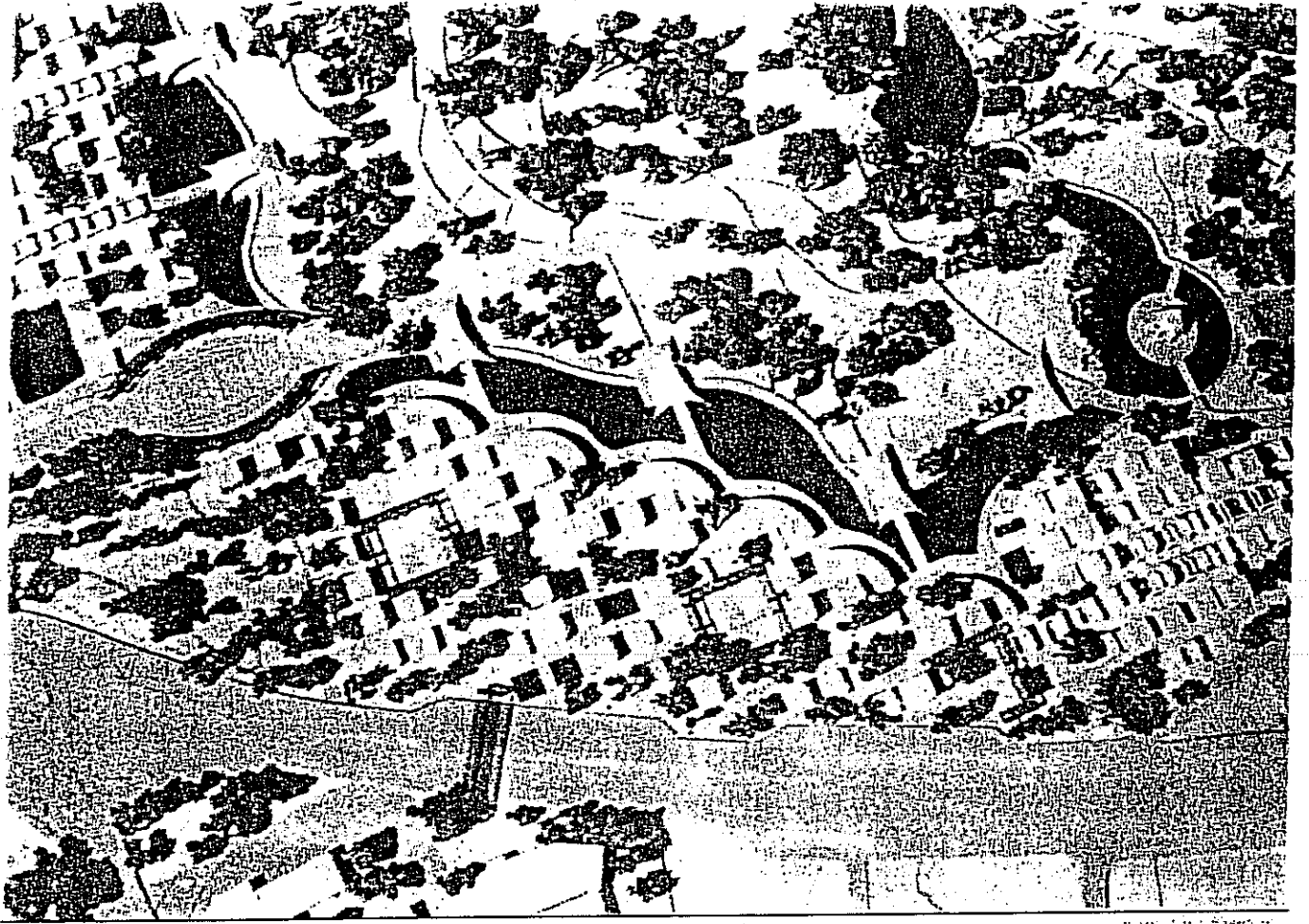

Proje alanının etrafındaki gelişimlerden bağımsız olarak ele alınması mümkün değildir. Bursa'nın en önemli doğa harikası Uludağ ile daha çok görsel bir bağlantı kurulmuş, yapılar bu manzaraya yönelik olarak tasarlanmıştır. Kültürpark'ın kuzeyinde bulunan ve onaylanmış olan Kükürtlü Proje alanında tasarlanan orta yaya aksı, bizim referans noktalarımızdan biridir. Önerilen bu merkez aksı Kültürpark alanındaki ana aksla birleşerek, Stadyum caddesine başlangıç oluşturan kentsel meydana bağlanmıştır. Kükürtlü projesinin birimleri olan Dericiler Alanı, Termal Turizm alanında, Kültürpark'ın yeni rekreasyon kullanımı ile bir alt merkez oluşturulacaktır. Kükürtlü Turizm planında önerilen turistik tesis alanları, günübirlik tesisler, pansiyon alanları Kültürpark'ın rekreasyon işlevi ile bütünleşmiştir. Kükürtlü sıcak su alanlarının devamı niteliğinde olan Süleyman Çelebi Çelik Palas Uygulama İmar Planı bölgesindeki Çelik Palas Otel Tesisleri mevcuttur yine rekreasyon ve turizm işleviyle Kültürpark'la bütünleşmiştir. Proje alanının kuzeyinde kalan ve tarihi değerlerin yoğun olduğu Muradiye Bölgesinin proje alanıyla bağlantısı Kültürpark'ın içinden geçen ve kentsel meydanla son bulan yaya aksıyla bağlanmıştır. Bursa için önerilen en önemli projelerden biri de onaylanma aşamasındaki Santral Garaj Planıdır. Çünkü geleneksel merkez Fevzi Çakmak uzantısıyla birlikte, bu alanda önemli bir merkez gelişimi önerilmiştir. Biz buradaki merkez gelişimin daha kuzeye uzanmaması için, önerilen yeni fonksiyonların da çekiciliğiyle merkez gelişimini batı tarafa yönlendirmekteyiz.

Kültürpark ve çevresi kentteki yeşil kuşak sisteminin bir parçası olarak kentin dış kesimlerdeki yeşil alanlarının kent içine ince kılcallarla süzülüp, kent içinde şiştiği önemli bir nefes alma alanıdır. Kültürpark içindeki muazzam yeşil alan potansiyeline rağmen, alan kentsel mobilyaların ve işlevlerin

ezdiği karışık mekanların oluşturduğu bir parka dönüşmüştür. Bunun dışında alan kent içi park olmasına rağmen duvarlarıyla ve kapılarıyla kentten soyutlanmış yani kentle bütünleşmemiştir. Bu projede Kültürpark modern kent yaşamıyla bütünleşen yeni bir rekreasyon tanımıyla ele alınmıştır. Bunun dışında Bursa'nın önemli bir sanayi şehri olması ve Merinos, İpekş fabrikalarının varlığı park kullanımıyla "teknopol" kullanımını beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak Proje alanındaki Merinos fabrika alanı, Merinos lojmanları, Tübitak, Kültürpark'tan oluşan dört ana bölge, "kentparkı ve teknopol" kavramlarıyla bir araya getirilmiştir. Kültürpark'taki yeşil alanın maksimum kullanılması için alanın içindeki dağıntık fonksiyonlar kaldırılmış, yapılar Mudanya Caddesi ve Stadyum Caddesi yönünde şerit halinde tasarlanmıştır. Kültürpark yaya üretim merkezine yeni yaya aksıyla bağlanıp, ulaşım güçlendirilmiştir. Metroyla bağlantılı ticari birimlerle yapı stokunun bir kısmı yeraltına alınmıştır. Ayrıca metro hattıyla Kültürpark'ın ulaşımı kolaylaştırılmıştır. Korunması zorunlu olan yapılar korunmuş, ancak oluşturulan dil ve biçim birliği açısından ilerleyen zamanlarda mevcut planlama kararlarıyla güncel yapılaşma aynı dil bütünlüğünde devam ettirilecektir. Stadyum, Spor tesisleri ve Atatürk lisesi alanları ile Kültürpark alanı ile arasında kalmış mantarlaşmış mekanlar temizlenerek, iki bölgenin bütünleşmesini sağlayacak yeni düzenlemeler yapılmıştır. Lisenin devamında İpekş Fabrika alanında ise, bütünlüğün devamı olarak kültür aktiviteleri ve özgün alışveriş birimleri yer almıştır. Verilen ihtiyaç programı doğrultusunda Kültürpark alanındaki tüm yapılar (açık hava tiyatrosu, nikah daresi, arkeoloji müzesi, Büsiad, Cumurcul restoran hariç) kaldırılmış, fonksiyonlar yeni önerilen yapılaşma alanına alınmıştır. Yeni yapılaşma alanında yeme içme birimleri, özgün alışveriş yapıları, sanat eviyle kültür kullanımları, açık ve kapalı spor

alanları bulunmaktadır. Sanat evinin aktif rekreasyon olarak kullanımı düşünülen yeme-içme bölümüne organik bağının yanında, alışveriş birimlerine de yaya aksıyla bağlanmıştır. Bu hafif yapılardan oluşan alanın dışındaki alan, içinde yaya alanlarının ve su öğelerinin bulunduğu geniş yeşil alanlardan oluşmaktadır. Mevcut gölet korunarak yeni park kavramlarıyla bütünlük sağlanmıştır. Yeni önerilen su öğeleri, Kültürpark içindeki yapılaşma ile yeşil alan arasında sınır oluşturacak bir şekilde tasarlanmıştır.

Merinos fabrika alanı özelleştirme programı içinde bulunmakta olup, günümüz ekonomik kaynaklarıyla ayakta duramamaktadır. Bu nedenle alanda işlev değişikliği önerilmiştir. Hem üniversite hem de halka açık nitelikte teknopol kullanımına dönüştürülmüştür. Merinos fabrika alanındaki binalar ve yeşil alanlar korunmuş, Tübitak Mam ile birlikte teknopol işlevine dönüştürülmüştür. Bu alan üretimin yapıldığı yer olarak değil, daha çok üretimin geliştirilmesi için kurulan tesislerin (Tekstil Araştırma Merkezi, Üniversite Araştırma Merkezi, Özel Araştırma Kurumları, Laboratuvarlar, ofisler, prototip geliştirme alanları ve bunların organizasyon mekanları gibi) yer aldığı bir alana dönüştürülmüştür. Tübitak Mam Tekstil Enstitüsü alanı yapı ve işlev olarak korunmuş, teknopolle bütünlüklük yapıda işlevsel ve fiziksel bağlantıları kurulmuştur. Merinos lojmanları ise etrafındaki konut kullanımıyla bütünleştirilerek,

içinde yeşil alanıyla birlikte modern konut alanlarına dönüştürülmüştür. Böylece hem rant getiren hem de Kültürpark'a yönelen açılımı ile yeni bir konut niteliği sağlanmıştır. Bu konut alanı Tedaş bölgesi ve İpekiş alanına önerilen yeni kullanımlarla Kültürpark alanına bağlanmıştır. İpekiş fabrika alanındaki tescilli bina müze haline getirilmiştir. Tedaş alanındaki binalar korunmuş, üniversitenin yönetim binaları olarak işlevlendirilmiştir. Ayrıca diğer yapılanmaya entegre edilmesi için yeni çevre düzenlemeleri yapılmıştır.

Elde edilen alanlar, hiçbir yeşile dokunmaması kaydıyla peyzaj ve yapısal anlamda yeniden tasarlanmıştır. Bu tasarımda Kültür ve sanat evi verilen ihtiyaç programında alan, yaya karakterine tema olarak uyan mimari dil bütünlüğü içerisinde, hafif yeşile açık, açık-kapalı mekan anlayışında dengeli, içmekan-dışmekan sorgulamaları yapılmış, masif olmayan bir yapı önerilmiştir. Bu yapı serüven bahçesi, düşünsel oyunlar ve su gibi öğelerle direkt ilişkili olup, sudan geçen bir alle ile yeme-içme-alışveriş alanına bağlanacaktır. Kültür yapısının en önemli özelliği her açıdan parka açılımının olmasıdır. Seçilen küçük ve hafif bir modelle bütün yapılar oluşturulmuş, dilin devamlılığı ve yeni imgeleriyle cazip bir imaj yaratılmaya çalışılmıştır. Dil arayışındaki çalışmada özünde yoğun yapılar etkin kılınmaya çalışılmış, yeşille bütünleşen insan ölçeğinde, kentsel odaklar oluşturulmuştur.

İKİNCİLİK ÖDÜLÜ

YARIŞMA EKİBİ

Kemal ÖZGÜR

Haldun ERDOĞAN

Sedvan TEBER

A. Oktan NALBANTOĞLU

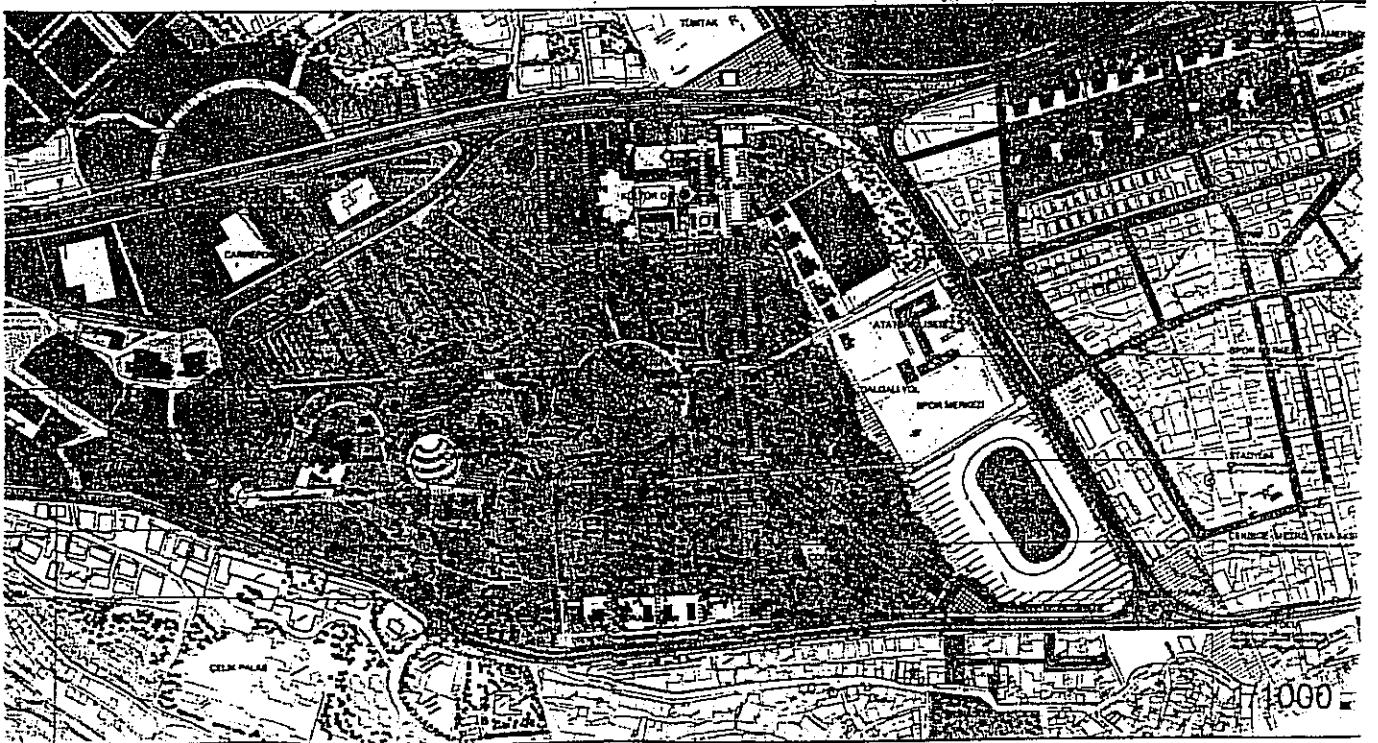
Bursa için 400.000m²'lik açık ve yeşil alanı ile büyük önem taşıyan Kültürpark, çarpık kentleşmenin sonucu olarak (tüm şehirlerimizde karşılaşılan benzer durumlar gibi) "Yeşil Bursa" kimliğini kaybetmek üzeredir. Kentin merkezindeki parkın kullanımı da bu olumsuzluklardan etkilenmiş kuruluşunda kendisine yükelenmiş olan, fuar alanı ve hayvanat bahçesi işlevlerinin dışında çıkmıştır. Alan fazlaca betonlaşmış ve devamlılığı olmayan yollarla bir karmaşaya bürünmüştür.

Bu nedenle Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin açmış olduğu yarışma ile Kültürpark ve yakın çevresinin kent kimliği bakımından öneminin tekrar kazandırılması ve modern park tasarımı ile halka hizmet verilmesi amaçlanmıştır.

Önerdiğimiz projede Kültürpark, kentin yeşil sisteminin merkez noktası kabul edilmiştir. Ayrıca çevresiyle ve nazım

imar planlarındaki diğer projelerle ilişkilendirilmiştir. Yarışmacılardan; iç ve dış sınır olmak üzere iki tasarım alanından oluşan parkta, rekreasyon faaliyetlerinin yanısıra kültür ve sanat aktivitelerinin de yürütülebileceği mekanlar istenmiştir.

Projemizde sorunlar ve çözümleri ortaya konduktan sonra, çağdaş örneklerindeki gibi; insanların yeşil üzerinde, su kıyısında oturup dinlendikleri, mevcut yeşil dokununun tamamen korunduğu hatta artırıldığı modern park yapısı yakalanmak istenmiştir. Karmaşa oluşturan yollara karşılık, devamlılığı olan akslardan oluşan yollar; özel mekanlardan çok, genel mekanlar; geniş su yüzeyleri ve yeşilin az olduğu kenar bölgelerde, aktif rekreasyona hizmet verecek spor kompleksleri gibi mekanlar oluşturulmuştur. Kentsel donatı elemanları; modern, fonksiyonel ve estetik değerleri olan elemanlar olarak, mimari ve park ile uyumu gözönüne alınarak tasarlanmıştır. Kültür ve sanat yapısı, geçiş bölgesi olan, yeşil dokunun az olduğu Merinos Kavşağı'na yerleştirilerek, kolay ulaşılabilir olması istenmiştir. Tek kat üzerine kurulmuş yapı, kottan da yararlanılarak, gerek çizgileri, gerekse kullanılan malzeme ve alan içerisine uyumlu dış mekanlarıyla açık hava faaliyetlerine hizmet verecek şekilde tasarlanmıştır.

BİRİNCİ MANSİYON

YARIŞMA EKİBİ
Selami DEMİRALP
Can KUBİN
Bürak ÖZDÖVER
Oytun DELİKTAS
Zeki K. ÜLKENLİ
Derya DUMAN
Cem H. TÜRKEL

Giriş

Bursa tarih boyunca Anadolu coğrafyasını yurt edinmiş birçok medeniyetin önemli kentlerinden olmuştur. Bursa'nın tarih boyunca sahip olduğu üretim gücü ve güçlü ticaret ilişkileri, kentin etkisini ve ilişkilerini Anadolu coğrafyasının dışına taşımıştır. Cumhuriyet Türkiye'sinde de devam eden bu güçlü ekonomik gelişim potansiyeli, hızlı bir kentsel gelişimi ve kentsel sorunları beraberinde getirmiştir.

Genelde ülkemiz kentlerinin, özelde ise Bursa'nın kentsel sorunları ile izlenen ekonomik kalkınma modelleri arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Hızlı ve kısmen kontrol dışı ekonomik gelişim ekonomik, sosyal, kültürel ve kentsel değişim süreçlerini de hızlandırmıştır. Bu değişim ile birlikte kentler çok hızlı bir büyüme süreci içine girmiştir. Hızlı dönüşüme ayak uyduramayan idari yapı ve planlama sistemi, yeterli kamu maliyesi ve kentsel yatırım gibi nedenlerden dolayı kentsel kalite hem nicel hem de nitel olarak ekonomik gelişim hızına ayak uyduramamıştır.

Bu süreç sonucunda ortaya çıkan sorunlar, ülkemiz kentlerinde temelde birbirinden çok farklı olmamakla birlikte, bazı kentlerde daha yoğun olarak yaşanmıştır. Bunun nedenlerinden biri ekonomik ve sanayi gelişiminin bölgeler arası eşitsiz dağılımı ve kutuplaşmasıdır.

TOFAŞ'ın 1971'de üretime başlaması ve tekstil üretimi ve ihracının gelişmesi ile birlikte Bursa hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Bunu diğer otomotiv üreticileri takip etmiş ve Bursa Türkiye'nin otomobil üretiminde en büyük paya sahip kent olmuştur. Bursa Türkiye'nin 1980'ler sonrasında izlenen ekonomik gelişim modelinin iki lokomotif sektörünün, tekstil ve otomotivin, en yoğun yer seçtiği bir kent olarak bu süreci çok yoğun bir şekilde yaşamıştır.

Yukarıda kısaca belirtildiği gibi ülkemizin geçirdiği bu gelişim ve dönüşüm, Bursa kentinde mevcut kent lekesi içinde dağınık ve kontrol dışı yer seçmiş sanayi kullanımlarını beraberinde getirmiştir. Bu dağınıklık ve mekansal düzensizlik yalnızca sanayi kullanımları için değil, kentsel sosyal, kültürel, rekreatif kullanımlar ve merkez işlevleri için de geçerlidir.

Mekan Kavramı ve Yeni Ekonomik İlişkiler

Ekonomik düzen, sosyal yapı ve politik sistem kentsel form üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Kentsel mekan hem maddi bir ürün, hem de toplumsal pratiğin bir açılımıdır. Bu anlamda, insanlar ve kurumlar birbirleriyle mekana biçim, işlev ve toplumsal bir anlam kazandıran ilişkiler içindedir. Mevcut kentsel sistem göz önüne alındığında, ekonomik sistemin belirleyici, politik sistemin ise daha çok düzenleyici olduğu anlaşılmaktadır. Bu elemanların nitelikleri ve farklı eklemlenimleri her kent için ayrı bir çözümlemeyi gerektirir.

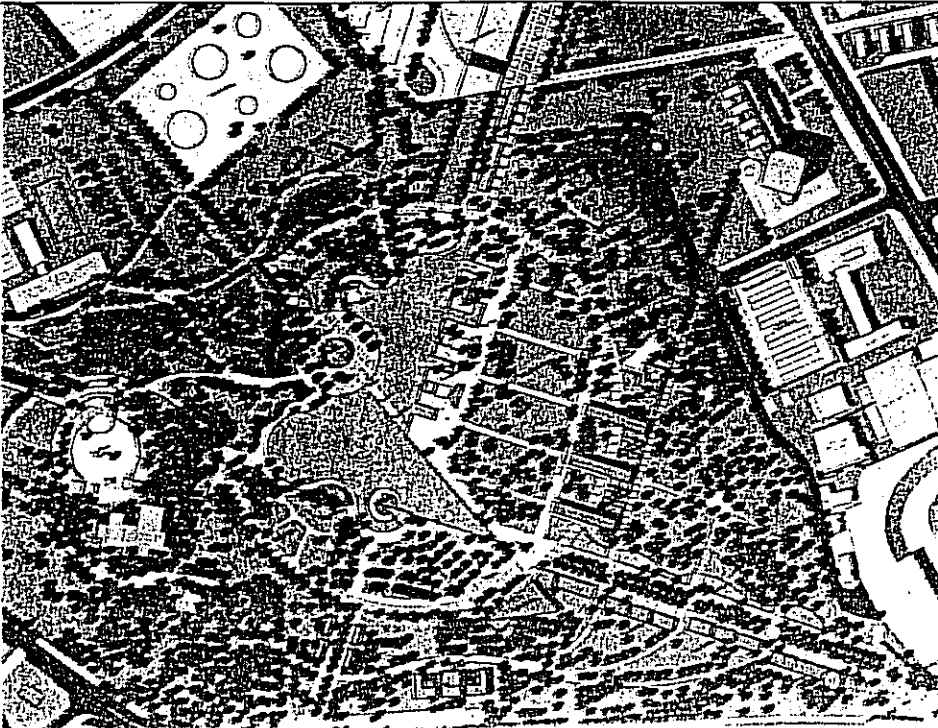
Mekan özellikle kapitalist üretim tarzında, verili toplumsal ilişkiler sonucunda üretilen bir nesne olarak algılanabilir. Kapitalizmin eşitsiz coğrafi gelişmeler yaratmadır. Bu süreçte bir taraftan kapitalist birikim koşullarını kolaylaştıran bir coğrafi çevre kurulurken, bir süre sonra bu çevrenin kendisi kapitalist birikimin önüne bir engel olarak çıkmaktadır.

Coğrafi ve mekansal organizasyon üzerindeki en önemli değişiklikler, üretim ve tüketim sürecinde yaşanan gelişmelerin sonucu oluşmaktadır. Kürselleşme bu süreç içinde yaşanan temel olgulardan biridir. 1970'lerden bu yana dünya ekonomisinde yaşanan yapısal değişimlerin başında gelen kürselleşme üretim ve tüketim ilişkilerini karmaşılaştırmakta, bu ilişkileri ulusal sınırların ötesine taşımakta ve sermayeyi daha hareketli hale getirmektedir. Bursa'da otomotiv sanayinin gelişimi de bu sürecin bir parçasıdır. 1971 yılında üretime geçen TOFAŞ ve bunu izleyen diğer yabancı yatırımların zamanlaması ve gelişimi bu yeni küresel değişimin bir parçasıdır. Bu değişim hem üretim süreçleri, hem pazar, hem de sermaye ilişkileri kapsamında Bursa'da yaşanmaktadır.

Bu gelişmelerin coğrafi ve mekansal en önemli yansıması yerellik olgusunun öne çıkmasıdır. Artık gelişmiş ülke ekonomileri kadar bölge ve kent ekonomilerinden söz edilmekte, ekonomik gelişimde küresel dinamiklere verilen yerel yanıtlar anahtar rol oynamaktadır. Kentler ve mekanlar bir yandan bu gelişmelere katkıda bulunurken, diğer yandan bu gelişmelere paralel olarak yeniden organize olmaktadır. Çevre kalitesi, post-modern üretim sürecinin ayrılmaz bir parçası olan nitelikli ve

esnek işgücünün hareketliliği için önemli bir faktördür. Yatırımcılar bu nedenle kentsel çevreye daha fazla önem vermektedir. Kentsel çevre kalitesini artırmada ise, yaşayan mekanlar ve insan ölçeği ön plana çıkmaktadır. Küresel üretim ve tüketim ilişkileri ağının parçası olmak isteyen kentler, çevre kalitesini öne çıkarmakta ve yerel gelişim stratejilerini bu doğrultuda düzenlemektedirler. Üretim yapısındaki değişiklikler mekanda yeni organizasyonları beraberinde getirmektedir. Kent merkezleri bu gelişim ve değişim süreci içinde yeni bir kimlik kazanmaktadır.

Metropolitan alanlar, mekansal analizde, sermayenin en yoğun ve sıklıkla yerleştiği alanlardır. "Dünya kenti" söyleminin geliştirilmesi her kentin kürselleşme süreçlerine katılmak için

batı tipolojilerine benzer açılımlar sergilemesi zorunluluğu getirme gibi görülmektedir.

Nüfus hareketlerinin yanında metropolleri şekillendiren en büyük güç olan sermaye, artık geleneksel emek-sermaye ilişkilerini içermeyen yeni iş bölümü ve yeni kontrol mekanizmaları gerektirmekte, kentsel coğrafyada finans başat bir rol oynamakta ve teknoloji yatırımları ile transferleri önem kazanmaktadır. Bu anlamda piyasalar kaynak dağıtıcı olmuştur.

Kentsel gelişme stratejileri, pazarın düzgün işleyişi yüzünden vardır ve bir anlamda açık bir hükümet müdahalesidir. Ancak yeni düzende devletin egemenliğinin anlamı değişmiştir. Yeni toplumların inşası, büyük ve yoğun reform programları gerektirmiş, çevresel değişim ve çevrenin politik sınırlara bağlı olmaması kentleşme ve bölgesel gelişme politikalarına yansımıştır.

Metropolitan alanlar kentsel nüfusun yoğun, ekonomik aktivitenin çeşitli ve kentsel yaşamın karmaşık olduğu mekan parçalarıdır. Metropolitan alanların idaresi ayrı bir çerçeve ve beceri gerektirmektedir. Metropollerde politik, mekansal ve idari desantralizasyona gidilmekte, kentte yaşayan bireylerin taleplerini karşılamak, yani bir anlamda kentsel kaynak dağılımı yapmak ile kentsel gelişmeyi sağlamak adına yatırımları yönlendirmek arasında yaşanan ciddi bir ikilem ile kent şekillenmektedir.

Ekonomik, siyasal ve kültürel alandaki küreselleşme mekanla etkileşim içinde yayılmaktadır. Bu çerçevede küreselleşme, farklılık ve yerel kültürlerin çeşitliliğini barındırmakta, dünya küçülürken parçalanmakta, farklılıkların altı çizilmektedir. Globalleşmede yerellikler bu süreçlerde inşa edilmektedir.

Genel Planlama Ve Tasarım Politikaları Kültürpark Alanı

Alanın kuzeyinde TÜBİTAK MAM alanı ve Merinos Kavşağı tarafından girişte sanat evi yer almaktadır. Bu alan aynı zamanda bir yaya girişi olarak tasarlanmıştır. Bu giriş, Merinos lojmanlarından gelen yeşil aks ile bütünleşmekte ve yeşil aksın devamlılığı sağlanmaktadır.

Buranın güneyinde bulunan İpek-İş fabrika alanı ise otel, konferans salonu ve küçük ölçekli ticarete dönüşecek bir yer olarak tasarlanmıştır. Otel ve konferans alanının birbirine yakınlığı çok önemlidir. Bunlar birbirini bütünleyen kullanımlar olup, konferans salonunun kullanılabilirliği için kaçınılmazdır. Böylelikle, Bursa dışından gelen gruplara da konaklama ve konferans hizmetleri birlikte verilebilecektir. Böylelikle Bursa içinde yalnızca sezonluk değil, yılın her ayı gelir getirecek bir aktivite olacaktır.

İpek-İş'in güneyinde bulunan Atatürk Lisesi yapıları aynen korunacaktır. Atatürk Lisesi'nin Kültürpark (batı) tarafındaki alan otoparka dönüştürülecektir. Bu otopark, Kültürpark'a hizmet verecektir.

Atatürk stadyumu ve Atatürk Spor Salonu arasında bulunan ortak giriş genel giriş olarak düzenlenecektir. Stadyumun güneyindeki kavşak ise meydan olarak düzenlenecektir. Burada bulunan stadyum girişi yalnızca Bursaspor'a hizmet vermek üzere korunacaktır.

Merinos kavşağında bulunan TEDAŞ alanındaki tescilli yapı korunacak ve çevresi iyileştirilecektir. Kavşağın batısındaki Yahudi Mezarlığı muhafaza edilecek ve Merinos Kavşağı - Kültürpark arasında yeşil kuşak işlevi görecektir.

Kültürpark'ın Merinos Kavşağı'nda bulunan giriş ile birlikte toplam dört giriş düşünülmüştür. Merinos Kavşağı'ndan girdikten sonra Kültür Sanat Evi boyunca yaya aksı uzanmaktadır. Bu aks, Kültür Yayı ile bütünleşmektedir. Kültür Yayı'nın içi tamamen yaya kullanımına ayrılmıştır. Bu yayın içi tamamen pasif kullanımları içermektedir ve hiçbir yapı bulunmamaktadır. Taşıtlar yayın dışında tutulmuş ve taşıt ulaşımı yalnızca servis vermek amacı ile sınırlandırılmıştır.

Burada bulunan mevcut su alanı genişletilmiştir ve hareket sağlanmıştır. Burada bulunan meydana saydam küresel

duvar önerilmiştir. Bu saydam duvara ortada bulunan direktan prejeeksiyon sunumlar yapılacaktır. Duvarın saydam olması bu sunumların hem içeriden hem de dışarıdan görülmesini sağlayacaktır.

Teknolojik meydanın güneyinde, havuzun üstünden geçen köprü bulunmaktadır. Bu köprüdeki kolonlar xenon ışıklandırmalar ile alanın bir çekim merkezi olmasına katkıda bulunacaktır. Görsel oyunlar özellikle gece buranın çok uzun mesafelerden görülmesini sağlayacaktır.

Havuzun etrafı akvaryumlu restoran, göl gazinosu, amfityatro, dolaşım ve gezinti mekanları ile gece ve gündüz kullanıma açık olacaktır.

Batı girişinde bulunan nikah salonu, arkeoloji müzesi, TÜSİAD yapısı, açık hava tiyatrosu mevcut işlevlerini koruyacak ve parkın genel tasarımıyla ilişkisi kurulacaktır. Alan genelinde özellikle restoran, bar ve diğer rekreatif kullanımlar için toplulaştırma yapılacaktır.

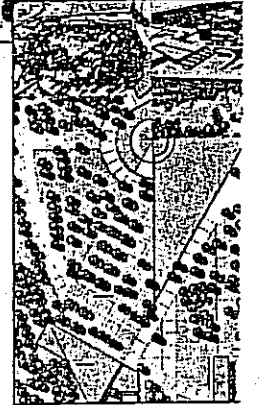
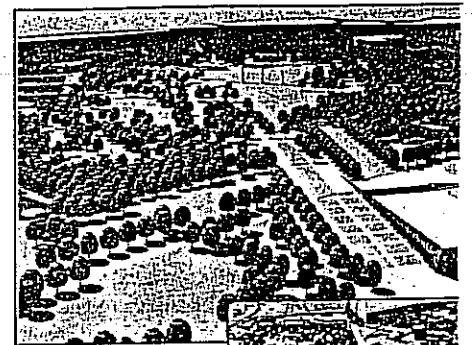
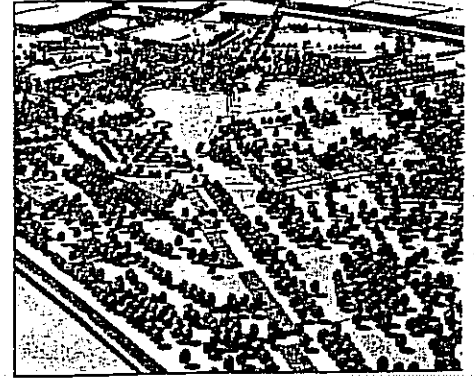
Yarışma alanının önemli mekansal sorunlarından biri ilişkisizlik ve kaybolma hissinin varlığıdır. Bunu çözmek için kütle ve boşluk ilişkisi yeniden ele alınmış, ulaşılabilirlik ve yönlendirme temel tasarım prensipleri olarak ele alınmıştır.

Sonuç

Bursa tarihsel gelişim sürecinden bakıldığında, rekreatif ve kültürel alanları kentin fiziksel büyümesi ile orantılı gelişmeyen, merkez kullanımları dağınık ve düzensiz bir kenttir. Bu özellikle 1980'ler sonrası izlenmeye başlayan yeni kalkınma modeli ile hızlanmış bir süreç olup, diğer kentlerimiz için de geçerlidir. Ancak Bursa ülkemizin önemli bir sanayi ve ticaret kenti olarak bu değişim sürecinde edilgen değil, etken bir rol oynamalıdır. Bu büyüklükte bir kente yavaşır kültürel, rekreatif ve ticari alanları ve kullanımları içinde barındırmalıdır.

Diğer gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmiş kentleri ile kıyaslandığında Bursa, daha nitelikli sanayi, yabancı sermaye yatırımı, araştırma-geliştirme faaliyetleri ve yüksek teknoloji faaliyetlerini barındırabilecek potansiyele sahip bir kenttir. Bu açığı kapatmakta diğer kentler çevre kalitesinin, sosyal altyapının, kültürel ve rekreatif alanlarının kalitesinin önemini kavramış ve yerel gelişme politikalarında bu kavramları ön plan çıkarmışlardır.

Kültürpark, Merinos Fabrika Alanı ve TÜBİTAK alanı, Bursa'nın sahip olduğu mevcut ekonomik, sosyal ve kültürel potansiyelin geliştirilmesi ve kalitesinin artırılması için önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu fırsat geçmişte yapılan hataların verdiği zararların onarılması için kentsel gelişim sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmalıdır. Böyle bir yaklaşım bizi yalnızca hakettiğimiz çevre kalitesine kavuşturmakla kalmayıp, aynı zamanda sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma modeli sunacaktır.

İKİNCİ MANSİYON

YARIŞMA EKİBİ

Ahmet UZEL
Yüksel ÖZTAN
Kamutay TÜRKOĞLU
Mehmet TUNÇER
Affan YATMAN
Yaser GÜNDÜZ
Makbule İLÇAN

Planlama Ve Uygulama Ana Kararları

Kültürpark'ın Tanımlanması

Bursa, nüfusu hızla artan ve doğal varlıklarını giderek kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya olan bir kenttir. Bursa ile özdeşleşmiş, simgeleşmiş ve kentin merkez parkı haline gelmiş Kültürpark'ın doğal, kültürel ve simgesel değerlerini korumaya ve geliştirmeye yönelik bir duyarlılıkla ele alınması gereklidir.

Kültürpark; Cumhuriyet dönemi modernleşme ve batılılaşma programının kentlerde büyük ölçeklerde açık/yeşil alan oluşturma göstergelerinden biridir. Ülkemizdeki hemen tüm örneklerinde bu parklar;

- Çağdaşlaşma, modernleşme ve batılılaşma ülküsünün bir göstergesidir, toplumun tüm katmanlarına, beğenilerine ve beklentilerine yöneliktir,
- Kent için kültürel, sanatsal, simgesel nitelikleri ve kent kimliği ile ilişkileri bulunmaktadır,
- Açık, yeşil alan kullanımının su ile bütünleştirilmesinin birer örnekleridir,
- Geleneksel mesire kullanımından öte yeme/içme (gastro-nomi), dinlenme ve yeniden yaratım eylemlerinin (rekreas-yon), sportif etkinliklerin bütünlük kullanımlarıdır.

- Ancak, zaman içinde, eklektik ve plansız uygulamalarla bu niteliklerini ve kimliklerini kaybetmişlerdir.

Planlama, Projelendirme ve Uygulama Ana Kararları Onarımı ve yeniden oluşturulması gerekli "Yeşil Bursa ve Tarihsel Bursa Kimliği" içinde Kültürpark büyük bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki kararlar üretilmiştir:

KARAR 1: BURSA KÜLTÜRPARK'I BİR MERKEZ PARKIDIR.

- Kent Bütünü Makro Yeşil Sistemi İle Bütünlük Kazandırılmalıdır.
- Metropolen Bursa MİA İçi Yeşil Alan Sistemi İle Bütünleştirilmelidir.

Kültürpark MİA içinde önemli bir yeşil alan, bir "Kent Parkı" dır. Giderek bir "Merkez Parkı" haline gelecektir. Bu nedenle çevredeki dönüşüm projeleri ile birlikte ele alınmıştır.

1. Kültürpark, MİA içinde gelecekte "Bilgi Toplumu" nun giderek artacak olan dinlenme gün/saatleri ile bağlantılı olarak, açık/yeşil/doğal alan gereksinimlerini karşılamaya yönelik olarak yeniden ele alınmıştır.

2. Merkez Parkı niteliğini güçlendirici çevre ile bağlantılar yeniden kurgulanmıştır, Kültürpark'a doğrudan MİA içi ana yaya aksları ile bağlantı kurulmuştur.

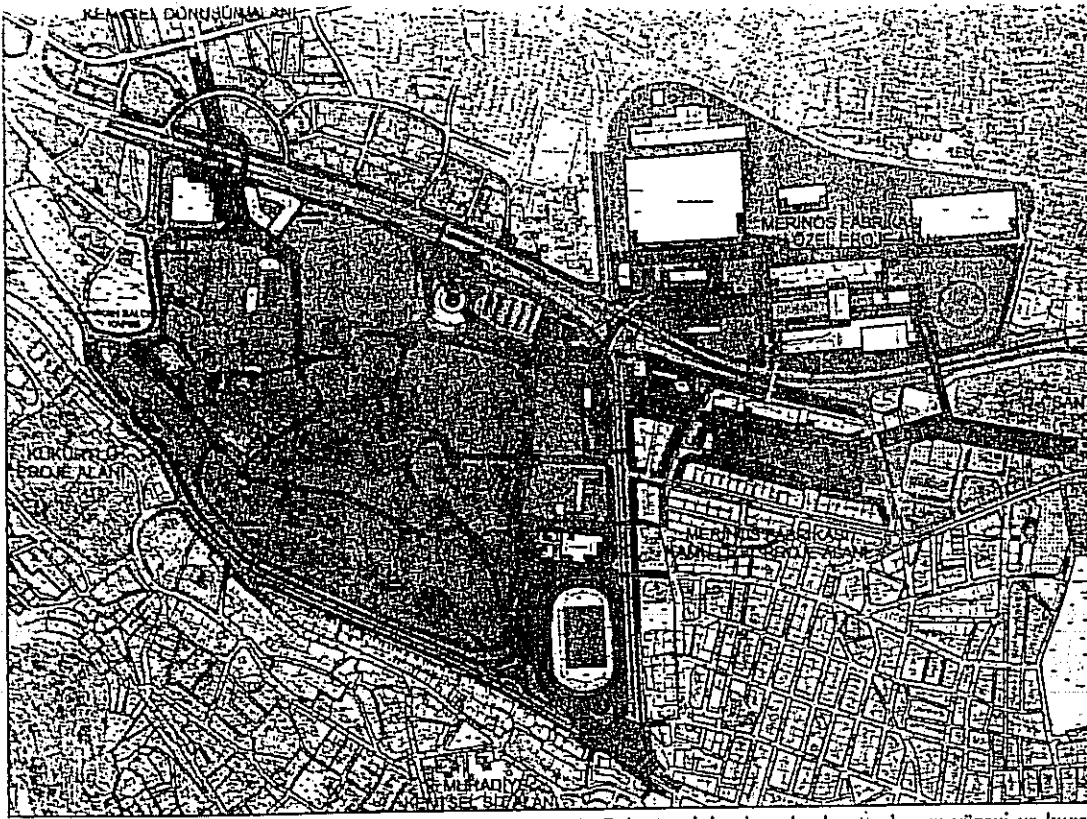
3. Park içinde yer alan yeme/içme, eğlence vb. kullanımların tümünün çevrede; MİA'da karşılanacağı öngörülmüş, bu kullanımlar park içinden tasfiye edilmiştir,

4. Park hafta sonu gereksiniminden çok, günboyu ve yılboyu gereksinimlere; gençlere; çocuklara ve daha ileri yaşlılara yönelik olarak tasarlanmıştır.

KARAR 2 : BU PARK ÇEVRE DUYARLI (EKOLO-JİK) BİR YAKLAŞIMLA YENİDEN ELE ALINMALI-DIR.

- Doğal Çevre Niteliklerine Olabildiğince Yakın Tasarım ve Uygulama Yapılmalıdır.

• Özgün Flora ve Fauna ile Endemik Türler Korunarak Geliştirilmelidir.

Kültürpark Bursa Metropolitan Kent bütününde ve kent merkezinde; "Çevre Koruması", "Çevre Duyarlı" ve/veya "Ekolojik" yaklaşımların uygulanmasında örnek ve önemli bir doğa parçası olarak ele alınmıştır. Binlerce yıllık çevre değerlerinden, kent içinde yaşamını sürdürmeye çalışan bazı önemli öğelerin korunarak ve yeniden yorumlanarak (yüzlerce yıllık çınar, endemik türler, su ögesi gibi) geliştirilmesine, geçmiş ile gelecek arasında bir bağ oluşturmaya yönelik kararlar verilmiştir.

1. Kültürpark'ın MİA içinde bir "Doğa Parkı" olarak tasarlanması öngörüsü doğrultusunda makro kararlar verilmiştir.

2. Bir Doğa Parkı'nın niteliği gereği;

- Sessizlik, sakinlik ve dinginliği sağlamaya yönelik yaya, taşıt, servis ulaşım kararları ile otopark düzenlemeleri tasarlanmıştır.
- Yeşilin görsel ve fonksiyonel bütünlüğünü sağlamaya yönelik peyzaj mimarlığı kararları üretilmiştir,
- Su ögesi ile yeşil dokuyu kaynaştıran ve doğal ortamları çağrıştıran düzenlemeler getirilmiştir.
- Hayvan ve bitki türlerinin özgürce yaşamalarını sağlamaya yönelik mekanlar oluşturulmuştur.
- Güncel ve yoğun kullanım alanları (Nikah Salonu, Altıncıyay Tesisleri, Açık Hava Tiyatrosu vb) ile doğa parkının bütünlüğe fakat işlevsel farklılığı belirtilmiştir.

3. Kültürpark'ın çevresinden gelen gürültü, ekzos vb kirlilik olgularına karşı önlem olarak çevrede yeşil bir doku planlanmıştır.

KARAR 3: "SU ŞEHİRİ BURSA" KİMLİĞİ GELİŞTİRİLEREK VURGULANMALIDIR.

- Mevcut Havuz Gölet Haline Getirilmelidir.
- Kaskatlı Havuzlar ile Suyun Dolaşımı Sağlanmalıdır.
- Yaya Promenadları Üzerinde Su Ögesi Sürekli Ve Akışkan Olarak Kullanılacaktır.

Su ögesinin giderek artan bir biçimde kullanımı bir "Su Şehri" olan Bursa için önemli bir planlama kararıdır. Buna bağlı olarak Park alanı içinde su ögesinin kullanımı arttırılmıştır.

1. Göl yüzeyinin alan olarak arttırılıp, su yüzeyi ve kıyısı kullanımlarını geliştirmek,
2. Topografyadan yararlanarak, şelaleler oluşturup görsel ve rekreatif değer oluşturmak,
3. Güneyde tasarlanan tabakhaneler alt merkezine su ögesini ulaştırmak,
4. Var olan dereleri kullanarak değerlendirmek ve geliştirmek, bağlamında kararlar verilmiştir.

KARAR 4: YEŞİL BURSA KİMLİĞİ GELİŞTİRİLEREK KÜLTÜRPARK'IN YEŞİL DOKUSU ARTTIRILMALIDIR.

Yeşil ögesinin korunması, geliştirilmesi "Yeşil Bursa" kimliğinin yeniden kazanılmasında, "Doğa Onarımı" önemli bir yer tutacaktır. Park içinde var olan yeşil dokunun sağıklaştırılması, oran olarak arttırılması önemli bir karardır.

1. Çevredeki fabrika alanlarının bahçeleri ile açık alanlarının, tasfiye edilecek yapılarının Kültürparka katılarak park alanının yaklaşık 2 katına çıkarılması en önemli MAKRO KARAR'dır.
2. Kültürpark içindeki sert, kaplamalı zeminlerin olabildiğince azaltılarak, geniş yeşil gölgeli ve çim alanların elde edilmesi başlıca peyzaj planlama ilkesidir.
3. Gül bahçesi, nikah şalONU öntü, piknik alanı vb. çağdaş, modern tesisler gibi yeni düzenlenmiş nitelikli bazı alanların korunması ve geliştirilmesi önerilmiştir,
4. Yoğun yetişkin bitki / ağaç dokusunun bulunduğu kesimlerin korunması ve buradaki doğal orman alanı niteliğinin geliştirilmesi önerilmiştir,

KARAR 5: TARİHSEL ve KÜLTÜREL KİMLİK ÖNE ÇIKARILMALIDIR.

- Kültür Kullanımlarının Arttırılması ve Kültürel Öğelerin Geliştirilmesi
- Tarihsel Yapı ve Peyzaj Öğelerinin Korunması
- Bursa Geleneksel Mimari Öğeleri ve Peyzaj Öğelerinin Çağdaş Yorumlarının Oluşturulması

Bursa'nın tarihsel ve kültürel kimliğinin korunması ve geliştirilmesinde Kültürpark'ın önemli bir konumu bulunmaktadır. Parkın Muradiye ve kaplıca alanları ile bağlantılarının olabildiğince güçlendirilmesi bu kimliği daha geliştirecektir.

ÜÇÜNCÜ MANSİYON

YARIŞMA EKİBİ

Sertaç ERTEN

Yalçın DEMİRTAŞ

Rahmi Tezel ÇINAR

Eser DİLMEN

Ekibimizin tasarımı üzerine kurguladığı dört ANA TEMA vardır;

- Kültürel Deneyim
- Görsel deneyim
- Düzen
- Bellek

Tasarım sürecinde vazgeçilmez olan ana TASARIM İLKELERİ konulmuş ve bu çerçevede tasarım yapılmıştır. Kültürel/Görsel Deneyim:

Bu proje, bugüne kadar süregelen "park" kavramının yeniden ve farklı olarak kurgulanabilirliği üzerine kurulmuştur. Kent- sel kullanımların ve içeriklerinin değiştiği bir dünyada, artık park gibi kamusal mekanların anlamları da değişmektedir. Kişi başına düşen 10 m² yeşil alan standardı ile birlikte, kamusal mekan sadece niceliksel bir kavrama indirgenmektedir. Oysa artık niteliklerin ön plana çıktığı bir kentsel tasarım ve peyzaj anlayışından söz edilmektedir. Ayrıca, modernizmin ortaya attığı "herkese eşit yeşil alan" kabulü yeniden ele alınmalı, ve "kentlinin yeni deneyimler kazanacağı yeşil alan" olarak tekrar kurgulanmalıdır. Bu bağlamda, Bursa Kültürpark, kentli için "ağaç gölgesi altında dinlenme" aktivitesinden çok ötede şeyler ifade edecektir. Gerçek anlamda bir rekreasyon (re-creation: yeniden yaratma) mekanı olacak, kentlinin görsel ve kültürel deneyim kazanacağı bir mekan olarak sunulacaktır. Kentli (veya ziyaretçi), parkta yürüyecek, dinlenecek, incek, çıkacak, tırmanacak ya da sadece izleyecektir. Bunun için, normları ve standartları zorlayan peyzaj denemeleri de deneyim mekanlarını oluşturacaktır.

Böyle bir bakış açısı, bu projenin ana ilkesini belirler.

Düzen:

Bu proje, park bütününe yönelik bir düzen kurma kaygısı taşır.

Parkin mevcut kullanımında en dikkat çekici nokta, park bütününde okunabilir bir yaya dolaşım sisteminin olmamasıdır. Zaman içinde birçok dolaşım yolu açılmış, varolan yeşil doku da böylece küçük ve anlamsız parçalara bölünmüştür. Eğer Kültürparkın kentsel tasarım ilkeleri doğrultusunda tekrar düzenlenmesi bekleniyorsa, gerçek bir "düzen"e ihtiyaç vardır. Bu projede, düzenin en belirleyici birimleri, okunaklı ana yaya akslarıdır.

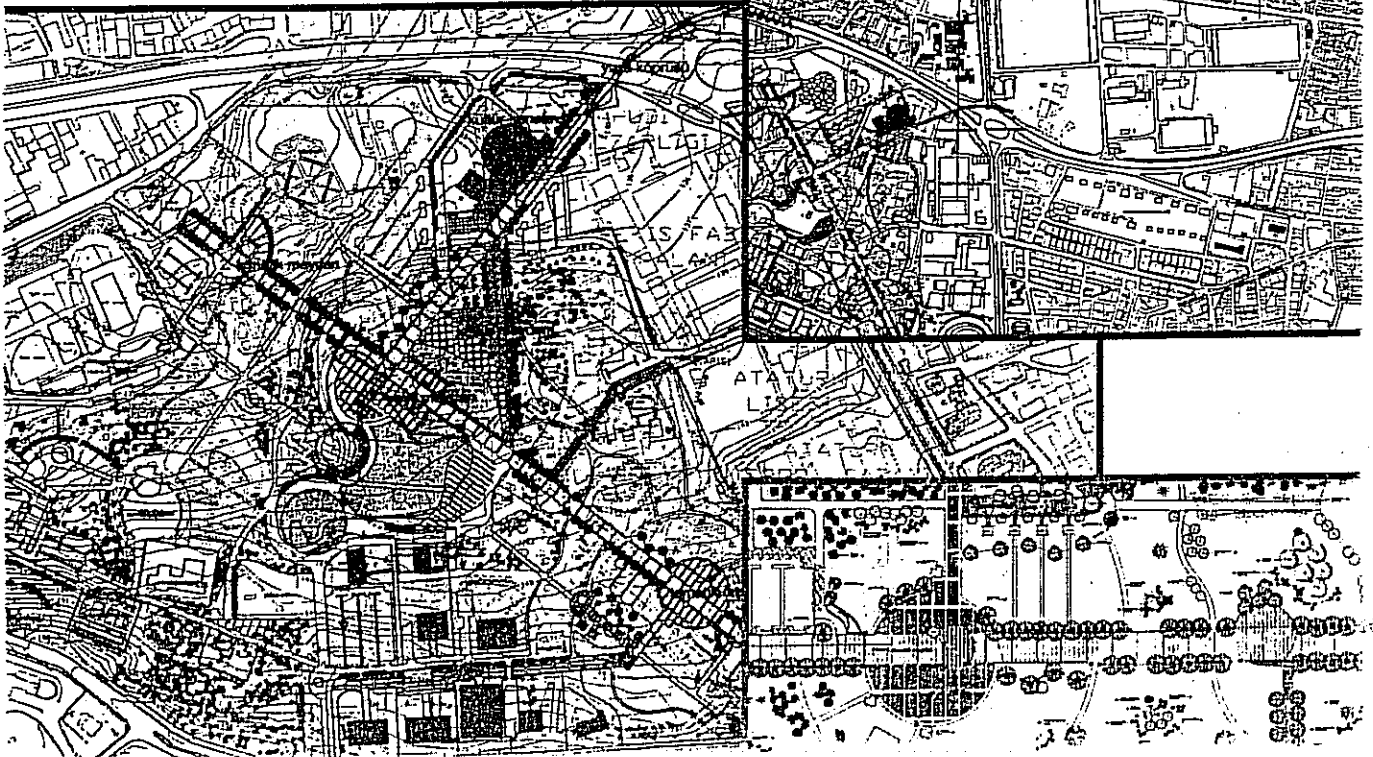
Bellek:

Kentliler, mekandan aldıkları görsel bilgi ile, zihinlerinde bir harita oluştururlar. Yön bulma, mekanı hatırlama, gözünde canlandırma gibi aktiviteleri bu zihinsel haritaya göre gerçekleştirirler. Bu, aslında kentlinin zihnindeki belleği oluşturur. Bu belleğin korunması ya da yıkılıp tekrar yapılandırılması, tasarımcının elindedir. Bir mekan yeniden kurgulanırken, bu tür bir veri mutlaka ele alınmalıdır.

Kültürparkın içindeki bir takım mekansal birimler, kentlilerin kendilerine referans aldıkları, geçmişlerinden birer parça anı sunan, ya da sürekli kullandıkları yerler olarak karşımıza çıkarlar. Özellikle parkın ortasındaki su elemanı, varolan yeşil doku, Çekirge Caddesi'ne bakan güney kısımda yer alan çay bahçeleri ve stadyum girişi, bu özelliklere sahip mekanlar olarak sayılabilirler.

Yarışma alanının sahip olduğu etkileyici doğal doku ve bitki dokusu saygı duyulması kaçınılmaz değerlerde görülmüş ve tasarım bu çerçevede yürütülmüştür.

Yukarıda özetlenmeye çalışılan kavram ve yaklaşımlar çerçevesinde ortaya koyduğumuz yeni tasarımda, kullanıcıya, bireysel deneyim özgürlüğü sağlayan, düşünceye dalmayı özendiren, doğayı zenginleştiren ve en alt düzeyde tutulmuş müdahaleler içeren bir park projesi tasarlanmıştır.

DÖRDÜNCÜ MANSİYON

YARISMA EKİBİ

Özgür BİNGÖL

Emel ÖZTEP

Nermin TİRBEN

Kentsel Planlama - Tasarım Raporu

Bursa kent merkezi içinde önemli bir konuma ve işleve sahip Kültürpark bir omurga olarak kavramsallaştırılmıştır. Temel yaklaşım, Kültürpark'ın kendi içinde kapalı, duvarlarla çevrili, çevresinden izole bir sistem olmaktan çıkartılıp, geçirgen bir zar gibi anlamlandırılmasıdır.

Temel hedef, Kültürpark ve çevresinin bir bütün olarak ele alınması ve kent merkezinin dönüşümünde önemli bir rol üstlenen yakın çevre proje alanlarıyla eklemlenmesidir. Planlama ve tasarıma ilişkin konsept; kentin parçalı yapısı içerisinde işlevsel, mekansal ve görsel sürekliliği olan bir kentsel bütün yaratmaktır. Bu alanların bütünleştirilmesi ve sürekliliği, öncelikle izler yoluyla sağlanabilir. Kültürpark içinde ve çevresinde sürekliliği olan izler, kent merkezine önerilen omurganın ana izleridir. Taşıt ulaşımı yanı sıra, yaya ulaşımının öncelikli kriter olarak göz önüne alınması ilke olarak benimsenmiştir.

Bu alanların birbirinden kopuk, bağımsız birimler olarak kalmamasında, yaya ulaşımının önemli bir rolü vardır.

Proje alanlarının birbirleriyle ilişkilerinde, rollerin birbirini tamamlaması konusundaki yaklaşım ise, tek işlevli alanlar yaratmanın önüne geçmektir. Kurgunun temel ilkesi 24 saat yaşanabilecek alanlar yaratılmasıdır. Sadece barınma ya da sadece ticaret işlevinin yer almadığı; yeşil doku, rekreatif donatılar, konut birimleri, iş yerleri, yönetim birimleri ve kamusal alanların birbirine eklemlendiği bir yaşam çevresi oluşturmak temel hedeftir.

Mekansal ve zamansal ayrıma gidilmeden bütünlük, sürekliliği olan mekanlar yaratmak esastır.

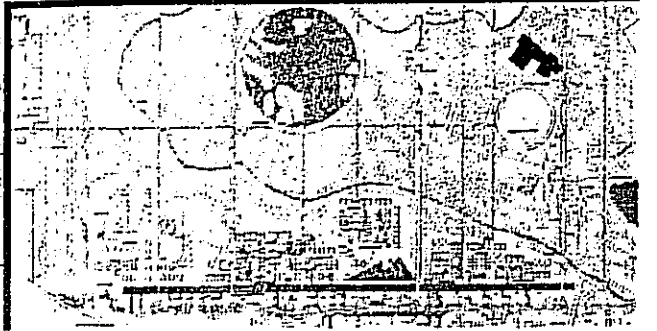
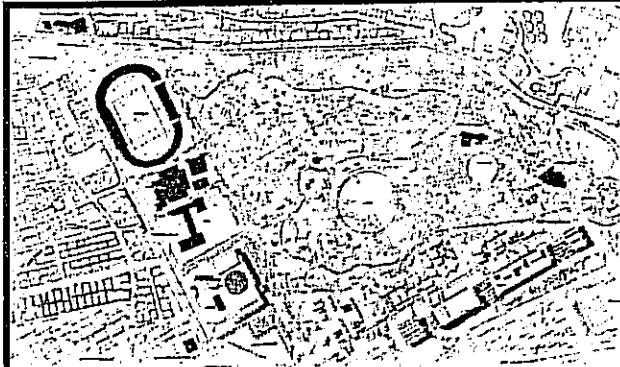
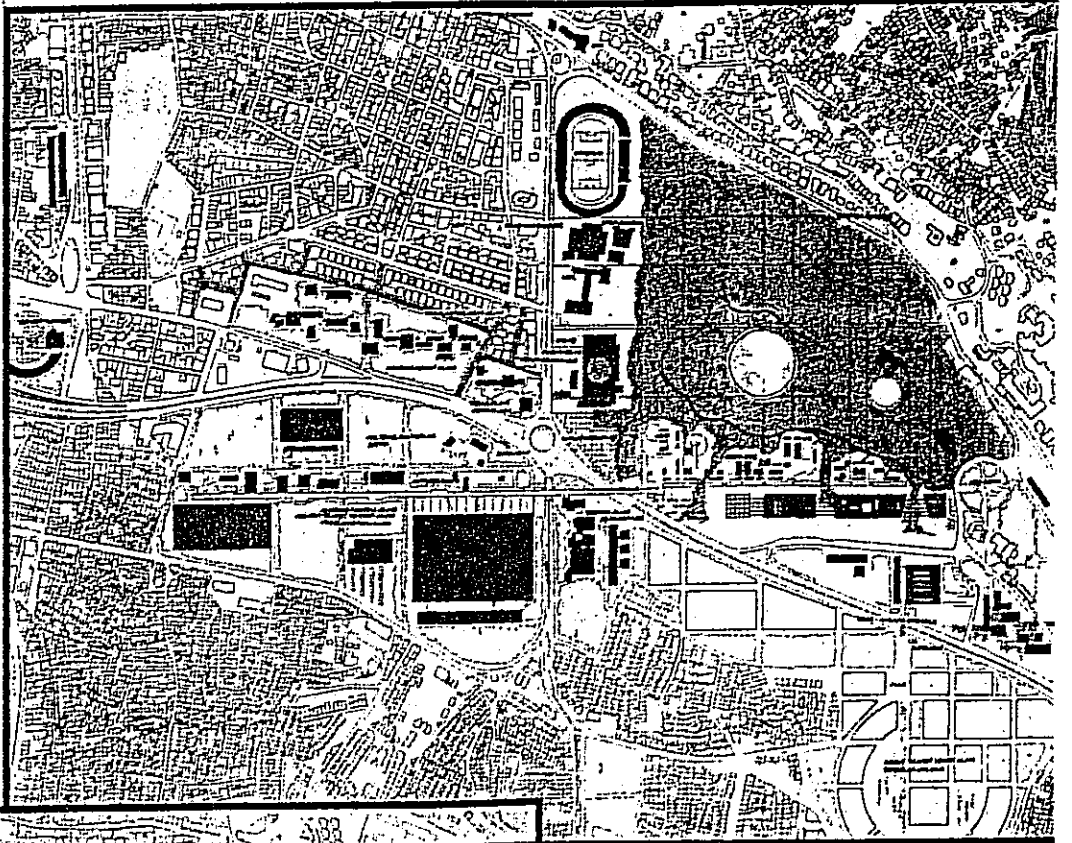
Kültürpark'ın düzenlenmesine ilişkin hedef, yeşil dokusuyla; dolu/boş, kapalı/açık, kamusal/özel alanlarıyla; rekreasyon, eğitim, spor, kültür, ticaret gibi donatıları ve çeşitli aktiviteleri ile bir "kent parkı" ve bir "sosyal mekan" yaratmaktır. Bu düzenlemede en önemli ilke, parkın yeşil dokusunun korunmasıdır. Yapı birimleri ve yaya sirkülasyonun tasarımı, bu ilke çerçevesinde ele alınmıştır.

Kültürpark'a önerilen mekansal kurgunun aşamaları

- Öncelikle, Kültürpark'ta mevcut durumda varolan yapı birimleri, yeşil doku içerisinde çekilmiştir. Yeşil alanın bütünlüğünü sağlanması, dominant bir öge olarak hissedilmesi, yollar ve yapılar ile kesintiye uğratılmaması temel hedeftir. New York Central Park ve Berlin Tiergarten, bu tür kent parkı anlayışının örneklerindendir.

- Parkın yeşil dokusundan ve çevresindeki yapılanmış çevresinden referanslarla ana ve ikincil izler oluşturulmuştur. Kültürpark'ın mekansal kurgusunun biçimlenmesini ve çevresindeki alanlarla ilişkilerini bu izler belirlemektedir.

- Yapı birimleri tasarlanmıştır.

BEŞİNCİ MANSİYON

YARISMA EKİBİ

Uğur ERKMAN

Sinan M. ŞENER

M. Ali YÜZER

Onur YÜZER

Açıklama Raporu

Kültürpark alanının planlama ve tasarımındaki temel amaç, park'ın bugün varolan olumsuz "imaj"ının tümüyle değiştirilerek, yeni ve gelişebilir bir "kültürpark" imajına kavuşturulmasıdır.

Bu amaçla, park'ın yegane olumlu ögesi olan "yeşil doku" dışında, bugün ki imajı çağrıştıracak, gölet dahil, hiçbir ögenin korunmaması hedeflenmiştir.

Tasarım Konsepti

Yeni bir "kültürpark imajı" yaratabilmek bakımından, güçlü bir "okunabilirlik" oluşturmak amacı ile "karşıtlıkların birliğinde" tasarımda önem kazanmıştır. Bu karşıtlıklar:

- Organik/Geometrik
 - Doğal Yeşil/Planlı Yeşil
 - Doluluk/Boşluk
 - Yoğun Yapılaşma/Seyrek Yapılaşma
 - Kalabalık/Tenha
- Olarak vurgulanabilir.

Bu amaçla oluşturulan konseptin ana "tema"ları olarak:

A. Parkın iki önemli giriş noktası arasında, "karşıtlıkların" bulunduğu bir omurga niteliğinde uzun, geniş, düz bir "gezi yolu" planlanmıştır. Bu yol, yönlendirici, karşılayıcı, işlevleri birleştiren kavşaklarla donatılmış, törensel nitelikleri öne çıkan bir "aks"dır.

B. Gezi yolu'nun güney-batı'sında yer alacak "yeni gölet", bir yanı ile gezi yoluna, geometrik, düzenli bir çizgi ile yaklaşmakta, organik olarak biçimlenmiş diğer kıyısı ile de, yamaca ve koruluğa yaslanmaktadır.

Bu yeni göletin iki ucu arasında ki 10 m'lik kot farkı, 70 cm yükseklikteki "kaskat"lara bölüştürülerek çözümlenecektir. Gölet su derinliği 30 cm'dir. Böylelikle;

- Gölette su sesi oluşturulacaktır.
- Bir pompa istasyonu yardımı ile akan ve fiziksel filtrasyonu yapılan suyun sinek ve yosun barındırması önleneyecektir.
- Göletin güney batısındaki yamaçta yer alan doğal yeşil ve korunun su yüzeyindeki yansımalarının "gezi yolu"ndan izlenmesi olanaklı olacaktır.

- Göletin düşük kotu ucunda planlanan kafe ve restoranlardan göletin yükselen perspektifi bir seyir zenginliği doğuracaktır.

- "Yol"da gezinenler, düzenli bir ritimde yürüyüş yapma olanağı bulacaklardır.

C. Göletin güney batısındaki "yeşil"in mevcut ağaçlara yapılacak ilavelerle doğal bir koru niteliğine kavuşturulması ve bitki örtüsünün, kendiliğinden yetişecek her türlü yerel ot, sarmaşık, çalı vb. korunarak bitkiler Bursa'nın doğal faunasına örnek olması düşünülmektedir.

Bu doğal yeşil, "gezi yolu"nun kuzeyinde ve çevresinde oluşturulacak planlı yeşil ile karşıtlık içindedir.

D. Kültürpark'ın çeperleri, olduğunca yapılaşmadan uzak olarak planlanmış, yapılaşmanın daha çok merkezde yoğunlaşması gözetilmiştir. Ancak, yalnızca "sanat evi"nin, kuzey çeperine yakın olması, yeterli gerekçeler ışığında uygun görülmüştür. Bunun dışında, park çeper bölgeleri, çoğunlukla yeşil alanlar, spor alanları ve lunapark gibi işlevlerle donatılmıştır.

İşlev Zonları

Kültürpark'ın bir "kültür" parkı niteliği kazanması açısından aşağıda yer alan işlev ve zonlar belirlenmiştir:

A. Kültür Zonu: bu zon, parkın orta bölgelerinde yer almıştır.

- Sanat evi, kütüphane, müzeler, planetarium gibi işlevler burada yer almıştır.

B. Spor Zonu: bu zonda,

- Çeşitli amatör spor kulüpleri, spor ayrıcalıklı bir sosyal tesis, spor alanları gibi işlevler yer almıştır.

C. Eğitim Zonu: bu zonda,

- Çocuk dünyası, tematik bahçeler, eğitsel işlevler (doküman, halk oyunları vb.) gibi işlevler yer almıştır.

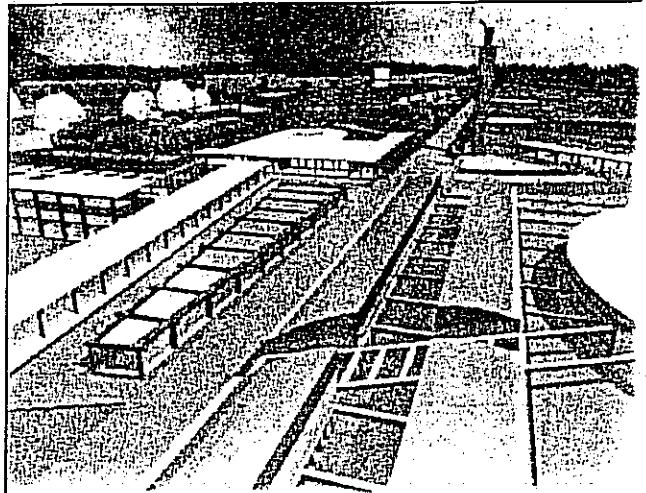
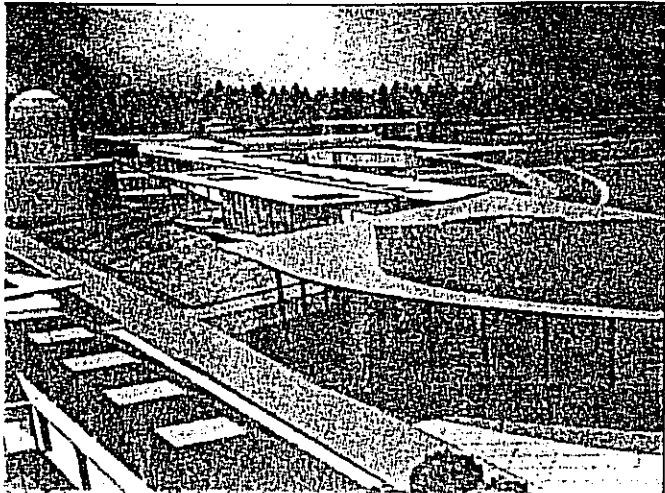
D. Eğlence - Rekreasyon:

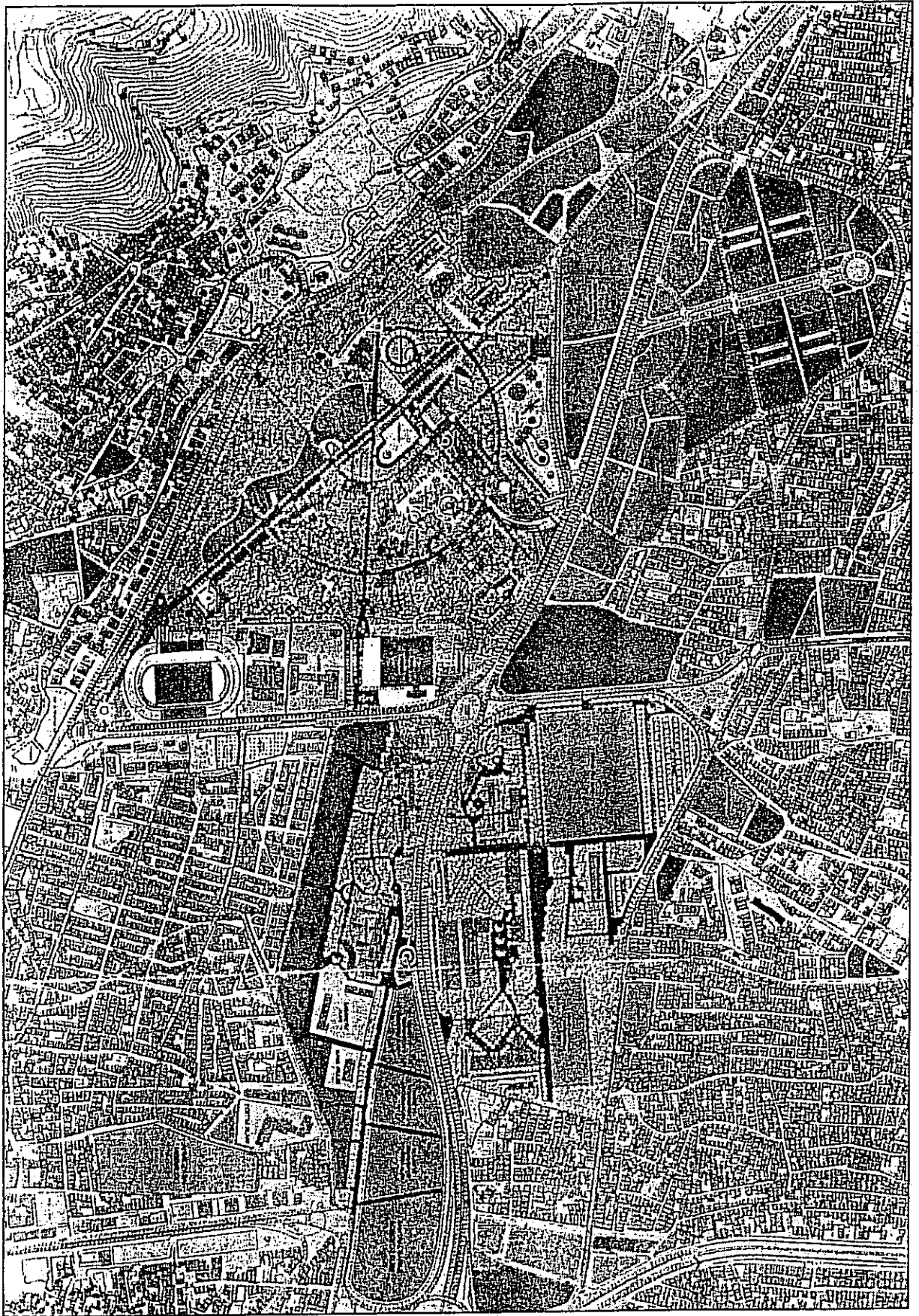
- Kafe ve restoranlar, lunapark, piknik alanları gibi işlevler bu zonda yer almıştır.

Yapılaşma ve Yapısal Karakter

Yapılaşmada, bursa şehrsel dokusunda önemle yer alan avlu ve sokak oluşumları, tasarımda yapılaşmaya yön vermiştir.

Neo-klasik bir üslup ve kolonatl avlular genel karakteri ve "eski" ile bağlantıyı oluşturmaktadır. Avlularda, ağaçlı ve sert zeminli avlular olmak üzere, bursa avlularına göndermeler yapılmaktadır. Park'ın giriş kapıları, çelik konstrüksiyonlu, spotlarla ışıklandırılmış, şeffaf nitelikte tasarlanmış ve her kapıda farklı bir tasarım yerine, aynı tipte kapılar önerilerek bir "park kapısı" simgesi yaratılarak parkın "tanınması" amaçlanmıştır.

YERLEŞME POLİTİKASI VE ŞEHİR PLANCILARI

Kemal SARP (Şehir Planlama Mimar ve Mühendisleri Odası Başkanı)

(6.Türkiye/Dünya Şehircilik Günü Kutlamalarına ilişkin olarak düzenlenen kollokyumda Odamız adına verilen tebliğ)

GİRİŞ

Bu bildiride yer alan görüşlerin çoğu, son 10-15 yıldır bu konularda yazılan ve söylenenlerin bir yinelenmesidir. Demek ki, o zamandan bu zamana pek bir şey değişmemiş. Bilinenleri bir kez daha dinlemekten rahatsız olunmamalı. esas rahatsız olunması ve düşünülmesi gereken husus bu görüşlerin yinelenmesi zorunluluğunda kalınmasıdır. Ümit ederim ki bir on yıl sonra gene böyle bir toplantıda aynı şeyler söyleniyor olmasın.

İçinde yaşadığımız eve, mahallemize, kentlerimize, giderek ülkemize, meslekten bir kişi olarak değil, sadece günlük gazetelerin yazdıklarından bilgilenen bir vatandaş olarak baktığımızda dahi, bir yerleşme politikasının varlığından ciddi endişeler duymamak elde değil. Plansız, gelişigüzel, birbirinden kopuk uygulamalar, tek tek kişilerin kararlarına bağlı bir yerleşme düzeni garçekten de ilk bakışta belirgin bir yerleşme politikasının olmadığı izlenimini uyandırmakta ise de sonuçları görünen, ama açıkça ortaya konmamış, yazılı olmayan bir politikanın varlığı söz konusudur. Bundan toplumun hangi kesimleri yararlanır, kalkınma planlarının mekansal boyutu neden yoktur, her kent ve kasabanın imar planları olmasına rağmen sanki plan yokmuş gibi kısa dönemli amaçlar için planlar neden bozulur, değiştirilir?

Bildirinin birinci bölümünde bu sorunlar yanıtlanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise mevcut toplumsal yapı içinde plancının konumu, bugünkü koşullarda yapabilecekleri, yapamayacakları ve neler yapması gerektiği gibi konular işlenmiştir.

TÜRKİYE'DE PLANLAMA KAVRAMININ ANLAMI

Ülkemizde 1950'ler sonrasında bilinen nedenlerle başlayan hızlı kentleşme süreci ile ortaya çıkan koşullara uyacak yeni yasalara ve kurumlara duyulan gereksinin sonucu, 1956 yılında 6785 sayılı İmar Yasası çıkarılmış, 1958'de İmar ve İskan Bakanlığı kurulmuş; böylece planlama kararlarının daha geniş açıdan ele alınması amaçlanmıştır. 1960'ların en önemli olaylarından biri ise DPT'nin kurulması ve 1 Ocak 1963'den itibaren bir Ulusal Kalkınma Planı uygulamasına geçilmiş olmasıdır. Mevcut işteyiste planlama yapma görevi merkezi hükümetin bir işlevi olarak görülmekte, bu görevin bir bölümü DPT'ne, bir bölümü İİB'ne verilmektedir. Ekonomik ve fizik mekan organizasyonu sanki birbirinden bağımsız gibi, sorunun sosyo-ekonomik yönü ile fiziksel yönü ayrı ayrı ele alınmaktadır. Denilebilir ki, bizdeki planlama tanımı ikili çehreye sahiptir; biri, ekonomik ve sosyal içerikli mekan boyutsuz planlama, diğeri ekonomik ve sosyal içeriği olmayan fiziksel mekan planlaması. Bu ikisi o gün bugündür bir türlü bütünleştirilememiştir.

Hazırlanan kalkınma planları ekonomik niteliklidir. Bu tip planların en önemli özelliği sektörel esasa

dayanması ve her sektördeki kararların yalnızca o sektördeki faydalılığın optimizasyonunu gözetmesidir. Planın ekonomik olma niteliğine bağlı olarak, ekonomik hedefler çoğu kez sosyal hedeflerden üstün tutulmaktadır. Planlarda her ne kadar "Geri Kalmış Bölgeler" ya da "Kalkınmada Öncelikli Yörelere" gibi kavramlardan söz edilmekte ise de yatırımlar, ekonomiklik ilkesinin üstünlüğü nedeniyle gelişmiş bölgelere kaymakta, böylece ister istemez planın, bölgeler arası denge-sizliği gidermek amacı ile çalışmaktadır.

Kalkınma planlarında mekan boyutunun olmayışı, yatırımların yer seçimini, o anda iktidarı ve ekonomik gücü elinde tutan toplum kesimlerinin tercihlerine açık bırakıyor. Bu da genellikle, ülke kaynaklarının optimum kullanılmasını olanaksız kılarak kaynak israfına yol açmanın yanı sıra; nüfusun dengeli dağılımını, yatırımın gereksindiği sosyal ve teknik altyapının önceden sağlanmasını da olanaksızlaştırıyor. Gerçek anlamda planlı bir ekonomi, tutarlı yerleşme politikaları ile düzenli bir kentleşme sağlayacağı gibi, böyle bir kentleşmeyi uzun dönemde ülkenin kalkınmasına yardım edecek bir araç olarak kullanabilir. Bizde ise bazen, istihdamı etkileyen, kentleşmeyi etkileyen yatırımların, herhangi bir planlama kararı olmaksızın veya planlama önlemi alınmadan temelini atıldığı, karar çıkarmak için sonradan, ilgili kuruluşlara baş vurulduğu bilinen olaylardır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, bu konularla ilgili olarak bakanız neler deniyor :

"III. Plan döneminde de, kentleşme politikalarının yönlendirilmesinde yetersiz kalmış, kurumsal düzenlemelere gidilememiştir. Kent topraklarının kötüye kullanılan özel mülkiyete konu olması, kentleşme politikasının temel araçlarından biri olan imar planlarının hazırlanma ve uygulanmasındaki sorunların çözümünü ve toplum yararı ilkesini içeren tüm mekansal düzenleme girişimlerini yetersiz bırakmaktadır. Üst düzeyde alınan yatırım kararlarının mekan boyutunun önceden kestirilemeye-yişi, tutarlılığının ve bütünlüğünün sağlanamayışı, imar planlarının tüm planlama çalışmalarından soyutlanarak ele alınmasına neden olmaktadır. İmar planları, var olan yapılarıyla, kentlerin sorunlarına yanıt getirmekten, mekansal gelişmeyi düzenlemekten uzak, başka bir deyişle büyük ölçüde, oluşmuş düzensiz gelişmeyi yasallaştırmaktan başka bir işlev göremez durumdadır." (1)

Bu son derecede doğru saptamaları yapan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın sonraki sayfalarında da, plan dönemi içinde neler yapılacağı yazılmış.

... "Kentleri yaşanabilir kılmak ve kent halkının asgari gereksinmelerini karşılayabilmek temel ilkedir.

Projelerin kuruluş yeri seçiminde, özellikle metro-pollerde, nazım planlara uyulacaktır.

Önemli sanayi ve altyapı projelerinin planlandığı ve yapıldığı alanlarda ortaya çıkacak yerleşme ve kentleşme sorunları bütüncül bir yaklaşım içinde ele alınacaktır... Kent çevresindeki kamu arazilerinin korunması ile imar nizamına tabi alanlardaki inşaatların denetimini sağlayacak örgütlenme güçlendirilecektir.

Yerleşme merkezlerinin düzenlenmesinde, sınıaleşmenin mekana yayılmasında doğal ve tarihi çevre korunacaktır.

Ekonominin gelişmesi sırasında arazi kullanımı talep-

lerinin ve rekabetin en yüksek olduğu deniz ve göl kenarları, büyük kentlerin yakın çevresi, gelişme aksları gibi yerlerde kaynakların korunması ve etkin kullanılmasını sağlamak için kent üstü ölçeklerde arazi kullanma planları yapılacaktır... Bir yandan yasal kira denetimi yolları etkinleştirilirken, bir yandan da kentsel arsa üretimi ve konut yapımı hızla artırılarak kiralardan düşük düzeyde tutulması sağlanacaktır" (2)

Peki, sağlanamazsa ne olacaktır? Hiç bir şey, zira kalkınma planlarında, planın uygulanmasını sağlayıcı bir yöntem önerilmemektedir.

"Böyle bir yöntemin yokluğu da plan hedeflerinin so mutlaştırılmasını bir zorunluluk olmaktan çıkarmaktadır... burada önemli olan husus, bu tutumun teknik bir eksiklik değil, düzenin mantığına uygun bir uygulama olmasıdır." (3)

Görülüyor ki elde bir planın olması da yetmiyor, eğer böyle olsa idi Dördüncü Plan'ın yapacağını söylediklerinin gerçekleşmiş olmasa gerekirdi. Sistem, planlama isteğinde samimi değildir. Bu noktada bir diğer önemli husus da, yapılamayacağı bilindiği halde, pek çok şeyin değiştirileceğinin söz konusu edilmesidir. Sistem, düzensizlikleri, parasal olanakların sınırlılığı, yetişmiş eleman yetersizliği, koordinasyon noksanlığı, planların yapımının uzun süre alması gibi başka nedenlerle açıklamaya çalışıyor. Parasal olanakların yeterli olmadığını hepimiz biliyoruz, çok sayıda yetişmiş elemanlarımızın olduğunu bildiğimiz gibi. Uygulamaya dek yansıyan koordinasyonsuzluğa çare bulunması durumunda pek çok şeyin düzeleceği savı ise oldukça sık yineleniyor. Bir türlü sağlanamayan koordinasyon, hecaiksizliğimizin ürünü değildir,

"... koordinasyonsuzluğun kaynağı, bizzat kendisi koordinasyona gelmeyen, kendisiyle ilgili sistemli kararların verilmesine, doğal ve beşeri kaynakların koordine araçlarla seferber edilmesine elverişli toplumsal/ekonomik yapı'da aranmalıdır... Mevcut ekonomik birimler koordine edilememekte; yani mevcut ekonomik (4) ilişkiler bilimsel planlamayı ve planlı uygulamayı olanaksız kılmaktadır."

Uygulanamayan planın sorumlusu plancı değildir. Daha önce de belirtildiği gibi ülkemizde fiziksel planlama yapma görevi İİB'na verilmiştir. İİB, nüfusun dağılımı ve yerleşme politikalarının saptanması konularında en önemli kuruluştur. Yerleşme politikalarının hem saptanmasında hem de uygulanmasında yatırımcı, araştırmacı, düzenleyici ve yol gösterici görevleri vardır. Ancak, bu yetkinin kullanılıp kullanılmadığını, görevlerin yerine getirilmesinde ne denli başarılı olduğunu bir zamanlar bu Bakanlık'ta Müsteşarlık görevini üstlenmiş bir Sayın Profesörümüzden dinleyelim:

"... Bakanlığın (İmar-İskan Bakanlığı) konut, altyapı, planlama, kentleşme politikaları da saptanmamıştı. Bu, bürokratlardan çok, siyasal karar verme sürecinde egemen olan, söz sahibi olan iktidarlara yöneltilmiş bir eleştiridir. İktidarlar bu tür bir politika saptamaktan kaçınmışlardır... İmar ve İskan'da belirgin politikalar saptanmamış dedim. Ama gerçekte bu konularda açık seçik ortaya dökülmemiş, belgelere bağlanmamış, fakat çalışmalardan sorumlu olan siyasal iktidarların yapısından ileri gelen gizli bir politika geçerli olagelmıştır. Sonuçları görülen, fakat kağıt üzerine dökülmemiş bir politika söz konusu-

dur. Bu da, işbaşında olan hükümetlerin dayandığı güçlerden geliyor" (5)

Böyle bir planlama biçiminin seçildiği bir sistemde, doğaldır ki, üst düzeydeki sosyal ve ekonomik kararlar dizisi ile tutarlı, onlarla bütünleşmiş bir yerleşme politikasının varlığı söz konusu değildir. Bu durumda, plansızlık, bundan çıkar sağlayan grupların yararına olduğu gibi, plan yapmanın işlevi de gene bu grupların çıkarlarını korumak oluyor.

Genel yerleşme politikalarını saptamanın yanı sıra İİB bölgesel düzeyden kasabaların imar planlarına kadar, farklı ölçeklerde plan yapma veya yaptıрма görevi ile de yükümlü. Bölgesel ölçekte, 1970'li yılların başında hazırlanmış birkaç araştırma kitabı dışında kayda değer bir çalışma yapılmamıştır. Bu kitaplar, Bakanlığın ne denli bilimsel ve kapsamlı çalıştığının bir göstergesi olarak her yeni atanan Sayın Bakan'a sunulmaktadır.

Bu vesile ile planlamadaki araştırma yöntemi üzerinde de birkaç söz söylemek yerinde olacak. Bilindiği gibi planlama, çok sayıda etmenin bir biriyle olan çok karmaşık ve geniş ilişkileri ile tanımlanır. Teknolojik ve endüstriyel araştırmaların, çoğu kez yanlış yollara da sürükleyen ilkel temeli, dünyanın tanımlanabilen, ayrılabilen ve bağımsız olarak değişebilen bir ayrıntılar toplamından ibaret olduğudur. Bu temel planlama araştırmasına hemen hemen hiç uymaz. Üzerinde çalışmak için etmenleri ayırma girişimi plancıya seçin yapmakta yardımcı olmaktan çok araştırmacıya mesleğinde ilerleme şansı verir. Bu ise araştırma değil, araştırmacılıktır. Tüm araştırmalarda kesin olarak ölçülebilenler üzerinde uğraşmak gibi mevcut ama yanlış eğilim, neyin önemli olduğunu çoğu kez unutturmaktadır. Rakamları, görüşlerden daha doğru kabul eden genel eğilim çok mekanik ve insansız olmayan çevrelere yol açtı. Planlama araştırmasının yegane değil, ama ana amacı, kesin ayrıntı bilgileri saptamak değil, karmaşık süreçlerin daha iyi kavranmasını sağlamaktır.

Bugünlerde çok güncel bir konu var, Güneydoğu Anadolu Projesi-GAP, Dicle ve Fırat nehirlerinin arasında kalan 74.000 km²'lik yani, ülke topraklarının yaklaşık 1/10'unu kapsayan bir alana yayılmaktadır. Bölgede yer alan Urfa, Mardin, Diyarbakır, Adıyaman, Siirt illerinin tamamı, Gaziantep ilinin ise bir bölümü proje sınırları içinde kalmaktadır. Projeden etkilenecek bölgenin 1980 yılı toplam nüfusu da ülke nüfusunun 1/8'idir. Proje öncelikle bölgedeki su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine yönelik sulama ve enerji tesislerini kapsamakta, bunun sonucu olarak da her çeşit altyapı tarımsal yapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık ve diğer sektörlerin gelişmesi beklenmektedir. 2000 yılında tamamlanması planlanan proje sayesinde bugün sulanan toprak miktarından fazla alanın sulanması, bugünküne eşit bir enerji üretimi sağlanacaktır. Bölgede yaratılacak potansiyelin buradaki tüm yerleşmeler üzerinde çok büyük etkisi olacağı açıktır. Ne tür ve miktarda ürün yetiştirilecektir, bunların hangileri sanayiye girdi olacaktır, pazar alanlarının ve fabrikaların yer alacağı yerleşme merkezleri nereleri olacaktır. Yatırımlar ne kadar istihdam yaratacak, bölge nüfusu yerinde mi kalacak, yoksa bölge dışardan nüfus mu çekecektir. Bütün bunların incelenip, araştırılıp bir "Güneydoğu Anadolu Fiziksel Bölge Planı" yapılması gereklidir. Ancak, bugünkü anlayışın devam etmesi halinde proje bitince neler olacağını kestirebiliriz. Şu olacak,

bölgedeki her yerleşme merkezinde kuvvetle muhtemeldir ki imar planlarının yenilenmesi sorunu çıkacaktır. Ve her yerleşme kendi başına bir parça olarak ele alınacak, imar planı analitik etüdler kitabında birkaç cümle ile GAP'nden bahsedilecek, fabrikalar ve diğer tesisler ise kim kaparsa onun elinde kalacaktır. Kentler büyüklüklerine göre farklı ekonomilere sahip olduklarından mekansal düzenlemeleri de farklılıklar gösterir, ancak metropoliten alanlarındaki planlama çalışmaları, daha küçük ölçekteki kentsel yerleşmeler için kullanılan planlama yaklaşımlarının bir uzantısı olmaktan ileri gidememiştir.

iİB bugün gündelik, rutin işlerin, ayrıntıların içinde boğulmuştur. Yapılan işler arasında imar planı değişiklikleri oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bir arsa sahibi ile yap-satçının yeşil alanların üzerinde yaptıkları kaçak binalar için plancı olarak, yıkımlıdır dersiniz; milli servet kaybindan, ülke kaynaklarının kısıtlılığından dem vurulur. Ülke kaynakları sadece maddi değildir, hep unutulmuş çok önemli bir kaynak daha var, insanlarımız, sağlıklı çevre koşulları yüzünden heba olanlar. Geçenlerde bir gazetenin yazdığına göre, "bulvar ve ana caddeler üzerindeki simitçiler, yaya trafiğini engelledikleri için kaldırılacakmış." Simitçiler bulvarlardan kaldırılabilir, hatta istenirse simitçiler tümüyle ortadan kalkar. Ama günde binlerce kişinin geçtiği yolun ortasında yükselen bina da kalksın.

İmar afınının felsefesi de milli servet kaybının önlenmesi temeline dayalıdır. Planın yoğunluk kararlarına, kat yüksekliklerine aykırı gelişmelerin yaratıldığı sosyal ve teknik altyapı sorunlarına devletin yaptığı harcamalar herhalde milli servet kaybı olarak görülmektedir ki, onlar söz konusu edilmez. İmar afı yasalara uyanları cezalandırırken, uymayanları ödüllendirmektedir. Daha sağlıklı bir yerleşme düzenine kavuşmak için olsa gerek (!) zaman zaman "ancak" lı yönetmelikler yayınlanır. Yönetmeliğin, baştaki genel hükmüne bakıp hemen ümitsizlenmemeli. Çünkü ancak diye başlayan o ikinci bölümün içine, baştaki genel hükmüne göre neyin yer alınması. gerekiyorsa hemen hemen hepsi girmiştir. Yönetmelik, söz gelimi, kıyılarının kullanımına ilişkin ise "ancak" diye başlayan 2. bölümün sonunda, sizin de kıyılardan ancak kıyı manzaralı bir takım yapıya odanızın duvarına asarak yararlanabileceğiniz anlaşılabilecektir. Denilebilir ki, durum bu kadar ümitsiz mi, olumlu hiçbir gelişme yok mu? Belirli bir gelişme elbette var. Koşullar sürekli değişiyor, geriye çekilmeye dahi uğraşılsa gene bir miktar ilerleme doğal olarak olacaktır. Ancak, plancı olarak bizim istediğimiz bu kadarlık bir gelişme mi? Plancı bununla yetinecek mi, yoksa isteklerinin gerçekleşmesi için çaba mı sarfedecek işte, plancının görevi buradadır başlıyor.

TOPLUMSAL YAPI İÇİNDE PLANCININ KONUMU

Planlama biçimi sistemden bağımsız olmadığına göre, plancı da karar ve eylemlerinde mevcut düzenle sınırlıdır. Bu durumda, plancının takınabileceği üç tür tutum söz konusu olabilir.

- Plancı, mevcut sistemle bütünleşebilir. Memuriyet mekanizması içinde üstten gelen emirleri itirazsız yerine getirir. Böyle bir tavrın iki nedeni olabilir, ya işinden veya rahatından olmak istememektedir, ya da sistemin koşullarını bilinçli olarak benimseyerek bir üst sosyal gruba geçmenin beklentisi içindedir.
- Plancı, kendisini salt teknisyen olarak göre-

bilir. Önemli olan, bir takım sorunlara, tekniği ne uygun biçimde çözüm yolları aramaktır. Üst düzeyde kararları verme görevinin politikacının işi olduğunu kabul eder.

- Plancı, sorunların kaynağını araştırmak, sorunlara müdahale etmek, beğenmediği yapıyı değiştirmek isteyebilir.

Birinci tutumu takınan plancı, esasında plancı değildir, olsa olsa çıkarıcı olabilir. Bu kadar yanlışın görüldüğü bir yapıyı kabullenmek, ne planlama kavramı ne de meslek onuru ile bağdaşmaz. Böyle bir tavır içinde olan plancı çoğu kez disiplinli ve ülke gerçeklerini bilen bir eleman olarak tanımlanabilir. Oysa, her zaman, her koşulda, doğru ve toplumsal olarak yararlı eylemi seçen, ortaya çıkan güçlüklerle rağmen onu başarmanın yolunu bulan bir insana disiplinli denilebilir. Ülke gerçeklerini bilmeye gelince; gerçek mutlak değil, izafidir. Sizin gerçekğiniz benim gerçekğimden farklıdır. Toplumda ki sosyal gruplar için de öyle, her birinin gerçeği farklı. Arsa spekülâtörünün gerçeği, yap satçının gerçeği ile plancının gerçeği farklı olmalı, tıpkı ülke gerçeklerinin de, planı bozmaktan çıkarı olanların gerçeklerinden farklı olması gibi. Kendisini salt teknisyen gören plancı tipi, belki de en çok rastlanana. Planlama ile politikanın ayrı şeyler olduğu fikri yanlıştır. Çünkü planlama salt bir teknik sorun değildir, bir okadar da politiktir. Plancı, verdiği her plan kararı, önerdiği her yerleşme deseni ile sürekli politika yapmaktadır. Plancının önerdikleri, kaçınılmaz olarak kendi değer yargılarını, kendi özlemlerini ve "kendi dünya görüşünü" yansıtır. O halde, toplumsal olaylardaki çelişkileri sistemli olarak konu dışı bırakan, her türlü değişmeyi reddeden, ayrılmaz olanı ayırarak açıklayan bir yöntemle çağdaş sorunları tanımlama ve çözümleme olanağından söz edemeyiz. Ben teknokratın, yasa koyucu değilim diyenler, bilgi ve becerilerini o yasaların oluşmasında etkin bir biçimde ortaya koymuyor ve bunun yollarını aramıyorlarsa, eleştirmeye de hakları yoktur. Gerçek anlamda plancı, toplum içinde çıkarları birbirleri ile çelişen grupların olduğunu, yerleşme kararlarının tarihsel bir süreç içinde bu çatışmalar sonucu oluştuğunu kavrayan, sorunların kökenindeki sosyo-ekonomik nedenleri araştırarak bilgi ve becerilerini planlamanın ilericisi bir rol alması için kullanan kişidir. Bunun hangi ölçülerde gerçekleşebileceği toplumdaki sosyal grupların güçlerine bağlıdır. Eğer bazı gruplar, isteklerini planlama dili ile formüle edecek bilgiye ve olanağa henüz sahip değillerse, sosyal sistem içinde bilginin arttırılması ve somut çözüm önerilerinin ortaya konması ile bu denge, plancının daha rahat hareket edebileceği bir yönde değiştirilebilir. Plancının en önemli görevlerinden biri de bu değişimin sağlanması için çaba harcamak olmalıdır.

NOTLAR

1. T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979 19 3, Ankara, DPT, Nisan 1979; s. 7
2. Ibid., s. 293.
3. Necat Erder, "Türkiye Planlama Tecrübesi İçinde Bölge Sorununun ve Bölge Planlamasının Yeri", 1. Milli Plan Semineri, Ankara, TMMOB Mimarlar Odası, 1968, s.5.
4. TMMOB Mimarlar Odası Bildirisi, Mimarlık. No. 73/10 (Ekim 1973), s.6
5. Cevat Geray, "İmar ve İskan Bakanlığı ve M.C.Hükümeti", Mimarlık, No.75/6 (Haziran 1975), s.9-10.

Endüstri Bölgeleri Kanunu (Endüstri Bölgeleri Kanunu ve Organize Sanayi Bölgeleri Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun)

Ülke ekonomisinin gelişmesini ve teknoloji transferini sağlamak, yabancı sermaye girişi ile üretim ve istihdamı artırmak, yatırımları teşvik etmek ve Türk işçilerin tasarruflarını Türkiye'de yatırıma yönlendirmek amacı ile 19 Ocak 2002 tarih ve 24645 sayılı Resmi Gazetede 4737 sayılı "Endüstri Bölgeleri Kanunu" yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın önerisi ve Endüstri Bölgeleri Koordinasyon Kurulunca belirlenen yerlerde, Bakanlar Kurulu kararı ile endüstri bölgeleri kurulmaktadır. Bu bölgelerin yer seçimi ile ilgili sürecin yönetmelikle belirleneceği Kanunda öngörülmüştür.

Kanun, endüstri bölgeleri kurulacak alanları belirlemek üzere "Endüstri Bölgeleri Koordinasyon Kurulu", bu bölgelerin yönetimi ve işlemlerine yönelik il bazında "Komisyon" kurulmasını öngörmektedir. Kanun planlama ile ilgili ayrıca bir hüküm gelirmeden, bu alanların planlaması 3194 sayılı İmar Kanunu ve ilgili mevzuat hükümlerine uygun olarak yapılması gerekmektedir.

Kanun özellikle kurulan, planlanan ve parselasyon planı yapılmış endüstri bölgelerinde yatırım aşamasına yönelik hükümler gelirmekte, bu aşamada ÇED süreci zorunlu hale getirilmekte, faaliyet ile ilgili izin, onay ve ruhsatlar için belli bir süre verilmektedir. Bu alanların kamulaştırılması, tescilli, tahsis ve irtifak hakkı ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır.

Ayrıca Kanunun geçici maddelerinde; mevcut organize sanayi bölgeleri ile ilan edilecek veya ilan edilmiş endüstri bölgeleri arasındaki ilişkileri düzenleyen hükümler yer almaktadır.

Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

19 Ocak 2002 tarih ve 24645 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Kanunun 2. maddesinde 3.5.1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanununa aşağıdaki geçici madde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına eklenmiştir.

***GEÇİCİ MADDE 10.-** Kullanma izni verilmeyen ve alınmayan yapılara belediyelerce yol, su, kanalizasyon, doğalgaz gibi alt yapı hizmetlerinin birinin veya birkaçının görüldüğünün belgelenmesi halinde ilgili yönetmelikler doğrultusunda fenni gereklerin yerine getirilmiş olması ve bu Kanunun yayımı tarihinden itibaren altı ay içerisinde başvurulması üzerine kullanma izni alınmaya kadar geçici olarak elektrik, su ve/veya telefon bağlanabilir.

Bu madde kapsamında elektrik, su ve/veya telefon bağlanması herhangi bir kazanılmış hak teşkil etmez."

3194 sayılı İmar Kanununun 31. maddesinde yer alan yapı kullanma izni verilmeyen ve alınmayan yapılara elektrik, su ve kanalizasyon hizmetlerinden ve tesislerinden faydalandırılmayacağı hükmü uyarınca yapı kullanma izni bulunmayan vatandaşlara elektrik, su, telefon bağlanarak abone yapımı imkanı getirilmektedir.

Kamu İhale Kanunu

Kamu hukukuna tabi olan veya kamunun denetimi altında bulunan veya kamu kaynağı kullanan kamu kurum ve kuruluşlarının yapacakları ihalelerde uygulanacak esas ve usulleri belirlemek amacıyla 4734 sayılı "Kamu İhale Kanunu" 22.1.2002 tarih ve 24648 sayılı Resmi Gazete yayımlanmıştır. Kanunun 53 üncü maddesi ile geçici 1 ve geçici 5 inci maddeleri yayımı tarihinde, diğer maddeleri 1.1.2003 tarihinde yürürlüğe gireceği hükmüne bağlanmıştır.

Kamu kurum ve kuruluşların kullanımında bulunan her türlü kaynaktan karşılanan mimarlık ve mühendislik hizmet alımları ile yapı işlerinin ihaleleri Kamu İhale Kanunu hükümlerine göre yürürlüğe girecektir.

Kanun; ihalelerle ilgili olarak uygulama ilkeleri, ihaleye katılım kuralları, ihale usulleri ve uygulaması, ihalenin ve ön yeterliliğin ilanı, ihale dokümanının verilmesi, tekliflerin ve başvuruların sunulması, tekliflerin değerlendirilmesi, danışmanlık hizmet ihaleleri ile ilgili özel hükümler, kamu ihale kurumu, inceleme talebinde bulunulması ve şikayelerin incelenmesi, yasaklar ve ceza sorumluluğu ve çeşitli hükümlerle ilgili düzenlemeler getirmektedir.

Türk Medeni Kanunu

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu 8.12.2001 tarih ve 24607 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak, 1.1.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Kanun Kişiler Hukuku, Aile Hukuku, Miras Hukuku ve Eşya Hukuku ile ilgili düzenlemeler getirmektedir. Eşya hukuku kısmında ise mülkiyet (mülkiyet hakkının içeriği, kapsamı, birlikte mülkiyet), taşınmaz mülkiyeti (konusu, kazanılması, kaybı, taşınmaz mülkiyetinin içeriği ve kısıtlamaları, kaynak ve yer altı suları), sınırlı ayni haklar (sınırlı ayni hakların konusu, kurulması ve sona ermesi, intifa hakkı, olurma hakkı, üst hakkı, diğer irtifak hakları, taşınmaz yükü konusu, kurulması ve sona ermesi, taşınmaz rehininin koşulları, kurulması ve sona ermesi, hükmü, ipotek, ipotekli borç senedi ve irat senedi, taşınmaz rehniyle güvence altına alınan ödünç senetleri, taşınır rehni, zilyetlik kavramı ve türleri, zilyetliğin devri, zilyetliğin hükümleri, tapu sicili kurulması, işlemler, tapu sicilinin açıklığı, tescilinin etkileri, terkin ve değiştirme) ile ilgili hususları içermektedir.

Bu kanun ile 17.2.1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi yürürlükten kaldırılmıştır.

Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği

Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öne Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşmenin (Ramsar Sözleşmesi) uygulanmasına yönelik olarak sulak alanların korunması, geliştirilmesi ve bu konuda görevli kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyon esaslarının belirlenmesi amacıyla Çevre Bakanlığınca 30 Ocak 2002 tarih ve 24656 sayılı Resmi Gazetede "Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği" yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir.

Yönetmelik, Ramsar Sözleşmesi çerçevesinde sulak alanlar ile bu alanlarla ilişkili habitatların korunması ve akılcı kullanımı, sulak alanların yönetimi ile Ulusal Sulak Alan Komisyonuna ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır.

Sulak alanlara ait koruma bölgeleri (mullak koruma bölgesi, sulak alan bölgesi, ekolojik etkilenme bölgesi, tampon bölgesi), Çevre Bakanlığının koordinasyonundaki Komisyon (Orman Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Kültür Bakanlığı, Özel Çevre Koruma Kurumu temsilcileri, yüksek öğretim kurumlarının biyoloji ve ziraat bilim dalları, sulak alanlar konusunda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları temsilcileri) tarafından belirlenecek kurum ve kuruluşların uzmanlarından araştırmacılar ve değerlendirmelerde tespit edilmekte, 1/25000 ölçekli haritalar üzerinde koruma bölgeleri sınırları gösterilmekte ve komisyonun uygun görüşü alındıktan sonra Çevre Bakanlığınca onaylanmakta, ilgili bakanlık ve valiliklere bildirilmektedir.

Uluslararası öneme sahip sulak alanlardan Ramsar Listesine dahil edilecek alanlar da Komisyon tarafından belirlenmekte, sınırları sulak alanlarda olduğu

gibi tespit edilmekte, onaylanmakta ve Resmi Gazete'de yayımlanmaktadır. Çevre Bakanlığınca hazırlanan "Ramsar Sözleşmesi Sulak Alan Yönetim Planı Rehberi"ni esas alarak, her bir Ramsar alanı için sulak alan yönetim planı yapılmakta, Komisyonun görüşü alınarak Çevre Bakanlığının onayı ile yürürlüğe girmektedir.

Çevre Düzeni Planlarının Yapımı ve Onaylanmasına İlişkin Genelge

Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca yayımlanan 13 Aralık 2001 tarih ve 2900/28390 sayılı Genelge ile Çevre Düzeni Planlarının yapımı ve onaylama yetkisinin Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca kullanılması gerektiği belirtilmiştir.

Başbakanlığın, Bayındırlık ve İskan Bakanlığına gereği ve Çevre Bakanlığına bilgi için gönderdiği 5.11.2001 tarih ve 5189 sayılı yazısı ile Danıştay 6. Dairesinin 31.5.2001 tarih ve E:2001/65 sayılı ara kararı uyarınca konuya ilişkin yargı mercilerince kesin karar verilmeye kadar Çevre Düzeni Planlarını onaylama yetkisinin Bayındırlık ve İskan Bakanlığında olduğu anılan Genelgede belirtilmiştir.

Anayasa Mahkemesi Kararı

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer 29.6.2001 günü, 4706 sayılı "Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Kalma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 3. maddesinin, Anayasa'nın 170. maddesine aykırılığı ileri sürülerek iptaline ve yürürlüğünün durdurulmasına karar verilmesi isteminde bulunmuştur.

Anılan Kanunun 3. maddesi hazine adına orman sınırları dışına çıkan yerlerin satışı ile ilgili düzenlemelere yer vermekte idi.

29.6.2001 günü, 4706 sayılı "Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Kalma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 3. maddesi, 23.1.2002 günü, E.2001/382, K.2002/2 sayılı kararla iptal edildiğinden, bu maddenin uygulanmasından doğacak sonradan giderilmesi güç veya olanaksız durum ve zararların önlenmesi ve iptal kararının sonuçsuz kalmaması için kararın Resmi Gazete'de yayımlanacağı güne kadar maddenin yürürlüğünün durdurulmasına 23.1.2002 gününde Anayasa Mahkemesince oybirliğiyle karar verilmiştir. Karar 26.1.2002 gün ve 24652 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Anayasa Mahkemesi Kararı

İstanbul 6. İdare Mahkemesi, 3.5.1985 günü, 3194 sayılı İmar Kanunun 13. maddesinin birinci ve üçüncü fıkralarının Anayasa'nın 2. ve 35. maddelerine aykırılığı savıyla iptali isteminde bulunmuştur. Mahkeme kararında aşağıda yer alan hususları belirtmiştir.

"3194 sayılı İmar Kanununun 13. maddesinin 1. fıkrasında resmi yapılar, tesislere ... umumi hizmetlere ayrılan alanlarda inşaatla ... ilaveler yapılmasına izin verilmeyeceği, ancak imar programına alınincaya kadar mevcut kullanma şeklinin devam edeceği, 3. fıkrasında ise parsel sahibinin imar planlarının tasdik tarihinden itibaren beş yıl sonra müracaat ettiğinde ... yeni imar planına göre inşaat yapılabileceği belirtilerek ilgili taşınmazların maliklerinin mülkiyet haklarının "İmar Programı" olgusu ile doğru orantılı kurmuş aksi takdirde taşınmaz imar programına alınincaya kadar taşınmaz malikinin malik sıfatının hiçbir hukuki anlam ifade etmeyeceği sonucu ortaya çıkmıştır. Yasa'da bu planların lümünün hangi süre içinde programa alınarak uygulanacağına ilişkin bir kurala yer vermemiştir.

İmar planlarında umumi hizmetlere ayrılan yerlerin mevcut kullanma şekillerinin ne kadar devam edeceği konusundaki bu belirsizliğin, kişilerin mülkiyet hakları üzerinde süresi belli olmayan bir neden olduğu açıktır.

İmar planlarının uygulamaya geçilmesindeki kamusal yarar karşısında mülkiyet hakkının sınırlandırılmasının demokratik toplum düzeninin gerekleriyle çelişen bir yönü bulunmamakta ise de, ilraz konusu kuralın neden olduğu belirsizliğin kişisel yarar ile kamu yararı arasındaki dengeyi bozmaktadır.

Bu nedenle; 3.5.1985 günü, 3194 sayılı "İmar Kanununun 13. maddesinin:

A- Birinci fıkrasının Anayasa'ya aykırı olduğuna ve iptaline,

B- Birinci fıkrasının iptali nedeniyle uygulanma olanağı kalmayan üçüncü fıkrasının da 2949 sayılı anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 29. Maddesinin ikinci fıkrası gereğince İPTALİNE,

C- İptal edilen kurallar nedeniyle meydana gelen hukuksal boşluk kamu düzenini tehdit ve kamu yararını ihlal edici nitelikte görüldüğünden, Anayasa'nın 153. maddesinin üçüncü fıkrasıyla 2949 sayılı Yasa'nın 53. maddesinin dördüncü ve beşinci fıkraları gereğince iptal hükümlerinin, kararın Resmi Gazete'de yayımlanmasından başlayarak altı ay sonra yürürlüğe girmesine, 29.12.1999 gününde oybirliği ile karar verilmiştir."

Karar 1999/33 Esas, 1999/51 Karar sayısı ile 29.6.2000 tarih ve 24094 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Anılan karar ile, mahkeme, imar planında kamu hizmetlerine tahsis edilmiş olan yerlerin ilgili kamu kurum kuruluşlarının kamulaştırılmasına yönelik belli bir süre getirmemesi gerekçesine dayanarak iptal etmiştir. Kamu hizmetleri alanlarının imar planlarından kaldırılması, küçültülmesi veya yerinin değiştirilmesi kamu düzenini tehdit eden ve kamu yararını ihlal edici olduğundan ve imar mevzuatına aykırılık teşkil edeceğinden bu tür değişikliklerin yapılmaması gerekmektedir. Bu kapsamda mahkeme kararı doğrultusunda Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca tasarı hazırlanarak, yasalaşması için Başbakanlığa iletilmiştir.

İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmeliğe Bir Geçici Madde Ekleneğine Dair Yönetmeliğin Yürütmenin Durdurulması Kararı

29.9.2000 günü, 24185 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmeliğe Bir Geçici Madde Ekleneğine Dair Yönetmeliğin iptali ve yürütmenin durdurulması istemiyle İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığınca dava açılmıştır.

Danıştay Altıncı Dairesi dava konusu yönetmelikle, enerji sınırlarının bulunduğu aciliet arz eden durumlarda ve maddede belirtilen koşullarda imar planlarının Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından yapılması esasının getirildiği, elektrik enerjisi darboğazının ülke açısından olumsuz etkilerinin yadsınamaz bir gerçek olduğu, ancak elektrik enerjisi sınırlarının 3194 sayılı Yasanın 9. maddesinde sayılan hallerden hiç birisinin kapsamına girmediğinin açık olduğunu belirtmiştir.

Hiçbir organ Anayasa ve Yasalarla verilmemiş olan bir yetkiyi kullanamayacağı gibi Yasayla verilmiş bulunan bir yetkinin de Yönetmelikle genişletilemeyeceği hususunda duraksama bulunmadığından, dava konusu yönetmelik değişikliğinde hukuka uyarak görülmemiş ve dava konusu Yönetmelik değişikliğinin yürütülmesinin durdurulması isteminin kabulüne 13.7.2001 günü, Esas No: 2000/7281 sayılı ara karar ile oyçokluğu ile karar verilmiştir.

Tez Özetleri

Hazırlayan: Osman BALABAN

İLETİŞİM MEKANLARI OLARAK YAYA BÖLGELERİ; ÖRNEK ÇALIŞMA: YÜKSEL YAYA BÖLGESİ-ANKARA

LEVENT, Tolga

Yüksek Lisans

ODTÜ

Kentsel Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Baykan GÜNAY

Yrd. Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. M. Adnan

BARLAS

Aralık 1999, 96 sayfa

20. yüzyılın ikinci yarısında, yaya dolaşım problemi, hem kent merkezleri hem de konut alanları için önemli bir konu olmuştur. Artan araç sayılarına paralel olarak, kentsel açık mekanın biçimlenmesinde taşıt belirleyici olmaya başlamıştır. Akan ve durağan taşıtların ihtiyaçlarına yönelik olarak yapılan fiziksel düzenlemeler, yaya hareketlerinin giderek daralan kaldırımlarda sınırlanmasına neden olmuş ve sosyal aktivite, etkileşim ve iletişim olanaklarını azaltmıştır. Bu dönemde, planlama ve kentsel tasarımın temel ilgilerinden olan yaya kavramı farklı bir önem kazanmış ve yayalara sağladığı sosyal faydalar dolayısı ile yaya bölgeleri yaygın olarak uygulanmıştır. Yaya bölgeleri, basit bir biçimde, binalar arasında kalan alanlar olarak tanımlanamaz. Yaya bölgeleri insanların sosyalleşmelerinin gerçekleştiği sosyal çevrelerdir. Sosyalleşme süreçleri insan aktiviteleri, etkileşim ve iletişime dayanmaktadır. Bu çalışma, sosyal süreçler ile kentsel çevrenin mekansal konfigürasyonu arasındaki nedensel ilişkiyi incelemekte, sosyal süreçlerin oluşumu ve devam etmesini etkileyen fiziksel düzenlemeleri tanımlamayı amaçlamaktadır. Analizin üç temel bileşeni, etkileşim bileşeni, mekansal bileşen ve aktivite bileşenidir. Çalışma ayrıca insan etkileşiminin mekansal örüntüleri, adapte mekanların fiziksel formu ve insan aktivitelerine yönelik mekansal konfigürasyonu içermektedir. Yüksel Yaya Bölgesi bu değişkenlerin ışığında değerlendirilmiş, insan iletişiminin örüntülerini ve bu örüntülerin çalışma alanındaki fiziksel öğelerle ilişkileri anlaşılmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaya, Sosyalleşme, İnsan aktiviteleri, Etkileşim, İletişim, Fiziksel düzenleme, Mekansal konfigürasyon

ALİŞVERİŞ KOMPLEKSLERİ BİR KENTSEL MERKEZ MİDİR? ÖRNEK ALAN: ANKARA "BİLKENT PLAZA"

AKSEL, Banu

Yüksek Lisans

ODTÜ

Kentsel Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Raci Bademli

Eylül 2000, 211 sayfa.

Bu tezde alışveriş komplekslerinin birer kentsel merkez özelliği gösterip göstermediği araştırılmaktadır. Öncelikle, alışveriş kavramı ve değişen alışveriş ve tüketici davranışları incelenmektedir. Daha sonra, geçmişteki ve günümüzdeki alışveriş mekanları, "alışveriş yerleri" ve "alışveriş kompleksleri" olmak üzere iki ayrı başlıkta irdelenmektedir. Bir sonraki bölümde, günümüz alışveriş kompleksi olan "alışveriş merkezi" ve "kent merkezi" kavramları ekonomik, mekansal ve sosyal çerçeveler içinde incelenmiş, "alışveriş merkezlerinin" bir "kent merkezi" özelliği taşıyıp taşımadığı; ve bir kent merkezinde bulunması gereken kavram ve fonksiyonlara hangisinin sahip olduğu sorusu yanıtlanmaya çalışılmıştır. Son olarak ise, verilen yanıtın Türkiye için geçerliliğini tartışılabilmek için Ankara'da "Bilkent Center" üzerinde çalışma yapılmış ve Bilkent Center'ın bir kentsel merkez özelliği taşıyan bir alışveriş merkezi olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: alışveriş, tüketici davranışları, alışveriş mekanları, alışveriş kompleksleri, alışveriş merkezi, kent merkezi

KENT MAKROFORMUNDA JEOMORFOLOJİK YAPI VE İKLİMİN ROLÜ: ANKARA MAKROFORMU ÜZERİNE ÖRNEK BİR ÇALIŞMA

ŞENOL, Meltem

Yüksek Lisans

ODTÜ

Kentsel Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Baykan GÜNAY

Aralık 2001, 160 sayfa

Günümüz kentlerine ilişkin güncel sorunlardan birisi de çevre değerlerinin yok olmasındaki artıştır, çünkü kentlerin gelişim süreçlerinde yüzyıllardan beri çevresel değerler görmezden gelinmiştir. İnsan yaşamının sürekliliği için çevre

değerlerini koruyabilen ve ondan verimli olarak yararlanabilen yeni bir "sürdürülebilir kent" kavramı bu sorunu çözmek için ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, çalışmanın amacı, yenilenemeyen doğal kaynaklara daha az bağımlı, enerjisini en verimli şekilde kullanan kenti oluşturmada iklimin rolünü araştırmaktır. Bu amaçla, ilk olarak eski kentlerin doğal özelliklere ve iklime olan tavırları tartışılmıştır. Daha sonra jeomorfolojik özelliklerin mikroiklimler üzerinde yaptığı etkiler araştırılmıştır. Üçüncü olarak Ankara makroformu üzerinde iklime uygun yerleşilebilir alanlar mikroiklimlerce belirlenmeye çalışılmıştır. Son olarak Ankara kentinin mevcut ve öneri gelişim alanları bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kalkınma, enerji verimliliği, iklim, jeomorfolojik yapı, mikroiklimler.

PLANLI VE TASARLI YAŞAM ALANLARININ KENT KİMLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ, ANTALYA ÖRNEĞİ

ÖZER, Mehmet Nazım

Yüksek Lisans

Gazi Üniversitesi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Can KUMBARA-

CİBAŞI

Mayıs 1998, 113 sayfa

Modernist planlama anlayışına koşut olarak unutulmuş ekolojik değerler, salt mülkiyet ve rantın yeniden düzenlenmesine yönelik imar planı anlayışı ve uygulamaları ile sosyal yaşam değerleri unutulmuş kentlerin anlamı, imgeleri, karakteri ve kimliği sürekli olarak tahrip ve/veya yok edilmektedir. Dünyadaki sosyal ve ekonomik değişimlerle, toplumsal ve kentsel mekanlarda sürekli olarak dönüşüm yaşanmaktadır. Bu dönüşümün ölçüsü, mekanın genel karakterini değiştirmeye ve yok etmeye yönelmektedir. Bu süreçte kimlik değişiminde, doğal ve tarihi geleneksel kimliğin yerine konuların da sosyal ve fiziksel değerler taşıması gereklidir. Aksi halde kentler aynışmakta, kimliksizleşmektedir. Bu bağlamda, birey/toplum kendini bir yere ait hissetmemesi ve yaşadığı kentin fiziksel ve sosyal mekan olanakları ile yaşam hoşnutluğunun sağlanamaması kimlik sorununda gizli bir olgudur ve nedensel bir ilişki içindedir.

Sorunun çözümü sürecinde anılan bu ilişki önem kazanmaktadır. Özellikle Habitat II Ulusal Eylem Planında da belirtildiği gibi yaşanabilir çevre yaratmak, yaşam çevresine kimlik kazandırma ve/veya kimliğin yeniden üretilmesi ile olanaklıdır. Yaşanan bu olumsuz yönelme nedeni ile bu tezde, 'Kimlik Çözümleme Rehberi' oluşturularak, kentsel kimliğin sürekli olarak yeniden yorumlanması ve yaratılmasında etken olabilecek ölçütlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Amaca ulaşmada izlenen yol olan, yaşam alanlarında planlama ve tasarımıyla kent kimliğinin nasıl korunup geliştirileceği ve/veya üretilmesi temel materyali oluşturmaktadır. Kavramsal ve kılusal boyutlarda sorunun tanımlanması, araştırmanın birinci aşamasını oluşturmaktadır. Çözümü doğrudan etkileyen kavramların "kent kimliği"ne dayalı olarak tanımlanması ile varsayımların ortaya konması ikinci aşamadır. Araştırmanın üçüncü aşamasında ise belirlenen tanımlarla ilintili olarak, bir kimlik çözümleme rehberi oluşturulmaya ve içindeki ölçütler saptanmaya çalışılmaktadır. Belirlenen bu ölçütlerin Antalya'da üç farklı konut dokusunun kent kimliğine etkisinin araştırılması ise araştırmanın ampirik (görgül) bölümünü oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Kimlik Çözümleme Rehberi, Planlama - Tasarım, Yaşam Alanları, Antalya.

TÜRKİYE'DE KIYI PLANLAMASI VE MEVZUATINA ELEŞTİRİSEL BİR BAKIŞ - BOZBURUN (Datça) ÖZELİNDE İRDELEME

ALACA, İsmail
Yüksek Lisans

Gazi Üniversitesi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Feral EKE

1997, 108 sayfa

"Türkiye'de Kıyı Planlaması ve Mevzuatına Eleştirel Bir Bakış, Bozburun (Datça) Özelinde İrdeleme" adlı bu tez çalışması altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü giriş bölümü oluşturmaktadır. İkinci bölümde, kıyıların oluşumu ve kıyıları cazibe merkezi haline getiren özellikleri, üçüncü bölümde ülkemiz kıyılarının durumu ve sorunları incelenirken, dördüncü bölümde ülkemizde kıyı mevzuatının gelişimi, ilgili kurum ve kuruluşların kıyıyla ilişkin görevleriyle birlikte incelenmiştir. Beşinci bölümde kıyı mevzuatımızın sorunların çözümüne cevap verme nitelikleri Bozburun yerleşmesi özelindeki sorunlarla birlikte ele alınırken, kıyı alanlarıyla ilgili yönetim

modellerinde yabancı ülke deneyimleri de bu bölümde incelenmiştir. Altıncı ve son bölümde ise ortaya çıkan sorunlar tartışılarak, öneriler getirilmiştir. Tez çalışmasının ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümleri geniş bir literatür araştırması sonucu oluşturulurken, beşinci bölümde bir alan araştırmasına yer verilerek, uygulamacı kuruluşların (bu örnekte Bozburun Belediyesi) karşılaştıkları sorunlar irdelenmiştir. Altıncı bölüm ise, konu üzerinde çalışan akademisyen ve bürokratların görüş ve önerileriyle birlikte kişisel birikimler sonucu oluşturulmuştur. Çalışma genelinde sorunlar ortaya konulup, çözüm önerileri geliştirilmeye çalışırken, mevzuatın gelişiminde sorunun çözümüne yönelik olarak geliştirilen yaklaşımlarla birlikte, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından hazırlanan Kıyı Alanlarının Korunması - Planlanması ve Geliştirilmesi Hakkında Kanun Ön Tasarısı'nın da eksiklik ve yeterlilikleri tartışılmıştır.

KIYI ALANLARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA DOĞRULTUSUNDA KIYI YÖNETİMİ VE PLANLANMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

BÜYÜKVELİOĞLU, Eray
Yüksek Lisans

Gazi Üniversitesi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Feral EKE

1998, 202 sayfa

Bu tez Türkiye Kıyılarının rasyonel kullanımı ile sürdürülebilir kalkınma hedefinde, kıyı kullanımı, korunması, yönetimi, mevzuatı ve planlanmasını içermektedir. Dünya ve Türkiye kıyı bölgelerinde gelişmeler, sorunlar genel den özele örnekler ile araştırılmıştır. İlk olarak kıyı kavramı ve özellikleri araştırılarak "kıyı mekanı", "kıyı bölgesi" sınırları Şehircilik ve Bölge Planlama Bilimi açısından incelenmiştir. Rasyonel kullanım ve sürdürülebilirlik kavramı kıyı bölgesi kapsamında irdelenerek, günümüzde dünyada bu konuda yapılan çalışmalar verilmiştir. Genelde, tüm kıyı bölgelerinin coğrafik, demografik ve sektörel özellikleri incelenmiş, Türkiye güney ve batı kıyıları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu bölümden örnek kıyı alanları; kıyı kaynakları, potansiyeli, kapasitesi ve sorunları ile irdelenmiş ve kıyıların rasyonel kullanım açısından değerlendirilmiştir. Kıyı yönetimi ve mevzuatı incelenerek diğer ülkelerle karşılaştırılmıştır. Ülkenin ekonomik dinamikleri ve büyük kıyı potansiyelinin yeterince kullanılmadığı ve korunmadığı gerçeği ile kıyı mevzuatı eksiklikleri ortaya konulmuştur. Kıyı

kentleri ve kıyı kırsal alanlarının çok hızlı gelişmesi, planlama ve yönetim sorunlarının artması, kıyı kaynaklarının yeterince korunamaması, kapasite kullanım dengesinin kurulmaması, bu nedenlerden dolayı sürdürülebilirlik olanağı azalmaktadır. Türkiye'nin kıyı alanları doğal ve sektörel kaynakları kullanımında ekolojik planlama da dikkate alınarak kıyı bölgesi kapsamında bütüncül planlanmalıdır. Araştırma sonunda; Türkiye'de kıyı alanlarının rasyonel kullanımı ile sürdürülebilir kalkınması için, çevresel ve sektörel etkileşmeyi kapsayan yeni bir "kıyı bölgesi planlaması" anlayışı getirilerek, yasal ve yönetsel olarak yeni bir bütüncül düzenlenmeye ihtiyacı olduğu sonucuna varılmıştır.

İSTANBUL BOĞAZIÇI ANADOLU YAKASI KIYI MEYDANLARI

KIZILKAYA, Berna
Yüksek Lisans

İTÜ

FBE Şehirsel Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet OCAKÇI

Mayıs 1999

Kamusal mekanlar, kamusal yaşamın desteklediği alanlar olmaları ve kenti tanımlamaya yardımcı olacak etkinlikleri içermeleri dolayısıyla kent mekanlarının en önemli parçalarıdır. Kamusal alanların en belirgin özelliği hareketin özgürlüğü ve insanların bir araya toplanarak, onu paylaşanlarda kente ait olma hissini güçlendirmesidir. Kentsel ortak mekanlardan olan meydanlar, yüz yüze iletişim için geniş bir fırsat alanı sunan, şehir ve toplum kimliğinin oluşumunda en etkili şehirsel mekan elemanıdır. Bu çalışmada, meydanların kamusal ortak yaşama katkıları göz önünde bulundurularak, kamu kullanımlı kentsel alanlarda meydanların fiziksel-tipolojik yapıları, kullanım amaç ve biçimlerinin saptanarak, algılanması ve imgesel değerlendirilmesi ile bağlntılarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Kamusal bir mekân olarak meydanların algılanması ve tanımlanmasında, deneklerin cinsiyet, eğitim ve İstanbul'daki yaşam süreleri uzunluğuna bağlı olarak farklı değerlendirilmelere dayalı sonuçlar ortaya çıkacağı varsayım olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda araştırma alanı, Boğaziçi Anadolu Yakası Sahil Yolu ile Beykoz ve Üsküdar'ın sınırladığı kıyı şeridi üzerinde yer alan meydanlar olarak belirlenmiştir. Amaç doğrultusunda çalışma alanı içinde imgesel, tipolojik ve arazi kullanıma yönelik analiz olmak üzere, 3 ana kısımdan oluşan fiziksel analitik çalışmalar ve fiziksel özellik-

lerin, meydan kullanıcıları üzerindeki algısal etkilerini ölçmeye yönelik olarak anket çalışması uygulanmıştır. Çalışma sonucu, varsayım; İstanbul'daki yaşam süresi uzunluğu ve cinsiyetin meydanların farklı tanımlanmasına etkisinde kanıtlanmamış, eğitim durumunun etkisinde kanıtlandığı görülmüştür. Cinsiyet durumunun, meydan mekanının daha canlı kullanılmasına yönelik önerilerde etkili olduğu varsayımı ise kanıtlanmamıştır. Ancak, eğitim durumunun ve İstanbul'daki yaşam süresi uzunluğunun, meydan mekanının daha canlı kullanılmasına yönelik farklı öneriler geliştirilmesinde etkili olduğu varsayımı kanıtlanmıştır. Ayrıca, Boğaziçi Anadolu Yakası kıyı meydanlarının tanımlanmasında, meydan yakın çevresindeki kullanımlara oranla kentsel imaj öğelerinin daha etkin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Meydanlar, Çevresel Öğeler, Boğaziçi

METROPOLİTEN KENT ÇEPE- RİNDEKİ YERLEŞMELERDE YAPISAL DİNAMİKLER-İSTAN- BUL METROPOLİTEN KENT ÇEPEİ ÖRNEĞİ

GÜNGÖR ÖZÇEVİK, Özlem

Doktora
İTÜ

Fen Bilimleri Enstitüsü

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mestura AYSAN
2001, 310 sayfa

20. y.y. ikinci yarısından sonra kentleşmenin etkisiyle metropoliten kentlerin sosyo-demografik, ekonomik ve mekansal yapılarındaki değişim ve dönüşümün sadece kentin merkez sınırları içinde kalmaması, kentin 'çeper'lerine doğru sıçraması; 'kent çeperinin tanımlı ve dönüşüm süreci ile ilgili araştırmaları gündeme getirmiştir. Metropoliten kent merkezi ile çeper arasındaki bu etkileşim ve dönüşüm 'İstanbul metropoliten kent çeperinde de 1950'lerden bu yana yaşanmaktadır. Bu araştırmanın çerçevesi; İstanbul metropolitenini çeper yerleşmelerinin tanımlanmasında klasik ölçütlerin geçerli olmadığı, 'metropoliten kent-çeper arasındaki etkileşim düzeyi ve niteliğinin' metropoliten kentin planlama sınırlarının tayininde ve 'metropoliten çeper' tanımında bir araç olabileceği görüşü ile şekillendirilmiştir. Buna göre araştırmanın amacı; İstanbul Metropoliten Alanı Planlamasında 'plan' ve 'yönetim' sınırlarının yeniden tayinine katkıda bulunabilmek ve çeperde planlama politikalarını yerleşmelerin sosyo-demografik, ekonomik, yönetimsel ve fiziksel yapılarının oluşumunda etkin olan faktörlerin ve çeperdeki

saçaklanmanın niteliğini belirlemesidir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde 'çeper formasyonu' oluşum süreci ve bu süreçteki farklılıklar ile çeperin kontrolüne yönelik yaklaşımlar araştırmanın kuramsal temelini oluşturmaktadır. Bir sonraki aşamada gelişmekte olan ülke metropoliteni örneği olarak İstanbul metropoliteni çeperindeki değişim ve dönüşüm 'süreç analizi' ile ortaya koymuştur. Çalışmanın özgün bölümünde ise; ilk bölümde açıklanan temel varsayımları kanıtlamaya yönelik olarak İstanbul Metropoliteni çeperinde 'alan araştırması' gerçekleştirilmiştir. Araştırmada 1997 yılına ait verilerin irdelendiği 'kesit analizi' uygulanmıştır. Alan araştırmasında veriler 2 farklı düzeyde hazırlanan anket çalışması ile elde edilmiştir. Metropoliten kent çeperindeki yapısal dinamiklerin belirlenmesine yönelik anket araştırması ise yönetim birimlerine uygulanarak, alan araştırması 2 farklı düzeyde gerçekleştirilmiştir. Anket uygulaması sonucunda, 'SPSS for Windows' programı ile veri değerlendirilmesi yapılmıştır. Çapraz tablo ve Cluster analizi, değerlendirmeler için kullanılan analiz teknikleridir. Analiz sonuçları; İstanbul çeperindeki yerleşmeler nüfus, uzaklık, konum ve yönetim statüsüne göre, kentsel ya da kırsal kabul etmenin ve metropol içindeki rollerini belirlemenin güçlüğünü desteklemektedir. Bu durumda metropol eteklerindeki yerleşmeler için bu ölçütlerin dışında; 'merkez-çeper' ilişkileri, 'çeper tanımında kullanılabilir ölçütler olarak kabul etmektedir. Merkez-çeper ilişkilerini sorgulayarak yerleşmelerinin rol ve sınırlarını belirleyen ölçütler içinde;

- Demografik ölçütler (nüfus büyüklükleri, aile büyüklüğü, çocuk sayısı; vb.)
- Sosyo-ekonomik ölçütler (çeper yerleşmelerde metropoldeki ekonomiye bağımlılık düzeyi, kentleşmenin niteliği ve ekonomik etkinlikte değişim düzeyi, meslekteki hareketlilik, çalışan nüfusun ev-iş yeri arasındaki ulaşım dokusu, yer seçimi ve sosyal hareketlilik, toplumsal bütünleşme düzeyi, göçün değişen yönü)
- Fiziksel yapı ölçütü (fiziksel yapıdaki dönüşüm boyutu ve yönü)

Bu amaçla yukarıdaki kriterlerin İstanbul çeperi özelinde sorgulandığı analiz sonuçları tezin varsayımlarını desteklemektedir. Varsayımların sınanması ile ortaya çıkan merkez-çeper ilişkileri 7 grupta özetlenmektedir.

1. Çeper yerleşmelerinin metropoliten merkezine bağımlılık düzeyi,
2. Metropoliten kent çeperinde toplumsal bütünleşme ve merkezle ilişki düzeyi,
3. Metropoliten kent çeperinde kentleş-

mesinin niteliği ve ekonomik etkinliklerde değişimin yönü,

4. Metropoliten kent çeperinde toplumsal ve coğrafi hareketlilik ve çeperi olan göçün niteliği,

5. Çeperin metropol bütünündeki rolü,

6. Çeperdeki fiziksel yapı ve yönetsel dönüşümün yönü ve boyutu,

Yukarıdaki kriterler, İstanbul metropolitenindeki 'çeper' yerleşmelerinin tanımlanmasında kullanılabilir ölçütleri oluşturmaktadır. Araştırmanın son aşamasında; İstanbul metropoliten planlamasında, plan sınırlarının tayinine katkıda bulunabilmek amacıyla; çeper yerleşmelerinin doğu ve batı yakasında sosyal, demografik, ekonomik ve yönetsel özelliklerine göre ne şekilde gruplanabileceğinin sınaması yapılmıştır. Sınama sonucunda İstanbul metropoliteni çeperindeki yerleşmeler alt gruplar oluşturulabileceği kanıtlanmıştır. Alt gruplar arasındaki ilişkiler; İstanbul metropoliteni çeper formasyonunun homojen olmadığını ve doğu-batı yakaları arasındaki çeper formasyonunun farklı olduğunu kanıtlamaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise; metropoliten kent çeperindeki dinamizme bağlı olarak beliren gelişim ve ilişkiler analizi bağlamında, saçaklanmanın olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik öneriler geliştirilmiştir.

YAŞANABİLİR ÇEVRE OLUŞU- MUNDA MAHALLE KRİTERİ- NİN İNCELENMESİ

ÜRKÜT, Semra

Yüksek Lisans

İTÜ

FBE Şehir Planlama Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gülden ERKUT

Aralık 1998

Bu çalışmada, mahalle gelişim ve değişim sürecinde planlama açısından farklılık gösteren (Gecekondu mahallesi, Kent merkezi mahallesi, Toplu konut mahallesi) üç mahallede sosyal ilişki boyutları araştırılmıştır. Bu çerçevede üç mahallede yapılan anket çalışmaları sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda endeksler oluşturularak, sosyal göstergelerin analizi yapılmıştır. Bu sosyal göstergeler, sosyo-ekonomik statü (SES), sosyal ağ puanı (SAP), komşuluk ilişkileri puanı (KIP), toplumsal duyarlılık puanı (TDP) dir. Sosyal göstergelerin yerleşim özelliklerine ve sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel yapı özelliklerine göre nasıl şekillendiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyo-Ekonomik Statü (SES), Sosyal Ağ Puanı (SAP), Komşuluk İlişkileri Puanı (KIP), Toplumsal Duyarlılık Puanı (TDP).

YAZIN İÇEMEDİĞİ SUDA, KIŞIN BOĞULAN ÜLKE; TÜRKİYE

Ülkemiz başta deprem ve aşırı yağışlar olmak üzere gerçekleşmesi beklenen doğa olaylarının felakete dönüştüğü bir ülke haline getirilmiştir. Yaşanan depremler gibi, yağışlar sonrasında yaşanan taşkınlar ve seller çok sayıda can kaybına ve giderilmesi zor ekonomik kayıplara yol açmaktadır. Yine son günlerde ülkenin birçok kentinde yağışlar sel baskınlarına dönüşmüş, çok sayıda konut ve işyeri kullanılamaz hale gelmiştir. Yaşanan felaketlerin en büyük nedeni plansızlıktır. Felaketin baş sorumlusu plansızlığı ülkenin planlama politikası haline getiren ülke yöneticileridir.

Gerek ekonomik ve gerekse politik rant beklentisi uğruna kaçak yapılaşmaya göz yuman, plansızlığın ve planlama karşıtlığının prim yapmasını sağlayan belediye başkanları ve yöneticileri bu sorumluluğun ortaklarıdır.

Her Yağış Neden Sele Dönüşüyor? Çünkü;

Belirli aralıklarla yağması beklenen aşırı yağışları taşıması gereken dere yataklarının kaçak yapılarla dolmasına göz yumuluyor. Mersin'deki sel baskını buna çarpıcı bir örnektir. Kaçak yapılar, ya kaçak olmalarına göz yumularak ya da ıslah planı, plan değişikliği vb yollarla "yasallaştırılarak" bu tür afetlere açık tutuluyor. Nitekim, İstanbul'daki sel baskınına maruz kalan yapıların büyük bir çoğunluğu da ruhsatsız, kaçak yapılarıdır.

Kent içlerinde daha fazla arsa üretme, daha çok rant elde etme manlığı ile yapılan düzenlemeler sonucunda, dere yataklarının üstü kapatılıyor. Yol haline getirilen dere yatakları, yağışlar sonrasında doğal olarak kanala dönüşüyor. Yine Mersin'deki sel baskını, yerel siyasi otoritelerin dere yataklarındaki bu bilim dışı ve planlamaya aykırı tercihlerinin nasıl büyük yıkımlarla sonuçlanabileceğinin canlı örneğidir. Bilindiği gibi, Ankara'daki ve İzmir'deki pek çok kent içi dere yatağının üstü kapatılmış ve yoğun yapılaşmaya açılmıştır.

Yerel Yönetimlerce altyapıya harcanması gereken kaynaklar, popülist bir yaklaşımla (görünür) üst yapı yatırımlarına aktarılıyor. İhmal edilen altyapı tesisleri, yağmur suyunu çekmek bir yana, yollara su boşaltan su borularına dönüşüyor. Ankara'da milyarlarca lira harcanarak yapılan, ulaşım sorununa kalıcı bir çözüm geliştirmekten uzak alt geçitlerin içinde bulunduğu durum içler acısıdır. TBMM'nin önündeki Akay alt geçidi, onca reklamı yapılan "görünür" bir üstyapı yatırımıdır ancak bu yağışlarda içi tamamen yağmur suyuyla dolmuş bulunmaktadır.

Planlarda yapımı öngörülen, DSİ tarafından projelendirilen çevresindeki alanları muhtemel bir sel baskınından koruyacak taşkın önleme tesisleri, derelerin çevresini yapılaşmaya açma yönündeki politik baskılar karşısında, gerçekleştirilmeyor.

Kentlerin içindeki dere yataklarının ıslah edilmesine yönelik çalışmaların belediyeler tarafından yeterli düzeylerde yapılmadığı da biliniyor. Örneğin, İzmir'de ıslah çalışmaları daha önceden yapılan Poligon deresinin bu yağışlarda taşkına yol açması düşünüldüğüdür.

Kentlerde artan betonlaşma, tümüyle asfalt ve betonla kaplanan yollar, betonlaşan bahçeler, yağmur suyu ile toprağın buluşmasını engelliyor. Konut alanlarının dışındaki alanların da giderek betonlaşması, park ve açık alanların betonla kaplanması, okul bahçelerinin asfaltlanması, toprağa ulaşamayan suyun yollarda birikmesine neden oluyor. Konut bahçeleri, parklar, kent ormanları gibi doğal zemini korunması gereken yerler, bugün artık kentlerimiz için lüks değil, temel bir ihtiyaçtır.

Büyük kentlerimizde belediye başkanlarının 'ayaküstü' verdikleri kat artış kararları, bu kentlerin mevcut altyapılarını işlevsiz hale getiriyor. Bu tür yağışlarda, yağmur suyunun belirli bir düzeyde kentin kanalizasyon şebekesi tarafından tahliye edilebilmesi gerekir. Ancak, mevcut yerleşme alanlarında, seçim öncesi ya da sonrası dönemlerde, siyasilerin seçmenlere verdikleri seçim taahhütleri sebebiyle, bir anda kalların artmasına sahne oluyor ve yoğunluk artışları mevcut altyapıyı bile işlevsiz hale getirebiliyor. Bu durumda, çok daha mütevazı yağışlarda bile altyapı yağmur suyunu tahliye edemiyor. Bugün ülkemizdeki bütün büyük kentler altyapı yetersizliği sorunu yaşıyor.

Sel Baskınlarının Önlenmesi İçin Ne Yapmak Gerekli?

Başta belediyeler olmak üzere, yöneticilerin, plana, planlamaya ve bilime saygı gösteren anlayışı benimsemeleri; hazırlanan planların ve plana uygun projelerin ivedilikle yaşama geçirilmesi gerekiyor.

Dere yatakları ve çevresi başta olmak planlama kararlarına aykırı, kaçak yapılaşmanın önlenmesi, var olan kaçak yapıların kaldırılması gerekiyor. Bu kararı vermenin kısa dönemli siyasi maliyetlerinin de siyasal adamlarınca ödenmesi gerekiyor. Çünkü Türkiye bu konuda yol ayrımında bulunmaktadır.

Kentlerin çevresinde ve içinde yer alan, taşkın yapma ihtimali olan derelerin taşkın önleme tesislerinin, dereyi besleyen havza alanları dikkate alınarak projelendirilmesi ve tesislerin hiç zaman geçirmeden gerçekleştirilmesi gerekiyor.

Kent içinde geçen dere yataklarında daraltma, dere yataklarının yola dönüştürülmesi türünden uygulamalara son verilmesi, bu tür alanlarda gerekli önlemlerin alınması gerekiyor. Üstü kapatılarak yapılaşmaya açılmış dere yataklarının yeniden ortaya çıkarılması, açık yeşil alanlara dönüştürülmesi yönünde projelerin zaman yitilirmeksizin hazırlanması ve uygulanması zorunluluk olarak görünüyor.

Kentlerde sel baskınlarına yol açan dere ve kanalların bakım ve temizliğinin düzenli olarak yapılmasını sağlayacak önlemlerin alınması gerekiyor.

Başta sokak ve kaldırım döşemeleri olmak üzere, kentsel zemin kaplamalarının geçirgen malzemelerden seçilmesi, kent sokaklarında betonlaşmaya son verilmesi gerekiyor.

"Daha küçük alanda, daha büyük yapı" yapma isteği olarak gündeme gelen rant baskısından kentlerin ve planların kurtarılması, konut alanlarında yeterli oranda bahçe bırakılmasının sağlanması, konut bahçelerinde ağaçların yerini alan beton kaplamaların önlenmesi gerekiyor.

Kent içinde planda düzenlenmiş açık ve yeşil alanlardaki yapılaşmalara son verilmesi, yeşil alanların beton alanlara dönüşmesinin önlenmesi, kent içinde ve çevresinde ağaçlık alan oranının artırılması, suyun toprakla buluşmasının sağlanması gerekiyor.

Bilimsel gerekçelere uygun altyapı tesislerinin projelendirilmesi, altyapıda ayrışmanın sağlanması ve yapılarının gerçekleştirilmesi yerel yönetimler açısından zorunlu ve öncelikli hale getirilmeli, bu amaçla belediyelere gerekli finansman desteği sağlanmalıdır.

Yerel yönetimlerin harcamalarında ve yatırımlarında, yerindelik ve öncelik denetimleri yapılmalı, kaynakların popülist kullanımına son verilmelidir. Taşkın önleme tesisleri gerçekleştirilmeden yapılaşmaya açılmaması gerektiği halde, yapılaşmaya açılmış alanlardaki uygulamaların sorumluları hakkında gerekli yasal işlemler başlatılmalı, bu alanlardaki tesisler gerçekleştirilinceye kadar tehlike altındaki kallar boşaltılmalıdır.

Yağışların sellere ve felakete dönüşmesinin nedeni bilinmekte ancak gerekli önlemler alınmamaktadır. Kent sokaklarını kanal ve göl olmaktan kurtaracak önlemler gün geçirmeden alınmalı, Türkiye yaz aylarında içmek için bulamadığı suyun içinde boğulma trajedisinden kurtarılmalıdır.

ENDÜSTRİ BÖLGELERİ HAKKINDA KANUN TASARISI'NA İLİŞKİN GÖRÜŞ

Tasarrın "Amaç ve Kapsam" başlıklı 1. maddesi ile, yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi ve yabancı sermaye girişinin artırılması için endüstri bölgelerinin oluşturulması amaçlanmaktadır. Ancak bu madde yürürlükte bulunan Kanunlardan farklı olarak endüstri bölgelerinin oluşturulma gerekçesini açıkça ortaya koymamaktadır. Yürürlükte bulunan Serbest Bölgeler Kanunu, Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu, Bakanlar Kurulu Kararları ve ilgili diğer kanunlar yabancı sermayenin ülkeye kolaylıkla gelmesi, teşvik edilmesi için alınmış Kanunlar ve kararlar olup, bunlar yabancı sermayenin ülkemize gelerek yatırım yapmasında hiçbir engel teşkil etmemektedir. Yürürlükte bulunan mevzuat yabancı sermaye yatırımlarını teşvik edilmesi ve yabancı sermaye girişinin artırılması için yeterlidir. Bunun için yeni bir düzenlemeye gerek bulunmamaktadır. Yabancı sermayenin ülkeye gelmemesinin asıl nedeni ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal koşullardır.

Yabancı sermayenin teşvik edilmesinin nihai tek amaç olarak benimsenmesi ile; bu topraklar üzerinde yaşayan vatandaşları, kamu, kurum ve kuruluşları, hukuku, ulusal toprakları ve bağımsızlığı göz ardı edilmektedir. Her nasıl olursa olsun ve ne biçimde olursa olsun önemli olan yabancı sermayenin yatırım yapmasıdır. Toplum yararı, üstün kamu yararı ve kamu yararı kavramlarının, çevresel, kültürel değerlerin, koruma ve kullanım dengelerinin sağlanması koşullarıyla yatırımların gerçekleştirilmesine dair hükümlere tasarıda yer verilmemektedir.

Tasarının 1. maddesi amaç ve kapsam başlığı taşımasına rağmen yalnızca tasarının amacı düzenlenmekte ancak kapsamı belirtilmemektedir. Endüstri bölgelerinin kapsamı belli olmadığı için ülkenin her tarafı, bütün alanlar endüstri bölgesi olabilir. Bu kapsam ile ülkenin içinde bulunduğu sınırlar içinde ayrıca Bakanlar Kurulu kararı ile endüstri bölgesi ilan edilmesine gerek bulunmamaktadır.

Ayrıca kavramsal açıdan da endüstri bölgesi ile ilgili bir açıklama getirilmemekte veya endüstri kavramı tanımlanmamaktadır. Endüstri bölgelerinin hangi kullanımları içereceği de tasarıda yer almadığından konu yoruma açık bırakılmıştır.

Tasarının "Endüstri Bölgeleri" başlıklı 2. maddesi ile endüstri bölgelerinin Yatırımları Teşvik, Koordinasyon ve Danışma Kurulunca re'sen belirlenen veya yatırımcılar tarafından önerilen yerlerde, Danışma Kurulunun teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca kurulacağı hüküm altına alınmıştır. Bu hüküm ile endüstri bölgelerinin sınırlarının belirlenmesi konusunda yetkiler doğrudan yatırımcılara bırakıldığı gibi dolaylı olarak da yatırımcıların etkili olduğu Yatırımları Teşvik, Koordinasyon ve Danışma Kurulu yetkili kılınmıştır. Endüstri bölgeleri veya alanları ile bunların sınırlarının belirlenmesinde herhangi bir bilimsel, teknik ölçüt getirilmemiştir. Bölge veya alanın sosyal, ekonomik, kültürel, coğrafi, işlevsel, yöresel özellikleri planlama ve şehircilik ilke ve esasları dikkate alınmadan, geleceğe ilişkin etkileri düşünülmeden ulusal çıkarlar gözölmmeden yabancı yatırımcıların isteği tek belirleyici olmaktadır. Bu ülkede yaşayan, belli bir birliğe sahip, eğitilmiş, uzman kişiler ile bu kişilerin çalıştığı, toplum yararına ve ülkenin menfaatlara hizmet eden kamu, kurum ve kuruluşları devre dışı bırakılmaktadır. Adeta bu ülkede yaşayanlar ülkelerine yabancılaştırılmakta, kendileri yabancı konuma düşmektedir. Gerek kamu, kurum, kuruluşlarına gerekse bu ülkede faaliyet gösteren kişilere, uzmanlara güvensizlik ortaya çıkmakta, onurları ayaklar altına alınmaktadır. Sonuçta yabancı sermayenin seçtiği bölgelerde yabancı yatırımcıların hiçbir kural lanımaksızın faaliyet göstermeleri için ülkenin kamu, kurum, kuruluşları, gerçek ve tüzel kişileri her türlü kolaylığı sağlamakta hizmetlendirilmektedir.

Tasarının 2. maddesi ikinci fıkrası ise endüstri bölgelerinde yabancıların yatırımlarında 3194 sayılı İmar Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 3202 sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilatı ve Görevleri Hakkında Kanun, 3213 sayılı Maden Kanunu ile 1580 sayılı Belediye Kanununun 15'inci maddesinin ikinci fıkrasının (12) numaralı bendi hükümlerinin uygulanamayacağı belirtilmektedir. Bu hüküm ile Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanan, gücünü ve yetkisini 1982 Anayasasından alan Kanunlar hükümsüz kılınmaktadır. Tasarı ile bu Kanunların üstünde olan ve anayasayı açıkça yok sayan bir düzenleme getirilmektedir. Koruma kanunlarının amacı yalnızca çevreyi korumakla sınırlı kalmamakta, bunun da ötesine geçerek kalkınmanın korunarak gelişmesini sağlamaktadır.

Anılan tasarı endüstri bölgelerinin kurulması ve faaliyet göstermesi ile ilgili olarak kısıtlama getiren yürürlükteki hükümleri ortadan kaldırmaktadır. Ancak Anayasamızın 23. maddesi "Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir. Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak; seyahat hürriyeti, suç soruşturması ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek, amaçlarıyla kanunla sınırlandırılabilir." hükmüne göre yerleşme özgürlüğü düzenli ve sağlıklı kentleşmenin sağlanması açısından sınırlandırılmaktadır. 3194 sayılı İmar Kanunu yerleşme yerleri ile bu yerlerdeki yapılaşmaların; plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun teşekkülünü sağlamak amacıyla düzenlenirken, bu Kanunun endüstri bölgelerinde uygulanmaması ile endüstri bölgelerinin planlanması, sağlık ve çevre şartlarına uygun olmasının istenmediği anlaşılmaktadır. Endüstri bölgelerinde ayrıca her

ölçekteki plan esaslarına, bulunduğu bölgenin şartlarına aykırı amaçlarla kullanılmayacağına ilişkin İmar Kanununun genel esaslarına ilişkin hükmü de kapsam dışı bırakılmaktadır.

3194 sayılı İmar Kanunun hükümlerinin ülkenin kentleşmesinde belirleyici faktör olan endüstri bölgeleri için uygulanmaması beraberinde plansızlığı getirmektedir. Öncelikle ülke bütününde sosyo-ekonomik analizlerin, araştırmaların, incelemelerin yapılması, potansiyel alanların ve gelişme eğilimlerinin belirlenmesine ilişkin ilkeler ortaya konulmadan endüstri bölgelerinin kurulması yabancı sermayenin ihtiyaçlarına bırakılmaktadır. Ülkenin, toplumun gerekliliği, ihtiyaçları ve bunlara en uygun alanların yer seçimi göz ardı edilmektedir. Bölgeler arasındaki dengesizliklerin ortaya çıkarak bunun giderilmesine yönelik potansiyel alanların belirlenmesi gerekirken yabancı yatırımcıların kar amaçlı yer seçimleri ile bölgesel eşitsizlikler daha da derinleşecektir. Bazı bölgeler çok hızlı bir biçimde gelişirken, büyürken bazı yerler çöküntü bölgelerine dönüşecektir. Plansız olarak gelişmenin sonucu sanayiinin yer seçtiği bölgelere yoğun göçler olacak ve bu göçlere yönelik önlemler getirilmediğinden, nüfusun gerektirdiği ihtiyaçlar olarak konut, sağlık, eğitim, sosyal-kültürel alanlar, yeşil alanlar, diğer alt yapı alanları sağlanamayacak, kendiliğinden bir gelişme ile sağlıksız ve yaşanılmaz yerleşme alanları ortaya çıkacaktır. Buna karşılık diğer alanlarda da yatırımlar durma noktasına gelecek ve dışarı illere göçler verilecektir. Bölgesel eşitsizliğin artması sonucu sağlıksız kent ve kentlilerle birlikte sosyal, siyasal kaos oluşacaktır. Çevrenin bozulmasından dolayı ortaya çıkan olumsuzluklar, eşit, sağlıklı ve düzenli olmayan kalkınma toplumda sosyal gerilemeye yol açacaktır. Mekan, fiziksel çevre, kentler, insanların yaşam ortamlarını etkilediği gibi insanların yaşam biçimleri de kentlerin oluşmasında etkili olmaktadır.

Yabancı sermaye endüstri bölgelerini, ulaşım açısından ulaşım ağlarının kesiştiği alanlarda, ulaşılabilirliğin en kolay ve ucuz olduğu alanlarda, pazara ve hammaddeye yakın alanlarda ve emeğin ucuz ve nitelikli olduğu alanlarda yer seçimi yapacaktır. Yabancı sermaye bu amaçla karını maksimize etmeye çalışacak, bu kanı azaltan faktörlerden kaçmaya çalışacak, hiçbir kuralın olmasını istemeyecektir.

Planlamanın getireceği koruma kullanma dengesinin sağlanması, kullanımların diğer kullanımlar bütününde yer seçiminin ele alınması ilkeleri de geçersiz kılınmaktadır. Sanayinin gelişmesi diğer bütün sektörleri etkilediğinden, bir anlamda belirleyici olduğundan sanayiye ilişkin bir strateji geliştirilmediğinden, politika belirlenmediğinden, konuta, çevreye, turizme, ulaşım ve tarıma ilişkin bir strateji belirlenmekte mümkün olmayacaktır. Geleceğini göremeyen, vizyonu olmayan, kimliğini kaybeden bir ülke ile karşılaşılacaktır.

Endüstri Bölgeleri Hakkında Kanun Tasarısı Anayasamızın "Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması" başlıklı 56. maddesine de aykırıdır. Anayasamızın 56. maddesi "herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir" hükmü ile Anayasa çevreyi geliştirme, çevre sağlığını koruma ve çevre kirlenmesini önlemede Devlete yetki verirken devlet anılan kanun tasarısında bu görevini yerine getirmemektedir. Devlet, kendisine yasalarla verilen yetkileri de kullanmak istememektedir. Tasarı Kanunun amacında tek hedef endüstrileşme olduğundan, endüstrileşmenin insana, doğaya saygılı olması ve insan ihtiyaçlarını karşılaması mümkün görülmemektedir. Gelişmiş ülkelerin eski teknolojiler, radyoaktif atıkları veya doğrudan kirlenmiş atıkları ithal edilecektir. Bunun sonucunda canlı hayvan ve bitki türleri yok olacak, gıda üretimi azalacak ve yetersiz kalacak, insan yaşamı olumsuz etkileyecektir. Çevrenin korunması, iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel topraklarda doğal kaynakların en uygun biçimde kullanılması ve korunması, ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile tarihsel zenginliklerin korunması ve su, toprak ve hava kalitesinin önlenmesi amacıyla çıkarılan 2872 sayılı Çevre Kanunu tasarısı ile hükümsüz kılınmaktadır. Endüstri bölgelerinde bu amaçlarla ilgili düzenleme yapılamayacak ve önlemler alınamayacaktır. Toplumsal ve ekonomik kalkınmanın çevreyle uyumu göz ardı edilmektedir. Çevreyi korumak devletin görevi olmaktan çıkarılmakta, toplum bunun olumsuz sonuçlarına kailanılması öngörülmektedir. Gerçek ve tüzel kişilerin çevreyi korumalarını ve önlem almalarını sağlayacak yasal dayanakları da ortadan kaldırılmaktadır. Yabancı sermayeye ise kullandığı teknoloji ile

çevreyi yok etme görevi düşmektedir. Çevreyi yok edenlere karşı herhangi bir ceza yaptırımını bile söz konusu olamamaktadır.

Anayasanın 63. maddesi uyarınca devlet, tarih ve kültür varlıklarının korunmasını temin etmelidir. "Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır." hükmü ile anayasa, tarih ve kültür varlıklarının korunmasını düzenleyen 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Ancak Endüstri Bölgeleri Hakkında Kanun Tasarısı ile anayasanın 63. maddesine aykırı olarak devlet, tarih ve kültür varlıklarının korunmasını düzenleyen 2863 sayılı Kanunu işlevsiz hale getirmektedir. Endüstri bölgelerinin kurulması ile, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ortadan kalkacağı için, koruma ile ilgili işlemleri düzenlemek, bu konuda ilkeler ve koruma kararları üretmekle ilgili bir yasal mevzuata da gerek kalmayacaktır. 2863 sayılı Kanun taşınır ve taşınmaz kültür ve doğa varlıklarını "devlet malı" niteliğinde saymasını karşılık, tasarı ile "yabancı sermaye malı" niteliği kazanmış olacaktır.

Değerli, verimli tarım topraklarının korunması ülkenin geleceği ile yakından ilgilidir. Tarım toprakları, yalnız aşınma gibi doğal etmenlerle değil aynı zamanda, kenteleşme ve endüstrileşme ile de yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Anayasanın 44. maddesi ile devlete, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek ödevi verilmiştir. Tasarıda tarıma elverişli topraklar, endüstriye yönelik kullanım kararları ile yok edilmektedir. Tarım topraklarının tarım dışı amaçlarla kullanılması ile düzenleme yapmakla görevlendirilen, tarım dışı amaçlar için yapılacak izin işlemlerinin toprağın doğal durumu ve kullanma biçiminin bozulmadan yapılması ile görevli Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilatı yetkili olmaktan çıkarılmaktadır. Tarım topraklarının doğal kaynak olarak korunmasına ilişkin bir güvencede yok olmaktadır. Anayasanın 45. maddesi devlete tarım arazilerinin ve çayırlarla meraların amaç dışı kullanılmasını önleme görevini yüklemektedir. Bu madde ile amaçlanan, tarım arazilerinin endüstri ve şehirlileşme nedeniyle, yok edilmesinin önlenmesidir. Devlet, bu amaçla yasal düzenlemesini yapmasına rağmen Anayasaya aykırı olarak endüstri bölgelerini için bu hükümlerinin uygulanmasını istisna bırakmaktadır. Devlet anayasal bir ödev olan hem tarım arazisinin varlığını korumamakta hem de tarıma uğraşanların yaşam düzeyini yükseltmemektedir. Endüstri bölgeleri ile hızlı bir kenteleşme sürecine girecek kırsal alanlar yerleşime açılacaktır.

Görüleceği üzere İmar Kanunun, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunun, Çevre Kanunun, Maden Kanunun, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun endüstri bölgelerinde uygulanmaması ile imar mevzuatı, planlama, şehircilik kapsam dışı kalmakta, imar hukuku yok edilmektedir. Anayasanın 2. maddesinde yer alan Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik, laik, sosyal ve hukuka bağlı bir devlet olma ilkesine de aykırılık teşkil edilmektedir. Türkiye'nin imar ve planlama düzeni çerçevesini çizen "Sanayinin ve tarımın dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak devletin görevidir." anayasanın 166. maddesi amir hükmüne de aykırılık teşkil etmektedir. Planlama geleceğe yönelirken bugün ve geçmiş de ele almaktadır. Ülke genelinde planlamanın ve imar hukukunun uygulanmamasının sonucu geçmiş, bugün ve gelecek yok edilmektedir. İnsan emeği yok edilerek bilinçli bir tercihle bulunulmaktadır. Bugünden yarına yaşanamaz bir ulus amaçlanmaktadır. Çocuklarınıza bırakacak, emanet edecek ortamlar ortadan kaldırılmaktadır.

Taslağın 2. maddesi üçüncü fıkrası olağanüstü hal bölgesinde yapılan yatırımlar için öngörülen teşvik tedbirlerinin, endüstri bölgelerinde yapılan yatırımlar için uygulanması koşulunun getirilmesi ile endüstri bölgelerinin aslında tarımsal toprakların verimli olduğu ova kentlerinde kurulmasının öngörüldüğü açıktır. Bu bölgeler içinde kalan özel mülkiyet konusu arazi ve arsaların yabancı sermayeye tahsis amacıyla kamulaştırma yapılması hükmü de anayasanın 46. maddesine uygun değildir. Anayasa kamulaştırmanın kamu yararının gerektirdiği hallerde zorunlu tutarken, amaç kamulaştırmada kamu yararı iken, endüstri bölgeleri hakkında kanun tasarısında amaç kamu yararına aykırı olarak yabancı sermayenin teşvikidir. Kamulaştırma yoluyla mülkiyet sahiplerinin arsa ve arazisine el konulurken diğer taraftan el konulan arsa ve araziler yabancı sermayeye

tahsis edilmektedir. Vatandaşın mülkiyetine zorla el konulup yabancıya yap, işlet, devret modeli ile arsa ve arazi kazandırılmaktadır. Toplum ve kamu yararına aykırı olarak kamulaştırma yoluyla kişilerin mülkiyet hakları ellerinden alınmaktadır.

Taslağın 3. maddesinde Yatırımları Teşvik, Koordinasyon ve Danışma Kurulu oluşturulmaktadır. Kanunun 2. maddesi ile yetkileri, görevleri ortadan kaldırılan Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Çevre Bakanlığı gibi kurum ve kuruluşlar göslemelik olarak, herhangi bir yaptırım gücü olmadan Danışma Kurulunda yer almaktadır. Danışma Kurulu genelde yabancı sermaye ile ortak hareket eden kamu, kurum ve kuruluşlarının temsilcilerinden oluşmaktadır. Ülkeye yabancı sermaye gelmesi için her türlü özveriye gösterecek kuruluşlar yanında Yabancı Sermaye Demeğin de temsilcisi bulunmaktadır. Adında yabancı sermaye geçen herhalde başka bir örgüt bulunmadığı için yalnızca yabancı sermaye demeği Danışma Kurulu oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Yabancı yatırımcılar endüstri bölgelerinin kurulması ile ilgili taleplerinin olmaması halinde, Danışma Kurulu yabancı yatırımcılara re'sen yer belirleyecek, yabancı sermayeye yardımcı olunacaktır.

Taslağın "Yatırım İznı" başlıklı 4. maddesi yabancı sermayeli kuruluşların endüstri bölgelerinde yatırım izinlerini başvuru tarihinden itibaren 15 gün içinde verilmesi koşulunu getirmekte, bu süre zarfında izin verilmemesi durumunda ise talepleri kabul edilmiş sayılmaktadır. İkinci fıkrada ise yabancı sermaye kuruluşlarının faaliyetlerini denetleme işi ile Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü görevlendirilmektedir. Genel Müdürlüğün bu kuruluşları hangi ilke, esaslar çerçevesinde denetleyeceği ise belli değildir. Zaten denetlemeyi öngörecektir, bu görevi yükümlü kılmak yürürlükte kanun hükümleri de uygulanmamaktadır. Denetlemenin asıl amacı son cümlede belirtildiği üzere yabancı sermayeli kuruluşun yatırımda kullanacağı sermayenin % 1'ini bu amaçla açılacak hesaba yatırılmasıdır.

4. maddenin üçüncü fıkrası ile ruhsat ve benzeri her türlü başvuruların ilgili kamu, kurum ve kuruluşlarına yatırımcı kuruluş adına Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü yetkili kılınmaktadır. Bankaya yatırılan hesaba karşılık, yabancı sermaye, ülkemiz vatandaşları ile karşı karşıya getirilmemekle, Genel Müdürlük yabancılara hizmet ile görevlendirilmektedir. Yabancı yatırımcıların ruhsat veya benzeri işlemlerinin yerine getirilmesi amacıyla yapılan başvuruların en geç 10 gün içinde yerine getirilmesi öngörülmüş, bunun yerine getirilmemesi halinde kamu görevlilerin beşer aylıkların kesilmesine, kusurun tekraranması halinde ise memurluktan çıkarılmasına ilişkin hüküm yer almaktadır. Ülkenin kültürel değerlerini yok eden, çevreyi kirlenen, imar mevzuatına aykırı davranışlarda bulunan kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan memur ve diğer kamu görevlilerine ilişkin cezalar yürürlükte bulunan yasalarda yer almazken veya çok komik düzeyde kalırken, yabancı sermayenin bir başvurusunun yerine getirilmemesi halinde, memurun ve diğer kamu görevlilerin korunmasına ilişkin hükümlerin yer aldığı kanunlar uygulanmamaktadır.

Tasarının 5. ve 6. maddesi Anayasanın "Kanun önünde eşitlik" başlıklı 10. maddesine de aykırıdır. 10 milyon ABD Dolar karşılığı Türk Lirasının üzerinde olan yerli yatırımcılar bu kanun hükümlerinden yararlanmaktadır. Yerli yatırımcıların, en az % 60'ı yabancı sermaye olmak üzere yabancı yatırımcılarla kurdukları ortaklıklarda Kanunun 2. madde hükümlerinden yararlanılmaktadır. Yerli sermaye, kendi ülkesinde yabancı konumuna düşürülmektedir. Ülkenin doğal kaynaklarının yok edilmesi, tarihsel, kültürel değerlerin kaybolması, çevrenin kirlenmesi ancak yabancı sermaye ile işbirliği içinde yapılması öngörülmektedir. Yerli sermayede bu hükümlerden yararlanmak için baskı oluşturacak ve bu hizmetlerde geri kalmayacak, yabancılara yarışır olacaktır. Yıllardır çabaladığı, kısmen başardığı amaca ulaşmış olacaktır.

Geçici madde 1 uyarınca halen yarım kalmış ya da tamamlandığı halde işletmeye geçememiş veya faaliyeti durdurulmuş olan yerli ve yabancı sermaye yatırımları endüstri bölgesi yatırımı sayılması ile bu ülkenin kanunlarını yok sayan, insan ve çevre sağlığını tehdit eden, bir fil faaliyette bulunan ve zehir saçan işletmelerin ölü sonuna kadar açılmaktadır. Bu madde ile Havayı ciddi oranda kirlenen, toplum sağlığı için akut tehlike oluşturan, ormanları kuran, tarımı bitirmek üzere olan, insan ve çevre sağlığını öldüren daha nice Yatağan Termik Santrallerin yaratılması amaçlanmaktadır.